

LDK dvasingumas: tarp tradicijos ir dabarties

Mokslinių straipsnių rinkinys

Vytauto Didžiojo universitetas
Kaunas, 2010

UDK 316.7(474.5)(091)

Li232

Redakcinės kolegijos pirmininkė

Doc. dr. Vaida Kamuntavičienė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Redakcinė kolegija

Doc. dr. Pranas Janauskas (Vytauto Didžiojo universitetas)

Prof. dr. Zigmantas Kiaupa (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos istorijos institutas)

Dr. Jolita Sarcevičienė (Lietuvos istorijos institutas)

Dr. Rita Urbaitytė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

Doc. dr. Vacys Vaivada (Klaipėdos universitetas)

Sudarytojos

Doc. dr. Vaida Kamuntavičienė

Aušra Vasiliauskienė

Kiekvienas straipsnis recenzuotas dviejų recenzentų.

Knygos leidybą rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Knygos viršelyje – nežinomo Lietuvos dailininko XVI a. II p. paveikslas *Aprėškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kūrinyje priklauso Kauno arkivyskupijos muziejui. Rimos Valinčiūtės nuotrauka, 2006.

Turinys

Pratarmė	4
----------	---

LDK dvasingumo ženklai

Sigitas Lūžys	Knyga žemaičių christianizacijoje 9
Laurynas Šedvydis	Konfliktas Vilniaus vyskupijos kapituloje XVI a. 5–6 dešimtmečiuose 21
Laima Šinkūnaitė	Dvasingumo meninė raiška Pažaislio kamaldulių vienuolyno dailėje 45
Aušra Vasiliauskienė	Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai ikonografija XVII–XVIII a. Lietuvos tapyboje 75
Vaida Kamuntavičienė	Stebuklo laukimas Vilniaus vyskupijos parapijose XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. pradžioje 105
Jolita Sarcevičienė	Lietuvos valstiečių religingumas XVIII a.: tamsioji mėnulio pusė 133
Irma Stundytė	Žemių parapija XVIII a. 151

Tarp tradicijos ir dabarties

Danutė Stakeliūnaitė	Laikraštis „Ganytojas“ tradicijos ir laikmečio iššūkių kontekste 181
Irena Miklaševič	KGB kalinės sesers Vandos Boniševskos dvasingumas . 221
Dainius Sobeckis	Radikaliosios reformacijos refleksijos ir transformacijos XX a. visuomenėje 229
Kęstutis Žemaitis	Žmogiškųjų vertybių reikšmė ugdant būsimojus sielovadininkus 245
Mūsų autoriai	253

Pratarmė

Dažnai sakoma, kad šiuolaikinė visuomenė išgyvena gilią vertybių krizę. Šia knyga nenorime nei patvirtinti, nei paneigti šios minties. Darbo rezultatas – tai bandymas nors ir fragmentiškai pažvelgti į praeities vertybes ir skaitytojui palikti suvokti tų vertybių aktualumo galimybes modernioje visuomenėje. Straipsnių autoriai – istorikai, teologai, menotyrininkai, politologai ir knygotyrininkai, besidomintys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės dvasinėmis vertybėmis, jų formavimosi kontekstais, raiška šiandien, Lietuvos visuomenės dvasinio gyvenimo tyrimais. Dvasingumo tyrimai leistų geriau suvokti praeities žmonių mąstymo ir elgesio modelius, atvertų platesnes visuomenės pažinimo galimybes. Dvasingumo pajauta didele dalimi yra susijusi su Bažnyčios istorijos erdvėmis, todėl šioje knygoje nemažai dėmesio skiriama Bažnyčios sąveikos su visuomene apmąstymams.

Knygą sudaro du skyriai. Pirmasis skyrius „LDK dvasingumo ženklai“ pradedamas Sigito Lūžio straipsniu, kuriame apmąstoma knygos reikšmė įgyvendinant politinį tautos sprendimą – krikštijant Žemaitiją, spausdinto žodžio paplitimo galimybės XV–XVI a. Žemaičių vyskupijoje, pirmosios besiformuojančios bibliotekos ir iškiliausių Žemaitijos asmenybių, ypač dvasininkų, santykis su knyga. Klientelių santykių reikšmę Vilniaus vyskupijoje išplėtojo Laurynas Šedvydis, pristatęs savitą požiūrį į XVI a. 5–6 dešimtmečiuose Vilniaus kapituloje vykusio konflikto genezę ir padarinius. Susipažinus su šiuo straipsniu galima daryti prielaidą, kad LDK dvasininkija, pasinerusi į Vilniaus kapitulos vidaus konfliktus, patirdama politinės valstybės veiklos įtaką, per silpnai sureagavo į reformacijos procesus LDK. Laima Šinkūnaitė, apibendrinama ilgamečius savo tyrimus, dar kartą grįžo prie Pažaislio vienuolyno reikšmės LDK dvasiniam gyvenimui temos, gvildendama, kaip meniniuose sprendimuose ir tematinuose pasirinkimuose atsispindi LDK visuomenės vidinio pasaulio horizontai. Aušra Vasiliauskienė nagrinėjo

Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai ikonografiją, išryškindama pačios svarbiausios ir labiausiai Lietuvoje mylimos Baroko epochos šventosios – Dievo Motinos Marijos – vaidmenį šios temos atvaizduose. Vaida Kamuntavičienė, peržvelgusi XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pradžios Vilniaus vyskupijos parapiinių bažnyčių vizitacijų ir inventorių medžiagą, bandė nustatyti to periodo LDK visuomenės santykį su stebuklo fenomenu, išryškindama, kad tikėjimas stebuklais ir pagarba stebuklingiesiems paveikslams buvo svarbi to meto žmonių būsenos dalis, liudijo jų pasitikėjimą Dievo malone. Gal kiek provokatyvus, tačiau inovatyvus, mentaliteto tyrimų metodikos principais pagrįstas Jolitos Sarcevičienės straipsnis byloja, kad XVIII a. Lietuvos valstietija iš esmės buvo mažai susipažinusi su kertiniais katalikų tikėjimo pamatais, kuriuos klibino senosios pasaulėžiūros nuotrupos ar tiesiog žmogiškasis abejingumas sielos reikalams, nulemtas sunkaus materialinio gyvenimo. Irma Stundytė, atlikusi vienos tipiškos LDK parapijos (Žeimių) XVIII a. mikrotyrimą, leidžia skaitytojui susidaryti vaizdą, kokie pagrindiniai komponentai sudarė Katalikų Bažnyčios mažiausios ląstelės – parapijos – materialinį ir dvasinį pasaulį.

Antrajame knygos skyriuje „Tarp tradicijos ir dabarties“ Danutė Stakeliūnaitė pristato skaitytojams turiningus leidinio „Ganytojas“ (1919–1920 m.) tyrimus, parodydama, kas rūpėjo tuometinei Lietuvos Katalikų Bažnyčiai ir kokios vertybės propaguotos, kaip Bažnyčios principiniai reikalavimai koreliavo su realiu politiniu visuomenės gyvenimu. Irena Miklaševič atkreipė dėmesį į vieną tragiškiausių Lietuvos gyvavimo periodų, atskleisdama KGB kalinės, apdovanotos stigmomis, Vandos Boniševskos dvasinius išgyvenimus. Dainius Sobeckis grįžo į XVI a. LDK reformacijos laikus, parodydamas radikalios reformacijos srovių sąsajas su šiuolaikiniais religiniais judėjimais, priartėdamas prie prielaidos, kad šiuolaikinės visuomenės radikalieji tikėjimai faktiškai neįneša nieko nauja, ko nebuvo išmaščiusi LDK visuomenė didžiuoju religinės polemikos šimtmečiu. Kanauninkas Kęstutis Žemaitis, vertindamas žmogiškųjų vertybių reikšmę ugdant būsimuosius dvasininkus, prabyla itin reikšmingu šiuolaikinei Bažnyčiai klausimu, padarydamas išvadą, jog buvimas geru žmogumi, šalia pašaukimo, yra pagrindinė tapsmo geru kunigu sąlyga. Jeigu klierikas neatsineša iš šeimos joje suformuoto svarbiausių žmogiškųjų vertybių pagrindo, seminarijoje labai sunku, kai kuriais atvejais netgi neįmanoma išugdyti kunigą, gebantį savo veiklą paskirti bendruomenei ir išlaikyti sunkią tarnystės Dievui ir žmonėms našą.

Šioje knygoje publikuojami straipsniai yra nelygūs mokslinė ir pažintinė

reikšme, tačiau nenorėjome atsisakyti nė vieno, nes jie atspindi įvairias mūsų visuomenės gyvenimo puses – vienas labiau išvystytas, kitas galbūt tik prabėgomis užgriebtas. Vienas kitą savotiškai papildė mokslo senbuvių apibendrinančio pobūdžio straipsniai, parodantys šių mokslininkų sukauptą ilgametę patirtį, ir pirmuosius žingsnius mokslinių tyrimų srityje žengiančiųjų darbai, atskleidžiantys potencialias jaunosios kartos tyrėjų galimybes, bylojančios apie darbščių talentų augimą. Viliamės, kad ši knyga ir jos sukurtas fragmentiškas Lietuvos dvasingumo tradicijų vaizdas ras savąjį skaitytoją, ir drauge paskatins visuomenės pasaulėjautos tyrimus, kurie leistų geriau pažinti šiuolaikinę Lietuvos visuomenę.

Reikėtų pridurti, kad šis mokslinių straipsnių rinkinys ėmė klostytis po Vytauto Didžiojo universitete 2010 m. spalio 21–22 d. įvykusios konferencijos „LDK dvasingumo tradicija ir poveikis visuomenei“. Nuoširdžiai dėkojame konferencijos rengėjams, dalyviams ir rėmėjams.

Vaida Kamuntavičienė

LDK

dvasingumo ženklai

Knyga žemaičių christianizacijoje

SIGITAS LŪŽYS

Vytauto Didžiojo universitetas

Didieji istoriniai ar pasaulėžiūrų virsmai neišvengiamai yra lydimi ne tik ideologinių ar kultūrinių sukrėtimų, bet ir skaitlingų priemonių bei instrumentų tikslui pasiekti ar jam neutralizuoti. Ilgainiui tos priemonės ar jų reliktai tampa signaliniais ženklais, padedančiais atkurti ar, tiksliau, sukurti galbūt buvusios situacijos ar terpės vaizdinį. Todėl ir tiriant praeities dvasinės kultūros raidą, jos kitimus ir apraiškas būtina inventorizuoti bei analizuoti ir, atrodytų, „paraštinius“ reliktus. Šiame straipsnyje siekiama atskleisti knygos, kaip modernizuojančios dvasinės ir kultūrinės priemonės, skverbimąsi į renesansinės Europos periferiją – apkrikštytąją Žemaitiją. Dėmesys telkiamas į ankstyvasias bibliofilijos apraiškas tarp Žemaičių vyskupijos dvasininkų, į pirmuosius kunigų asmeninius knygų rinkinius, padedančius suvokti ar bent numanyti laikotarpio problemas, interesus ir kultūrinės slinktis.

Knyga, kaip ir raštas bei raštija, į Lietuvą ateina kartu su krikštu. Krikštas, neštas kaip tautų gelbėjimo, sielų apvalymo ir atgimimo aktas, buvo suvokiamas kaip absoliutaus pasaulėžiūros virsmo vaizdinė demonstracija, verbalinės pagonybės pakeitimas rašto religija. Krikščionybė, susiformavusi kaip rašto religijos tąsa, perėmė ir Rytų tradiciją, teigusią raštą esant dieviškos kilmės, t. y. apreikštą, perduotą kartu su tikėjimo tiesų knygomis. Šioje tradicijoje alfabetas laikytas turinčiu slėpiningą (egzorcizmo) galią, galinčiu atlikti apsauginę funkciją: juo pažymimi antkapiai, pastatai, kulto reikmenys. Ilgainiui alfabetas įgauna tam tikrą hermos prasmę, atlieka apotropinę, t. y. apsauginę, atbaidančią, funkciją. „Raštas daro galimą komunikaciją

tarp individų, atskirtų erdvės ir laiko. Raštas turi privalumą išsaugoti įrašą ir pažymėti nesančio savininko teisę, jis ne mažiau vertingas ir komunikuojant su nematomomis galiomis – Olimpo dievais ar jėgomis, kurių šaukiamasi, pasitelkus užkeikimų lenteles“.¹ Rašto atradimas suteikė neįtikėtiną galimybę dvasinius dalykus – mintis, norus, linkėjimus – įamžinti regimais ženklais, juos įvaizdinti, materializuoti, padaryti priimamus pojūčiais (rega, klausia). Todėl viena iš didžiųjų rašto religijų – krikščionybė, net Dievo visetą įvardijanti raidėmis A ir Ω (pirmoji ir paskutinė graikų abėcėlės raidės, Biblijoje simbolizuojančios Dievą – visa ko pradžią ir pabaigą; Apokalipseje rašoma: „Aš esu Alfa ir Omega, Pirmasis ir Paskutinis, Pradžia ir Pabaiga“ Apr 22, 13²), patį raštą iškelia kaip galimo išganymo priemonę. Krikščioniškoji knyga, antipodinė pagoniškajai, yra suvokiama kaip sakralus kūrinys, kaip šventenybė, nešanti gyvą Dievo žodį, ir pati savaime priklauso Aukščiausiam. Čia jungiasi antikinė dedikacijos tradicija ir Rytų pasaulio visa ko absoliuti priklausomybė Viešpačiui. Juk Apreiškime Jonui skaitome: „Dar aš regėjau soste Sėdinčiojo dešinėje knygos ritinį, prirašytą iš vidaus ir iš lauko, užantspauduotą septyniais antspaudais“ (Apr 5, 1).³ Knyga Visa Valdančiojo dešinėje tampa jo galios, autoriteto ir valdžios ženklu, ir tik per ją įmanomas valdančiojo intencijos suvokimas. Tik Visa Valdantysis pajėgus nuplėšti antspaudus, atversti knygą ir leisti ją skaityti savo siųstajam: „Eik, paimk atvyniotą knygėlę“ (Apr 10, 8).⁴

Lietuvos, kaip ir kaimyninių kraštų, atveju rašto ir knygos įsitvirtinimas tautos gyvenime žymi perėjimą nuo verbalinės komunikacijos ir jurisdikcijos prie norminių universalijų, o rašto kultūros atėjimas lėmė krikščionybės Lietuvoje požiūriui priešistorės pabaigą ir istorijos pradžią. Taip, lydėdama krikšto aktą, į Lietuvą atėjo knyga. „Galime tvirtinti, kad, be valstybinės religijos, 1251 m. Mindaugas „gavo“ keletą lotyniškai bei vokiškai rašyti ir skaityti mokančių žmonių, Šventąjį Raštą ir būtiniausias liturgines knygas“.⁵

Tačiau iki pat XVI a. pirmosios pusės raštas netampa individo savimonės raiškos priemone: „raštas XV a. funkcionuoja siaurose, uždaroje visuomenės

¹ Osborne R. Greece in the Making 1200–479 BC. London and New York, 1996, p. 112.

² Šventasis Raštas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1999, p. 1948.

³ Ten pat, p. 1932.

⁴ Ten pat, p. 1937.

⁵ Narbutas S. Nuo Mindaugo raštų iki Karpavičiaus pamokslų. XIII–XVIII amžiaus LDK raštijos apžvalga. Vilnius, 2000, p. 13.

grupėse, dažnai be grįžtamojo ryšio“.⁶ Todėl ir knyga dažniausiai aptinkama tik valdovo, didikų ir bažnyčios aplinkoje.

Kada ir kokia knyga pirmoji pasiekė Žemaitiją, galime tik spėlioti. Knygas į Žemaitiją pirmieji atnešė kryžiuočiai, tačiau jos tikriausiai nebuvo prieinamos vietiniams gyventojams. Pirmieji galimi kontaktai išskotini žemaičių krikšto metu, tačiau duomenų apie tai taip pat neturime. Žemaičių asmeninio kontakto su knyga ir rašymo pradžios derėtų ieškoti ten, kur krypo LDK jaunuomenės mokslo keliai. Būtent mokymo įstaigų metrikose ar teismo bylų lakštuose buvo fiksuojamos ankstyviausios žinios apie raštingus žemaičius.

Yra žinoma, kad po Žemaitijos krikšto neprabėgus ir pusei amžiaus, 1460 m., Krokuvos universitete bakalauro laipsnį gavo Jurgis iš Medininkų⁷, po septyniolikos metų, 1477 m. – Aleksandras, Jokūbo sūnus iš Žemaitijos.⁸ Dar po dešimtmečio šaltiniai mini Krokuvos studentą Martyną, žemaitį iš Barkučių, kurį 1487 m. sužeisto savo brolio vardu apkaltino Stanislovas iš Lvovo.⁹ Taip pat iš Krokuvos arkivyskupijos archyvo sužinome, kad „1497 m. Andriaus sūnus Aleksas „iš Raseinių, Medininkų diecezijos Lietuvoje klierikas“ daktaro Mikalojaus Vroblowski, Krokuvos kanauninko, paskirtas valstybės notaru. Įrašas padarytas asmeniškai ranka su notaro ženkle, [kuriame pavaizduotas] lenktas kryžius su mažu kryželiu ir viduje [užrašytomis] raidėmis J/ėzus/ N/azaretietis/ K/aralius/ Ž/ydu“.¹⁰ Tai vieni pirmųjų mokytų žemaičių, tikriausiai turėję ir vieną ar keletą nuosavų knygų. Šiame amžiuje net ir negausūs rankraštiniai ar jau spausdinti tekstai, patekę į Žemaitiją, byloja apie pirmuosius krašto modernėjimo požymius. Juk, anot vieno žymiausių XX a. krikščionybės apologetų profesoriaus C. S. Lewiso, „gyvenime itin svarbūs dalykai dažnai įvyksta tą momentą, kai to net nežinome. Žmogus nuolatos nekartoja sau: „Ei, aš augu!“ Dažnai tik atsigręžęs atgal jis suvokia, kas atsitiko, ir atpažįsta, kad tai ir yra vadinamasis „augimas“. Viskas gali vykti taip pamažu, kad niekas negalės nurodyti konkrečios valandos ir net konkrečių metų. Svarbu pats keitimosi pobūdis, o ne tai, ką jaučiame jam vykstant.“¹¹

Ir jau XV a. pabaigoje randame žinių apie asmeninį religinio turinio

⁶ Pacevičius A. Skriptorius ir raštinių kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje / Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje. Vilnius, 2002, p. 26.

⁷ Cracovia Lithuanorum saeculis XIV–XVI. Lietuvių Krokuvą XIV–XVI amžiais. Sud. W. Urban, S. Lūžys. Vilnius, 1999, p. 41.

⁸ Ten pat, p. 53.

⁹ Ten pat, p. 63.

¹⁰ Ten pat, p. 85.

¹¹ Lewis C. S. Tiesiog krikščionybė. Šiauliai, 1999, p. 130.

knygų rinkinėlį Žemaitijoje. Minima, kad Žemaičių kanauninkas Motiejus 1490 m. lapkričio 8 d. testamentu paliko keletą knygų: Jono Hildesheimiečio *Historia de gestis et trina trium regum translatione* (Koelnas, 1477?), pamokslus *de tempore* ir *de sanctis* bei kitas. Knygas paskirstė Žemaičių katedrai (gražino), Betygalos bažnyčiai, Luokės klebonui Simonui Gardiniškiui (jam teko „kiti“ (antri?) pamokslai *de tempore* ir Trijų karalių istorija) ir Višnevo klebonui Viktorui.¹² Tai rodo, kad XV a. antrojoje pusėje Žemaitijoje jau būta pirmųjų neliturginių religinio turinio knygų rinkinelių. Tikėtina, kad panašius ar skaitlingesnius asmeninius knygų rinkinius turėjo ir kiti XV a. Žemaičių kanauninkai ir, žinoma, vyskupai. Pagal G. Błaszczuko „sudarytą Žemaičių vyskupijos kapitulos katalogą nuo 1417 iki 1609 m. Žemaitijoje buvo 19 vyskupų, daugiausia kilusių iš bajorų, 6 lenkai ir 2 vokiečiai, likusieji lietuviai, turėję bakalauro, magistro ir vienas daktaro laipsnius“.¹³ Jų intelektualinis ir dvasinis pasiruošimas sietinas su senąja Lenkijos sostine. „Mokslus dauguma jų buvo baigę Krokuvoje. Parapijų tinklas XV a. siekė tik 19, o XVI a. jų buvo įkurta dar 44, iš viso 63“.¹⁴ Remiantis šiais duomenimis galima teigti, kad net ir lengviausiu tuomet keliu, t. y. per bažnyčią, knyga į Žemaitiją keliavo sunkiai. Tai liudija, kad Žemaitijoje, faktiškai jau apkrikštytoje, visuotinio pasaulėžiūros virsmo ir perėjimo nuo žodžio prie rašto kultūros nebuvo pasiekta.

XVI a. pirmoji pusė Žemaičių christianizacijai ir knygos, tiek religinės, tiek pasaulietinės, sklaidai šiame krašte buvo tamsūs viduramžiai. Tik šimtmečio viduryje ima rasti, nors ir nedideli, dvasininkų asmeniniai knygų rinkiniai. Vieną iš jų buvo sukaupęs Žemaičių katedros kanauninkas, vyskupo pamokslininkas Paulius Geduškonis (kunigavęs 1549–1570). 1549 m. kovo 5 d. iš Vilniaus prepozito Jono Domanovskio Paulius gavo naudotis Dionizo Kartūzo Penkiaknygės komentarus (*Enarrationes in quinque Mosaicae legis libros...*, Kelnas, 1534; įrašas: *Ad usum mihi Paulo Geduscovio donatus a Rndo Dno Joanne D. Praeposito Vilnen liber prns anno domi 1549 Marcii 5 Die*)¹⁵. 1559 m. iš J. Domanovskio jis gavo dovanų Kelno bažnytinės provincijos 1536 m. sinodo nutarimus (*Canones concilii provincialis Coloniensis... Anno 1536 quibus adiectum est Enchiridion*, Kelnas, 1538; įrašas: *Anno Dom 1559*

¹² Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. Parengė V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys. Vilnius, 2009, p. 294.

¹³ Jučas M. Krikščionybės kelias į Lietuvą. Vilnius, 2000, p. 99.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai. Sud. N. Feigelmanas, I. Daugirdaitė, P. Račius. Vilnius, 2003, nr. 476.

Mensis septembr a Rndo D Ioanne ppsito Vilnen sum donatus in perpetuu munus Paulo G. Conciotori suo)¹⁶. 1562 m. Paulius Geduškonis gavo naudotis Jokūbo Schoepperio Dortmunde sakytų pamokslų tritomio 2 tomą (*Tomus secundus concionum*, Dortmundas, 1560; viršelio vidinėje pusėje įrašas: *Ad vsum doñi Pauli Geduskouii Canonici Medniceñ anno doñi 1562*).¹⁷ Šis pavyzdys rodo, kad dvasininkai ne tik pirko knygas savišvietai, bet ir jomis tarpusavyje keitėsi. Knygos išsigijimo, turėjimo, saugojimo, perleidimo faktus nurodantys įrašai yra ne tik bibliofilinės geografijos, bet ir edukacinės propagandos ar ideologinės-kultūrinės sklaidos ar jos priėmimo iliustracija. Aptariamam laikotarpiu Žemaitijoje tarp dvasininkų formavosi kolegialaus naudojimosi knyga tradicija, įvardijama renesansine formule *Sibi et suis comparauit*. Akivaizdu, kad tuometinėje situacijoje „vienas svarbiausių savišvietos būdų buvo savarankiškas knygų studijavimas. Vieno asmens kauptoji biblioteka greičiausiai tapdavo ne jo vieno žinių šaltiniu“.¹⁸ Todėl knyga pirmiausia užtinkama religinės minties sklaidos centruose. Būtent „knygos buvo dar vienas komunikacijos kanalas, mokęs Lietuvos kultūros elitą mąstyti ir kalbėti ta sąvokų kalba, kuri išaugino reformaciją Europoje“.¹⁹ Todėl nuo XVI a. vidurio gana sparčiai gausėja Žemaitijoje dvasininkų, turinčių didesnę ar mažesnę asmeninį knygų, dažniausiai religinio turinio, rinkinį. Knygos reikšmę liudija ir toks Žemaičių vyskupijos 1579 m. vizitacijoje minimas faktas, kad Viduklės vikaras Jonas Jurgevičius, taip pat aptarnavęs Pašaltuonio ir Nemakščių bažnyčias, turėjo Antonino Florencijiečio *Confessionale*, kurio nesuprato, nes nemokėjo lotyniškai. Be to, nenešiojo tonzūros, o vizitatoriui pasirodė „labiau įgudęs nei mokyta“.²⁰

Luokės klebonas, Žygimanto Augusto kapelionas, Benediktas Strykovskis (kunigavęs 1570 – prieš 1582) turėjo neblogą parankinį knygų rinkinį: Augustino veikalų epitomę (*Omnium operum... epitome*, Kelnas, 1539; įrašas: *Sum [perbraukta ir parašyta: Fui] dni Benedicti Strijhowian vera et fida supplex*)²¹, Andriejaus Plako *Lexicon Biblicum* (Kelnas, 1543; įrašas: *Sum*

¹⁶ Ten pat, nr. 296.

¹⁷ Lietuvos katalikų dvasininkai..., p. 329.

¹⁸ Lukšaitė I. Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje XVI a. trečiajame dešimtmetyje – XVII a. pirmajame dešimtmetyje. Vilnius, 1999, p. 229.

¹⁹ Ten pat, p. 74.

²⁰ Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579). Parengė ir vertė L. Jovaiša. Vilnius, 1998, p. 153.

²¹ Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai..., nr. 97.

*domi Benedicti Patruvij fida et vera supellex, Petricoviae copta ao 1563 mse Januario die XVI Luki Pleb)*²² ir Celijaus Sekundo Kuriono *Thesaurus linguae Latinae, sive Forum Romanum* (Bazelis, 1561; antraštiniame puslapyje įrašas: *Sum Benedictj Strijkowianij fida supellex et amicorū Compatū petricouie anno 1563 mše Januario: Lvkwicē plebanij*). Pastarąsias dvi knygas pirko 1563 m. sausį (16 d.) Petrikave. Taip pat turėjo Merkelio Hittorpijaus *De divinis catholicae ecclesiae officiis ac ministeriis* (Kelnas, 1568), įgytą Varšuvoje 1570 m. kovo 15 d. (įrašas: *Sum [išbraukta ir parašyta: ful] Domini Benedicti Strijkovij: vera et fida supplex: Warsawiae Anno [15]70 mense Martio Die 15)*.²³

Tačiau pirmasis dvasininkas, sukaupęs turtingą asmeninę biblioteką ir testamentu ją paskyręs jaunimo, taip pat būsimos dvasininkijos edukacijai (Kražių jėzuitų kolegijai užrašęs apie 100 knygų), buvo Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis (apie 1536–1609) – pirmųjų lietuviškų knygų leidėjas LDK. M. Giedraitis globojo M. Daukšą, rengiantį lietuviškas knygas, M. Strijkovskį ir kt. Iš vyskupo M. Giedraičio knygų rinkinio po visų kilnojimų ir dalybų šiuo metu Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje saugomos vienuolika neabejotinai jam priklausiusių knygų; keturios iš jų – konvoliutai. Tad vien Kaune esama keturiolikos pavadinimų veikalų, išlikusių iš M. Giedraičio rinkinio. Visos knygos parašytos lotynų kalba. Priklausomybės įrašai suteikia informacijos apie jų įsigijimo vietą, datą ir kainą. Pavyzdžiui, puošniai įrištas G. Durando veikalas *Speculum* (Bazelis, 1563) M. Giedraičio įsigytas dar studijų Leipcigo universitete metais – 1565 m. rugpjūčio mėnesį (apatinio viršelio vidinėje pusėje įrašas: *August 3 1565 comparatus Melchior Math. Giedroic 3 Dux*). Pranciškaus Hotmano (François Hotman) knygą *Novus commentarius de verbis iuris* (Venecija, 1564) būsimasis Žemaičių vyskupas pirko Vienoje 1566 m. (apatinio viršelio vidinėje pusėje įrašas: *Viennis 1566 Melchior Mathi: Giedroic*). Kai kuriose knygose, nusipirktose Abiejų Tautų Respublikos sostinėse, M. Giedraitis įrašė ir kainas. Pavyzdžiui, dalyvaudamas 1592 m. Varšuvos seime vyskupas įsigijo kelias knygas: Cesares Baronio kapitalinio veikalas *Annales ecclesiastici* antrąjį tomą, išspausdintą Plantinų spaustuvėje, Antverpene, 1591 m. (už 8 auksinus – *Emptus Varsaviae in Comitijis an° 1592 Constat 8 fl.*) ir 1584 m. Venecijoje išleistą *Mišiolą* (už 5 auksinus – *Emj Varsawie In Comitijis 1592 Constat 5 fl.*). Po poros metų, 1594 m., vyskupas M. Giedraitis Vilniuje už 8 auksinus nusipirko C. Baronio *Annales ecclesiastici* trečiąjį tomą, taip pat išspausdintą

²² Ten pat, nr. 1112.

²³ Laucevičius E. XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose. Vilnius, 1976, p. 50; Lietuvos katalikų dvasininkai..., p. 76.

1593 m. Plantinų spaustuvėje, Antverpene. Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje saugomo septintojo C. Baronio *Analų* (Antverpenas, 1598) tomo kaina ir pirkimo vieta nežinomos, kadangi knyga XIX a. įgijo naują apdarą (priešlapyje įrašas: *Oprawiony ten tom 1836° roku za czasow Ks. Wołonczewskiego bibliote-karstwa*).

Kitas Žemaičių vyskupas Mikalojus Pacas (1570–1624) taip pat turėjo didelę biblioteką. Įspūdingą knygų rinkinį M. Pacas jau buvo sukaukęs būdamas Vilniaus kapitulos kanauninku 1596 m. (*Ex libris Nicolaj Pac Canonici Vibi*). Paskirtas Žemaičių vyskupu, 1610 m. M. Pacas visą savo biblioteką padovanojo Žemaičių vyskupijai. Iš jo knygų rinkinio Kaune saugomos 9 knygos (8 pavadinimai). Viena – šv. Jono Auksburnio *Raštų* ketvirtasis tomas (Joannes Chrysostomus, *Opera*, Bazelis, 1558) – yra Kauno technologijos universiteto bibliotekos fonde; likusios, tarp jų ir Jono Auksaburnio *Raštų* penktasis tomas, saugomos Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje.

Dar vienas svarbus XVI a. asmeninis knygų rinkinys Žemaitijoje priklausė lietuviškos raštijos Didžiojoje Lietuvoje pradininkui Mikalojui Daukšai (tarp 1527 ir 1538–1613), žemaičių bajorui, Krakių klebonui, Žemaičių kanauninkui ir vyskupo oficijolui, Betygalos klebonui, į lietuvių kalbą išvertusiam Jokūbo Ledesmos katekizmą (1595) ir Jokūbo Vujeko postilę (1599). Kaip nurodoma Tarkvinijaus Pekulo 1579 m. Žemaičių vyskupijos vizitacijoje, Krakių klebonijoje M. Daukša turėjo įvairių knygų, tarp jų Erazmo *Adagia* ir dvi graikų kalbos gramatikas – Jono Meclerio *Primaе grammatices Graecae partis rudimenta* ir *Institutiones Graecae grammaticae* su Philippo Melanchthono įžanga.²⁴ 1612 m., dar būdamas gyvas, dvasininkas biblioteką dovanojo Kretingos bernardinų vienuolynui.²⁵ Šiuo metu su M. Daukša siejamos septynios žinomos jam priklausiusio rinkinio knygos. Be Tarkvinijaus Pekulo 1579 m. Žemaičių vyskupijos vizitacijoje aprašytų knygų, dar trys knygos su nuosavybės kitimo įrašais, įrodančiais, jog leidiniai priklausė šiam asmeniui, saugomos Kaune. Du paleotipai: Angelo Carleti *Summa angelica de casibus conscientiae* (Lionas, 1509; lap. bb⁸ įrašas: *Rđus admodū d Dñus Nicolaus Daugssa Canonicus Mednicensis donauit... Oretur pro aĩa illi; Anno 1612*) ir Erazmo išleistas Juozapo Flavijaus „Žydų senybės“ (*Antiquitatum Iudaicarum libri XX*, Bazelis, 1540; antraštiniame puslapyje įrašas: *Pro Cella P Praedič loci Cretingeñ R D Daugssa Canonicus Medniceñ donauit Oretur pro aĩa eius Anno 1613*), saugomi Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje. Aurelijaus Augustino

²⁴ Žemaičių vyskupijos vizitacija..., p. 103.

²⁵ Lietuvos katalikų dvasininkai..., p. 273.

Raštų dešimtas tomas (Bazelis, 1529; antraštiniame puslapyje įrašas: *Rđus Adđm Pr Nicolaus Daugssa dedit pro loco Cretingensi adhuc viuēs Oretur pro ađa ipsius Anno 1612*) yra Kauno technologijos universiteto bibliotekos fonde. Taip pat viena knyga iš M. Daukšos rinkinio – inkunabulas, šv. Jeronimo *Epistolae et tractatus*, išleista 1495 m. Niurnberge – saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje²⁶.

Asmeninę bibliotekėlę turėjo ir Jonišķio klebonas nuo 1594 m. bei dekanas Benediktas Sviechovskis. Jo rinkinyje buvo Johano Ecko homilijos prieš eretikus, Liudviko Granadiečio „Nusidėjėlių vadovas“, ispanų dominikono pamokslai šventųjų dienoms, Vincento Bruni mąstymai apie Jėzaus kančią ir mirtį; bernardino Oliverio Maillardo pamokslai šventųjų dienoms (*Sermones de sanctis*, Kelnas, 1507; antraštiniame puslapyje įrašas: *Benedict 3 Szwiechowskj Paroch 3 Janisceñ... Krozeñ Soć^{nis} JESV donat dicatq Aňo...*), Jurgio Bartholdo *Bibliotheca concionum* (Kelnas, 1608; įrašas: *Benedictus Szweichowsky parochus Janiscensis Collegio Krozensi Soc. Iesu donat. 1626 Ao*)²⁷. Benediktas Sviechovskis savo rinkinio knygas paliko Kražių jėzuitų kolegijai. Be to, šis kunigas 1599 m. užvedė seniausią išlikusią Lietuvoje krikšto metrikų knygą.²⁸

Tikslinį knygų rinkinį turėjo ir Žemaičių katedros pamokslininkas, minimas XVI–XVII amžių sandūroje, Grigalius Dobricijus. Jam priklausė Albrechto von Eybo *Praecepta artis rhetoricae*, (Bazelis, prieš 1488; antraštiniame puslapyje įrašas: *Gregorij Dobricij Concionatoris Medniceñ.*), taip pat Liudviko Granadiečio pamokslų šventųjų dienoms 2 tomas (Antverpenas, 1588; įrašas: *Ex libris Gregorij Dobricij*) ir Petro de Natalibus *Catalogus sanctorum et gestorum eorum* (Štrasburgas, 1513; įrašas: *Hoc libro vsus est R Gregorius Dobricius Concionator Mednicen*).²⁹

Kitas Žemaičių katedros pamokslininkas, Virbalio klebonas ir dekanas, Grigalius Vrublevskis (kunigavęs 1599 – apie 1626 m.) turėjo biblioteką, kurią paliko Kražių jėzuitams. Rinkinyje buvo: Grigaliaus IX dekretalijos (Lionas, 1510; įrašas: *Gregorij Wroblewski Parochi Wirbollowiensis*)³⁰, Pomponijaus Melos *De situ orbis* su Klaudijaus Julijaus Solino *Polihystor, sive rerum orbis memorabilium collectanea* (Bazelis, 1538; įrašas: *Ex Bibliotheca R P*

²⁶ Feigelmanas N. Lietuvos inkunabulai..., p. 181.

²⁷ Laucevičius E. XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose..., p. 82.

²⁸ Lietuvos katalikų dvasininkai..., p. 79.

²⁹ Ten pat, p. 102.

³⁰ Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai..., nr. 402.

Gregj Wroblewski 1608)³¹, taip pat Liudviko Granadiečio knygos: *De oratione et meditatione* (Kelnas, 1588) ir „Įvadas į tikėjimo simbolių“ (Kelnas, 1588).³²

Žemaičių kanauninkas Jonas Višemirskis (1593–1641), *Rawicz* herbo bajoras iš Nuro žemės Mazovijoje, vyskupo oficijolas ir generalvikaras, Baisogalos klebonas, pirmasis Žemaičių sufraganas, 1623 m. sausio mėn. iš Žemaičių arkidiakono Merkelio Grodzickio palikimo pirko pamokslus ir *horologium principum*. 1636 m. liepos 12 d. testamentu Jonas Višemirskis Lankos Lauko dvare buvusias knygas užrašė Varnių jėzuitams, o Varniuose buvusias – Kretingos bernardinams.³³

Žemaičių kanauninkas, vyskupo generalvikaras ir oficijolas, Varnių klebonas, Kristupas Dirvoniškis (kunigavęs 1595–1621) savo turėtas lenkiškas knygas (šventųjų gyvenimus, postilę, Baronijaus analus, Lietuvos Statutą ir kitas) paliko broliui Laurynui, lotyniškas knygas – Varnių bažnyčiai: jomis turėjęs naudotis ir jas prižiūrėti Varnių pamokslininkas. Jam taip pat priklausė Jono Auksaburnio raštų penkiatomis (Paryžius, 1588), kurį 1613 m. K. Dirvoniškis padovanojo Kretingos bernardinų pamokslininko celei (antraštinio lapo kitoje pusėje įrašas: *Haec opera D Ioañ Chrijsostomi. Admodū Rđus Dñus, et Př Christopherus Diwornieñ. Canonicus et Officialis Mednicensis. dedit; in perpetuā rei memoriam. pro Cella v Pris Praedicatoris Cretingae Oretur pro tam largo bñfactore Fř Paulus Szawleñ. Praed tūc Cretingeñ. Manu sua. Anno 1613*).³⁴

Akivaizdu, kad Merkelio Giedraičio vykdyta realioji Žemaitijos christianizacija pareikalavo ir vienos svarbiausių priemonių šioje veikloje – knygos. Knyga iš liturgijos skverbėsi ir į kleboniją, ji visų pirma buvo suvokiama kaip dvasinės ir intelektualinės apsaugos, taip pat savišvietos priemonė. Kiekviena knyga buvo priimama kaip Šventojo Rašto parafrazė, Dievo valios vykdymo instrumentas. Ir būtent turimas raštas, o ne jo skaitymas, siejo dvasininką su Biblija. Pati ikijėzuitinė Žemaitija ir čia dirbę klebonai ir vikarai savo gyvenimu tarsi kartojo Senojo Testamento situaciją, nes ten „aprašoma istorija – tai svyravimo tarp nuodėmės ir atgailos istorija. Ją sudaro sutarties pažeidimai iš Izraelio pusės, bausmė ir atleidimas – iš Dievo pusės bei naujos sutarties tarp šių pusių sudarymas“.³⁵ Ta „naujoji sutartis“ Žemaičių vyskupijos chris-

³¹ Ten pat, nr. 936.

³² Lietuvos katalikų dvasininkai..., p. 102.

³³ Ten pat, p. 176.

³⁴ Ten pat, p. 206.

³⁵ Sverdiolas A. Steigtis ir sauga. Vilnius, 1996, p. 125.

tianizacijai yra vyskupas Merkelis Giedraitis ir iš Vilniaus atkeliavę uolūs mokytojai jėzuitai. „Naujoji sutartis“ tampa Gerąja Naujiena – Naujuoju Testamentu, gulsiančiu kertiniu akmeniu jauniausio Europoje Katalikų religijos pastato statyboje. Žemaitijoje atsiskleidžia knyga. Knyga ateina mokyti ir pati tampa mokymosi objektu. Ir ne tik. Žemaičiuose randasi bibliofilija. Religinė biliofilija, sekdamą pasauliečių magnatų pavyzdžiu, greičiausiai formuojasi hierarchų aplinkoje. Tačiau krikščionybės specifika įgalina knygos būtinumą atokiausiose parapijose. O suformuotos Kražių ir Pašiaušės jėzuitų edukacinės bibliotekos jau žymi naują etapą Žemaitijos krikščioniškoje istorijoje.

Sigitas Lūžys

THE BOOK IN SAMOGITIAN CHRISTIANIZATION

Summary

The article analyses the spread of the book as a modernizing spiritual and cultural means in the 15th–16th century Samogitia, focusing on the early manifestations of bibliophilia among the clergy of Samogitian diocese, as well as on the first personal book collections of the clergymen. The entrenchment of the Lithuanian script and the book itself noted a transition from verbal communication and jurisdiction to normative universalities. From the standpoint of Christianity in Lithuania, the establishment of script culture determined the end of the prehistory and the beginning of the history.

Still up to the first half of the 16th century the book was most often found only in the environment of the king, the noblemen and the church.

One of the first possessors of the religious content books' selection was a Samogitian canon Motiejus (Matthew); the fact is known from his will, dated November 8, 1490. The canon of the Samogitian cathedral, the bishop's preacher Paulius Geduškonis (Geduszkonius), as well as some other clergymen also owned collections of books. In the period under discussion, a tradition of collegial book usage was forming among the Samogitian clergy, named after a Renaissance formula *Sibi et suis comparavit*.

The middle of the 16th century witnessed a rapid growth in the number of the Samogitian clergy having bigger or smaller personal collections of books, most often of religious content. The parson of Luokė, the chaplain of Žygimantas II Augustas (Sigismund II Augustus), Benediktas Strykovskis (Sryjkowski) (worked before 1582) had a numerous collection of biblical books.

Still the first clergyman who accumulated a rich personal library and bequeathed it for the education of youth and future clergy (he left 100 books for Kražiai Jesuit college) was the bishop of Samogitia Merkelis Giedraitis (Giedroyc) (around 1536–1609). Mikalojus Pacas

(Pac) (1570–1624), the dean of Krakės, the founder of Lithuanian writing in Lithuania Proper Mikalojus Daukša (Daugša), the dean of Joni kis Benediktas Sviechovskis (Swiechowsky), the preacher of the Samogitian cathedral Grigalius Dobricijus (Dobricius) and the preacher of the cathedral, the dean of Virbalis Grigalius Vrublevskis (Wroblewski) were known as bibliophiles. The Samogitian chapters Jonas Višemirskis (Wyszemierski) and Kristupas Dirvoniškis (Dirvoniški) can be referred to as bibliophiles, too.

It is obvious that the real Samogitian Christianization process enacted by Merkelis Giedraitis (Giedroyc) demanded also one of the most important tools in this activity – the book. The book also found its way from liturgy to parsonage and was first of all perceived as the means of spiritual and intellectual security, as well as the instrument for self-education. The book came to teach and became the object of learning. Religious bibliophilia, following the example of secular magnates, most probably developed in the environment of hierarchs. Still the specificity of Christianity enabled the necessity of the book in the most remote parishes. The created educational libraries of Kražiai and Pašiaušė Jesuits already signified a new period in the Christian history of Samogitia.

Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio klientų veikla Vilniaus kapituloje XVI a. 5–6 dešimtmečiais

---

LAURYNAS ŠEDVYDIS

Vytauto Didžiojo universitetas

Ivadas

Reformacijos idėjos, kilusios XVI a. pradžioje Europoje, laipsniškai skverbėsi į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. XVI a. 5–6 dešimtmečiais didelė dalis LDK Ponų Tarybos narių perėjo į Reformacijos šalininkų gretas. Savo ruožtu Lietuvos Katalikų Bažnyčia atsidūrė gilioje krizėje. Lietuvos Katalikų Bažnyčios vadovams ir aukščiausio lygio dvasininkams reikėjo rūpintis pozicijų visuomenėje išlaikymu. Šiuo periodu Vilniaus vyskupu buvo Paulius Alšėniškis (1536–1555), Lucko vyskupu – Valerijonas Protasevičius (1549–1555), Medininkų, arba Žemaičių, vyskupu – Vaclovas Virbickis (1534–1555). Svarbiausioje LDK Vilniaus vyskupijoje XVI a. 5–6 dešimtmečiais Katalikų Bažnyčios sielovados reikalus apsunkino joje vykęs konfliktas dėl pozicijų Vilniaus kapituloje ir beneficijų. Šio straipsnio tikslas – identifikuoti XVI a. 5–6 dešimtmečiais Vilniaus vyskupijos kapituloje vykusią nesutarimų ir dvasininkų tarpusavio konfliktų priežastis, politinį kontekstą bei padarinius. Straipsnyje pristatomi Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio klientų – dvasininkų ratas Vilniaus vyskupijos kapituloje, XVI a. 5 dešimtmečio pabaigos LDK politinis kontekstas, svarbus konflikto užuomazgoms, konflikto tarp Vilniaus vyskupijos dvasininkų grupių turinys bei jo įtaka tolimesnei LDK Katalikų Bažnyčios raidai.

Pirmuosius Vilniaus vyskupijos istorijos tyrimus atliko XIX–XX a. pradžios istorikai Vincentas Przyałgowski ir Janas Kurczewski. V. Przyałgowski pirmasis pateikė išsamią Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio biogramą¹, J. Kurczewski savo studijose ir šaltinių publikacijose nubrėžė Vilniaus vyskupijos istorijos gaires, pirmasis iškėlė iki šiol istorikus dominančius klausimus ir pateikė XVI a. vidurio padėties Vilniaus vyskupijoje vertinimą.² Fundamentalius Vilniaus vyskupijos XIV–XVI a. tyrimus atliko Jerzy Ochmański, kuris išsamiai nagrinėjo Vilniaus vyskupijos administracinę struktūrą, jos ekonominę padėtį, žemėvaldos klausimus bei pirmasis bandė nustatyti Vilniaus kapitulos sudėtį.³ Pastaraisiais metais daugiau dėmesio skirta XIV–XVI a. Lietuvos katalikų dvasininkų identifikacijai bei pirminiams prozopografiniams tyrimams. Vytautas Ališauskas, Tomaszas Jaszczolta, Liudas Jovaiša ir Mindaugas Paknys parengė XIV–XVI a. LDK katalikų dvasininkų žinyną, padėjusį identifikuoti Pauliaus Alšėniškio šalininkų ir priešininkų gretas, suteikusių vertingų nuorodų į archyvinius šaltinius.⁴ XVI a. pirmajai pusei skirtų LDK Katalikų Bažnyčios kultūrinės aplinkos tyrimų Lietuvos istoriografijoje nėra daug. Lietuviškajai istoriografijai, tiriančiai XVI a. pirmosios pusės bei vidurio LDK kultūrą, Katalikų Bažnyčios aplinka tėra šalutinė tema.⁵

Konfliktai tarp Vilniaus vyskupijos kapitulos narių XVI a. 5–6 dešimtmečiais buvo pastebėti istoriografijoje. J. Kurczewski pirmasis įžvelgė ir bandė paaiškinti nesutarimus, kilusius Vilniaus kapituloje dėl Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio paskelbtos ekskomunikos Vaitiekui Narbutui ir Martyno

¹ Przyałgowski W. *Żywoty biskupów wileńskich*. Petersburg, 1861, t. 1–3.

² Kurczewski J. *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. Wilno, 1908–1913, cz. 1–3; Kurczewski J. *Biskupstwo wileńskie*. Wilno, 1912.

³ Ochmański J. *Powstanie i rozwój laryfundium biskupstwa wileńskiego (1387–1550)*. Poznań, 1963; Ochmański J. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu*. Ustrój i uposażenie. Poznań, 1972.

⁴ Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. Parengė Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys. Vilnius, 2009 (toliau – LKD).

⁵ Pavyzdžiui, Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio ir LDK kanclerio Albrechto Goštauto santykius kultūrinėje ir literatūrinėje erdvėje bandęs apibrėžti Kęstutis Gudmantas konstatavo, kad Vilniuje susitelkę dvasiškiai intelektualai galėjo paveikti Albrechto Goštauto kurtą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinę ideologiją, bet, jo nuomone, Katalikų Bažnyčios hierarchų indėlis nebuvo būtinas jai sukurti. Žr. Gudmantas K. *Vėlyvųjų Lietuvos metraščių erdvė / Darbai ir dienos*. Kaunas, 2005, nr. 44; Gudmantas K. *Vilnius ir Krokva. Keletas XVI amžiaus pirmosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūrinio gyvenimo štrichų / Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*. Sudarė I. Valikonytė, L. Steponavičienė. Vilnius, 2005.

Kureko skyrimo į garbės kanauninko postą.⁶ J. Kurczewskis juos interpretavo kaip nesutarimus tarp vyskupo Pauliaus Alšėniškio ir kapitulos. Henrikas Lulewiczius Valerijono Protasevičiaus biogramoje pastebėjo priešišumą tarp Lucko, vėliau – Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus ir Vilniaus vyskupo-sufragano Jurgio Albino.⁷ Šis istorikas tai siejo su 1554 m. Lucko vyskupijos sinode ekskomunikuotais protestantais, kuriems priskyrė Jurgį Albina.

Pirminių šaltinių bazę sudarė Vilniaus kapitulos aktų knygų medžiaga.⁸ Išrašai iš Vilniaus kapitulos aktų knygų publikuoti dar XX a. pradžioje J. Kurczewskio.⁹ Vilniaus kapitulos aktų knygoje buvo fiksuojami svarbiausi kapitulos nutarimai, aprašyta vyskupijos sinodų eiga bei nuostatai, fiksuotas beneficijų bei Vilniaus kapitulos jurisdikcijoje buvusios bažnytinės žemėvaldos skyrimas. Šis šaltinis yra chronologiškai ribotas. Vilniaus vyskupijos kapitulos aktų knygos tarp 1546 m. ir 1550 m. nėra išlikusios, be to, dėl epidemijų 1553 m. kapitulos aktų knygos nebuvo vedamos. To meto publicistikos, poezijos veikalai ir pamfletai, sukurti Vilniaus vyskupijos dvasininkų aplinkoje XVI a. I pusėje, padėjo patvirtinti konflikto faktą.¹⁰ Buvo naudotasi Lietuvos Metrikos aktų knygomis, kurios padėjo atskleisti nagrinėjamo konflikto kontekstą ir tyrimo lauke esančių Vilniaus kapitulos dvasininkų pasaulietinę veiklą.¹¹

Pasinaudojus minėtais šaltiniais ir istoriografijos medžiaga, pabandyta Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio šalininkų identifikacijai panaudoti klientinių santykių modelį. Amerikiečių politologas Jamesas C. Scottas klientinius santykius, arba patronatą, apibrėžė kaip „tikslingą draugystę, kurioje patronas, naudodamas savo išteklius ir įtaką, suteikia saugumą ir paskatinimus, o

⁶ Kurczewski J. Kościół zamkowy..., cz. 2, s. 63–65.

⁷ Lulewicz H. Protasewicz Walerian / Polski słownik biograficzny, 1984–1985, t. 28, s. 517–518.

⁸ Acta Capituli Vilmensis, t. III (1550–1560) / Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 43, nr. 211 (toliau – ACV).

⁹ Kurczewski J. Kościół zamkowy...

¹⁰ Apie XVI a. vidurio paskvilčius ir Jono Andruševičiaus eilės žr.: Ročka M. Rinkiniai raštai. Sudarė ir parengė Mikas Vaicekuskas. Vilnius, 2002.

¹¹ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 43 (1523–1560). Кніга запісаў 43 (копія канца XVI ст.). Мінск, 2003; Lietuvos Metrika 25. Užrašymų knyga. Parengė Darius Antanavičius, Algirdas Baliulis. Vilnius, 1998; Lietuvos metrika. Teismų bylų knyga 12. Parengė Irena Valikonytė, Neringa Šlimienė, Saulė Viskantaitė-Savišče-vienė, Lirija Steponavičienė. Vilnius, 2007; Lietuvos Metrika 25. Užrašymų knyga. Parengė Darius Antanavičius, Algirdas Baliulis, Vilnius, 1998; Lietuvos Metrika. Įrašų knyga 11. Parengė Artūras Dubonis. Vilnius, 1997; Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 1. Parengė Algirdas Baliulis, Romualdas Firkovičius. Vilnius, 1998; Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 8. Parengė Algirdas Baliulis. Vilnius, 1995; Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 9. Parengė Krzysztof Pietkiewicz, Algirdas Baliulis. Vilnius, 2002.

klientas [už šią paramą] teikia pagalbą savo patronui ir padeda įgyvendinti jo sumanymus.¹² Rytų Europos tyrimų kontekste šį modelį išplėtojo lenkų istorikas Antonis Mańczakas. Jis teigė, kad klientiniams santykiams būdingas artimas patrono ir kliento ryšys, tie santykiai buvo stabilūs, tačiau neformalizuoti teisiškai. A. Mańczako nuomone, labai svarbi buvo patrono galimybė užtikrinti klientui prieigą prie viešojo gyvenimo (karaliaus dvaro, valstybės administracijos aparato).¹³ Kitas lenkų istorikas Wocjechas Tygielskis, tirdamas XVI a. pabaigos – XVII a. pirmojo dešimtmečio Lenkijos kanclerio Jono Zamoiskio patronatą, į savo tyrimo lauką įtraukė Katalikų Bažnyčios dvasininkus, jų santykiams su Jonu Zamoiskiu paaiškinti pritaikė klientūros modelį. W. Tygielskis suskirstė dvasininkų luomo atstovus į dvi grupes – vyskupus ir žemesnio rango dvasininkiją, kurie atliko skirtingus vaidmenis klientūros sistemoje. Vyskupai, būdami senatoriais, vienu metu buvo ir Abiejų Tautų Respublikos politinės klasės atstovai, ir Katalikų Bažnyčios hierarchai, taigi turėjo derinti šiuos du vaidmenis visuomenėje. Tuo tarpu žemesnio rango katalikų dvasininkai atliko korespondentų, informacijos teikėjų ir lojalių savo patronui sekėjų funkcijas.¹⁴ XVI a. LDK klientinių santykių tyrimai dar tik žengia pirmuosius žingsnius. Klientinių santykių užuomazgas XV a. LDK, nevertodamas šio termino, parodė Rimvydas Petrauskas.¹⁵ Lidia Korczak drąsiau interpretavo to paties laikotarpio LDK valdžios sistemą teigdama, kad XV a. galime atrasti visus tarnybinės klientūros sistemos bruožus.¹⁶ Raimonda Ragauskienė atskleidė išsivysčiusią Mikalojaus Radvilos Rudojo klientūros sistemą XVI a. viduryje.¹⁷ Klientinių ryšių svarbą XVI a. LDK bajorijos privačiame ir viešajame gyvenime aptarė Jūratė Kiaupienė.¹⁸

¹² Scott J. C. Patron – Client Politics and Political Change in Southeast Asia / *The American Political Science Review*. 1972, vol. 66, no. 1, p. 91–113.

¹³ Mańczak A. *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*. Wrocław, 2003, s. 38–46.

¹⁴ Tygielski W. *Listy – ludzie – władza. Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji*. Warszawa, 2007, s. 197.

¹⁵ Petrauskas R. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. (sudėtis – struktūra – valdžia)*. Vilnius, 2003.

¹⁶ Korczak L. *Monarchia i poddani. System władzy w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie wczesnojagiellońskim*. Kraków, 2008.

¹⁷ R. Ragauskienė teigia, kad, nepaisant „vėluojančios“ LDK fenomeno, klientūros sistema nuo XVI a. vidurio buvo išplėtotas reiškinys, turėjęs jam būdingą veikimo mechanizmą. Žr. plačiau: Ragauskienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*. Vilnius, 2002, p. 157.

¹⁸ Kiaupienė J. *Mes, Lietuva. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*. Vilnius, 2003.

Lietuviškoje mokslinėje literatūroje iki šiol nėra nusistovėjusi dalies LDK Katalikų Bažnyčios dvasininkų vardų ir pavardžių rašymo tradicija, todėl šiame darbe naudosime žinyne „Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.“ pateiktas vardų ir pavardžių formas.

Pauliaus Alšėniškio klientai Vilniaus vyskupijos kapituloje

XVI a. pirmojoje pusėje LDK bažnytinėje hierarchijoje aukščiausias pozicijas užėmė įsitvirtinusio didikų elito atstovai. Vienas ryškiausių politinio elito atstovų LDK Katalikų Bažnyčioje pavyzdžių buvo Alšėnų kunigaikštis, Lucko (1507–1536) ir Vilniaus (1536–1555) vyskupas Paulius Alšėniškis. Šis Alšėnų kunigaikščių giminės atstovas buvo ruoštas bažnytinei karjerai, nes nebuvo pirmagimis, ir giminės politinėje strategijoje jam buvo skirtas ne toks svarbus vaidmuo. Pauliaus Alšėniškio asmeninė situacija pasikeitė 1510–1512 m., mirus jo tėvui Aleksandrui Alšėniškiui ir broliams Jurgiui Alšėniškiui ir Jonušui Alšėniškiui, kurie buvo ruošti pasaulietinei politinei karjerai.¹⁹ Paulius Alšėniškis, ruoštas dvasiško karjerai, liko vienintelis vyriškos lyties pagrindinės Alšėnų kunigaikščių giminės šakos palikuonis. Paulius Alšėniškis dėl šios susiklosčiusios situacijos tapo vienu stambiausių žemvaldžių LDK, be to, naudojosi iš pradžių Lucko, vėliau Vilniaus vyskupijos vyskupo stalo valdų teikiamomis pajamomis.²⁰

¹⁹ Jonušas Aleksandraitis Alšėniškis 1496–1505 m. užėmė didžiojo kunigaikščio dvaro rai-kytojo pareigas, nuo 1501 m. – Slanimo vietininkas, nuo 1511 m. – Valkavisko vietininkas. Mirė po 1511 m. rugsėjo 1 d. Žr.: Žygimanto Senojo raštas Jonušui Alšėniškiui, kuriame pranešama, kad Trakų kaštelionui, Žemaičių seniūnui, Stanislovui Kęsgailai suteikti medžioklės plotai. Brestas, 1511 m. rugsėjo 1 d. / Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 9..., nr. 16, p. 20. Jurgis Aleksandraitis Alšėniškis 1502–1508 m. tarnavo kunigaikštienės Elenos dvare raikytoju, 1504 m. minimas kaip Belicos vietininkas, 1507 m. Žygimanto Senojo LDK dvaro maršalas, 1508 m. – Didžiosios Kunigaikštystės pasta-lininkis, 1508 m. – Kijevo vaivada. Jurgis Alšėniškis mirė po 1511 metų vasario mėne-sio, nes paskutinį kartą minimas Žygimanto Senojo 1511 m. vasario 28 d. Timotejui Kapustai suteiktoje privilegijoje. Žr. Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 8..., nr. 593, p. 436–437.

²⁰ 1528 m. kariuomenės surašymo duomenimis, Paulius Alšėniškis pagal žemėvaldą užėmė tik 20-tą vietą tarp atskirų žemvaldžių ir giminių (išrengė 122 raitelius). Tačiau 1528 m. Paulius Alšėniškis buvo Lucko vyskupas, todėl jo pajamos buvo nedidelės, palyginti su Vilniaus vyskupo pajamomis. Kaip nurodo J. Ochmański, XVI a. pirmojoje pusėje Vilniaus vyskupo pajamos atitiko 6000 dūmų arba 375 raitelių išrengimo pajamas (žr. Ochmański J. Powstanie i rozwój..., s. 154–156). 1536 m. Pauliui Alšėniškiui tapus Vilniaus vyskupu, jo žemėvalda išsiplėtė.

Paulius Alšėniškis, kaip žemvaldys ir kunigaikštis, buvo sukūręs savo asmeninio dvaro instituciją. Nėra iki galo aišku, ar šį dvarą Paulius Alšėniškis suformavo pats, ar jam perėjo jo tėvo ir brolių tarnybininkai. Iš XVI a. 3–5 dešimtmečių aktų, susijusių su Pauliaus Alšėniškio aplinka, matome gana aiškia titulaturų ir pasiskirstymo vaidmenimis bei užduotimis jo dvare sistemą.²¹ Paulius Alšėniškis nedarė jokios skirties tarp vyskupo ir kunigaikščio pozicijų – vyskupo stalo valdose Vilniuje apsigyveno jo kunigaikštiško dvaro atstovai²², o jis pats iš savo asmeninių pajamų skyrė daug lešų Vilniaus katedrai atstatyti. 1536 m. Pauliui Alšėniškiui tapus Vilniaus vyskupu, daliai jo dvariškių atsivėrė galimybės užimti dvasininkų postus Vilniaus vyskupijos kapituloje.

Kaip reiktų apibrėžti Pauliaus Alšėniškio dvasininkus-klientus? Katalikų Bažnyčia buvo aiškiai struktūruota hierarchinė institucija, taigi dvasininko darbas vyskupo jurisdikcijoje patronato santykių neįrodo. Tačiau pasinaudodami Jameso C. Scotto ir A. Mączako nurodytais patronato požymiais galime nustatyti, kurie iš šių požymių tiktų klientiniams santykiams tarp Pauliaus Alšėniškio ir Vilniaus vyskupijos kapitulos narių apibūdinti. Klientams nustatyti svarbūs asmeniniai ir artimi santykiai su Pauliumi Alšėniškiu kaip patronu (pvz., tarnavimas asmeniniame Pauliaus Alšėniškio dvare), materialinė parama klientui, studijų finansavimas bei padedant Pauliui Alšėniškiui užimtos pareigos. Klientai gindavo savo patrono Pauliaus Alšėniškio interesus teisiniuose ginčiuose, didžiojo kunigaikščio dvare ir LDK Katalikų Bažnyčioje. Pagal šiuos požymius iš 1548–1555 m. Vilniaus kapituloje kanauninkų ir prelatų postus užėmusių dvasininkų išskyreme grupę asmenų, kuriuos galime laikyti Pauliaus Alšėniškio klientais. Tai Motiejus Dobratickis, Jonas

²¹ Titulatūros Pauliaus Alšėniškio asmeniniame dvare bandė atkartoti didžiojo kunigaikščio dvaro titulaturas. Vyskupo dvaro kancleriais buvo Pranciškus Lvovietis (*de Leopoli, 1508?–1533?*) (žr.: 1519 m. sausio 3 d. privilegija / Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. Opr. Bronisław Gorczak. Lwow, 1890, t. 3 (1432–1534), nr. CXCXV, p. 185), Juozapas Jasinskis (nuo 1537 m.) (žr.: LKD, nr. 1021, p. 179), Stanislovas Narkuskis (nuo 1547 m.) (žr.: LKD, nr. 2267, p. 374). Virtuvininko postą 1537–1555 m. užėmė Albertas Jasinskis. Taip pat jo pasaulietiniame dvare kaip šeiminykštis buvo minimas Motiejus Dobratickis. Vaitiekaus Jasinskio įbrolinimo akte liudijo keli Povilo Alšėniškio dvariškiai: Sebastijonas Jundilas, kuris buvo įvardytas tiesiog kaip vyskupo dvariškis, Jonas Voluinietis – vyskupo tarnybininkas, Sebastijonas Chockis – vyskupo dvaro ratarininkis (Описание Рукописного отделения Виленской публичной библиотеки. Выпуск 3. Вилно, 1898, no. 18, с. 57).

²² Ochmański J. Renta feudalna i gospodarstwo dworskie w dobrach biskupstwa wileńskiego od końca XIV do połowy XVI wieku / *Zeszyty naukowe uniwersytetu im. A. Mickiewicza. Historia. Zeszyt 5. Poznań, 1961, s. 22.*

Andruševičius, Mikalojus Pacas, Juozapas Jasinskis, Jurgis Albinas, Stanislovas Narkuskis, Martynas Kurekas ir Valentinas Pilznietis. Toliau pažiūrėsime, kaip ši klientų grupė susiformavo ir pasiekė įtakingumo.

Lietuvos istorikai mini Paulių Alšėniškį rėmus studentų iš LDK studijas užsienyje ir taip formavus sau palankių klientų ratą.²³ 1526–1537 m. didžioji dalis Pauliaus Alšėniškio klientų, užėmusių pozicijas Vilniaus vyskupijos kapituloje arba proteguotų į tas pozicijas, baigė studijas Krokuvos universitete. Vienas Pauliaus Alšėniškio klientų Valentinas Pilznietis Krokuvos universitete studijavo tuo pat metu kaip ir Paulius Alšėniškis.²⁴ Krokuvos universiteto studentu ir dėstytoju buvo ir teisės daktaras Jurgis Albinas, išleidęs Cicerono veikalą „Prieš Katiliną“ pirmąją knygą.²⁵ Jonas Andruševičius, Krokuvos universitete įmatrikuluotas 1526 m., vėliau tapo vienu pirmųjų lotyniškos poezijos autorių LDK. Jis sukūrė poemą keturiolikos pranciškonų Vilniaus kankinių garbei, kurių kulto propagavimas buvo Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio asmeninis projektas.²⁶ Stanislovas Narkuskis Krokuvos universitete buvo įmatrikuluotas 1531 m., o 1536–1536 m. laikotarpiu Krokuvos universitete dėstė Aristotelio ir Cicerono veikalus.²⁷

Nėra žinomos Pauliaus Alšėniškio klientų Martyno Kureko, Mikalojaus Paco ir Juozapo Jasinskio studijų vietos. Apie Martyno Kureko asmenybę beveik nėra išlikusių žinių, išskyrus tai, kad jis 1554 m. liepos 11 d. Vilniaus

²³ Vaelovas Biržiška Abraomo Kulviečio biogramoje pateikė tris galimus A. Kulviečio mecenatus studijų metu: Lenkijos karalienę Boną Sforzą, Joną iš Lietuvos kunigaikščių ir Paulių Alšėniškį. Paulius Alšėniškis laikytas A. Kulviečio studijų mecenatu, nes „Povilas Alšėniškis tuo metu jau gyveno Vilniuje, ruošdamas sau dirvą Vilniaus vyskupo sostui užimti <...> rankiojosi sau šalininkus“ Žr. Biržiška V. Aleksandrynas. Čikaga, 1960, t. 1, p. 39. A. Kulvietis Vilniuje 1535–1536 m. buvo išventintas į kunigus. Taigi ši mecenatystė buvo bent laikinai sėkminga. Radikaliausios protestantizmo atšakos atstovas Petras Gonezijus 1550 m. studijavo Krokuvos universitete ir Ingė Lukšaitė kaip jo mecenatą įvardijo ir Paulių Alšėniškį. Žr. Lukšaitė I. Radikaloji reformacijos kryptis Lietuvoje. Vilnius, 1980, p. 120.

²⁴ Valentinas Pilznietis buvo įmatrikuluotas Krokuvos universitete 1505 m. vasaros semestre. Žr. LKD, nr. 2507, p. 413. Paulius Alšėniškis įmatrikuliuo Krokuvos universitete 1504 m. ir studijavo bent iki 1507 m. Žr. Biržiška V. Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais. Chicago, 1987, p. 42. Apie Valentino Pilzniečio veiklą tarp 1513 m. ir 1536 m. nėra žinoma, bet tai, kad 1536 m. jis buvo pirmasis iš į Vilniaus kapitulą įtrauktų garbės kanauninkų, rodo, kad bent jau prieš 1536 metus kažkokie santykiai tarp Pauliaus Alšėniškio ir Valentino Pilzniečio egzistavo.

²⁵ LKD, nr. 1058, p. 189.

²⁶ Ročka M. Jono Andruševičiaus eilės / Ročka M. Rinktiniai Raštai..., p. 220–221; Baronas D. Keturiolikos pranciškonų kankinių legendos potekstė / Senoji Lietuvos literatūra. 19 knyga. Vilnius, 2009.

²⁷ LKD, nr. 2267, p. 375.

kapitulos akte buvo įvardytas kaip „daktaras Kurekas“.²⁸ Pauliaus Alšėniškio sūnėnas Mikalojaus Pacas turėjo gauti gerą išsilavinimą. Tai gerai atsispindi iš jo vėlesnės veiklos XVI a. 7–8 dešimtmečiais, kada jis, perėjęs į protestantizmą, išleido du religinius traktatus.²⁹ Juozapas Jasinskis tikrai turėjo būti studijavęs universitete, greičiausiai teisė. Tai matome iš jo turtingos asmeninės bibliotekos³⁰, atstovavimo teismuose ginant Pauliaus Alšėniškio ir Jurgio Chvalčevskio interesus³¹; be to, didžiojo kunigaikščio sekretoriaus titului, kurį Juozapas Jasinskis gavo 1555 m., buvo keliami jei ne formalūs reikalavimai, tai bent jau praktinės teisės žinios. Po Pauliaus Alšėniškio mirties 1557 m. paskelbtoje poemoje „Tūkstanteilis“ (Chiliastichon) jos autorius Petras Roizijus Juozapą Jasinskį apibūdina kaip mecenatą: Jis [J. Jasinskis – L. Š.] tėvynę apginkluoja mokslu ir siunčia į Vakarus lenkų jaunimą, tinkamą menų studijoms, negailėdamas lėšų.³² Šitoks Juozapo Jasinskio veiklos įvertinimas leidžia daryti prielaidą, kad J. Jasinskis vykdė savo patrono Pauliaus Alšėniškio organizuotą ir tikslingai vykdytą dvasininkų ruošimo programą, siekdamas sukurti jam ištikimų Katalikų Bažnyčios dvasininkų ratą.

²⁸ ACV, p. 62v–63r.

²⁹ LKD, nr. 1537, p. 266.

³⁰ Balčienė I. Juzefo Jasienskio asmeninė biblioteka / Knygotyra, 1998, t. 34.

³¹ Pavyko aptikti keletą atstovavimo teisiniuose ginčiuose pavyzdžių, jų neabejotinai buvo daugiau. 1541 m. rugsėjo mėnesį Juozapas Jasinskis atstovavo Povilui Alšėniškiui bent du kartus. Pirmoji byla buvo dėl žemės valdų ribų. Jai vykstant, Juozapas Jasinskis iš valdovo prašė valdos apsaugos rašto tūkstančiui kapų grašių. Žr.: Ponų tarybos sprendimo Vilniaus vyskupo kunigaikščio byloje su Eustachijumi ir Jonu Korsakais bei jų dalininkais dėl komisorių pristatymo į ginčytinus arimus etc., pripažinimas galiojančiu, 1541 m. rugsėjo 4 d. / Lietuvos Metrika. Teismų bylų knyga 12..., nr. 140, p. 131. Antrasis atstovavimas valdovo teisme buvo istoriografijoje plačiai žinomas ginčas tarp Vilniaus miestiečių ir Vilniaus vyskupo dėl vyskupo žmonių Verkių valdoje statybinėms medžiagoms imto mūito. Be Juozapo Jasinskio, teisme Povilui Alšėniškiui atstovavo ir Mikalojus Grabė. Šią bylą Povilo Alšėniškio atstovai pralaimėjo, nes muitas imtas be didžiojo kunigaikščio privilegijos ar rašto, ir šios bylos sprendimu buvo uždrausta ne tik Povilui Alšėniškiui, bet ir kitiems valdas Neries ir Žeimenos pakrantėse turintiems asmenims imti bet kokį muitą. Žr.: Vilniaus miestiečių byla su kunigaikščiu Povilu, Vilniaus vyskupu, dėl mūito rinkimo Verkių dvare nuo sielių su statybine medžiaga ir malkomis, plukdomų Neries upe į Vilnių, taip pat ir su kitais asmenimis, o būtent, su ponu Narbutu, su ponu Davaina, su kunigu Lucko vyskupu [dėl mūito rinkimo] jų dvaruose, 1541 m. rugsėjo 6 d. / Lietuvos Metrika. Teismų bylų knyga 12..., nr. 161, p. 147–149. Kitąkart J. Jasinskis stojo prieš Ponų Tarybą ginčė dėl mūito, kuriuos rinko tuometinis Lucko vyskupas Jurgis Chvalčevskis. Taigi Juozapas Jasinskis teismuose gynė ne tik Povilo Alšėniškio, bet ir kitų Povilui Alšėniškiui artimų dignitorių interesus. Žr.: Vilniaus arkidiakono Juzefo Jasienskio Ponų tarybai pateiktus privilegijos bylinėjantis su Lucko vyskupu dėl Voluinės mūitų, 1543 m. birželio 1 d. / Lietuvos Metrika 25. Užrašymų knyga..., nr. 230, p. 291; nr. 240–244.

³² Balčienė I. Juzefo Jasienskio..., p. 23.

Paulius Alšėniškis protegavo savo globojamus dvasininkus į daug pajamų duodančius bažnytinius postus. Iš J. Ochmańskio pateiktų Vilniaus vyskupijos klebonijų žemėvaldos dydžių galima pastebėti, kad klientams dažniausiai buvo skiriamos atsilaisvinusios stambiausia žemėvalda disponavusios klebonijos. Paulius Alšėniškis sugebėjo savo klientui Juozapui Jasinskiui išrūpinti pačią turtingiausią Vilniaus vyskupijoje Vitebsko parapiją (281 dūmas), Mikalojui Pacui – prie turtingų parapijų J. Ochmańskio priskirtą Naugarduko parapiją (73 dūmai), Jonui Andruševičiui – Minsko parapiją (74 dūmai). „Vidutiniškai aprūpinta“ laikytą Kauno parapiją (24 dūmai) gavo Jurgis Albinas, Punios (23 dūmai) – Juozapas Jasinskis, Lydos (26 dūmai) – Jonas Andruševičius, Krošino (38 dūmai) – Motiejus Dobratickis.³³ Šalia to, Juozapui Jasinskiui Paulius Alšėniškis padėjo užsitikrinti gyvenamąją vietą greta vyskupo rūmų Vilniuje.³⁴

Pamažu Paulius Alšėniškis įtraukė savo klientus į Vilniaus kapitulą. Kapitula buvo vyskupijos savivaldos organizacija, kurios pagrindinės funkcijos – kartu su vyskupu administruoti katedros bažnyčią, prižiūrėti vyskupiją po vyskupo mirties ir rinkti naują vyskupą. Vilniaus vyskupijoje po 1524 m. kapitulą sudarė 6 prelatai ir 12 kanauninkų.³⁵ Prelatų ir kanauninkų postai

³³ Ochmański J. Biskupstwo wileńskie..., s. 102–103. Juozapas Jasinskis Punios parapiją valdė 1533–1537 m., Vitebsko parapiją 1551–1560 m., žr. LKD, nr. 1021, p. 179. Mikalojus Pacas Naugarduko klebonu buvo 1549–1582 m., žr. LKD, nr. 1537, p. 266. Jonas Andruševičius – Minsko klebonas 1537–1554 m., Lydos klebonas 1537–1559 m., žr. LKD, nr. 860, p. 149, Motiejus Dobratickis – Krošino klebonas 1532–1563 m., žr. LKD, nr. 1747, p. 301, Jurgis Albinas kaip Kauno klebonas minimas 1546–1568 m., žr. LKD, nr. 1058, p. 189.

³⁴ Tai neblogai iliustruoja žemėvaldos pirkimo greta Vilniaus vyskupo rūmų aktai, kuriuos įvykdė Juozapas Jasinskis. 1536 m. spalio 16 d. Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis dovanojo „Vargonininko namą“ (žr. Jasas R. Pergamentų katalogas. Vilnius, 1980, nr. 408, p. 163). Greta šio namo 1538 m. spalio 14 d. Juozapas Jasinskis įsigijo sklypą iš siuvėjo Pranciškaus (žr. Jasas R. Pergamentų katalogas..., nr. 419, p. 167), 1539 m. kovo 30 d. kitą sklypą iš bardaskučio Jono (žr. Jasas R. Pergamentų katalogas..., nr. 423, p. 168) ir 1550 m. iš katedros vargonininko Jono Tichy (žr. Jasas R. Pergamentų katalogas..., nr. 511, p. 202). Šis žemėvaldos masyvas buvo dabartinio Vilniaus universiteto teritorijos pagrindas, jį Juozapas Jasinskio sūnėnas Mikalojus Jasinskis 1568 m. pardavė Valerijonui Protasevičiui, kad šioje vietoje būtų įkurta Vilniaus akademija. Žr. Vaišvilaitė I. Vienas Vilniaus namas XVI a. jėzuitų šaltiniuose / Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai. Vilnius, 2006, p. 13–29.

³⁵ Ignas Jonynas teigė, kad Paulius Alšėniškis kanaunininkų skaičių padidino nuo 12 iki 14. Žr.: Jonynas I. Alšėnų kunigaikščiai / Lietuviškoji enciklopedija. Kaunas, 1933, p. 358. Tą patį kartoją Edvardas Gudavičius, žr.: Gudavičius E. Povilas Alšėniškis / Visuotinė lietuvių enciklopedija. Vilnius, 2001, p. 390. Tačiau čia yra netikslumas – Paulius Alšėniškis nebuvo pirmasis, įvedęs papildomas – garbės kanauninkų – pareigybes (*supernumerius*). Jonas iš Lietuvos kunigaikščių, siekdamas jam palankius dva-

dvasininkams būdavo suteikiami iki gyvos galvos, tad kapitulos sudėtis keisdavosi iš lėto. Vilniaus vyskupai, norėdami sustiprinti savo pozicijas kapituluje, be šių įprastų kanauninkų, ėmė skirti garbės kanauninkus, turėjusius patariamąjo balso teisę. Šie kanauninkai kapitulos aktuose buvo įvardijami *ad mensam episcopalem* ir *de fructibus mense episcopalis ad vitam suam fundatus* – vyskupo valia išlaikomi iš vyskupo stalo valdų, *supernumerius* arba *extra numerius* – „papildomi“ kanauninkai, taigi viršijantys kapitulos statute numatytą 12 kanauninkų skaičių. Šie kanauninkai teisiškai turėjo patariamąjį balsą kapituluje. Garbės kanauninkai buvo išlaikomi iš vyskupo stalo valdų ir kapituluje užėmė paskutines vietas.³⁶

Vilniaus vyskupas (1524–1539) Jonas iš Lietuvos kunigaikščių (Žygimantaitis), siekdamas į Vilniaus kapitulos sudėtį įtraukti Andriejų Nadborą, Joną Voverę ir Joną Kunickį, šiems suteikė kanauninko *de mensa episcopali* postus.³⁷ Tai buvo trumpalaikis sprendimas, siekiant užtikrinti jiems vietas Vilniaus kapituluje, iki atsilaisvins paprastų kapitulos kanauninkų postai. Taip nutiko Andriejaus Nadboro ir Jono Kunickio atveju. Jonas Voverė kanauninku *de mensa episcopali* buvo nuo 1529 m. iki mirties 1563 m.³⁸ Kapitulos aktuose nėra užfiksuotas jo perėjimas į paprastus kanauninkus. Šie dvasininkai, pasikeitus vyskupui, išlaikydavo savo postą arba būdavo primami į reguliarių kanauninkų tarpą. Vilniaus kapitulos posėdžiuose dalis kanauninkų nesilankydavo ir tik naudodavosi kanauninko beneficija.

Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis tęsė Jono iš Lietuvos kunigaikščių tradiciją skirti garbės kanauninkus. Kad sutvirtintų savo pozicijas Vilniaus vyskupijoje, pirmaisiais vyskupavimo metais Paulius Alšėniškis pasinaudojo vyskupams skirta teise nominuoti garbės kanauninkus – kanauninkus su patariamuoju balsu. Jonas Andruševičius, nuo 1533 m. Pauliaus Alšėniškio dvariškis, nuo jo įtraukimo į kapitulą 1537 m. kovo 28 d. iki jam tapus Kijevo vyskupu 1544 m. buvo minimas kaip Vilniaus kanauninkas *ad mensam episcopalem*.³⁹ Valentinas Pilznietis kanauninku *de mensa episcopali* buvo

sininkus įtraukti į Vilniaus kapitulą, Joną Kunickį ir Andriejų Nadborą įtraukė kaip kanauninkus *de mensa episcopali*. Atsilaisvinus paprastų kanauninkų vietoms, šie buvo paskirti paprastais kanauninkais. Trys Pauliaus Alšėniškio skirti kanauninkai *supernumerius* XVI a. 4–5 dešimtmečiais koegzistavo kartu su paprastais kanauninkais. 1551 m. prasidėjęs ginčas dėl Juozapo Jasinskio ir Pauliaus Višinskio paskyrimo kanauninkais parodė, kad teisiškai kanauninkų galėjo būti buvo tik 12, o ne 14.

³⁶ Ochmański J. Biskupstwo wileńskie..., p. 26.

³⁷ LKD, nr. 214, p. 214; nr. 825, p. 140.

³⁸ LKD, nr. 831, p. 145.

³⁹ LKD, nr. 860, p. 149.

nuo 1536 m. gruodžio 7 d. iki 1554 m. rugpjūčio 16 d.⁴⁰ Šiam atsistatydinus, garbės kanauninko postą Paulius Alšėniškis siekė perduoti Martynui Kurekui. Motiejus Dobratickis, 1537 m. minėtas kaip vyskupo Pauliaus Alšėniškio *familiaris*⁴¹, išskirtinį statusą išlaikė ir po 1540 m., tapęs Vilniaus vyskupijos garbės kanauninku (aptinkami net trys įvardijimai: *gratialis, extra numerum* ir *de fructibus mense episcopalis ad vitam suam fundatus*),⁴² ir šį postą išlaikė iki pat savo mirties 1563 m., pergyvenęs vyskupą Paulių Alšėniškį.

XVI a. 5 dešimtmetyje Vilniaus kapitulos veiklos praktikoje šie kanauninkai buvo aktyvūs Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio valios reiškėjai ir, nepaisant teisinių jų veiklos apribojimų praktikoje, jie aktyviai veikė Vilniaus kapituloje. Taip veikti leido atvira vyskupo Pauliaus Alšėniškio protekcija jų atžvilgiu. Trys vienu metu (1540–1544) veikę papildomi Pauliaus Alšėniškio kanauninkai rodo, kad Vilniaus kapitula XVI a. 5 dešimtmečio pradžioje buvo visiškoje Pauliaus Alšėniškio valioje.

Klientus dvasininkus Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis protegavo ir skirstant Vilniaus vyskupijos prelatų postus. Vilniaus arkidiakono postą užėmė centrinė figūra Pauliaus Alšėniškio klientų sistemoje – Juozapas Jasinskis. Jis buvo artimiausias Pauliaus Alšėniškio bendradarbis ir favoritas, ilgametis vyskupo asmeninis kancleris, teisininkas ir išdininkas.⁴³ Tuometinio Lucko vyskupo Pauliaus Alšėniškio dvare jis užėmė pareigas nuo pat 1533 m., buvo be atvangos remiamas savo patrono. Dekano prelatūrą nuo 1549 m. kovo mėnesio užėmė Pauliaus Alšėniškio sūnėnas Mikalojus Pacas. Šis niekada nerezidavo Vilniuje. Nuo 1554 m. jis buvo valdovo sekretorius, nuo 1557 m. – nominatas į Kijevo vyskupus, bet vyskupo šventimų niekada nepriėmė.⁴⁴ Vilniaus prelato kantoriaus ir nuo 1550 m. vyskupo-sufragano postą turėjo Jurgis Albinas.⁴⁵

1536 m. paskirtas Vilniaus vyskupu, Paulius Alšėniškis Vilniaus vyskupi-

⁴⁰ LKD, nr. 2507, p. 413.

⁴¹ 1537 m. spalio 4 d. Vilniaus kapitulos akte Mikalojus Dobratickis buvo įvardytas kaip Pauliaus Alšėniškio *familiaris* (LKD, nr. 1747, p. 301). L. Korczak, aiškindama šio termino reikšmę, teigia, kad jis XV a. vartotas kunigaikštiskų gimiųjų dvaro pavaldinius ir klientus apibrėžti (žr. Korczak L. Monarchia i poddani..., s. 149–155). Darome prielaidą, kad *familiaris* vyskupo kunigaikščio Pauliaus Alšėniškio aplinkoje reiškė šeimynykštį – pasaulietį dvariškę arba klientą, reziduojantį Pauliaus Alšėniškio dvare. Taigi Mikalojų Dobratickį galime laikyti Pauliaus Alšėniškio klientu.

⁴² LKD, nr. 1747, p. 301.

⁴³ LKD, nr. 1021, p. 179–181.

⁴⁴ LKD, nr. 1537, p. 266.

⁴⁵ LKD, nr. 1058, p. 189.

jos kapituloje įtvirtino savo klientų ratą. Jis pasinaudojo tiek savo kunigaikščiško dvaro atstovais (daugiausia), tiek Krokuvos universiteto auklėtiniais ir dėstytojais, aprūpino juos pelningais bažnytiniais postais ir taip užsitikrino jų paramą ir ištikimybę tvarkant Vilniaus vyskupijos reikalus bei pasaulietinėje sferoje.

Kunigaikščio Pauliaus Alšėniškio politinės nuostatos XVI a. 5 dešimtmetyje

Iki 1544 m. Bresto Seimo LDK buvo susidariusios dvi priešiškos politinės stovyklos. Vieną sudarė karalienės Bonos Sforzos šalininkai – Vilniaus vaivada Jonas Hlebavičius, pataurininkis Jeronimas Chodkevičius ir Naugarduko vaivada Grigalius Astikas, kitą – jos priešininkai Mikalojus Radvila Juodasis, Mikalojus Radvila Rudasis, Stanislovas Davaina ir Stanislovas Kiška.⁴⁶ Władysławas Pocięcha teigė, kad Paulius Alšėniškis 1528 m. priklausė karalienės Bonos šalininkų partijai.⁴⁷ Vyskupas Paulius Alšėniškis ir Bona Sforza artimai bendradarbiavo iki 1542 m. pabaigos. 1542 m. gegužės 19 d. Paulius Alšėniškis išrūpino Žygimanto Senojo ediktą prieš protestantų tapusį Abraomą Kulvietį.⁴⁸ Jėgos prieš Abraomo Kulviečio aplinką panaudojimas sukėlė trintį tarp Pauliaus Alšėniškio ir Bonos Sforzos.⁴⁹ Bona Sforza parėmė šį prieš Katalikų Bažnyčią stojusį dvasininką ir tuo sumenkino Vilniaus vyskupo autoritetą. Abraomui Kulviečiui buvo išrūpinta globa bei apsaugos raštai.⁵⁰ Tokie veiksmai buvo „smūgis į nugarą“ Pauliui Alšėniškiui, nes ilgametė jo globėja Bona Sforza palaikė į protestantizmą perėjusį Abraomą Kulvietį. Tai buvo viena iš priežasčių, dėl kurios Paulius Alšėniškis 1544 m. Brastos Seime stojo prieš savo buvusią globėją.

1544 m. Brastos Seime LDK didžiuoju kunigaikščiu buvo paskelbtas Žygimantas Augustas, nors nominaliai aukščiausia valdžia priklausė Žygimantui Senajam. Kartu su Žygimanto Augusto atėjimu į valdžią iš LDK politinio

⁴⁶ Ragauskienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis..., p. 41.

⁴⁷ Pocięcha W. Królowa Bona 1494–1557. Poznań, 1958, t. 3, s. 63–64.

⁴⁸ Pociūtė D. Maištininkų katedros. Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai. Vilnius, 2008, p. 101.

⁴⁹ Ten pat, p. 103.

⁵⁰ Pociūtė D. Abraomas Kulvietis Italijoje ir Lietuvoje. Kaunas, 2005, p. 19.

gyvenimo buvo eliminuota Bonos Sforzos įtaka. Pirmasis aktas, kurį priėmė Žygimantas Augustas kaip didysis kunigaikštis, buvo neužimtų pareigybių paskirstymas jaunajai LDK diduomenės kartai. Net 6 iš 11 didžiojo kunigaikščio 1544 m. paskirtų svarbiausių privilegijų priklausė Radvilų aplinkai.⁵¹ Paulius Alšėniškis taip pat ėmė linkti prie Radvilų politinės stovyklos. Iš pareigūnų, kurie buvo naujai suformuoto didžiojo kunigaikščio „lietuviškojo“ dvaro atstovai, du asmenys buvo vyskupo kunigaikščio Pauliaus Alšėniškio klientai: Albertas Jasinskis tapo didžiojo kunigaikščio virtuviniu, o Pauliaus Alšėniškio kliento Jono Andruševičiaus brolis Mikalojus Andruševičius gavo LDK arklidininko titulą.⁵²

Savo palaikymą Žygimantui Augustui Paulius Alšėniškis parodė retai LDK politinėje praktikoje pasitaikiusiu aktu. Jis po savo mirties visą savo žemėvaldą užrašė valdovui. Šis aktas rodė artimą Pauliaus Alšėniškio asmeninį ryšį su valdovu, politinę Pauliaus Alšėniškio poziciją stiprinti valdovo instituciją. 1544 m. rugpjūčio 29 d. Brastoje Žygimantas Augustas patvirtino šį Pauliaus Alšėniškio testamentą.⁵³ Savo ruožtu paskutinis Alšėnų kunigaikščių giminės atstovas įgavo daugiau politinio svorio, kurio dėka savo klientus jis sugebėjo įtraukti į Ponų Tarybą ir didžiojo kunigaikščio dvarą. 1544 m. rugsėjo 27 d. jau minėtas Pauliaus Alšėniškio klientas Jonas Andruševičius buvo nominuotas Kijevo vyskupu.⁵⁴

Paulius Alšėniškis buvo pirmasis iš aukštų LDK ir Lenkijos Katalikų Bažnyčios hierarchų, palaikęs Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės vedybas. 1548 metų rugsėjį laiške Barbarai Radvilaitei jis linkėjo sėkmės būsimoje kelionėje į Lenkiją, prašydamas užtarimo: *Taigi prašau Jūsų Karališkąją Malonybę, kad Jūsų Karališkoji Malonybė savo malone apleisti nesiteiktumei ir Jo Karališkajai Malonybei mūsų maloningajam valdovui dažnai užtartumei. O aš čia tarnausiu Jūsų Karališkosioms Malonybėms...*⁵⁵

Atvirai palaikęs šias vedybas, Paulius Alšėniškis užsitraukė Bonos Sforzos ir Lenkijos Katalikų Bažnyčios hierarchų rūstybę. Bona Sforza tuo metu nebuvo praradusi įtakos LDK Katalikų Bažnyčiai, nes iki 1556 m. vis dar

⁵¹ Ragauskienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudas... p. 45.

⁵² Antanavičius D. Įvadas / Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvaro sąskaitos (1543–1548). 1 knyga. Parengė Darius Antanavičius. Vilnius, 2009, p. XXIII.

⁵³ Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 1..., nr. 40, p. 30.

⁵⁴ LKD, nr. 860, p. 149.

⁵⁵ Paulius Alšėniškis Barbarai Radvilaitei, 1548 m. rugsėjo 5 d., Volpa / Barbaros Radvilaitės laiškas Žygimantui Augustui ir kitiems. Parengė Raimonda Ragauskienė, Aivas Ragauskas. Vilnius, 2001, p. 224.

siūlydavo dvasininkus į laisvas pozicijas.⁵⁶ Bona Sforza galėjo paskatinti savo buvusius dvariškius (tarp jų Valerijoną Protasevičių, Benediktą Solfą, Bernardą Kaunietį ir Vaitiekų Narbutą) ir jos įtaką patiriančius buvusius Vilniaus kapitulos dvasininkus pradėti trukdyti Pauliaus Alšėniškio veiklai Vilniaus vyskupijoje.

XVI a. 5 dešimtmetyje Paulius Alšėniškis pakeitė savo politinę kryptį – iš Bonos Sforzos aplinkos pateko į Mikalojaus Radvilos Rudojo ir Mikalojaus Radvilos Juodojo stovyklą. Aktyviai palaikęs Brastos Seimo politinę programą, jis padidino savo politinę įtaką LDK.

Konfliktas Vilniaus vyskupijos kapituloje ir Valerijono Protasevičiaus opozicija Pauliui Alšėniškiui 1550–1555 m.

LDK Katalikų Bažnyčioje susiklostė praktika, kad Vilniaus vyskupo postą po vyskupo mirties užimdavo Lucko arba Žemaitijos vyskupai. Tokioje uždaroje sistemoje kova dėl būsimos postas prasiždavo dar iki postą užimančio vyskupo mirties. Nominaliai vyskupijos kapitula rinko naują vyskupą. Tačiau praktiškai didysis kunigaikštis vyskupijos kapitulai pateikdavo savo kandidatą, kuriam kapitulos nariai pritarėdavo.

Iš Pauliaus Alšėniškio santykių su Žemaičių vyskupu Vaclovu Virbickiu 1550–1555 m. galima spręsti, kad Vilniaus vyskupas galėjo proteguoti Žemaitijos vyskupą ir jį siūlyti kaip tinkamą įpėdinį Vilniaus vyskupo postui. Žemaičių vyskupas Vaclovas Virbickis buvo ilgametis valstybės administracijos aparato atstovas, iš pradžių nominuotas į Kijevo vyskupo postą⁵⁷, tačiau, netikėtai 1533–1534 m. atsilaisvinus Žemaitijos vyskupo postui (mirė jam ką tik nominuotas Jurgis Taliatas), buvo paskirtas į šią poziciją. Artimą Pauliaus Alšėniškio ir Vaclovo Virbickio ryšį išduoda ir tai, kad Vaclovo Virbickio

⁵⁶ Šis klausimas istoriografijoje atskirai nėra tyrinėtas. Po 1544 m. dvasininkų postus Lucko vyskupijoje užėmė: Baltramiejus Brudnicijus (1544–1548), 1548 m. minimas kaip Bonos sekretorius, žr.: LKD, nr. 357, p. 71; Blažiejus Sobolis 1555 m. teiktas karalienės Bonos į Kremeneco klebonus, žr. LKD, nr. 397, p. 82; Jokūbas Šaderskis Kovelio klebonu skirtas Bonos teikimu 1553 m. birželio 2 d., žr. LKD, nr. 635, p. 117.

⁵⁷ Kijevo vyskupų postams XVI a. 4–6 dešimtmėčiais buvo nominuoti išimtinai Pauliaus Alšėniškio klientai: 1533–1536 m. Pranciškus Lvovietis (prieš tai Lucko vyskupo Pauliaus Alšėniškio kancleris), Jonas Andruševičius (1546–1556 m.), Mikalojus Pacas (1557–1584 m.). Taigi yra galimybė, kad Vaclovas Virbickis XVI a. 4 dešimtmetyje buvo Pauliaus Alšėniškio klientu.

sūnėnas, būsimas Žemaičių vyskupas Viktorinas Virbickis, 1552–1553 m. su žirgu stojo į Pauliaus Alšėniškio tarnybą.⁵⁸

Vaclovas Virbickis 1549 m. kovą tikėjosi pakilti LDK bažnytinėje hierarchijoje iš Žemaitijos į Lucko vyskupo postą, bet pirmasis, užsitikrinęs didžiojo kunigaikščio palankumą ir protekciją į Lucko vyskupiją, buvo karalienės Bonos, vėliau ir didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto sekretorius Valerijonas Protasevičius. Žygimantas Augustas laiške Mikalojui Radvilai Rudajam 1549 m. kovo 21 d. teigė, kad Lucko vyskupiją Valerijonui Protasevičiui valdovas skiria dėl jo paslaugų ir nuopelnų dirbant valdovo administracijoje, pridėdamas, kad: *Jei Žemaitijos vyskupas [šiam skyrimui] prieštaraus, priminkite jam, kad greitai turėtų atsilaisvinti Vilniaus vyskupo postas.*⁵⁹ Taigi 1549 m. Vaclovui Virbickiui buvo žadamas Vilniaus vyskupo postas po Pauliaus Alšėniškio mirties. Pauliaus Alšėniškio valia Vaclovas Virbickis 1555 m. vasarį buvo paskirtas vadovauti 1555 m. Vilniaus vyskupijos sinodui, kuriame Paulius Alšėniškis negalėjo dalyvauti dėl ligos.⁶⁰

Pauliui Alšėniškiui mirus, jo klientai Vilniaus kapituloje būtų parėmę Vaclovo Virbickio kandidatūrą į vyskupus. Tačiau Lucko vyskupas ir Vilniaus kanauninkas Valerijonas Protasevičius, panorėjęs tapti Vilniaus vyskupu, jau nuo 1549 m. organizavo opoziciją prieš Pauliaus Alšėniškio klientus. Pirmiausiai du Pauliaus Alšėniškio klientai – Juozapas Jasinskis ir Valentinas Pilznietis – buvo išstumti iš pozicijų Lucko vyskupijoje. Valentinas Pilznietis 1550 m. gegužę atsistatydino iš Lucko vyskupijos kanauninko pareigų. Jau 1550 m. spalį šis Vilniaus kanauninkas *supernumerius* buvo užfiksuotas kaip Švč. Marijos Magdalenos bažnyčios ir špitolės Vilniuje prepozitas, taigi Pauliaus Alšėniškio jurisdikcijoje.⁶¹ 1550 m. spalį Juozapas Jasinskis paskutinį kartą įvardytas kaip Drohičino klebonas, o 1553 m. šį postą užėmė Baltazaras Vreščius, taigi Juozapas Jasinskis neteko šio posto.⁶²

Valerijonui Protasevičiui pavyko suburti savo šalininkų stovyklą Vilniaus kapituloje ir blokuoti visus Pauliaus Alšėniškio klientų bandymus 1550–1555 m. išplėsti įtaką Vilniaus kapituloje. Valerijonas Protasevičius 1551 m. rugpjūčio 17 d. kaip Vilniaus kapitulos kanauninkas protestavo prieš Vilniaus kapitulos prelatų Juozapo Jasinskio ir Pauliaus Višinskio priėmimą kanaunin-

⁵⁸ LKD, nr. 85, p. 141.

⁵⁹ Listy Polskie XVI wieku. Red. K. Rymut. Kraków, 2001, t. II, nr. 277, s. 246.

⁶⁰ Kurczewski J. Kościół zamkowy..., cz. 3, s. 41.

⁶¹ LKD, nr. 2507, p. 413.

⁶² LKD, nr. 310, p. 65.

kais motyvuodamas tuo, kad kapitulos statute nurodyta, jog kanauninkų gali būti tik 12.⁶³ Tuo pat metu buvo siekta apriboti prelatų įtaką kapituloje – reikalauta, kad Juozapas Jasinskis ir Paulius Višenskis nedalyvautų kapitulos kanauninkų susirinkimuose. Iš šešių prelatų postų du priklausė Pauliaus Alšėniškio aplinkai: arkidiakonas buvo Juozapas Jasinskis, prelato dekanu postą užėmė Mikalojus Pacas. 1550–1555 m. Vilniaus vyskupijos kapitula, veikiamą V. Protasevičiaus, ne vieną kartą pasipriešino Juozapo Jasinskio skyrimui Vilniaus katedros pamokslininku, aprūpinant Zarasų klebonijos pajamomis.⁶⁴ Kapitulos narių argumentai – Juozapo Jasinskio nėra matę sakant pamokslų, ir jis neatliekąs dvasininko pareigų.

1551 m. gegužę Vilniaus kapituloje buvo simboliškai pažemintas Pauliaus Alšėniškio stovyklos atstovas vyskupas-sufraganas Jurgis Albinas: kapituloje turėjo sėdėti kaip prelatas, o ne kaip titulinis vyskupas. Tas pats Jurgis Albinas 1552 m. sausį buvo Pauliaus Alšėniškio užtartinas prieš kapitulą dėl jam nepaskiriamo namo bažnytinėje jurisdikcijoje, bet jo nesibaigiantys prašymai skirti jam pagal pareigas priklausančių būstą buvo patenkinti tik 1556 m.⁶⁵

1552 m. kovo 18 d. Vilniaus kapitula siekė iškviešti Valentiną Pilznietį pasiaiškinti dėl blogo jam pavestos Šv. Marijos Magdalenos bažnyčios ir špiitolės administravimo.⁶⁶ 1554 m. rugpjūtį Vilniaus kapitula neleido minėtos beneficijos perleisti Pauliaus Alšėniškio kapelionui Jokūbui Sviderskiui, reikalaudami grąžinti ją kapitulai.⁶⁷ Valentinus Pilznietis tuo metu jau galėjo sunkiai sirgti, nes 1554 m. jis atsistatydino iš garbės kanauninko posto. Taip buvo užkirstas kelias Pauliaus Alšėniškio aplinkai išlaikyti bažnytines beneficijas Pauliaus Alšėniškio klientų rankose.

1554–1555 m. įsiplieskė konfliktas dėl Martyno Kureko skyrimo į Vilniaus katedros pamokslininko vietą. Martyną Kureką į šią poziciją rekomendavo Paulius Alšėniškis. Jonas Domanovskis, Motiejus Kalečiškis ir Baltramiejus Sabinas priešinosi šiam skyrimui teigdami, kad Martynas Kurekas yra grubus ir nepastovus, tačiau buvo nusiteikę derėtis dėl papildomų sąlygų.⁶⁸ 1555 m. vasario 4 d. Martynas Kurekas vis dėlto skaitė pamokslą vyskupijos sinode⁶⁹, o tų pačių metų balandžio 27 d. vyskupas paragino kapitulą priimti

⁶³ Kurczewski J. Kościół zamkowy..., cz. 3, s. 40.

⁶⁴ LKD, nr. 1021, p. 179–181.

⁶⁵ LKD, nr. 1058, p. 190.

⁶⁶ ACV, l. 15r.

⁶⁷ LKD, nr. 2507, p. 413.

⁶⁸ ACV, l. 62v–63r.

⁶⁹ ACV, l. 84v.

Martyną Kureką garbės kanauninku. Kapitula pasipriešino šiam siūlymui, ir 1555 m. gegužės 9 d. vyskupijos kapitulos posėdyje pasirodęs Martynas Kurekas buvo išprašytas iš kapitulos posėdžio.⁷⁰ Tų pačių metų gegužės 14 d. kanauninkai Albertas Narbutas ir Baltramiejus Kaunietis kaip prokuratoriai priešinosi dalinės refekcijos, t. y. dalinio to kanauninko išlaikymo iš kapitulos valdų, paskyrimui Martynui Kurekui ir apeliavo į Gniezno arkivyskupiją, kad ši išspręstų konfliktą.⁷¹ XVI a. I pusėje Vilniaus vyskupijos kapitula sprendė daugybę tarpusavio konfliktų, bet skundimasis aukštesnei instancijai (Gniezno arkivyskupui) buvo retas ir politine prasme nepageidaujamas reiškinys.⁷² Tai buvo laiko gaišinimo taktika, nes visi kapitulos nariai laukė neišvengiamos tuo metu sunkiai sirgusio Vilniaus vyskupo mirties.

Pauliaus Alšėniškio šalininkui, Vilniaus vyskupui-sufraganui Jurgiui Albinui 1550 m. lapkritį buvo iškelta byla dėl eretiškų knygų atgabenimo į Vilnių⁷³, o kitas šalininkas Vaclovas Virbickis 1552 m. rugpjūčio 5 d. buvo apskūstas Romos kurijai dėl palankumo protestantams.⁷⁴ 1552 m. lapkritį Paulius Alšėniškis gavo iš popiežiaus Julijaus III leidimą atimti iš palankumu protestantizmui kaltinamo Jurgio Albino bažnytinčius postus bei pajamas, bet šiuo leidimu nebuvo pasinaudota. 1555 m. gegužę Vilniaus vyskupijos sinode Paulius Alšėniškis buvo apskūstas V. Protasevičiaus šalininko Vilniaus kanauninko Alberto Narbuto, kad esą vyskupas be tyrimo paskelbė jam ekskomu-

⁷⁰ ACV, I. 96v–97 r.

⁷¹ ACV, I. 100r–101r.

⁷² XVI a. pradžioje yra užfiksuotas vienas stambesnis Lenkijos karalystės ir nominalaus LDK Bažnyčios vadovo įsikišimas į LDK politiką, kuris įvyko Zacharijui Ferreriui vizituojant LDK Katalikų Bažnyčią 1521 metais. Gniezno arkivyskupui Jonui Laskiui, norėjusiam atlikti jam pavaldžios vyskupijos vizitaciją, Žemaitijos vyskupas Albertas Radvila atsisakė paklusti, nes esą *nuo [krikščioniškojo] tikejimo įvedimo laikų [vyskupija] niekada nebuvo vizituota Gniezno arkivyskupų ir <...> pateikė popiežiaus Leono X brevę, skelbiančią jį esant Jo Šventenybės namiškį, ir <...> reikalavo, kad nevizituotiau sakydami, jog jie abejojantys, ar priklauso Gniezno ar Rygos <...> jurisdikcijai. Atrėmęs vyskupo ir kapitulos protestus, grasindamas ekskomunikomis, jis privertė LDK Katalikų Bažnyčios elitą paklusti. Vėliau jis įgaliojo Vilniaus kanauninką Jurgį Albiną vizituoti Žemaičių vyskupiją, bet vizitacija vėl neįvyko, kanauninkams atsisakius paklusti Gniezno arkivyskupo valdžiai. Galiausiai Gniezno arkivyskupas paskelbė ekskomuniką dvasininkams, atsisakiusiems paklusti vizitacijai, bet patyrė spaudimą iš Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos, vėliau iš Žygimanto Senojo, ir ekskomuniką turėjo atšaukti. Žr.: Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai. Parengė Mintautas Čiurinskas. Vilnius, 2003, p. 181–183. Gniezno arkivyskupo bandymas vizituoti Žemaičių vyskupiją buvo labai nepatogus valdančiajam LDK elitui, nes sankcionavo Lenkijos Katalikų Bažnyčios hierarchų tiesioginį kišimąsi į LDK politinį gyvenimą.*

⁷³ LKD, nr. 1058, p. 190.

⁷⁴ LKD, nr. 2492, p. 411.

niką.⁷⁵ Taigi, abi dvasininkų grupuotės tarpusavio kovoje sėkmingai naudojo dvigubus standartus.

Vilniaus vyskupijos kapituloje vykstant šiam konfliktui, kapitulos nariams nepavyko deramai sureaguoti į valstybėje vykstančius reformacijos procesus. 1554 m. Lucko vyskupijos sinodas, vadovautas Valerijono Protasevičiaus, pirmasis LDK paskelbė ekskomuniką aplink Mikalojaus Radvilos Juodojo dvarą Brastoje susitelkusiems reformatams.⁷⁶ Savo ruožtu 1555 m. vasarį vykęs Vilniaus vyskupijos sinodas nieko nesugebėjo nutarti šiuo klausimu.

Kodėl vyskupas Paulius Alšėniškis, pirmasis LDK istorijoje 1542 m. išgavęs privilegiją prieš reformatus, kuri leido panaudoti valstybės galią persekiojant naujų idėjų skleidėjus, nesiėmė panašių veiksmų 1550–1555 m. laikotarpiu, kada pradėjo ryškėti protestantiškos Radvilų pozicijos? Vienareikšmio atsakymo nėra. Paulius Alšėniškis iki pat mirties išliko Radvilų sąjungininkas, ir tai galėjo jį sulaukyti nuo principingos pozicijos.

1555 m. dvasiškis Stanislovas Bierunskis skundė Paulių Alšėniškį dėl Manvydų altarijos turto išdraskymo. Be jo, buvo kaltinami Mikalojus Radvila Rudasis ir Mikalojus Radvila Juodasis.⁷⁷ Nuo 1555 m. vasario Paulius Alšėniškis iki pat mirties sunkiai sirgo, ir šis „turtų išdraskymas“ greičiausiai buvo vykdomas jo vardu. Radvilos naudojosi Pauliaus Alšėniškio autoritetu užgrobdami Katalikų Bažnyčios valdas. Tai parodo iki pat gyvenimo pabaišos Paulių Alšėniškį palaikius glaudžius ryšius su Radvilomis.

Konflikto atomazga ir įtaka tolimesnei LDK Katalikų Bažnyčios raidai

Valerijonui Protasevičiui kovojant dėl įtakos Vilniaus kapituloje, 1555 m. liepos mėnesį pirmiau už ligotą Vilniaus vyskupą Paulių Alšėniškį netikėtai mirė jo kandidatas į Vilniaus vyskupo postą Žemaičių vyskupas Vaclovas Virbickis. Nujausdami Valerijono Protasevičiaus pergalę kovoje dėl Vilnius vyskupo posto, Pauliaus Alšėniškio šalininkai sukūrė paskvilį, kuriame dėl girtavimo ir abejotinos aplinkos kritikavo Valerijoną Protasevičių, baimindamiesi, kad šis „pradės karą“ prieš Pauliaus Alšėniškio šalininkus⁷⁸ Po Pauliaus

⁷⁵ LKD, nr. 99, p. 34.

⁷⁶ LKD, nr. 2526, p. 415.

⁷⁷ LKD, nr. 1746, p. 367.

⁷⁸ Ročka M. Apie XVI a. vidurio paskvilius / Ročka M. Rinkiniai raštai..., p. 141.

Alšėniškio mirties 1555 m. kapitula protestavo prieš Valerijono Protasevičiaus nominaciją Vilniaus vyskupu. 1556 m. vasarį Stanislovas Narkuskis buvo kapitulos pasiūstas pranešti Valerijonui Protasevičiui, kad Vilniaus kapitula nerinkianti jo Vilniaus vyskupu, nes jis buvo nominuotas kapitulos neatsiklausius.⁷⁹ Deja, kapitula vis tiek turėjo pripažinti Valerijoną Protasevičių kaip savo vyskupą.

Iki 1556 m. balandžio 13 d. trys iš keturių LDK esančių vyskupijų vyskupų postų buvo užimti: Valerijonas Protasevičius pakilo vienu hierarchiniu laipteliu iš Lucko į Vilniaus vyskupiją, Jonas Andruševičius pakilo iš Kijevo vyskupo pozicijos į antrąją Ponų Taryboje Lucko vyskupo poziciją, o Žemaičių vyskupo postą užėmė Jonas Domanovskis. Nėra aišku, kada Mikalojus Pacas buvo nominuotas Kijevo vyskupu (apytiksliai 1557 m.). Taigi aukščiausias pozicijas pasidalijo tų pačių konfliktuojančių dvasininkų grupių atstovai – Jonas Andruševičius ir Mikalojus Pacas iš buvusios Pauliaus Alšėniškio sekėjų stovyklos, ir jų priešininkas Valerijonas Protasevičius. Jonas Domanovskis šiame konflikte veikiausiai nedalyvavo.

Buvusiems Pauliaus Alšėniškio šalininkams Vilniaus kapituloje po globėjo mirties sekėsi nekaip. 1556 m. sausį Vilniaus kapitula privertė jau mirties patale gulintį buvusį Vilniaus vyskupijos garbės kanauninką Valentimą Pilznietį atsiskaityti už skolas kapitulai.⁸⁰ Savo ruožtu Valerijonas Protasevičius skundė Juozapą Jasinskį, kad jis su broliu, taip pat buvusiu Pauliaus Alšėniškio klientu, ištuštino vyskupo dvaro valdas ir išsivedė nelaisvąją šeimyną.⁸¹ Juozapas Jasinskis, matyt, numatydamas ribotas savo karjeros galimybes Vilniaus vyskupijoje po patrono Pauliaus Alšėniškio mirties, pradėjo su valdovo žinia piktnaudžiauti Juozapo Jasinskio ir jo brolio Alberto Jasinskio administruotomis vyskupo valdomis. 1556 m. buvo sudarytas sklypo su namu pardavimo aktas, kuriuo Albertas Jasinskis dailininkui Martynui Ostrovskiui pardavė jo turėtą namą, prieš tai įsigytą iš Stanislovo Mogilnickio.⁸² Pirkėjas neturėjo visos pinigų sumos, bet didysis kunigaikštis leido jam išsimokėti už namą per keletą metų.⁸³ Iš Vilniaus kapitulos aktų sužinome, kad šis parduotas

⁷⁹ ACV, I. 126r.

⁸⁰ ACV, I. 124r–125r.

⁸¹ ACV, I. 143v.

⁸² Didžiojo kunigaikščio tvirtinimas namo pardavimui. Vaitiekiaus Jasienskio pareiškimas apie namo pardavimą, 1556 m. liepos 12 d. / Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 43..., no. 25, c. 75–76.

⁸³ Didžiojo kunigaikščio leidimas sumą už namą Vilniuje mokėti dalimis, 1556 m. liepos 14 d. / Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 43..., no. 26, c. 77–78.

namas Vaitiekui Jasinskiui nepriklausė (buvo Vilniaus kapitulos nuosavybė) ir jis negalėjo jo parduoti, bet Žygimantas Augustas nepatenkino jų skundo ir paliko namą didžiojo kunigaikščio dailininkui Martynui Ostrovskiui.⁸⁴

Gerbdami buvusio globėjo Pauliaus Alšėniškio atminimą, Juozapas Jasinskis ir jo brolis Vaitiekus Jasinskis prašė garbingai perlaidoti Pauliaus Alšėniškio palaikus Jasinskių koplyčioje. Prašymas buvo atmestas 1559 m. gegužės 11 d., nes tam reikėjo didžiojo kunigaikščio privilegijos.⁸⁵ Juozapo ir Alberto Jasinskių prašymą palaikė kiti buvę Pauliaus Alšėniškio klientai Jurgis Albinas ir Paulius Višenskis.⁸⁶ Juozapas Jasinskis 1559 m. sausio 13 d. Vilniaus kapitulai pareiškė, kad „dėl tam tikrų priežasčių“ visam laikui persikels į Krokuvos katedrą ir gyvens Krokuvoje, tačiau jis neįvykdė šio savo ketinimo. Šis pagrindinis Pauliaus Alšėniškio klientas 1560 m. mirė Vilniuje.

Paulius Alšėniškis buvo paskutinis kilmingos ir turtingos giminės atstovas. Po vyskupo mirties jo klientūra turėjo išsisklaidyti. Kokios buvo tolesnės Pauliaus Alšėniškio klientūros atstovų karjeros? Paradoksalu, bet istoriografijoje beveik vienbalsiai laikomo svarbiausiu kovotoju prieš pradinę reformacijos bangą LDK vyskupo klientai perėjo į protestantų Radvilų stovyklą.

1539 m. birželio 18 d. akte, kuriuo Mikalojus Andriejaitis Zaviša įbrolino Albertą Jasinskį, liudininku nurodytas Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio dvariškis Sebastijonas Jundila.⁸⁷ Jo giminaičiai buvo Mikalojaus Radvilos Rudojo tarnautojai Mikalojus Jundila bei Barbaros Radvilaitės pažas (1548–1551) Stanislovas Jundila.⁸⁸ Šis artimas ryšys su Barbaros Radvilaitės intymiausia aplinka veikiausiai buvo atviro Pauliaus Alšėniškio palaikymo vedyboms su didžiuoju kunigaikščiu rezultatas.

Tiesioginių liudijimų apie Pauliaus Alšėniškio favorito Juozapo Jasinskio tapimą Mikalojaus Radvilos Rudojo klientu nėra, bet Raimonda Ragauskienė Mikalojaus Radvilos klientu laikė jo brolių Albertą Jasinskį⁸⁹, kuris, nepaisant to, kad buvo pasaulietis, dalyvavo administruojant bažnytines Vilniaus vyskupo valdas. Ilgametis Mikalojaus Radvilos Rudojo klientas buvo ir Alberto Jasinskio sūnus Mikalojus Jasinskis. Petras Oborskis, pasaulietis Pauliaus Alšėniškio klientas, tapęs svarbiu Mikalojaus Radvilos tarnautoju – Biržų

⁸⁴ Kurczewski J. Kościół zamkowy..., cz. 3, s. 43–44.

⁸⁵ ACV, I. 211 r.

⁸⁶ Kurczewski J. Kościół zamkowy..., cz. 3, s. 45.

⁸⁷ Описание Рукописного Отделения..., по. 18, с. 57.

⁸⁸ Ragauskienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Ruda-sis..., p. 335.

⁸⁹ Ten pat, p. 322.

vietininku, anot Raimondos Ragauskienės, į šio klientų ratą perėjo dar iki 1555 m. kovo mėnesio.⁹⁰ Taigi, nemaža dalis Pauliaus Alšėniškio sekėjų perėjo į Mikalojaus Radvilos Rudojo stovyklą.

Valerijono Protasevičiaus vykdyta politika Vilniaus vyskupo poste XVI a. 6 dešimtmetyje nesiskyrė nuo Pauliaus Alšėniškio. Jis nesugebėjo imtis efektyvių veiksmų kovai prieš Reformaciją, ir Vilniaus kapitulos buvo kaltinamas dėl neveiklumo.⁹¹ Be to, jis perėmė veikimo per dvarą modelį ir išlaikė protekčių kultūrą.⁹² Tačiau XVI a. 7-ajame dešimtmetyje išryškėjo nuoseklūs Valerijono Protasevičiaus kontrreformaciniai veiksmai, nes būtent jis įgyvendino Tridento susirinkimo nutarimus, į LDK pasikvietė jėzuitų ordiną, aktyviai kovojo su Reformacija ir buvo vienas katalikiškos Vilniaus akademijos įkūrimo iniciatorių.

Išvados

Pauliaus Alšėniškio klientūra XVI a. 4–5 dešimtmečiais įsitvirtino Vilniaus vyskupijos administracijoje bei kapituloje. Naudodamasis vyskupui suteikta teise skirti garbės kanauninkus, prelatus ir siūlyti kandidatus į klebonus, jis subūrė jam ištikimų dvasininkų ratą, kuriam priklausė Motiejus Dobratickis, Jonas Andruševičius, Mikalojus Pacas, Juozapas Jasinskis, Jurgis Albinas, Stanislovas Narkuskis, Martynas Kurekas ir Valentinas Pilznietis. Šios dvasininkų grupės dvigubas lojalumas – Katalikų Bažnyčios struktūrai ir vyskupo kunigaikščio Pauliaus Alšėniškio asmeniui – griovė Vilniaus kapitulos savarankiškumą. Pauliaus Alšėniškio klientų pasaulietinis elgesys manipuliuojant bažnytine žemėvalda kėlė Katalikų Bažnyčios dvasininkų nepasitenkinimą.

Lucko vyskupo Valerijono Protasevičiaus ambicijos tapti Vilniaus vyskupu sukėlė konfliktą tarp jo šalininkų ir Pauliaus Alšėniškio klientų stovyklų. 1550–1555 m. Valerijonas Protasevičius, naudodamasis savo šalininkų parama, sugebėjo blokuoti visus Pauliaus Alšėniškio bandymus įtraukti savo klientus į Vilniaus kapitulą. Šis konfliktas paralyžiavo bet kokius organizuotus veiksmus prieš viešai nuo 1553 m. Vilniuje veikusius reformatus. Valerijonas Protasevičius, 1554 m. užėmęs kontrreformacinę poziciją ir ekskomunikavęs

⁹⁰ Ten pat, p. 350–351.

⁹¹ LKD, nr. 2526, p. 415–416.

⁹² Valerijonas Protasevičius globojo savo virtuvininką Matą Volskį, iždininką Lauryną Volskį ir Joną bei Tomą Makoveckius.

aplink Brastą susitelkusius reformatus, buvo aktyvesnis Katalikų Bažnyčios kovoje prieš protestantizmą, todėl sulaukė lojalių Katalikų Bažnyčiai dvasininkų palaikymo.

Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis XVI a. 5–6 dešimtmečiais veikė bendradarbiaudamas su Mikalojumi Radvila Ruduoju ir Mikalojumi Radvila Juoduoju. Tai parodo klientų migravimas iš Pauliaus Alšėniškio klientų stovyklos į Mikalojaus Radvilos Rudojo aplinką, bendri kaltinimai Radviloms ir Pauliui Alšėniškiui dėl bažnytinės nuosavybės išdraskymo bei veikimas vienoje politinėje grupėje. Todėl paskutiniaisiais gyvenimo metais Paulius Alšėniškis nesiėmė aktyvių veiksmų prieš antrosios Reformacijos bangos veikėjus, kuriuos globojo Mikalojus Radvila Juodasis.

Laurynas Šedvydis

BISHOP OF VILNIUS PAUL OF HOLSHANY AND THE ACTIVITIES OF HIS CLIENTS IN THE CATHEDRAL CHAPTER OF THE DIOCESE OF VILNIUS IN THE 1540's AND 1550's

Summary

The Catholic Church of Grand Duchy of Lithuania (GDL) first half of the 16th century saw the rising wave of Protestantism which challenged its position in the society. The leaders of the Catholic Church in GDL, like the Bishop of Vilnius, duke Paul of Holshany had to reassert their positions in the state and the society. In this article we explore the inner structure of the Cathedral Chapter of Vilnius – the self government of the Diocese of Vilnius during the years of service of the Bishop of Vilnius and the duke Paul of Holshany. We used the concept of patronage or “clientela”, as described by American political scientist James C. Scott, and popularised by Polish historian Antoni Mączak. We tried to describe the relation between Bishop of Vilnius Paul of Holshany as a “patron” and his supporters in the Cathedral Chapter of Vilnius as “clients”. Paul of Holshany, while serving as the Bishop of Vilnius, introduced his clients and followers from his personal court into the Cathedral Chapter of Vilnius. During the period from 1550 to 1555 there was a conflict between the clients of Paul of Holshany and an ambitious bishop of Lutsk Valerijonas Protasevičius. Valerijonas Protasevičius was given the post of the Bishop of Lutsk in 1549, and started to unite his followers in the cathedral chapter of Vilnius in order to enhance his chances of being promoted to the post of Bishop of Vilnius.

Though initial reasons for the conflict between the two groups of church canons and dignitaries are unclear, the political position supported by Paul of Holshany during 1540's might have ignited this conflict. In 1540's Paul of Holshany supported the measures taken against the political power of the Queen of Poland Bona Sforza in the Sejm of Brest in 1544. He also

was one of the first church dignitaries to support the unequal wedding of the Grand Duke of Lithuania Sigismund Augustus and Barbora Radvilaitė which could have immersed him in the conflict with church dignitaries influenced by Bona Sforza. Paul of Holshany became a political ally of the Mikalojus Radvila the Red and Mikalojus Radvila the Black.

The conflict itself consisted of several major clashing points. Valerijonas Protasevičius and his supporters blocked all attempts of Paul of Holshany to introduce his clients into the cathedral chapter of Vilnius during the period from 1550 to 1555. Valerijonas Protasevičius, a canon in the cathedral chapter of the Diocese of Vilnius, made challenges to the benefices and posts held by the clients of Paul of Holshany, and even appealed to the authorities (archdiocesan or papal), to make accusations of heresy or visible signs of protestant convictions against the members of the faction Paul of Holshany.

Disagreements within the central institution of the Catholic Church of the Grand Duchy of Lithuania had unexpected consequences – the conflict has paralysed this institution and it failed to react against the second wave of Protestantism in the Diocese of Vilnius in 1550's. After the death of Paul of Holshany in 1555, a significant number of clients and members of his court became part of the political orbit of Mikalojus Radvila the Red.

Dvasingumo meninė raiška Pažaislio kamaldulių vienuolyno dailėje

---

LAIMA ŠINKŪNAITĖ

Vytauto Didžiojo universitats

Pastaruoju metu Lietuvos menotyroje bažnytinės dailės paveldo tyrimai ypač aktyvūs, tačiau prie pirminio, buvusio tikro visumos vaizdo atkūrimo artėjame pamažėle. Į jį veda trys keliai: pasirinkus pirmąjį, bažnytinė dailė analizuojama kaip kultūros istorijos dalis, antrąjį – kaip meninių stilių Europos istorijos dalis, trečiąjį – kaip dvasingumo¹ (pamaldumo) raiška. Pirmasis ir trečiasis keliai tarpusavyje dažniausiai būna susipynę. Tyrinėjant sakralinę dailę kaip kultūros istorijos dalį, pagrindinis tyrinėtojų dėmesys sutelkiamas į mecenatystės ar panašią problematiką, artimesnę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienybės istorijai. Todėl pasirinkta kitokia bažnytinės dailės reiškinių analizė, kuri teikia peno įvairiapusiškesniam visuomenės (tautos) intelekto pažinimui. Be to, šitokie tyrimai gali atskleisti XVII–XVIII amžių bendruomenės ar asmens (asmenybės) pamaldumo vidinio gyvenimo paveikslą, pasireiškusį tam tikromis pamaldumo raiškos formomis, o tai Lietuvoje anksčiau beveik ar visai netyrinėta sritis. Dėl minėtų aplinkybių šio straipsnio autorė prieš gerą dešimtmetį yra pasirinkusi trečiąjį kelią kaip patį vaisingiausią, t. y. bažnytinės dailės paveldą susiejantį su vidiniais pamaldumo istorijos ir kulto naujovių procesais.

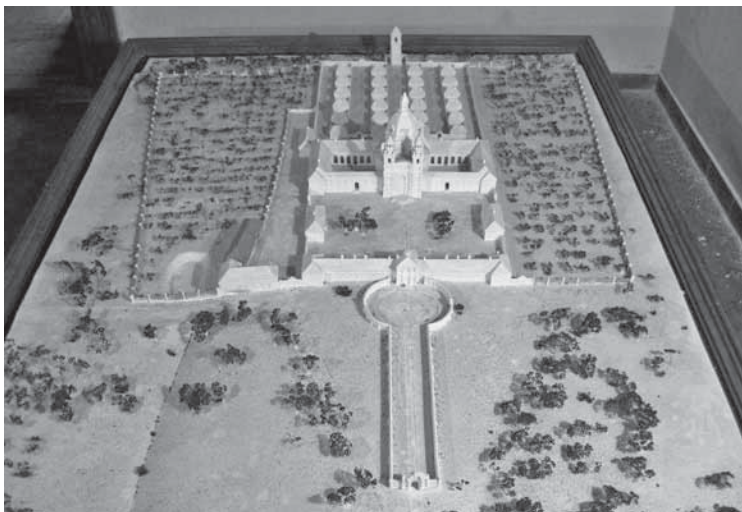
¹ Dvasingumas – daugiaprasmė sąvoka, ypač paplitusi XX a. antroje pusėje. Krikščionybėje plačiąja prasme ji reiškia „gyvenimą iš dvasios“. Pamaldumas yra siauresnė sąvoka, taikoma siauresniam asmeninio gyvenimo formavimui pagal tikėjimą nusakyti; tuo tarpu dvasingumas remiasi Dvasios veikimo daugialypumu. Dvasingumo sąvokos daugiasluksniškumą liudija įvairios sampratos vien krikščionybėje: monistinis dvasingumas, biblinis dvasingumas, judaistinis, ekumeninis, ortodoksinis dvasingumas ir t. t. Žr.: Naujasis teologijos žodynas. Katalikų interneto tarnyba. Kaunas, 2003, p. 159–160.

Pasirinktos temos – vienuoliškojo dvasingumo meninė raiška – aspektu pats turiningiausias ir tokiai įvairiapusiškai analizei tinkamiausias objektas būtų Pažaislio kamaldulių vienuolynas, tad tyrimai atliekami pasiremiant šio unikalios ansamblio pavyzdžiu. Minėtas vienuolynas buvo statytas kaip svarbiausias kamaldulių eremas Lietuvoje ir Lenkijoje, o LDK kanclerio Kristupo Zigmanto Paco fundacija ir tuo metu, ir vėliau sau lygių niekada neturėjo visame krašte. Jis priklausė pagrindinei kamaldulių atsiskyrielių – *Eremitarum Camaldulensium Mons Coronae* – kongregacijai. Be to, atkreiptinas dėmesys ir į šio vienuolyno menų, pirmiausia sakralinės dailės, darytą poveikį Lietuvos Vidurio regiono, ypač Kauno bažnyčių interjerams, kuris aiškiai pastebimas iki šių dienų. Tad nagrinėjamas objektas Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir Ramybės Kalno kamaldulių vienuolynas (*Eremitus Mons Pacis*) su visais jam priklausančiais statiniais bei juose buvusiais ar esančiais meno kūriniiais.

Pagrindinis dėmesys sutelkiamas į pastatų interjero įrangą ir puošybą: bažnyčios bei vienuolyno sienų tapybą, buvusius altorius ir kitus interjero įrenginius, altorinius ir nealtorinius paveikslus, lobyną, relikvijorius, kitus li-

1 pav. Vaizdas į Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčią ir Ramybės Kalno (*Mons Pacis*) kamaldulių vienuolyną. 1667–1712 m.

2 pav. Pažaislio kamaldulių vienuolyno maketas pagal Stefanijos Čerškutės projektą. Tadas Stelmokas. Apie 1980 m.

turginius reikmenis. Į architektūros tyrimus gilinamasi tiek, kiek jie padeda atskleisti patalpų funkcijas, jų simbolines prasmes arba teikia duomenų dailės kūrinių datavimui, lokalizavimui ir kita.

Chronologinės šių tyrimų ribos apima laikotarpį nuo eremo *Mons Pacis* steigimo akto pasirašymo ir raktų įteikimo kamaldulių vienuoliams 1664 m. iki jo uždarymo 1832 m. (vienuolyno ansamblio ikonografinė programa išliko ta pati). 1992 m. Šv. Kazimiero seserų kongregacijai grąžintame vienuolyne neliko nė vieno buvusio altoriaus, didžioji dalis meno kūrinių po 1832 m., 1912–1914 m. ir 1948 m. pateko į muziejų fondus, privačias rankas ar buvo perduota kitoms bažnyčioms, dažniausiai – už Lietuvos ribų. Pradėjus šį tyrimą, jam reikšmingų objektų buvimo vieta nebuvo žinoma, dalis kūrinių (pavyzdžiui, kai kurie uždažyti sienų tapybos paveikslai) restauruoti tyrimo metu. Tad svari dalis į tyrimą įtrauktų Pažaislio ansamblio dailės paveldo kūrinių Lietuvos menotyroje išsamiau analizuojama pirmą kartą.

Šio tyrimo problematika – Pažaislio vienuolyno ansamblio daugiasluoksnė ir įvairialypė ikonografinė programa, jos atskleidimas, taip pat turinio ir prasmių išaiškinimas kamalduliškojo pamaldumo kontekste. Pabrėžtume, kad Lietuvos menotyroje pirmą kartą kompleksiskai tiriama tokio sudėtingo

3 pav. Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios kupolas. Žvilgsnis į pokupolinę erdvę iš apačios

baroko meno objekto kaip Pažaislis ikonografija; be to, dauguma tyrime nagrinėjamų ikonografinių temų mūsų šalyje taip pat yra analizuojamos pirmą kartą. Šis tyrimas turėtų ženkliai prisidėti prie šiuo metu Lietuvoje aktyviai vykstančio kultūros paveldo tipologizavimo. Todėl darbe atlikta kompleksinė kamaldulių vienuolyno architektūros, tapybos ir skulptūros analizė apibūdina Pažaislio ansamblį ne tik kaip unikalų baroko meno kūrinių, bet ir kaip krikščioniškosios dvasinės kultūros reiškinį. Tai naujas požiūris, nes ankstesniuose ikiikonografiniuose tyrinėjimuose pavienių kūrinių, juo labiau atskirų patalpų, kaip tam tikrų segmentų, dvasinis turinys nebuvo perteikiamas. Kamaldulių vienuolija, būdama viena iš mažiausiai paplitusių, yra išskirtinė savo gyvensena. Su šia gyvensena susijęs jos dvasinis palikimas, besireiškiantis architektūros, dailės ir literatūros formomis.

Tad pagrindinis tyrimų tikslas – išnagrinėti vienuoliškojo dvasingumo meninę raišką Pažaislio kamaldulių vienuolyno baroko dailėje. Apibendrinant tyrimų medžiagą, visų pirma siekta atskleisti daugiasluoksnę ir įvairialypę tiriamo vienuolyno ansamblio kaip vientiso kūrinių, nors ir sudaryto iš atskirų segmen-

tų, ikonografinę programą ir plėtojamų temų (ir segmentų) tarpusavio ryšius bei kiekvienos (kiekvieno) jų ryšį su visa idėjine programa, kurioje išsamiausiai išsiskleidžia vienuoliškojo dvasingumo tradicijos. Įvairiarūšių objektų sąsajos su dvasingumo tradicija (ir / ar menine raiška) anksčiau nebuvo nagrinėtos.

Lietuvoje interpretacinė menotyros tradicija dėl įvairių priežasčių kūrėsi labai sunkiai; bažnytinio meno tyrimui ji visai nenaudota. Žinia, dar Nepriklausomoje Lietuvoje Kaune imtasi tirti bažnytinės dailės paveldą, įsteigtas Bažnytinio meno muziejus, 1928-aisiais paskelbta pirmoji Halinos Kairiūkštytės-Jacynienės vokiškai parašyta monografija „Pažaislis, baroko vienuolynas Lietuvoje“. Po Antrojo pasaulinio karo tokie tyrimai buvo nebeįmanomi. Jie atnaujinti tik apie 1988 m. Vis dėlto konstatuotina, kad mūsųose bažnytinė dailė dar ilgai tyrinėta, neįvertinus pasaulietinio ir krikščioniškojo meno skirtingumo, tad nebuvo įmanoma atskleisti nei pastarojo prasmių ir turinių, nei savitumo (visas baroko menas pasižymi perdėm ikonologine vaizdavimo forma).

Labai vertingą straipsnį, tapusį lemtingu posūkiu Lietuvos menotyroje tyrinėjant krikščioniškąją dailę,

4 pav. Joannes Merlis (1646 – prieš 1695). Kamaldulių herbas. 1674–1676. Stiuko lipdyba. Šventųjų vartų rytinės dalies skliautas

5 pav. Mikalojus Wolscheidas. ? Kamaldulių herbas. Iki 1676. Smiltainio kalyba, tapyba. Virš pagrindinių bažnyčios durų. Vakarų fasadas

6 pav. Mikalojus Wolscheidas. Pažaislio vienuolyno Didžiųjų vartų kartušas. Iki 1676. Smiltainis

1992 m. paskelbė Birutė Ruzgienė. Nagrinėdama Marijos temos ikonografiją Pažaislio vienuolyno bažnyčios freskose, ji išžvelgė dailės kūrinį ir antifonos „Ave, Marija“ sąsajas, žodinę freskų analizę papildydama giesmės ištraukomis. Šito vienuolyno ikonografinio pobūdžio tyrimus 1994 m. teko pratęsti šio straipsnio autorei straipsnyje „Apšviesta Triumfuojančiosios Bažnyčios. Kauno bažnyčių dailė XVII a. II p. – XVIII a. pr.“. Vėlesniais metais šios autorės (Laimos Šinkūnaitės) publikacijos, susijusios su Pažaislio vienuolynu, gali būti suskaidytos į dvi grupes: neatsietinai nuo meninės raiškos, vienu atveju nagrinėjama kurio nors segmento ikonografija, kitu atveju – vieno ar kito personažo vizualinė sklaida vienuolyno erdvėje.² Šiuose straipsniuose

² Paminėsime tik svarbiausias publikacijas: Šinkūnaitė L. Šv. Brunono Bonifaco iš Kverfurto tema Pažaislio vienuolyno ansamblyje / Logos, 2000, Nr. 23, p. 170–180; Š. L. Pasijinė Kristaus ikonografija Pažaislio kamaldulių vienuolyne / Logos, 2006, Nr. 48, p. 166–174; Š. L. Šventojo Benedikto gyvenimo freskos Pažaislio kamaldulių vienuolyne / Logos, 2007, Nr. 52, p. 133–144; Šinkūnaitė L. 1009 metai ir Pažaislis. Krikščioniškųjų misijų tema / Soter, Kaunas, 2000, Nr. 3 (31), p. 75–84; Š. L. Pažaislio kamaldulių vienuolyno restauravimas: klaidos ir rezultatai / Kultūros paveldas: prarastos vertybės, neišnaudotos galimybės. Meno istorija ir kritika. Kaunas, 2005, t. 1, p. 82–89; Š. L. Program ikonograficzny zespołu klasztoru kamedulów w Pożajściu / Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. Lublin, 2000, p. 161, 427–436; Š. L. Baroko pilnatis Pažaislio vienuolyno ansamblyje / Darbai ir dienos, Kaunas, 2001, Nr. 26, p. 7–28; Š. L. Pažaislio vienuolyno deko ro ikonografinė programa: nauji tyrinėjimų aspektai / Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys. Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė. Vilnius, 2001, t. 21, p. 7–26; Š. L. Pažaislio

įvairiapusiškai nagrinėta Pažaislio kamaldulių vienuolyno ansamblio dailė. Jie skirti kamaldulių vienuolyno Didžiųjų ir Šventųjų vartų bei bažnyčios fasado dailei atkurti ir buvusio interjero įrangai išsiaiškinti; šio objekto dailės restauravimo klaidoms ir rezultatams nustatyti; vienuolyno ir bažnyčios sienų tapybai, jos datavimui, siužetams, funkcijai, ikonografijai ir ikonologijai aptarti; altorių paveikslų ir kitų kūrinių atribucijos, pirmavaizdžių bei siužetų tapatumo problemoms analizuoti; šventųjų kulto, relikvijų gerbimo bei kitų pamaldumo tradicijų atšvaitams bažnytiniame mene užfiksuoti.

7 pav. Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios fasadas. Piešinys. Iliustracija iš leidinio: Tyszkiewicz K. Wilia i jej brzegi. Dresden, 1871.

bažnyčios choro patalpos dekoras / Vaizdas ir pasakojimas. Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė. Vilnius, 2002, t. 27, p. 83–105; Š. L. The Pažaislis Monastery Ensemble – Ideological and Artistic Principles of the Baroque / Barock im Baltikum und Andere studien des Ostseeraums. Homburger Gespräche. Heft 17. Kiel, 2002, p. 12–31; Š. L. Mikalojaus Wolscheido kūryba Pažaislio vienuolyne: istorinės tikrovės rekonstrukcija / Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai. Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė. Vilnius, 2003, t. 31, p. 111–122.

Ikonografinės temos

Tyrinėjant Pažaislio kamaldulių vienuolyno meninę raišką dvasingumo aspektu, galima pasirinkti du kelius: pradėti nuosekliai kelią nuo pirmojo segmento – Didžiųjų vartų ir užbaigti paskutiniu segmentu – refektorijumi arba plėtoti ikonografinės temas, apimančias didžiąją dalį vienuolyno patalpų ir plačiai išsišakojusias eremo erdvėje. Pastarasis, t. y. antrasis, kelias pasirinktu tyrimo aspektu neabejotinai yra tinkamesnis. Tuokart daugiasluoksniėje ikonografinėje programoje išskirtinos trys pagrindinės ikonografinės temos, t. y. Marijos, Jėzaus Kristaus ir šventųjų, kurios skaidosi į daugelį smulkesnių.

I. Švč. Mergelė Marija

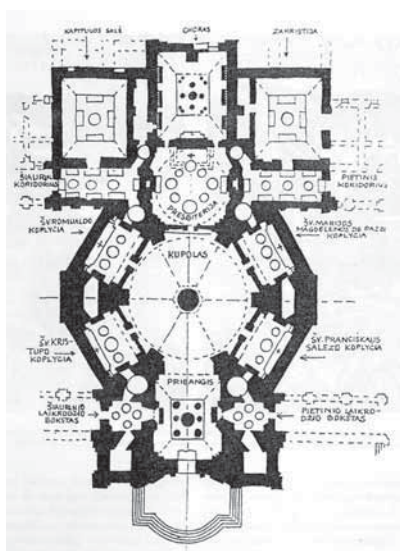
Po Tridento Visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) Marijos tema bažnytinėje dailėje pasidarė ypač aktuali. Lietuvoje kiekvienoje baroko laikus menančioje katalikų bažnyčioje visuomet yra bent vienas (dažniau – du ar trys) altorius, pašvęstas Marijai. Šiuo požiūriu unikalus ir neprilygstamas Pa-

žaislio kamaldulių vienuolyno ansamblis. Tyrimų metu nustatyta, kad pagrindinė vieta šio ansamblio sudėtingoje ikonografinėje programoje skiriama Švč. Mergelės Marijos išaukštinimui. Čia ši tema – iš Tridento nutarimo pabrėžti protestantų neigtą Marijos kultą ir iš senos kamaldulių pamaldumo Dievo Motinai tradicijos. Tradicija, ir ne tik ji, lėmė Pažaislio kamaldulių bažnyčios titulą – Švč. Mergelės Marijos Apsilankymas. Išaiškinti vienuolyno puošybai būdingi pasikartojantys santykiai, kitaip – ikonografinės programos tipologijos dvejinimo ir trejinimo principas (2 x 3 x 6); ši principą atspindi ir minėtas bažnyčios titulas.

9 pav. Mikalojus Wolscheidas. Pažaislio švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios fasado kartušas su karūna. Apie 1674 m. Smiltainis

Pažaislio vienuolyno ansamblyje švč. Mergelės Marijos išaukštini-
mo tema plėtojama erdvėje ir laike
tapybos, skulptūros ir architektūros
priemonėmis, apimant Senojo ir
Naujojo Testamento įvykius. Prasi-
dėjusi aukščiausiame Didžiųjų var-
tų taške – **kartuše** (čia atsiskleidžia
ir pačių vartų, kaip kelio pradžios,
simbolinė prasmė), toliau pratęsia-
ma vienuolyno kieme (jo uždara
sakralinė erdvė pripildyta kalbančių
ženklų) ir bažnyčioje (**eksterjere** bei
interjere), aukščiausiuose pagrindi-
nės išilginės ašies taškuose – **fasa-
de** virš baliustrados, **prieangio** ir
choro skliautuose, kupole. Temos
plėtotės požiūriu choro patalpa yra
išskirtinė, nes čia žemiškajam Die-
vo Motinos gyvenimui pavaizduoti
skirtos **sienos** ir **paskliautės**; pas-
tarosiose nutapytas Marijos Gimi-
mas ir jos Mirtis (Užmigimas). Po
Marijos mirties ji imama į dangų.
Tradiciškai viename kūrinyje vaiz-
duojamas siužetas čia išskaidomas
į dvi laiko ir erdvės požiūriu aiš-
kiai atskirtas dalis, kurias galėtume
įvardyti kaip dangiškąją ir žemiš-
kąją. Tai – originalus sprendimas,
Marijos Ėmimo į dangų siužetą
papildantis laiko ir erdvės dimen-
sijomis: tradiciškai sienos plokštu-
moje nutapyta apaštalų grupė lieka
žemiškoje sferoje, o aukščiausiame
skliauto taške nutapyta skriejanti
Marijos figūra yra jau dangiškoje,

10 pav. Pažaislio švč. Mergelės Marijos
Apsilankymo bažnyčios planas

8 pav. Mikalojus Wolscheidas. Švč. Marijos
statulos galva. Apie 1674 m. Smiltainis.
Pažaislio bažnyčios fasado skulptūros
fragmentas

11 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis (1637–1711/1713). Švč. Mergelė Marija aplanko šv. Elzbietą. Apie 1680. Freska. Bažnyčios prieangio skliautas

antgamtinėje sferoje. Apoteozinė kupolo sienų tapyba, kurioje pavaizduotas Marijos Vainikavimas danguje, yra šios temos ir visos ikonografinės programos kulminacija. Kita vertus, Dievo Motina iš anapus sugrįžta į altorių garbę; Pažaislio vienuolyne – tai „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu gėlių vainike“.

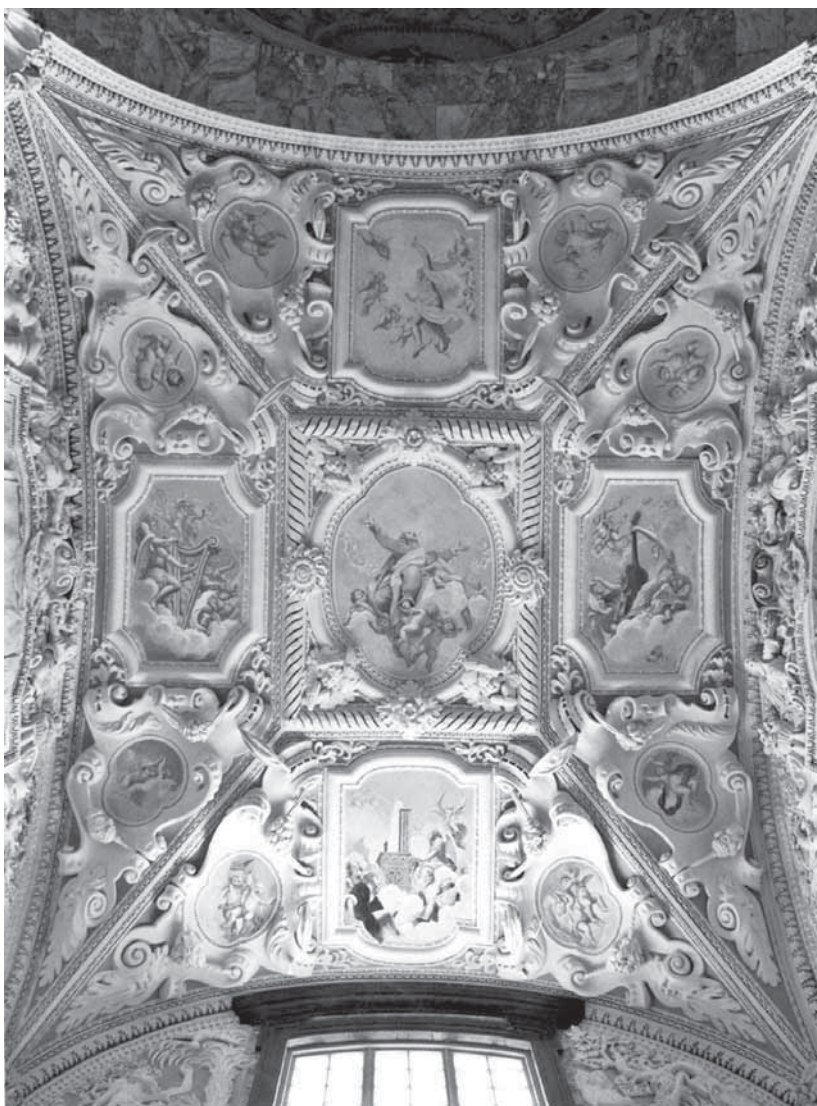
Tyrimai atskleidė minėtą programą esant labai sumaniai parengtą ir sudėtingą; ji pasižymi ypatinga visumos darna, įvairialypiu simboliškumu, išraiškingais sakraliniais ikonografiniais motyvais ir jautriai plėtojama religiniais siužetais. Šią programą įgyvendinus, idėja virto kūnu – įtaigiais aukšto meninio lygio regimais vaizdais perteikiamas šios programos dvasinis turinys. Be

12 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis (1637–1711/1713). Marijos gimimas. Apie 1680. Freska. Vienuolių choro šiaurinė paskliautė

13 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis (1637–1711/1713). Piemenėlių pagarbinimas. Apie 1680. Freska. Vienuolių choro pietinė siena

14 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis, Joannes Merlis Švč. Mergelės Marijos ėmimas į dangų.
/ Jėzaus Kristaus žengimas į dangų. 1676–1680. Freska, stiuko lipdyba. Vienuolių choro
skliautas

to, Švč. Mergelės Marijos išaukštinimo tema įvairiapusiais ryšiais įsilieja į bendrą, daugiasluoksnę vienuolyno idėjinę programą.

II. Jėzus Kristus

Jėzaus Kančios tema buvo itin aktuali kamaldulių vienuolijai. Pažaislio vienuolyne ši tema plėtojama trijose tarpusavyje susijusiose patalpose: kapitulos salėje, vienuolių chore ir zakristijoje. Kapitulos salė skirta Jėzaus pasijų paveikslų ciklui, zakristija – Eucharistijos įsteigimui įprasminti, o vienuolių choras susijęs su Kristaus Žengimu į dangų.

Pažaislio kamaldulių vienuolyne Jėzaus Kristaus pasijų paveikslų ciklas sutelktas kapitulos salėje, po kuria įrengta kamaldulių laidojimo kriptą. Kapitulos salėje vyravusią atgailos ir kančios nuotaiką atitiko interjero puošybos idėjinė programa – Jėzaus Kristaus Kančios atskleidimas, kitaip – jos prisiminimas ir įprasminimas bei atpirkimo slėpinio atskleidimas. Šis freskų ir stiuko lipdinių ciklas, ištirtas remiantis archyviniais dokumentais ir literatūriniais šaltiniais bei empirine medžiaga, atsiskleidžia kaip vientisas kūrinys, ikonografijos analizės neatsiejant nuo meninės raiškos. Išryškinti svarbiausi kamaldulių vienuolių dvasingumo elementai, darę įtaką kapitulos salės puošybai. Be to, pirmą kartą išsiaiškinti altoriaus paveikslo ir freskų ikonografiniai siužetai bei stiuko lipdinių simbolika, išryškinant kiekvieno jų dominuojantį aspektą; taip pat nustatyti atskirų siužetų prasminiai tarpusavio ryšiai, per kuriuos atsiskleidė pasijų temos dvasinis turinys.

Tyrimų metu konstatuota, kad šis Jėzaus Kančią įvairialypiai atsklei-

15 pav. Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu gėlių vainike. XVII a. I p. Drobė, aliejus. Altoriaus paveikslas. Presbiterija

16 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis, Joannes Merlis. Jėzaus Kristaus vainikavimas erškėčiais. 1674–1680. Freska, stiuko lipdyba. Kapitulos salės vakarinė paskliautė

džiantis, aukštos meninės kokybės baroko monumentaliosios dailės ciklas, netgi nepaisant ženklų medžiaginių praradimų XIX ir XX a., Lietuvos dailėje yra ištis unikalus.

Tyrimų metu nustatyta, kad pagrindinė zakristijos eksterjero ir interjero dekoro ikonografinės programos idėja – įvairiapusiškas giliai suprasto Eucharistijos sakramento atskleidimas. Vieną šio sakramento pavadinimų – Viešpaties kančios ir prisikėlimo atminimą – savo turiniu primena koridoriaus paskliautės paveiksle virš zakristijos durų ir vidurinėje skliauto freskoje pavaizduotos šv. Brunono Kverfurtiečio nužudymo ir jo vainikavimo danguje scenos, beveik idealiai sutampančios su zakristijos išilgine simetrijos ašimi. Išskirtinė vieta stiuko dekore skirta plafono freskai „Paskutinė vakarienė“, kurios ištaigingi rėmai ir atskiria ją nuo kitų, ir jungia. Čia freskos ir stiuko skulptūros yra lygiaverčiai partneriai: laisvas, veržlus lipdinių plastiškumas sukelia gyvą šviesos ir šešėlių žaismą, o melsvas fonas dar labiau paryškina jų formas. Taikant lipdinius prie architektūros formų ar jas pakartojant, pasiekta architektūros ir skulptūros vienybė. Zakristijos skliautų dekore per freskas, stiuko lipdinius ir

įrašų tekstus, t. y. per plastinę ir verbalinę raišką, Eucharistija atsiskleidžia kaip Tikėjimo kulminacija. Išanalizuoti ryšiai tarp atskirų freskų ir jų personažų, stiuko lipdinių alegorinių figūrų ir ornamentinių simbolių yra labai įvairūs. Išsiaiškinta, kad zakristijos puošyba ne tik teikia patalpai šventiškumo ir išskirtinumo, bet ir padeda atskleisti freskose pavaizduotų įvykių prasmę. Aštuoniais Jėzaus palaiminimais, remiantis evangelija pagal Matą (Mt 5, 3–10), t. y. juostų įrašais, sugrupuotais po du prie kiekvienos paskliautės freskos, siekiama to paties tikslo. O kiekvieno palaiminimo personifikacija vientisame skulptūriniame dekore gali egzistuoti ir kaip savarankiškas kūrinys, tačiau kaip

17 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis (1637–1711/1713). Altoriaus paveikslas Nukryžiuotasis. Apie 1680–1685. Drobė, aliejus. Kapitulos salė

neatskiriama kartušo dalis ji kartu praplečia ir pagilina freskos dvasinį turinį. Taigi svarbiausia freskos mintis – Jėzaus priėmimas Eucharistijoje kaip tikėjimo kulminacija – pagilinama ir paryškina naujais atspalviais. Zakristijos sienas iki pat skliautų dengiantys ažuolo paneliai puošti medžio drožiniais, parkartojančiais lubų dekoru ornamentinius stiuko lipdinius. Portalų frontonėliai ir apatinė panelių dalis dekoruota abstrakčia kremzline ornamentika: aiškios ir simetriškos, o ne tradiciškai painios, įspraudų drožinių kompozicijos atitinka interjero architektūros dvasią. Iš tiesų tai laikytina unikalnia visuma, kuri visuomet yra daugiau negu pavienių dalių suma.

Nagrinėjant Jėzaus Kristaus Žengimo į dangų temą, būtina išryškinti karmaldulių vienuolių choro patalpos, kaip kompozicinės ir prasminės bažnyčios dalies, reikšmę. Jos svarbą šventovės hierarchinėje struktūroje išryškina ir pabrėžia ne tik šios patalpos vieta išilginėje simetrijos ašyje – tai užsklendžiantis segmentas, bet ir skliautuotos lubos bei langai. „Pradžioje buvo Žodis“ (Jn 1,1). Todėl pirmiausia ir buvo sukurta idėjinė choro programa, apėmusi visą šios patalpos interjerą ir numačiusi įvairiapusių čia plėtojamų temų ryšius su bendra vienuolyno idėjine programa. Ją įgyvendinus, idėja virto kūnu, t. y. regimais vaizdais, perteikiančiais šios programos dvasinį turinį.

Viršutinis choro interjero dekoru lygmuo, t. y. visa lubų skliauto kompozicija, skirta dangiškai sferai. Čia aplink minėtą idėjinį centrą išdėstyti mažesnio formato paveikslai, kuriuose regime į dangų žengiantį Kristų, tris grojančius ir aštuonis šokančius angelus gyvastingų ir išradingų stiuko lipdinių fone. Ši trylikos freskų kompozicija gali būti aptariama kaip atskiras vientasis kūrinys, lygiai taip pat kiekviena pavienė freska irgi gali būti aptariama kaip nepriklausomas kūrinys.

Atskiro dėmesio verta altorių zonoje esanti „Jėzaus Kristaus Žengimo į dangų“ freska. Choro ikonografinėje programoje šis įvykis vainikuoja Jėzaus Kristaus temą, kurios pradžia slypi „Apreiškime“, tolesnė plėtotė – piemenėlių ir išminčių pagarbinimo scenose bei altoriaus paveiksle „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu gėlių vainike“, simbolizuojančiame Viešpaties Įsikūnijimą. Presbiterijos ikonografinėje programoje to paties įvykio kulminaciją savaip išreiškia evangelistai, kurie simbolizuoja keturis principinius Kristaus buvimo žemėje momentus: Gimimą, Mirtį, Prisikėlimą ir Dangun Žengimą – „Kristus Žmogumi gimė, Jaučiu mirė, Liūtu prisikėlė, Ereliu dangun žengė“³. Pirmiau Marijos į dangų žengiantį Jėzų Kristų palydi devyni angeliukai (tai

³ New Catholic Encyclopedia. Washington, 1981, Vol. VII, p. 962.

18 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis, Joannes Merlis. Paskutinė vakarienė. 1674–1680. Freska, stiuko lipdyba. Zakristijos skliautas

simbolinis skaičius, tris kartus sustiprinantis šventąjį skaičių trys). Veikiausiai tokį šios temos sprendimą paskatino rastis Antonio da Correggio freska „Švč. Mergelės Marijos Ėmimas į dangų“, esanti Parmos katedroje.

Nors Pažaislio bažnyčios choro skliaute nutapytos Marijos ir Jėzaus Kristaus figūros yra tarsi „citatos“ iš minėto kūrinio, abiejų kompozicijų palyginimas padeda ne tik atskleisti šios patalpos dekoru programos pobūdį, bet ir įvertinti

19 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis (1637–1711/1713). Altoriaus paveikslas Eucharistijos slėpinys. Apie 1680–1685. Drobė, aliejus. Zakristija

paties dailininko stiliaus ypatybes. Be to, palyginimas leidžia geriau suprasti abiejų epochų meno kūrybos skirtumus ir panašumus, kurie labiausiai išryškėja pakitusioje baroko laiko ir erdvės sampratoje. Būtent laiko nelinijškumo (daugiamatiškumo, kai laiko matavimas bent dvimatis, turintis ne tik ilgumą, bet ir „apimtį“) ir erdvės dinamiškumo suvokimas ir skiria baroko meną nuo renesanso meno. Choro patalpos dekoru sakralinis pobūdis suponuoja realios ir iliuzinės erdvės bei laiko sintezę. Atsiverianti atvira erdvė (ar įerdvintas laikas)

leidžia šiai ir kitoms temoms skleistis įvairiomis kryptimis. Taip pat įmanoma kalbėti ir apie galimumo ar interpretacijos erdvę. Apibendrinus Jėzaus Kristaus temos Pažaislio kamaldulių vienuolyne įvairiapusišką plėtotę, būtina pažymėti ypatingą ikonografijos ir ikonologijos bei meninės raiškos dermę.

III. Šventųjų hagiografinė raiška

Kiekvieno šventojo hagiografiją sudaro trys tarpusavyje glaudžiai susijusios pagrindinės dalys: biografija, ikonografija ir kultas. Tačiau konkretaus šventojo kultas daro didžiausią įtaką vienokiam ar kitokiam besiformuojančios ikonografijos pobūdžiui (kultinių atvaizdų įvairovei, svarbiausių gyvenimo įvykių atrankai, jų nuoseklumui, skaičiui, vizualiniam efektingumui). Pažaislyje į šią šventųjų temą įsiterpia krikščioniškųjų misijų tema ir dykumos atsiskyrelių potėmė, nuo kurios pradėsime tyrimą.

Atsiskyrelių tema. Pažaislio vienuolyne, bažnyčios choro paskliautėse, plėtojamas pasakojimas apie šventuosius atsiskyrelius, vadintinus kamaldulių vienuolių pirmtakais. Šių trijų paskliaučių kampuose yra šešios stiuko kompozicijos su tikslingai pasirinktu personažu. Tai vienintelė tema Pažaislio vienuolyno puošybos programoje, kuri atskleidžiama tik skulptūros kalba. Visos horeljefinės atsiskyrelių figūros įvardytos juostose įrašytame tekste ir pavaizduotos peizažo su aukštu dominuojančiu medžiu fone: tai Abrahamas, Simeonas Stulpininkas, Antanas Abatas, Makarijus Egiptietis, Paulius pirmasis atsiskyrelis ir Anupras. Tyrimo metu išsiaiškinta kiekvieno konkretaus eremito pasirinkimo priežastis, to pasirinkimo tikslas ir samprata. Pavyzdžiui, šiaurinės sienos vakarinėje paskliautėje Abrahamas su vyskupo kryžiumi ant krūtinės klūpo dviejų medžių fone – aukšto, aplipusio vaisiais, kairėje ir nediduko, dar be vaisių, dešinėje. Toks medžių sugretinimas virsta simboliniu vaizdiniu, liudijančiu nepalaujamą Jėzaus Kristaus įsteigtos Bažnyčios augimą ir stiprėjimą. Neatsitiktinai vyskupui eremitui kaip Kristaus vietininkui žemėje ir Bažnyčios ganytojui paskirta garbinga vieta arčiausiai žengiančio į dangų Jėzaus Kristaus ir altoriaus, kur Jo atminimui švenčiama Eucharistija. Šv. Simeonas Stulpininkas laikomas Rytų atsiskyrelių judėjimo gyventi kaip eremitui ant kolonos (graikiškai *stulos*) pradininku. Antanas Abatas iš visų atsiskyrelių labiausiai gerbiamas kaip pirmųjų vienuolių bendruomenių įkūrėjas. Makarijus Egiptietis savo pavyzdžiu liudija maldos svarbą krikščionio gyvenime. Pirmasis atsiskyrelis Paulius, prisidengęs kūną iš palmių lapų nupintu drabužiu ir maitinęs vaisiais ir vandeniu, praleidęs visą jam skirtą laiką maldoje. Anupro

20 pav. Joannes Merlis (1646 – prieš 1695). Paulius atsiskyrėlis. 1676. Stiuko lipdyba. Vienuolių choro rytinės sienos šiaurinė pusė

kūną gaubiantys ilgi tankūs plaukai, charakteringas šio šventojo atpažinimo ženklas, yra susijęs su jo troškimu asketiškame dykumos gyvenime būti panašiam į šv. Joną Krikštytoją, tą, kuris sakė: „Aš – tyruose šaukiančiojo balsas: Taisykite Viešpačiui kelią, kaip yra kalbėjęs pranašas Izaijas.“ (Jn 1, 23). Išnagrinėtas aplankymo ir pamaitinimo motyvas (Paulių aplanko abatas Antanas, o varnas tuokart atneša visą bandelę; Anuprą aplanko Tėbų vyskupas ir angelas), bažnyčios idėjinėje programoje ypač akcentuotas, yra reikšminga tos programos grandis. Atkreiptinas dėmesys į bažnyčios išilginės simetrijos ašies pradžią ir pabaigą, kurias fiksuoja prieangis ir vienuolių choras. Nuo prieangio (simbolinė kelio pradžia) geriausiai matomos galinės choro sienos paskliaučių kompozicijos su šventaisiais atsiskyrėliais Anupru ir Pauliumi. Jos įrėmina ir užsklendžia bažnyčios vidaus erdvę iš rytų pusės ir aidu pakartoja aplankymo

motyvą. Žvelgiant nuo choro, šis motyvas pasikartoja prieangio sienos freskoje „Šv. Benediktas aplanko savo seserį šv. Skolastiką“.

Visus šešis baltus paskliatėse pavaizduotus atsiskyrėlius jungia ir suvienija tikėjimas: visose kompozicijose prie kiekvieno šventojo personažo regime tą patį paprastą kryžių; jis yra ne tik tikėjimo, bet ir meilės ženklas. Melsvas stiuko lipdinių fonas liudija, jog visi atsiskyrėliai pavaizduoti tebesą žemiškoje sferoje.

Vienuolynų bažnyčiose dažnesnė **šventųjų** temos plėtotė erdvėje ir laike. Tai ypač sakytina apie Pažaislio kamaldulių vienuolyno ansamblių, kuriame šventųjų temos pasirinkimą ir pobūdį pirmiausia lėmė *Mons Pacis* kamaldulių vienuolyno bei asmeninės fundatoriaus Kristupo Paco intencijos. Todėl šventųjų Benedikto ir Romualdo temų sklaida apima visą ansamblio erdvę: nuo Didžiųjų vartų iki šventovės kupolo apoteozinės tapybos. Abiejų šventųjų temos plėtotos tapybos ir skulptūros priemonėmis; ne be didelių nuostolių išliko tik tapyti kūriniai. Mažesne apimtimi, uždaresnėse erdvėse plėtojamoms šv. Adalberto Vaitiekaus, šv. Brunono Bonifaco (koridoriuose), šv. Kristupo, šv. Pranciškaus Salezo, šv. Marijos Magdalenos de Pazzi (koplyčiose) temos. Tyrimui iš skirtingų grupių pasirinktos šv. Benedikto ir Marijos Magdalenos de Pazzi temos.

Ištirtos šv. Benedikto gyvenimo freskos anksčiau nebuvo net aprašytos. Gausiausia jų sanokaupa yra rytinėje Šventųjų Vartų patalpoje, po vieną – bažnyčios prieangyje ir refektorijuje. Tyrimo metu išsiaiškinti freskų ikonografiniai siužetai ir išryškintas kiekvieno jų dominuojantis aspektas; taip pat nustatyti atskirų siužetų prasminiai tarpusavio ryšiai, kuriais remiantis atsiskleidė šv. Benedikto temos dvasinis turinys. Remtasi dviem šaltiniais: Grigaliaus Didžiojo knyga „Apie garbingojo abato Benedikto gyvenimą ir stebuklus“ ir Jokūbo Voraginiečio „Aukso legenda“. Nuo „klasikinių“ pavyzdžių ypač skiriasi Šventųjų Vartų šiaurės rytų paskliatės freska, vaizduojanti, kaip šv. Benediktas išvaro piktąją dvasią iš vienuolio sielos. Originaliausia šiame kūrinyje – tai trijų medžių kompozicija gelsvų gaisų fone, labai aiškiai primenanti Jėzaus Kristaus abreviatūrą (JX). Ji kaip simbolinis ženklas tarsi išskyla piktosios dvasios išvaymo metu. Kita vertus, šį ženklą galime suprasti ir kaip priminimą, kad „vienuoliškasis gyvenimas yra ne kas kita, kaip tobuliausias kenčiančio ir išaukštinto Kristaus sekimas“. Taip pat išskirtinai saviti du šv. Benedikto apoteoziniai paveikslai, vainikuojantys šio šventojo gyvenimą ir jo kelią į šventumą per klusnumą, nusižeminimą, maldą ir meilę.

Šis apie šv. Benediktą įvairiapusiškai pasakojantis monumentaliosios dailės ciklas, nepaisant nebeatkuriamų medžiaginių netekčių, Lietuvoje yra

pats išsamiausias ir galbūt vienintelis. Pagrindinėje ciklo dalyje per nepaprastus įvykius vaizdžia ir įtikinama menine forma atskleidžiamas šv. Benedikto kelias į šventumą. Tose freskose, kurios po vieną atskirose patalpose įsilieja į didžiąją vienuolyno idėjinę programą, išryškinamas jai svarbus aspektas. Apibendrinant šv. Benedikto gyvenimo freskų tyrimą galima teigti, kad šio vienuolyno puošybos programos kūrėjai pasirinkdavo netradicinį tradicinio siužeto aspektą, o jos įkūnytojai suteikdavo jai įtaigų meninį pavidalą.

Karmelitei šv. Marijai Magdalenai de Pazzi (1566–1607, kanonizuota 1669 m.) paskirta koplyčia yra pietrytinėje Pažaislio bažnyčios dalyje. Per savo gyvenimą Marija Magdalena patyrė ne vieną Švč. Mergelės Marijos regėjimą, atsispindintį Marijos Magdalenos vaizdavimo ikonografijoje. Ypač gerbiama baroko epochos Italijoje, ši šventoji Lietuvoje pirmiausia siejama su Kristupo ir Mykolo Kazimiero Pacų fundacijomis. Kairėje koplyčios sienoje nutapyta viena gražiausių bažnyčios freskų – „Šv. Marijos Magdalenos de Pazzi vizija: Jėzaus guldymas į kapą“. Dailininkas Jėzaus Kristaus laidojimą vaizduoja tame pačiame kapo rūsyje, kurį Juozapas iš Arimatėjos buvo išsikaldinęs uoloje. Pro jos angą tolumoje, pajuodavusio dangaus fone, matyti nykus, juosvai pilkšvas Golgotos kalnas su trimis kryžiais viršūnėje. O viduje – tyla! Tarsi iš amžinybės akimirksniui išniręs ir užfiksuotas vaizdas... Visi įvykio dalyviai nuščiuvę. Tykus figūrų, veidų, pozų, gestų ritmas, kurį niuansuoja „mistinė“ deglo šviesa. Tiksliai subalansuota kompozicija – sugrupuojant septynias figūras, sumaniai paskirs-tant spalvas, šviesokaitą – padeda suvokti paveikslą idėją.

Freskoje „Mirusios šv. Marijos Magdalenos de Pazzi stebuklas bažnyčioje“ pabrėžiamas didelis šventosios dorovingumas. Skliauto freskose vaizduojami kiti šventosios mistikės regėjimai. Koplyčios sienų ir skliautų freskų koloritas skiriasi (tas skirtingumas būdingas viso ansamblio puošybai). Sienų freskoms būdingos rusvos, rausvos, melsvos, žalsvos ir ochros spalvos šilti, švelnūs tonai, harmoningai įsiliejantys į bendrą raudonu ir juodu marmuru puoštos bažnyčios koloritą. Tuo tarpu skliautų freskos įrėmintos baltais stiuko lipdiniais, todėl jos nutapytos sodresniais, netgi ryškiais raudonos, žalios, mėlynos spalvos tonais. Tyrimų metu nustatyta, kad labai aiškus spalvinis kontrastas išryškina anapusių vertę, skatina žmogaus sielą kontempliuoti.

IV. Krikščioniškųjų misijų tema

Krikščioniškųjų taikių misijų, X a. pab. – XI a. pr. vykusią į baltų kraštus, tema, plėtojama Pažaislio kamaldulių vienuolyne, yra vienintelė, taigi unika-

21 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis, Joannes Merlis. Ugnies stebuklas. Šv. Brunono Bonifaco ėmimas į dangų. 1674–1680. Freska, stiuko lipdyba. Šiaurinė paskliautė. Koridorius prie zakristijos

li. Ši svarbi tema pradeda presbiterijoje, tęsiama koridoriuose prie kapituolos salės bei zakristijos, toliau patalpose po bokštais ir užbaigiama šventovės kupole. Tyrimų metu pirmiausia išsiaiškintas istorinių įvykių ir jose veikusią asmenybių kontekstas, padėjęs suprasti ir atkurti temos sklaidą minėtų patalpų sienų tapyboje. Anksčiau apie krikščioniškųjų misijų temą Pažaislio

vienuolyno ikonografinėje programoje nė vienam šio ansamblio tyrinėtoji nebuvo žinoma.

Prisimintini kai kurie įvykiai: 996 m. Romoje Otonas III karūnuotas Šv. Romos imperatoriumi. Čia jis susipažino su krikščioniškojo universalizmo reiškėjais Gerbertu Aurilakiečiu (netrukus tapusiu popiežiumi Silvestru II) ir vienuoliais benediktiniais – Adalbertu Vaitiekumi ir Brunonu Kverfurtiečiu. Tuomet iškilo idėja atnaujinti imperiją ir sukrikščioninti Vidurio Europos šalis (vėliau įsijungė ir Lenkijos kunigaikštis Boleslovas Narsusis); pasirinkta prūsų kryptis. Konkretų misijų darbą turėjo vykdyti Kliuni reformos įkvėptas ir stiprėjantis benediktinų ordinas.

Tyrimų metu nustatyta, kad Pažaislio vienuolyno dailėje pasakojama apie tris taikias krikščioniškąsias misijas. Laiko požiūriu, pirmuoju misionieriumi buvęs vyskupas šv. Adalbertas Vaitiekus (997 m. balandžio pradžia, palydovai – Gaudentas ir Benediktas). Šiam šventajam skirtas šiaurinis koridorius prie kapitulos salės, kurio paskliautėse yra aštuoni, o skliautuose – trys paveikslai. (Šio ciklo freskos labiausiai nukentėjusios, dalis tapybos prarasta.) Remiantis šv. Adalberto Vaitiekaus biografijos faktais, išsiaiškinti sienų tapybos paveikslų siužetai, suteikę freskoms pavadinimus. (Adalbertas Vaitiekus kanonizuotas 999 m. titulu „Archiepiscopus Sancti Adalberti martyris“; kulto centras – Gnieznas).

22 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis (1637–1711/1713). Netimero krikštas. Apie 1680. Freska. Rytinė siena. Koridorius prie zakristijos

23 pav. Mykolas Arkangelas Pallonis, Joannes Merlis.. Šv. Brunono Bonifaco vainikavimas. 1674–1680. Freska, stiuco lipdyba. Skliautas. Koridorius prie zakristijos

Antroji misija siejama su penkių vienuolių benediktinų – Jono, Benedikto, Mato, Izaoko ir Kristijono – pasiuntimu į Lenkiją 1001 m. Iš archyvinių šaltinių žinome apie jų nužudymą tame krašte 1003 m. Ši tema plėtojama dailės kūrinuose, esančiuose presbiterijoje, patalpose po bokštais ir kupole. Ant priešpriešinių įgaubtų presbiterijos sienų nutapytos dvi daugiafigūrės freskos: iš pietų pusės „Šv. Romualdas įveda Lenkijos kunigaikštį Kazimierą į Kliuni vienuolyną“, iš šiaurės – „Karalius Boleslovas aplanko ir apdovanoja sidabru šv. Romualdo mokinius“. Istorinių šaltinių ir šių freskų siužetų analizė liudija veikiant konkrečius istorinius personažus ir įvykius; pirmoji freska atskleidžia Kliuni benediktinų vienuolyno svarbą kuriant naujų vienuolynų kongregaciją, nes čia pavaizduotas spalvingas ir nuotaikingas pasauliečių būrys, susirinkęs prie vieno tokių vienuolynų Italijoje ir stebintis klūpančio Lenkijos kunigaikščio Kazimiero, globojamo paties šv. Romualdo, nuolankų pasisveikinimą su vienuoliais benediktiniais. Šiaurinėje freskoje, kurios kompozicija, koloritas ir nuotaika artimi pietinės navos paveikslui, balkšvais abitais vilkintys vienuoliai ramiai priima kunigaikščio Boleslovo Narsiojo

24 pav. Giuseppe Rossi. Švč. Mergelės Marijos vainikavimas: muzikuojantys angelai, šventųjų ratas. XVIII a. pr. Al fresco, al secco. Kupolas

dovaną; į šią sceną gyvai reaguoja margaspalvis dvariškių būrys. Šių penkių benediktinų žūties scena nutapyta pietinio bokšto patalpoje.

Trečioji misija labiau pasisekusi, nes šv. Brunonas Bonifacas iš Kverfurto 1009 m. atliko krikšto aktą (1004 m. konsekruotas pagonių arkivyskupu, 1005–1008 m. buvo misijose Lenkijoje, Vengrijoje, Rusijoje, 1008 m. rudenį išvyko per Prūsiją į Lietuvą kartu su aštuoniolika palydovų). Pietinio koridoriaus prie zakristijos freskų ciklas ypač vientisas, jų išdėstymas analogiškas aptartajam šiauriniam. Ir čia, remiantis šio šventojo biografijos faktais, išsiaiškinti sienų tapybos paveikslų siužetai, suteikę jiems pavadinimus. Paminėsime kelis svarbiausius siužetus: „Šv. Brunono Bonifaco pamokslas kunigaikščio Netimero akivaizdoje“, „Ugnies stebuklas“, „Kunigaikščio Netimero krikštas“, „Šv. Brunono Bonifaco nužudymas“.

Apibendrinus krikščioniškųjų misijų temą galima konstatuoti, kad abiejų koridorių cikluose paskutiniai su šiapuse susieti paveiksai vaizdžiai atskleidžia šventųjų kankinių žūties prasmę: Netimeras stato šventovę, o Gnieznas tampa šv. Adalberto Vaitiekaus garbinimo vieta ir pamaldumo židiniu. Apoteozinėje bažnyčios kupolo freskoje „Švč. Mergelės Marijos vainikavimas

danguje“ – ikonografinės programos kulminacijoje – šventųjų adoruotųjų rate atpažįstami visi klūpantys benediktinų kankiniai: šv. Adalbertas Vaitiekus ir šv. Brunonas Kverfurtietis pavaizduoti greta šv. Kazimiero, arčiau Marijos, o priešingoje pusėje – penki nužudyti bendražygiai, pažymėti palmių šakomis. Ši giliai apmąstyta, savarankišką vertę turinti krikščioniškųjų misijų tema sklandžiai įsilieja į Pažaislio vienuolyno ikonografinę programą.

Tyrimų metu nustatytos reikšmingos sąsajos tarp praeities ir dabarties. Pirma, šv. Brunono Kverfurtiečio misija yra svarbi, nes jis pirmasis Lietuvoje atliko krikšto aktą, su juo susijęs pirmą kartą Kvedlinburgo analuose paminėtas Lietuvos vardas. Antra, Pažaislio vienuolyne esantis šv. Brunono Kverfurtiečio hagiografinis ciklas veikiausiai yra ankstyviausias ir galbūt vienintelis kūriny, taip įtaigiai ir vaizdžiai pasakojantis apie šį Lietuvos valstybei reikšmingą faktą.

Tolesnių tyrimų perspektyva

Beveik dvidešimt metų besitęsiantys senosios bažnytinės dailės tyrinėjimai atskleidžia aukštą XVII–XVIII a. šios dailės lygį LDK meninėje kultūroje. Tai patvirtina daugelio baroko bažnyčių dailė ir, be abejo, Pažaislio *Mons Pacis* kamaldulių vienuolyno meno paveldo atliktų tyrimų rezultatai. Verta prisiminti kadaise gają Lietuvoje nuomonę esą „interjerų architektūra neprilygsta išorės architektūrinių formų vertei“⁴; šią *a priori* nuomonę visiškai paneigia pirmiausia kamaldulių *Mons Pacis* vienuolyno dailės objektų tyrimai.

Apibendrinant tyrimų medžiagą galima teigti, kad Pažaislio kamaldulių vienuolyno ir bažnyčios baroko dailėje dvasingumo meninė raiška visų pirma atsiskleidžia:

- per pavienių meno kūrinių išraiškingus sakralinius ikonografinius motyvus, apimant ir ikonologijos analizę;
- per daugiasluksnę ir įvairialypę tiriamo sudėtingo objekto kaip vientiso kūrinio, nors ir sudaryto iš atskirų segmentų, ikonografinę programą;
- per plėtojamų temų (ir segmentų) tarpusavio ryšius ir kiekvienos (kiekvieno) jų ryšį su visa idėjine programa.

Šiuo požiūriu Pažaislio kamaldulių vienuolyno ansamblis yra unikalus. Būdamas tobulas ikonografijos ir architektūros vientisumo pavyzdys, jis savo

⁴ Čerbulėnas K., Zubovas V. Lietuvos vėlyvojo baroko architektūros bruožai / Lietuvos architektūros klausimai, II. Vilnius, 1964, p. 244.

menine įtaiga ansamblio puošyboje sukuria palankiausias sąlygas vienuoliškojo dvasingumo tradicijoms visapusiškai išsiskleisti. Čia ypač jautriai plėtojami krikščioniškieji siužetai, vystomos Pažaislio kamalduliams artimos temos (pavyzdžiui, išsamiai išnagrinėta „Krikščioniškųjų misijų tema“), analizuojami fundatoriaus Kristupo Zigmanto Paco šeimai artimų šventųjų gyvenimai.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bažnytinio meno paveldo tyrimus reikėtų pratęsti ir į gylį, ir į plotį, nuosekliai apimant naujus, anksčiau netyrinėtus regionus. Taigi pirmiausia turėtų būti užbaigti Kauno regiono sakralinės dailės paveldo tyrimai, po to – Vidurio Lietuvos regionas, galų gale apimant visą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją. Pratęsiant aptartus tyrimus, būtų aktualu ir labai naudinga jų erdvėlaikį papildyti minėtos pirmosios grupės tyrimais, kada bažnytinė dailė analizuojama kaip kultūros istorijos dalis. Nes tokio tipo tyrimų tekstai, būdami artimi kultūros sociologijai ir kultūros istorijai, meno reiškinius susieja ir su politine istorija, ir su konkrečiomis mecenatystės aplinkybėmis, ir su kitais meno praktikos klausimais.

Atlikus tokius chronologine ir regionine prasme išsamios apimties tyrimus, galima būtų padaryti visapusiškai pagrįstus ir nuodugnius apibendrinimus, svarbius mūsų meninei kultūrai.

Laima Šinkūnaitė

THE ARTISTIC EXPRESSION OF SPIRITUALITY IN FINE ARTS
OF THE PAŽAISLIS CAMALDOLESE MONASTERY

Summary

The current research of the heritage of ecclesiastical art focuses on the expression of spirituality and piety through artistic creations. The analysis of various phenomena related to Lithuanian heritage of religious fine arts has been chosen deliberately since it often provides important data and gives a beneficial possibility to get better acquainted with the intellectual legacy of society and the entire nation. Such investigations may also unveil an interesting picture of inner spiritual life characteristic of certain communities and individuals in the 17th and 18th centuries. It should be noted that concrete prayer practices and different forms of piety have rarely been examined in Lithuania but without any doubt this scholarly sphere merits more attention.

The Church of *The Visitation of Virgin Mary to Elisabeth* of Pažaislis and the Camaldolese Monastery of the Mountain of Peace (*Eremus Mons Pacis*), including all buildings and former

or current pieces of art serve as the object of research. Great attention is paid to the interior elements, decorations, mural paintings of the church and the monastery, former altars and other equipment as well as peculiarities of interior design, paintings created for the decoration of the altars and those meant for other spaces, the treasury, reliquaries and the liturgical paraphernalia. The architectural analysis is employed as much as it helps to find out concrete functions of certain premises and discover their symbolic meaning or to provide necessary data in order to set exact dates or localize some pieces of art.

The research problem is related to many-layered and miscellaneous iconographic programme of the ensemble of the Pažaislis monastery, its revelation and the detailed explanation of the content and various meanings in the context of piety of the Camaldolese eremites. This paper presents an integrated and complex analysis of architecture, paintings and sculptures of the Pažaislis Camaldolese Monastery. This ensemble should be characterized not only as a unique baroque monument but as a phenomenon of Christian spiritual culture as well. Although the Camaldolese order was one of the least spread monastic orders, its members lead a truly exceptional way of life. This extraordinary lifestyle was closely connected with the spiritual heritage manifested in architecture, art and literature and expressed in many other art forms.

The main objective of the current research has been to examine the artistic expression of spirituality through Baroque fine arts of the Pažaislis Camaldolese Monastery. In order to summarize and unite materials used for the research, it has been aimed to reveal many-layered and miscellaneous iconographic programme of the monastic ensemble as a coherent piece of art which consists of separate segments. It has also been sought to unveil the relationship among well-developed themes and segments as well as their respective connections with the entire ideological programme which demonstrate various traditions of monastic spirituality. Possible relations of different material objects with certain spiritual traditions and / or artistic expression have not been examined before.

It has been quite difficult to establish the tradition of interpretative art critique in Lithuania for a long time. In fact, this analytical tradition often remained unexploited in the realm of religious art. From 1988 ecclesiastical fine arts were examined paying no attention to existing differences between secular and religious forms of art. Therefore it was impossible to unveil any meanings, the originality and the content of the latter. The author of this paper started doing iconographical researches of the Pažaislis monastery in 1992. In fact, they have been successfully carried out up to the present day. In the current paper fine arts of the monastic ensemble of Pažaislis are comprehensively examined.

Analyzing a number of instances of artistic expression in the Pažaislis Camaldolese Monastery and their ties with spirituality, three major iconographic themes can be easily distinguished within the many-layered iconographic programme: the Virgin Mary, Jesus Christ and the saints. All those dominant themes branch into many minor themes and sub-themes. This article is focused on the theme of the Virgin Mary which occupies the entire space of the monastery and theme of Jesus Christ which consists of three complex sub-themes. The theme of the saints, in turn, breaks into smaller motives which are nicely adjusted to one another and make an ideal addition to the coherent whole. Besides, there is another important theme of Christian missions. Finally a significant sub-theme devoted to desert hermits is also noticeable due to its importance for the spirituality of the Camaldolese monks.

In Lithuania the analysis of ecclesiastical fine arts has already been carried out for twenty years.

Therefore it has become possible to state that during the period of the 17th and 18th centuries the level of fine arts and art culture was very high in the Grand Duchy of Lithuania. The results obtained after doing various researches of the artistic heritage of the Camaldolese Monastery of the Mountain of Peace in Pažaislis (Eremus Mons Pacis) also prove this observation to be correct. The monastic ensemble of Pažaislis is unique in this respect. Being an inspiring example of the unity between architecture and iconography, the Pažaislis Camaldolese Monastery creates perfect possibilities for scientists to reveal traditions of monastic spirituality by analyzing impressive decorations and the means of artistic suggestion.

Translated by *Giedrė Pranaitytė*

Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai ikonografija XVII–XVIII a. Lietuvos tapyboje

---

AUŠRA VASILIAUSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Įvadas

Krikščioniškoje dailėje *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai* buvo vienas dažniausiai vaizduotų biblijinių siužetų. Siužeto populiarumas ir plitimas susijęs su teologine bei liturgine šio įvykio reikšme. „Apreiškimas Marijai pradėjo „laiko pilnatvę“ (Gal 4, 4), kai išsipildo pažadai ir baigiasi pasiruošimas.“¹ Švč. Mergelės Marijos vaidmuo šiame įvykyje ypač pabrėžiamas – daugelis šventųjų tėvų (šv. Jeronimas, šv. Augustinas ir kiti) teigė, jog jos savanoriškas sutikimas dalyvauti išganymo istorijoje buvo būtinas, kad išsipildytų Dievo planas. Šv. Tomas Akviniėtis papildė sakydamas, jog tai, kad žmonijos atpirkimas priklausė nuo teigiamo Marijos atsakymo, buvo Dievo numatyta, ir nereiškia, kad jei ji nebūtų sutikusi, žmogus nebūtų išganytas. Tai buvo Viešpaties valia.² Kovo 25 d. visuotinė Bažnyčia nuo seno švenčia vieną reikšmingiausių liturgijoje *Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai* šventę. Šventės tradicija siekia V a.: Vakarų Bažnyčioje ji pirmą kartą paminėta popiežiaus Gelazijaus

¹ Katalikų Bažnyčios Katekizmas. Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla, p. 107.

² Viešpaties Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai / Liturginis kalendorius, 2010. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-03-25-viespaties-apreiskimas-svc-mergelei-marijai/42469> [žiūrėta 2010-03-26].

(mirė 496 m.) Sakramentarijuje,³ tačiau atvaizdai pasirodė dar anksčiau – III a. ir buvo populiarūs viso krikščioniškojo meno klestėjimo laikotarpiu.

Lietuvoje išlikusių senųjų XV–XVIII a. *Aprėiškimo* atvaizdų sąlyginai (palyginus su itin paplitusiais *Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu* ir kitais kai kurių šventųjų kūrinių) nėra daug, tačiau Naujojo Testamento atvaizdų paveldo kontekste jie yra vieni gausiausių. Ilgą laiką *Aprėiškimo* atvaizdai ir ikonografiniu, ir formalioju bei istoriniu aspektais Lietuvos menotyroje tyrinėti tik fragmentiškai, dažniausiai įvairiuose tyrimų kontekstuose. Tačiau pastaruju laikotarpiu šie kūriniai sulaukia vis daugiau dėmesio. Minėtini Rūtos Janonienės⁴, Laimos Šinkūnaitės⁵ darbai, skirti konkrečių paveikslų analizei. Angeologiniu aspektu *Aprėiškimo* ikonografiją tyrinėja Raimonda Norkutė.⁶ Ikonografinio tipo pokyčius potridentinėje dailėje Jėzaus kūdikystės atvaizdų kontekste glaustai analizavo šios publikacijos autorė.⁷ Baltarusijoje į *Aprėiškimo* atvaizdų ikonografiją gilinasi sakralinio meno tyrinėtojas Aleksandras Jaraševičius. Autorius savo publikacijoje apžvelgia ir katalikų bažnyčiose, ir stačiatikių cerkvėse esančius atvaizdus.⁸ Taip pat reikia pažymėti, jog LDK laikų ukrainiečių ir baltarusų ikonų, taip pat *Aprėiškimo* ikonografiją, išsamiai ištyrinėjo lenkų kunigas, meno istorikas Michałas Janocha, parašęs šia tema fundamentalų veikalą.⁹ Šiam straipsniui aktuali katalikiškoji vaizdavimo tradicija, tačiau kilmės, simbolinė, reikšmių prasme Vakarų ir Rytų krikščioniškoji ikonografija turi daug bendrų sąlyčio taškų.

Straipsnyje toliau gilinami ikonografiniai siužeto tyrimai, siekiant atskleisti šios temos kompozicijų įvairovę bei daugiaprasmiškumą. Tyrime

³ The Feast of the Annunciation / New Advent. The Catholic Encyclopedia, 2009. Prieiga per internetą: <http://www.newadvent.org/cathen/01542a.htm> [žiūrėta 2010-03-28].

⁴ Janonienė R. Apie „Aprėiškimo“ paveikslą iš Vilniaus Bernardinų bažnyčios / Meno kūriny: paviršius, figūra, reikšmė. Sud. D. Klajumienė, Vilnius, 2009, p. 47–57.

⁵ Šinkūnaitė L. Kauno tarpdiecinės kunigų seminarijos „Viešpaties Aprėiškimas Švč. Mergelėi Marijai“ / Lietuva – Marijos žemė. Sud. kun. D. Jasulaitis, Marijampolė, 1993, p. 62–63.

⁶ Norkutė R. Arkangelo Gabrieliaus ir Švč. Mergelės Marijos vaizdavimo tradicija „Aprėiškimo“ ikonografijoje. Mokslinė konferencija „Virgo venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje“. 2009 m. gruodžio 3 d. Vilnius. Žodinis pranešimas.

⁷ Vasiliauskiene A. Jėzaus kūdikystės istorija Lietuvos baroko dailėje: ikonografinis aspektas / Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai. Sud. A. Aleksandravičiūtė. Vilnius, 2009, p. 312–338.

⁸ Ярашэвіч А. “Г пачула голас...” Сюжэты Звеставання ў старажытнабеларускім мастацтве / Наша Вера. No. 1, 2000. Prieiga per internetą: <http://media.catholic.by/nv/n11/art5.htm> [žiūrėta 2010-03-16].

⁹ Janocha M. Украінскія і беларускія святочныя іконы ў даўняй Рэчы Пасполітай. Праблема канону. Варшава, 2001.

apibendrinami savarankiški kelerių metų darbo rezultatai. Tyrimo tikslas – ikonografiniu-ikonoteologiniu metodu išanalizuoti *Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai* atvaizdus katalikiškoje XVII–XVIII a. Lietuvos tapyboje. Šio laikotarpio atvaizdų išliko daugiausiai. Siekiant užsibrėžto tikslo, keliami tokie uždaviniai – atskleisti ikonografinio tipo kilmę, šaltinius ir istorinę raidą Vakarų Europos dailėje, šiame kontekste išanalizuoti atvaizdus Lietuvos tapyboje, nustatant pagrindines plitusias ikonografines schemas bei teologinę jų reikšmę. Didžiąją dalį analizuojamų atvaizdų sudaro dabartinėje Lietuvoje išlikę kūriniai, įtraukta ir keletas Baltarusijos teritorijoje esančių pavyzdžių.

Svarbiausi tyrimai, kuriais remtasi straipsnyje, gilinantis į ikonografinio tipo ištakas bei raidą, yra ikonografijos klasiko prancūzo Emilė'io Mâle'io veikalai¹⁰ bei lenkų menotyrininkės Hannos Graczyk straipsnis.¹¹ E. Mâle – įtakingas XX a. pradžios tyrinėtojas, kuris savo religinio meno studijose pateikė sintetinį, puikios struktūros Vakarų krikščioniškosios ikonografijos raidos vaizdą. H. Graczyk tyrimas išsiskiria teologine *Apreiškimo* atvaizdų interpretacija. XVII–XVIII a. Lietuvos meno procesai buvo glaudžiai susiję su Lenkijos, tad lenkų mokslininkų, turinčių gilesnes krikščioniškojo meno tyrimų tradicijas, metodai bei įžvalgos daugeliu atvejų pritaikomos ir Lietuvos kūrybos analizei, ją papildo. Apskritai reikia paminėti krikščioniškosios ikonografijos universalumą: lokaliniai skirtumai šiuo aspektu visoje Europoje buvo menki, jie labiau pasireiškė ne siužetų, kuriamų pagal kanonus, interpretacijomis, bet vienų ar kitų ikonografinių tipų kompozicijų populiarumu bei plitimu. Tad Lietuvos menotyros tyrimuose itin išryškėja Europos, kaip krikščioniškosios ikonografijos lopšio, kūrybos konteksto reikšmė.

Pirmame straipsnio skyriuje trumpai aptariama ikonografinio tipo kilmė, šaltiniai, istorinė raida nuo ankstyviausių krikščionybės laikų iki baroko, nusakant esminius pokyčius. Antrame skyriuje analizuojami *Apreiškimo* atvaizdai XVII–XVIII a. Lietuvoje. Skyriuje siekiama nekartoti ikonografinio tipo interpretacijų, kurios buvo aptartos ankstesnėje dalyje, kontekstinė dalis – atspirties taškas tolimesnei Lietuvos atvaizdų analizei. Tačiau aptariant konkrečius atvejus ir siekiant papildyti vieno ar kito vaizdavimo varianto sam-

¹⁰ Mâle E. *L'Art religieux de la fin du XVIe siècle, du XVIIe siècle et du XVIIIe siècle. Étude sur l'iconographie après le Concile de Trente. Italie – France – Espagne – Flandres*, Paris, 1951; Mâle E. *Religious Art in France: the Twelfth Century*. Princeton, 1978; Mâle E. *Religious Art from the Twelfth to the Eighteenth Century*. Princeton, 1982. Už reikiamos medžiagos vertimą iš prancūzų kalbos dėkoju Tadiui Stelmokui.

¹¹ Graczyk H. *Zwiastowanie / Ikonografia nowożytniej sztuki kościelnej w Polsce. Nowy Testament*. Warszawa, 1987, t. 1, s. 119–145.

pratą, neišvengiamai tenka sugrįžti prie ištakų, išplėtoti tam tikras reikšmes, apie kurias anksčiau tik užsiminta.

Ikonografinio tipo kilmė, šaltiniai ir istorinė raida

Pagrindinis *Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai* vaizdavimo šaltinis yra Naujasis Testamentas. Įvykis aprašomas evangelijoje pagal Luką, kurioje pasakojama, jog arkangelas Gabrielius atnešė Marijai žinią: „Štai tu pradėsi iščiose ir pagimdysi sūnų, kurį pavadinsi Jėzumi.“ (Lk 1, 31)¹². Nuo jos atsakymo priklausė, ar žmonijai bus suteikta išganymo galimybė, ir Marija nuolankiai ištarė: „Štai aš Viešpaties tarnaitė, tebūna man, kaip tu pasakei.“ (Lk 1, 38). Šiuo momentu įvyksta išikūnijimas ir Jėzus pradeda savo žemišką gyvenimą iščiose. Tačiau menininkams, vaizdavusiems siužetą, vien Biblijos nepakako. Žinia, jog krikščioniškosios ikonografijos formavimuisi didelės reikšmės turėjo apokrifinės evangelijos, šventųjų vizijos, Jokūbo Voraginiečio *Aukso legenda*, kita teologinė, grožinė literatūra. Legendinė *Apreiškimo Marijai* istorija plėtojama pseudomato, Jono protoevangelijose, armėniškoje kūdikystės evangelijoje, *Aukso legendoje*, Pseudo-Bonaventūros¹³ *Kristaus gyvenimo apmąstymuose* (*Meditationes vitae Christi*). Ikonografijos vystymuisi įtakos turėjo ir viduramžių vaidinimai.¹⁴

Dailėje vaizduojamas pokalbis labai asmeniškąs, pagrindiniai jo dalyviai – Marija ir arkangelas. Kompozicijas gali papildyti Dievas Tėvas, Šventoji Dvasia balandžio pavidalu, angelų palyda, tačiau beveik niekuomet – kiti žemiškieji asmenys. Pirmas žinomas *Apreiškimo* atvaizdas mene yra Priscilės katakomboje (III a.): tai helenistinės vaizdavimo tradicijos pavyzdys, kurio skiriamasis bruožas – statika: Marija, pasirodžius arkangelui, lieka santūriai sėdėti. Anot ikonografijos tyrinėtojo E. Mālė’io, ši Dievo Motinos pozicija yra pasyvi. Tuo tarpu iš Sirijos kilusioje koncepcijoje Švč. Mergele susijaudinusi pašoka sutikti atvykusio angelo, aktyviai išreiškdamą norą dalyvauti žmonijos

¹² Čia (ir toliau) cituojamas Antano Rubšio ir Česlovo Kavaliausko verstas Šventasis Raštas: Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998.

¹³ Pseudo-Bonaventūros vardu pavadinti nežinomi viduramžių autoriai, kurių veikalai buvo priskiriami šv. Bonaventūrai. Žr. Goldschmidt P. *Medieval Texts and Their First Appearance in Print*. New York, 1969, p. 128.

¹⁴ *Lexicon der christlichen Ikonography*. Rom, Freiburg, Basel, Wien, 2004, b. 4, s. 422–423.

1 pav. Než. aut. Apie 1130–1350. Viduramžių manuskripto iliuminacija. Vatikano biblioteka, Roma. Iš: *Annunciation*. New York, 2004, p. 18

išgelbėjimo vyksme.¹⁵ Simbolinio pobūdžio ankstyvųjų ir brandžiųjų viduramžių Vakarų Europos mene plito abu šie vaizdavimo variantai. Pirmuose atvaizduose, kuriuose Dievo Motina sėdi, jos sostas dažniausiai buvo šventykla, Marija rankose neretai turėjo verpstę, vilnų krepšelį arba kuodelį (1 pav.). Apokrifinėse evangelijose pasakojama, jog Švč. Mergelė Marija Jeruzalės šventykloje verpusi ir kunigams audusi apeiginius drabužius. Būtent prie šio darbo ją ir aptiko arkangelas.¹⁶ Vėliau verpstę pakeitė knyga.

Kitos grupės atvaizduose Marija ne sėdi, bet stovi, ji arkangelą gali pasi-

¹⁵ Måle E. *Religious Art from...*, p. 24.

¹⁶ Ten pat, p. 24; Krikščioniškosios ikonografijos žodynas. Sud. D. Ramonienė, Vilnius, 1997, p. 36.

2 pav. Giotto di Bondone. 1306. Freska. Arenos koplyčia, Paduva. Iš: *Annunciation*. New York, 2004, p. 32–33

tikti viduramžių miesto priegose, arba jų dialogas vaizduojamas auksiniame fone be papildomų architektūrinių elementų. Vėliau veiksmas persikelia į gotikinio stiliaus lodžiją, portiką, rečiau – Marijos kambarį. Gotikinio stiliaus šventykla simbolizuoja Naująjį Testamentą, o jos fone kartais vaizduojami romaninio stiliaus griuvėsiai – judaizmą. Vėlyvaisiais viduramžiais *Apreiškimo* scena įgavo itin intymų pobūdį. Į asmenišką arkangelo ir Švč. Mergelės pokalbį retai įtraukiama dangiška palyda. Jų dialogas vyksta uždaroje aplinkoje, absoliučioje tyloje. Neretai žodžiai įgaudavo tekstinį pavidalą, kuris paprastai buvo įrašomas arkangelo rankoje laikomoje juostoje. Apreiškimo

metu Švč. Mergelė prisipildo Šventosios Dvasios, kuri vaizduojama balandžio pavidalu, dažnai įstrižame šviesos spindulyje, sklindančiame iš jo šaltinio – Dievo Tėvo. Šis motyvas siužete pirmą kartą pasirodė Romos Santa Maria Maggiore bažnyčios triumfo arkos mozaikoje.

Vėlyvaisiais viduramžiais Švč. Mergelė Marija vaizduota ir suklypusi, pavyzdžiui, 1306 m. nutapytoje Džoto freskoje, esančioje Paduvos šventovės Arenos koplyčioje (2 pav.). Šis ikonografinis momentas buvo įkvėptas apie 1300 m. parašyto Pseudo-Bonaventūros veikalą *Kristaus gyvenimo apmąstymai*, kuriame rašoma, jog Švč. Mergelė, išgirdusi arkangelo žodžius, suklypo: „Ji atsiklaupė, kupina Šventosios dvasios, pamaldžiai sudėjo rankas ir ištare: „Štai aš, Viešpaties tarnaitė“.¹⁷ Tačiau tuomet iškilo klausimas: kas yra vertas didesnės pagarbos? Ši

3 pav. Simone Martini. 1333. Temp., medis. Uffizi galerija, Florencija. Iš leidinio: *Annunciation*. New York, 2004, p. 41

¹⁷ Måle E. *Religious Art from...*, p. 103.

problema buvo išspręsta, įvedus atverstos knygos motyvą: Dievo Motina suklu-pusi prie Biblijos arba maldyno. Ši poza liudija Švč. Mergelės nuolankumą bei paklusnumą, taip pat rodo, jog Marija, skaitydama Šventąjį Raštą, jau žinojo apie Mesijo atėjimą ir jo laukė.¹⁸ Pasak šv. Bernardo, atverstoje knygoje Marija skaito Izaijo žodžius: „Todėl pats Viešpats duos jums ženklą: štai ta mergelė lau-kiasi, – ji pagimdys sūnų ir pavadinis jį Emanuelio vardu.“ (Iz 7, 14). Užversta knyga yra taip pat aliuzija į Izaijo pranašystę: „Viso šito regėjimas jums yra tarsi užantspauduotos knygos žodžiai.“ (Iz 29, 11).¹⁹

Apreiškimo siužete labai svarbus arkangelo Gabrieliaus vaidmuo, kuris tradiciškai vaizduojamas baltais drabužiais, klūpintis, stovintis ar žengiantis prie Marijos, rečiau – skriejantis pas ją. Pagrindinis jo bruožas – oratoriškas rankos gestas, kuriuo pabrėžiama jo žinios svarba. Ankstyvuosiuose vidu-ramžių kūriniuose arkangelo atributas yra skeptras, XIII a. jį pakeitė lelija – skaistumo simbolis. Originalus pavyzdys yra Simone'o Martini nutapytas *Apreiškimas* (1333, 3 pav.) Sienoje, kuriame Gabrielius laiko alyvmedžio šakelę – taikos simbolį, centre vazoje nutapyta ir lelija. Tokia ikonografija reta, galbūt būdinga tik Sienai, paskatinta vietinio mikroklimato: Marija yra Sienos miesto, nuolat nesutarusio su Florencija, globėja. Lelija buvo Florenci-jos miesto emblema. Alyvmedžio šakelė šalia lelijos – tarsi aliuzija į troškimą, jog nesantaiką pakeistų sutarimas.

Ankstyvojo Renesanso laikotarpiu itin didelė naujovė buvo tai, jog greta abstrakčios, simbolinės erdvės *Apreiškimas* pradėtas vaizduoti laikmečio bui-tinėje aplinkoje. Puikus tokio vaizdavimo pavyzdys yra Roberto Campinio kūrinys (1425, 4 pav.). Čia Marija nutapyta besiilsinti ir skaitanti knygą jau-kiamame kambaryje, kuriame gausu buitinės paskirties daiktų. Savita, žaisminga šio kūrinio ikonografinė detalė yra ta, jog sklindančiame šviesos sraute pavaiz-duota skriejanti ne Šventoji Dvasia, bet vos išvelgiamas Kūdikelis. Bažny-čia draudė toki vaizdavimą, kadangi jis prieštarauja mokymui, jog žmogišką pavidalą Kristus įgavo tik Marijoje.²⁰

Buitinę aplinką mėgo perteikti flamandų dailininkai, tuo tarpu italų menininkai ir toliau labiau linksta įvykį vaizduoti lodžijoje ar portike, tik gotikines architektūrines formas keičia renesansinės, mėgta tapyti už lango plytintį peizažą (5 pav.). Renesanso laikotarpio paveiksluose ir toliau išlieka kupinas slėpiningo jaudulio, niekieno netrikdomas arkangelo ir Marijos ben-

¹⁸ Janonienė R. ..., p. 55.

¹⁹ Mâle E. Religious Art from..., p. 36.

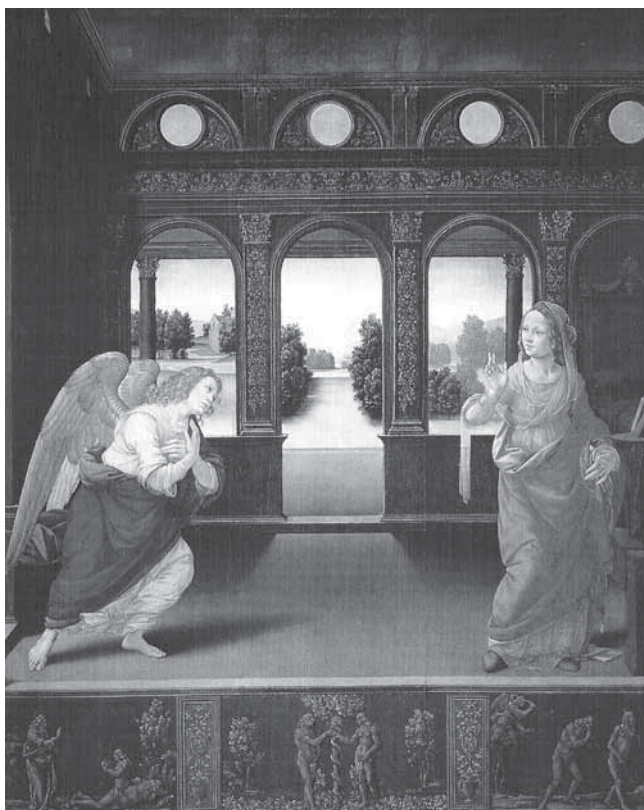
²⁰ Annunciation. New York, 2004, p. 48.

4 pav. Robertas Campinis. Apie 1425. Al., medis. Metropoliteno meno muziejus, Niujorkas. Iš: *Annunciation*. New York, 2004, p. 48

dravimas tylioje erdvėje, be liudininkų. Tik Švč. Mergelė iš didingos, apibendrintų bruožų viduramžių Valdovės tampa trapia Mergele, jai būdinga didesnė emocijų ir gestų skalė, nors santūrumas išlieka. Marija vis dažniau vaizduojama suklupusi. Tačiau, skirtingai nei viduramžiais, ji suklumpa ne apreiškimo momentu: arkangelas Mariją jau randa šioje padėtyje besimel-džiančią prie atverstos knygos. Tai liudija pavyzdžiai, kuriuose Dievo Motina pavaizduota kiek sutrikusi tuo momentu, kai tylų jos susikaupimą sutrikdo netikėtai į kambarį įžengęs Gabrielius.

Baroko laikotarpiu ikonografinis tipas patyrė gan ryškius pokyčius. XVII a. Europos dailėje meditatyviai viduramžių bei renesanso *Apreiškimo* scenas, vykstančias be liudininkų, intymioje kambario erdvėje, pakeičia kontrastingas šventinis šurmulys. Arkangelas į Marijos kambarį įsiveržia kartu

5 pav. Lorenzo di Credi. Apie 1480–1485. Al., medis. Uffizi galerija, Florencija. Iš: *Annunciation*. New York, 2004, p. 107.

su debesimis ir gausiu *putti* bei angelų palyda, pabrėžiančia įvykio svarbą. Veiksmo erdvėje susijungia žemė ir dangus, ji praranda konkretumą (6 pav.). Ši dailės pokytį lėmė potridentinėje sampratoje išivyravęs požiūris, jog toks svarbus dialogas, kuriame sprendžiasi žmonijos likimas, negali vykti vienumoje. Rodezo vyskupas Louis’as Abelly (1603–1691) rašė: „Arkangelas Gabrielius nebuvo pasiūstas pas Švč. Mergelę vienas. Užduotis buvo pernelyg svarbi, kad būtų įvykdyta be palydos, atitinkančios misterijos didybę. Turėtume įsivaizduoti, jog visas Rojus nusileido ant žemės.“²¹

²¹ Mâle E. *L’Art religieux...*, p. 240.

Dar vienas svarbus dalykas *Aprėiškimo* scenoje yra Dievo Motinos kūno padėtis: iki Tridento arkangelas Gabriėlius dažniausiai vaizduojamas randąs ją sėdinčią, stovinčią, rečiau klūpinčią prie klapto ar stalelio bei skaitančią Senąjį Testamentą. Dinamiškame baroko vyksme Švč. Mergelē paveiksluose dažniausiai klūpi, nuolankiai klausosi žinios ar atsako arkangelui. Jos susijaudinimas perteikiamas išraiškinga kūno kalba, barokui būdingais gestais. Tokiam vaizdavimui pritarė Molanusas – jo nuomone, nepaisant to, kad apie Marijos padėtį aprėiškimo metu Biblijoje nieko nėra pasakyta, tinkamiausia yra ją vaizduoti klūpinčią. Taigi, jis pritarė dar viduramžiais išreikštai pozici-

6 pav. Simonas Vouetas. Apie 1630. Al., medis. Uffizi galerija, Florencija. Iš: *Annunciation*. New York, 2004, p. 171

jai. Molanusas taip pat pabrėžė lelijos svarbą šiame siužete – ji nėra paprasta gėlė, įteikta Švč. Mergelei, bet simbolizuojanti jos nekaltumą.²²

Taigi nuo ankstyviausių laikų *Aprėiškimo* scena yra kupina jaudinančios paslapties, lengvos įtampos ir tylaus džiugesio. Viduramžių atvaizduose buvo perimtos racionalaus helenistinio ir dinamiško siriško vaizdavimo tradicijos. Renesanse simbolinę vėlyvųjų viduramžių erdvę pakeitė intymi, jausmingumo kupina, tačiau neretai buitinė aplinka. Baroke esminis *Aprėiškimo* siužeto pokytis yra tai, jog tylus, slėpingas Švč. Mergelės ir Gabrieliaus dialogas virsta iškilmingo susijaudinimo persmelkta scena dangaus akivaizdoje.

Aprėiškimo Švč. Mergelei Marijai vaizdavimo tradicija XVII–XVIII a. Lietuvos tapyboje

Aprėiškimo Švč. Mergelei Marijai atvaizdai, kaip minėta, dominavo XVII–XVIII a. Lietuvos kūrinių, vaizduojančių Naujojo Testamento įvykius, kontekste. Jų sklaida yra susijusi su teologine įvykio svarba. Aprėiškimo kultas svarbią vietą užima pranciškonų pamaldume, pranciškoniškojo rožinio malda pradedama būtent apmąstant Aprėiškimo momentą.²³ Vienuolija taip pat steigė Aprėiškimo brolijas, tačiau jos nebuvo populiarios, apie šias bendruomenes Lietuvoje dar menkai žinoma. Antai 1675–1677 m., Žemaičių vyskupijos vizitacijos metu, buvo aplankytos 54 parapiinės bažnyčios; iš šešiolikos veikiančių brolijų nėra nė vienos, turinčios Aprėiškimo titulą.²⁴ Šią broliją, kaip retą ne tik Lietuvoje, bet ir Abiejų Tautų Respublikoje, šalia Švč. Mergelės Marijos Vardo, Skausmingosios Dievo Motinos brolijų mini ir lenkų tyrinėtojas Jerzy Flaga.²⁵

Šaltinių tyrimai rodo, jog ikonografinio tipo plėtra XVII a. buvo intensyvesnė nei XVIII a. Antai Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1676 m. generalinėje vizitacijoje, kurioje išvardyti ne tik altoriuose, bet ir visoje bažnyčių erdvėje esantys paveikslai, *Aprėiškimą* vaizduojančių kūrinių būta Čekiškės, Žarėnų, Plungės, Rietavo, Vainuto, Švėkšnos, Tverų, Užpalių bažnyčiose, iš jų

²² Christian H. Katholische Bildertheologie im Zeitalter von Gegenreformation und Barock. Studien zu Traktaten von Johannes Molanus, Gabrielle Paleotti und anderen Autoren. Berlin, 1997, s. 367.

²³ Janonienė R. ..., p. 47.

²⁴ Kamuntavičienė V. Žemaičių vyskupijos bažnytinės brolijos ir pamaldumas Švč. Mergelei Marijai 1675–1677 m. vizitacijos duomenimis. Straipsnio rankraštis iš asmeninio autorės archyvo, 2010, p. 1–2.

²⁵ Flaga J. Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku. Lublin, 2004, s. 102.

šeši – altoriuose.²⁶ XVIII a. vizitacijose tokių paminėjimų jau gerokai mažiau. Pavyzdžiui, Vilniaus vyskupo Igno Jokūbo Masalskio 1782–1783 m. Breslaujos dekanato generalinėje vizitacijoje nurodoma, kad *Apreiškimo* atvaizdas yra tik vienoje, Vidžių, bažnyčioje²⁷, Radaškonių dekanato, vizituoto 1782–1783 m. – dviejose šventovėse: Gruzdavo ir Radaškonių.²⁸ 1784 m. Ukmergės dekanato bažnyčių vizitacijų aktuose neaptikta nė vieno *Apreiškimo* siužeto.²⁹

Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai siužetus galima tipologizuoti ir analizuoti pagal daugelį požymių. Lenkų dailėtyrininkė H. Graczyk straipsnyje, skirtame Lenkijos *Apreiškimo* ikonografijos analizei, kūrinius skirsto į istorinius-bibliinius ir teologinius. Istoriniai-bibliiniai yra tokie atvaizdai, kurie tiksliai iliustruoja šv. Luko aprašymą Naujajame Testamente. Šioje grupėje analizuojama, kaip kūriniuose atsispindi Švč. Mergelelės Marijos ir arkangelo Gabrieliaus dialogo etapai, pozų ir gestų raida, jų reikšmė, taip pat aplinka, fonas, kuriame vaizduojamas *Apreiškimas*. Šias kompozicijas papildė detalės iš apokrifinių aprašymų. Tuo tarpu teologiniai atvaizdai remiasi išplėstais teologiniais svarstymais apie antitezę Ieva–Marija, Švč. Mergelelę kaip Viešpaties Sužadėtinę ir Apreiškimą kaip Išganymo plano kulminaciją.³⁰

Toks skirstymas yra įtikinamas, tačiau turi ir diskusinių aspektų. Labai dažni atvejai, kai kompozicijos gali būti priskiriamos ne vienai, bet kelioms kategorijoms, tačiau jos analizuojamos tik vienu aspektu. Taigi lieka neatskleistas simbolinis vieno kūrinio daugiasluoksniškumas, kuriuo pasižymi daugelis sakralinės dailės, ypač mariologinių, atvaizdų. Antra vertus, *Apreiškimo* siužetus sunku taip tipologizuoti, kada kūrinys būtų visapusiškai atspindėtas, dažnai tą patį kūrinių reikėtų analizuoti keliais aspektais.

²⁶ Žemaičių vyskupijos vysk. Kazimiero Paco 1676 m. generalinė vizitacija. Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas (toliau – KAKA), b. 138, l. 31, 38, 41, 52, 75, 86, 132, 139.

²⁷ Vilniaus vysk. I. J. Masalskio Breslaujos dekanato 1782–1783 m. generalinė vizitacija. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 3505, l. 19. Straipsnis baigtas rašyti, kai spaudoje dar nebuvo pasirodžiusi Breslaujos dekanato vizitacijos publikacija (Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783 m., atlikta Vilniaus vyskupo Igno Jokūbo Masalskio parėdymu. Parengė Romualdas Firkovičius. Vilnius, 2008), todėl paliktos nuorodos į archyvinį fondą.

²⁸ Vilniaus vysk. I. J. Masalskio Radaškonių dekanato 1782–1785 m. vizitacijos aktai. Nacionalinis Baltarusijos Respublikos istorijos archyvas (toliau – HIA PB), ф. 1781, оп. 27, а. 219, с. 204, 347.

²⁹ Vilniaus vyskupijos Ukmergės dekanato bažnyčių 1784 m. vizitacijų aktai. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507. Straipsnis baigtas rašyti, kai spaudoje dar nebuvo pasirodžiusi Ukmergės dekanato vizitacijos publikacija (Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m., atlikta Vilniaus vyskupo Igno Jokūbo Masalskio parėdymu. Parengė Sigita Jegelevičius. Vilnius, 2009), todėl paliktos nuorodos į archyvinį fondą. Taip pat žr.: Vasiliauskienė A. ..., p. 321.

³⁰ Graczyk H. ..., s. 119.

7 pav. Bartolomé Estebanas Murillo. Apie 1665–1670. Al., drb. Wallace kolekcija, Londonas. Iš: *Annunciation*. New York, 2004, p. 189

Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, plito ir istoriniai-bibliniai, ir išplėtos teologijos atvaizdai, kurie šiuo požiūriu toliau straipsnyje ir tyrinėjami.

Daugiausiai išlikusių *Aprėškimo Švč. Mergelei Marijai* paveikslų LDK, kaip minėta, priskiriami XVII–XVIII a. Juose paprastai pastebima baroko kompozicijoms būdinga tipiška diagonalinė schema, priskiriama istoriniam-bibliniam tipui: prie klapto besimeldžiančią Švč. Mergele netikėtai aplanko iš tirštų debesų išnyrantis arkangelas: Gabrielius čia – dangaus pasiuntinys, triukšmingai įsiveržiantis pranešti Viešpaties valią. Jis paprastai vaizduojamas aukščiau Marijos, nusileidimo momentu, vienoje rankoje nešinas lelijos

žiedu, kita, dažniausiai dešine, atliekantis retoriškai išraiškingą rankos gestą, nurodantį į Šventąją Dvasią arba Dievą Tėvą. Šis jo gestas – tai aiškinimas Švč. Mergelei Marijai apie Šventosios Dvasios veikimą: „Šventoji Dvasia nužengs ant tavęs ir Aukščiausiojo galybė pridengs tave savo šešėliu; todėl tavo kūdikis bus šventas ir vadinamas Dievo Sūnumi“ (Lk 1, 35). Gabrieliui dažnai talkina būrys angelų. Meno istorijos panoramoje arkangelo pozos buvo traktuojamos įvairiai, tačiau XVII–XVIII a. LDK atvaizduose stovintis Gabrielius aptinkamas rečiau, paprastai jis vaizduojamas ant debesies priklausęs prieš Švč. Mergele. Tai susiję su potridentiniame laikotarpyje sustiprėjusiu Dievo Motinos kultu – jai reiškia didelė pagarba.

Švč. Mergelei būdinga itin ekspresyvi, psichologizuota kūno kalbos išraiška – ji ir nustebusi, ir šiek tiek išsigandusi, ir pamaldžiai nuolanki. Švč. Mergelė Marija, kaip minėta, paprastai vaizduojama klūpinti prie Biblijos ar maldyno. Marijos ir arkangelo Gabrieliaus veido ir kūno išraiška, gestai padeda nustatyti kūriniuose atskleidžiamą dialogo fazę arba momentą: pirmoji fazė – Švč. Mergelės išgąstis ir nustebimas liudija, jog arkangelas ką tik pasirodė; antroji fazė – Gabrieliaus gestas, rodantis į Šventąją Dvasią, kaip minėta, perteikia arkangelo atsakymą į Švč. Mergelės klausimą: „Kaip tai įvyks, jeigu aš nepažįstu vyro?“ (Lk 1, 34); trečioji fazė – Dievo Motinos klūpėjimas ir nuolankus nusilenkimas neabejotinai išreiškia jos atsakymą: „Štai aš Viešpaties tarnaitė, tebūna man, kaip tu pasakei.“ (Lk 1, 38).³¹

Artimiausi LDK paplitusioms barokinėms kompozicijoms pavyzdžiai europinėje dailėje yra Bartolomé's Estebano Murillo (7 pav.), Luco Giordano, Agostino Masucci, Franzo Antono Maulbertscho drobės. Lenkijoje esantys pavyzdžiai yra Krokuvos Švč. Mergelės Marijos ir klarisių vienuolyno bažnyčioje, Lubnianų šv. Petro ir Pauliaus, Burzenino parapiinėje, Poznanės šv. Jono, Zebrzydowicų šv. Arkangelo Mykolo, Gogolewo parapiinėje bažnyčiose ir daugelyje kitų šventovių.

Aptariama kompozicija, atsispindi Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo, Rokiškio šv. Mato, Butrimonių šv. Arkangelo Mykolo, Kvetkų šv. Jono Krikštytojo, Janapolės šv. Arkangelo Mykolo, Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos, Smurgainių³² bažnyčiose esančiuose kūriniuose.

Pažaislio bažnyčios choro šiaurinės sienos freskoje pavaizduotoje *Aprėškimo* scenoje (1676–1680, 1 spalv. il.), nutapytoje Mykolo Arkangelo Pal-

³¹ Ten pat, s. 120–121.

³² Pliustracijos šaltinyje įvardijant kūrinio buvimo vietą yra nurodytas tik Smurgainių raj. (Смаргонски р-он). Žг. Ярашэвіч А. ...

8 pav. Než. aut. XVIII a. Al., drb. Butrimonių šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia. A. Vasiliausko nuotrauka, 2008

lonio, Marijos ir arkangelo pašnekesys vyksta itin gyvai. Dailininkas labai išraiškingai perteikė antrąją dialogo fazę: Švč. Mergelės veido išraiška ir gestų visuma nekelia abejonių, jog ji klausia, o Gabrielius atsako, rodydamas į balandžio pavidalu skriejančią Šventąją Dvasią. Ryškus vaidmuo čia tenka ir draperijai, kabančiai virš lovos, simbolizuojančios kūdikio pradėjimą. Draperija tarp debesų išreiškia Dievo Motinai suteiktą dangišką garbę.³³

Butrimonių bažnyčios paveiksle (XVIII a.) pavaizduota Marija, besisu-

³³ Ten pat, p. 55.

kanti į besiartinantį už nugaros angelą (8 pav.). Jos kūno ir rankų judesiai išduoda nedidelį išgąstį, iš po alkūnės slysta ką tik skaityta knyga, tuo tarpu veide nėra nei nuostabos, nei nerimo – tik nuolankumas. Angelas artinasi Marijai už nugaros, tad klauptas atsiduria priešingoje pusėje nei jis. Šis momentas nurodo, kad Švč. Mergelė tikrai meldžiasi Viešpačiui, o ne arkangelui.³⁴ Scenos rimtį kiek sutrikdo dešinėje paveikslo pusėje didelę draperiją sunkiai atstumiantis angelas, šalia matosi dar kelios serafimų galvutės. Veiksmo vieta nekonkretizuojama, beveik visą foną užima dangiškoji erdvė. Paveiksle yra viena buitinė detalė, kontrastuojanti su idealiuoju veiksmo būviu – tai krepšys su skalbiniais. Šis motyvas buvo populiarus XVII a. ispanų dailėje ir yra įdomiai interpretuotas: šalia Švč. Mergelės skaitomos knygos, išreiškiančios pamaldumo praktiką ir discipliną, krepšys simbolizuoja kasdieninės moterų veiklos buitįje būtinybę. Šių dviejų praktikų jungtis buvo XVII a. ispanų moters idealas, kuris įkūnytas mariologiniuose paveiksluose.³⁵ Pintinės motyvas Butrimonių paveiksle, matyt, yra tolimas šios tradicijos atspindys.

Rokiškio, Kvetkų, Tytuvėnų, Smurgainių paveiksluose Švč. Mergelės, ypač arkangelo, padėtis panaši. Rokiškio kūrinyje (XVII a., 2 spalv. il.) Dievo Motina pavaizduota klūpinti, pečiais atsigręžusi į žiūrovą, tačiau galvą atsukusi skriejančio Gabriėliaus link, ranka kreipiančiu žvilgsnį į Dievą Tėvą angelų apsuptyje, stebintį sceną iš viršaus, ir į Šventąją Dvasią. Švč. Mergelė čia išsiskiria itin pamaldžiu ir pakylėtu vidiniu nusiteikimu: jos rankos sudėtos ant krūtinės, veide ir kūno išraiškoje neatsispindi nei išgąstis, nei nerimas, tik dvasinė ekstazė, itin būdinga baroko šventiesiems. Nekyla abejonių, kad Dievo Motina šiuo momentu ištara lemingąjį *fiat*. Manoma, kad Rokiškio bažnyčios kūrinių galėjo nutapyti Domenico Zampieri (1582–1641).³⁶

Kvetkų paveiksle (XVIII a.) atspindi labai panaši Švč. Mergelės Marijos vidinė būseną: į viršų pakeltos akys, pamaldžiai sudėtos rankos ant krūtinės liudija apie paskutinąją dialogo akimirką, t. y. Marijos ištartą sutikimą. Janapolės kūrinyje (XVIII a., 9 pav.) arkangelas ne skrieja, bet žengia Marijos link. Tai būdinga senesnėms *Apreiškimo* kompozicijoms. Čia originaliai traktuojama Švč. Mergelės padėtis: klūpėdama ji ne skaito ar bendrauja su Gabrieliumi, bet

³⁴ Janonienė R. ..., p. 55.

³⁵ Nancarrow M. Between the Book and the Basket: Structuring the Virgin in Spanish Age Art / Religion in Culture. Lecture, 2004-01-22. Prieiga per internetą: <http://www.as.ua.edu/rel/nancarrowlecture.html> [žiūrėta 2008-05-16].

³⁶ Krikščionybė Lietuvos mene, vadovas po parodą / Lietuvos dailės muziejus. Prieiga per internetą: www.ldm.lt/naujausiasparodos/Parod_vad_septinta.htm [žiūrėta 2007-04-12].

9 pav. Než. aut. XVIII a. Al., drb. Janapolės šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia. A. Vasiliausko nuotrauka, 2010

žvelgia už paveiklo ribų, tiesiai į žiūrovą. Platelių atvaizdas (XVII a., 3 spalv. il.) išsiskiria itin pagarbiu arkangelo nusilenkimu Dievo Motinai.

Lietuvos dailės muziejuje saugomas Simonui Čechavičiui priskiriamas *Aprėškimo* paveikslas (XVIII a.). Didelio formato ir labai prastos būklės atvaizdas yra konservuotas, kai kurie plotai uždenkti, tad ne viskas gerai matyti, tačiau aišku, kad kūrinyje pavaizduota tipiška ikonografinio tipo kompozicija, kuriai būdinga barokinė plastika. Atvaizdas iš kitų paveikslų išsiskiria tuo, kad tiek arkangelas, tiek Švč. Mergelė Marija pavaizduoti ne klūpintys, bet stovintys. Ši šventųjų padėtis, gestų visuma liudija, kad drobėje vaizduojamas dialogo momentas, kai Gabrielius aiškina apie Šventąją Dvasią. Šis *Aprėškimo* paveikslas buvo Vilniaus augustinų Švč. Mergelės Mari-

jos Ramintojos bažnyčioje. Vladas Drėma mini, jog 1944 m. gaisro metu iš Vilniaus augustijonų bažnyčios išgelbėti paveiksai perduoti Vilniaus dailės muziejui,³⁷ tarp jų – S. Čechavičiaus *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*.³⁸

Be barokinių atvaizdų su skriejančiais arkangelais ir pamaldžiai pakylėta Švč. Mergele, potridentiniu laikotarpiu plito ir anksčiau susiformavusios renesansinės tradicijos kompozicijos: apreiškimas čia vaizduojamas interjere, kurį daugiau ir mažiau gali papildyti dangiškosios palydos intarpai, tačiau kambario struktūra, priešingai nei barokinės plastikos atvaizduose, išlieka aiški. Kai kurios kompozicijos taip pat yra priskirtinos istoriniam-bibliniam tipui, iliustruojančiam Šventąjį Raštą. Vis dėlto siužeto vaizdavimas interjere dažnai nėra atsitiktinis, bet susijęs su gilia teologine interpretacija: daugelyje šių atvaizdų Švč. Mergelė Marija traktuojama kaip Dievo Tėvo Sužadėtinė. Apie tai byloja kompozicijose vaizduojamas baldakimas virš Švč. Mergelės Marijos ir Dievas Tėvas viršuje. Baldakimas yra būtinas elementas šios interpretacijos kūriniuose – taip pabrėžiamas šventumas ir išskirtinumas tos, kuri yra vaizduojama žemiau. Anot Ervino Panofskio, Marijos kaip Dievo Tėvo Sužadėtinės interpretacija mene siekia XV a. I p., kai dailininkas Rogeras van der Weydenas savo *Apreiškimo* siužete (1435) nutapė Dievo Motinos kambarį, panašų į pavaizduotą Jano van Eycko *Arnolfinių* (1434) portrete: kuklus Švč. Mergelės kambarys virto sužadėtuvių kambariu. Ši idėja dar ryškiau akcentuota virš baldakimo esančiame medalione pavaizdavus Dievą Tėvą.³⁹

Ankstyviausias šios interpretacijos šaltinis yra šv. Augustino mintys apie Įsikūnijimą jo veikaluose. Itin didelio populiarumo viduramžiais sulaukė benediktinų teologo Ruperto iš Deutzo (1070–1129) koncepcija. Savo laiškuose Švč. Mergelę Mariją jis vadino Dievo Kūrėjo Sužadėtine. Apreiškimo momentu Dievo Motinos kūne įvyko Viešpaties sužadėtuovės su žmonija. Ruperto iš Deutzo idėją toliau vystė Honorijus iš Autuno (1090–1156), kuris *Giesmių Giesmės* herojus traktavo kaip sužadėtinį ir sužadėtinę.⁴⁰

Šios interpretacijos atvaizdų gausu Lenkijos dailėje. Minėtini Dolsko šv. Mykolo, Kowalowiczų Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios, Waliszewo parapiinės bažnyčių ir kiti kūriniai.

Apreiškimo siužetai, kuriuose Švč. Mergelė Marija vaizduota kaip Dievo

³⁷ Drėma V. Vilniaus bažnyčios. Iš Vlado Drėmos archyvų. Vilnius, 2008, p. 17; Lietuvos dailininkų žodynas. Sud. A. Paliušytė. Vilnius, 2005, t. 1: XVI–XVII a., p. 91.

³⁸ Drėma V. ..., p. 44.

³⁹ Graczyk H. ..., s. 130.

⁴⁰ Ten pat, s. 130.

10 pav. Než. aut. XVI a. II p. Al., drb. Kauno arkivyskupijos muziejus. R. Valinčiūtės nuotrauka, 2006

Tėvo Sužadėtinė, plito ir LDK. Išskirtini Kauno arkivyskupijos muziejaus, Vilniaus bernardinų bažnyčios⁴¹, Skuolių koplyčios⁴², Gardino brigitečių vienuolyno Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčios atvaizdai.

Kauno arkivyskupijos muziejuje yra paveikslas, datuotas XVI a. II p.⁴³ (10 pav.). Jo ikonografinė traktuotė yra artimesnė renesansinei, tačiau pasireiškia ir baroko bruožai. Marija ir arkangelas komponuojami pirmame plane. Švč. Mergelė pavaizduota ne klūpinti, bet sėdinti krėse prie atverstos knygos, kurioje įrašytas jos atsakymas iš evangelijos pagal Luką⁴⁴. Dievo Motinos galvą

⁴¹ Kūriny priklauso Lietuvos dailės muziejui, šiuo metu restauruojamas Prano Gudyno restauravimo centre.

⁴² Kūriny priklauso Lietuvos nacionaliniam muziejui, šiuo metu restauruojamas.

⁴³ Šinkūnaitė L. ..., p. 62–63.

⁴⁴ Ten pat, p. 62.

puošia karūna, kuri yra pritapyta vėliau. Apie tai, kad Švč. Mergelė Marija čia interpretuojama kaip Sužadėtinė, liudija virš jos nutapytas baldakimo fragmentas ir laiminantis Dievas Tėvas viršuje. Švč. Mergelė ramiai žvelgia į priešais priklaupusį angelą, primenantį ne didingą dangaus pasiuntinį, bet nuolankų Viešpaties tarną, kuris žinią praneša pagarbiai priklaupęs priešais išrinktąją Moterį. Lelijos žiedas pavaizduotas ne arkangelo rankoje, bet vazoje, esančioje kiek toliau, simetrinėje paveikslų ašyje. Antrame paveikslų plane nutapyti du langai, pro kuriuos regima dangiškoji erdvė. Lango, pro kurį sklinda šviesa, motyvas buvo populiarus XV–XVI a. tapyboje ir sim-

11 pav. Cornelis Galle. XVII a. pr. Vario raiž. Iliustracija iš: *Missale Romanum...*, Antverpių, M. DC. XXVI. A. Vasiliauskienės nuotrauka, 2010

bolizuoja Kristaus įsikūnijimo bei Švč. Mergelės gimdymo slėpinį.⁴⁵ Viršuje įkomponuotas dangaus lopinėlis su Dievu Tėvu, Šventąja Dvasia ir angelais, beriančiais Marijai gėlių žiedus, sutrikdo renesansinę harmoniją. Tai jau baroko požymis. Dangiška palyda sustiprina įvykio reikšmę.

Akivaizdu, kad paveikslas nutapytas pagal *Apreiškimo* kompoziciją, kuri dažna XVII–XVIII a. Lietuvoje (taip pat Kaune) naudotuose Mišioluose (11 pav.).⁴⁶ Sutampa Gabrieliaus ir Marijos pozos bei gestai, jų figūrų komponavimas, nors skiriasi aplinkos traktavimas: MišioLO graviūroje palyginti statišką kambario erdvę, pavaizduotą Kauno arkivyskupijos muziejaus kūrinyje, keičia dinamiška, pulsuojanti dangiškoji sfera. Pagal ją sukurti tapybos kūriniai aptinkami ir Lenkijos daileje, pavyzdžiui, Grėbanino bažnyčioje yra apie 1642 m. nutapytas atvaizdas.⁴⁷

Vilniaus bernardinų bažnyčioje esantis kūrinys (XVII a., 12 pav.) taip pat yra puikus *Apreiškimo* pavyzdys, kuriame Švč. Mergelė Marija pavaizduota kaip Sužadėtinė.⁴⁸ Pirmame plane vyksta jos ir arkangelo dialogas. Ant didžiulio debesies priklaupusio Gabrieliaus rankos gestas, nurodantis į Šventąją Dvasią ir Dievą Tėvą, liudija apie pokalbio momentą, kai aiškinamas Šventosios Dvasios veikimas. Ji sklendžia stilizuotuose spinduliuose balandžio pavidalu ir yra ryškus Bernardinų bažnyčios kūrinio akcentas. Arkangelo besiklausanti, prie knygos suklypusi Dievo Motina pavaizduota tarp tamsių baldakimo draperijų. Baldakimas čia nėra paprastas interjero elementas, bet turi anksčiau aptartą prasmę. Plastinė kūrinio traktuotė pasižymi dinamiškumu, tačiau akivaizdu, kad interjerui, kuris būdingas statiškesnėms renesansinėms kompozicijoms, čia skiriama didelė reikšmė: kompozicijos antro plano centre nutapytas stalo kampas, išryškintas peizažas su pastatais, galintis simbolizuoti Sioną – miestą, kur gyvena karalius Dovydas.⁴⁹

Kitas *Apreiškimo Švč. Mergelėi Marijai* pavyzdys yra Lietuvos nacionaliam muziejui priklausantis Skuolių koplyčios atvaizdas. Kompozicinė ir

⁴⁵ Ten pat, p. 290.

⁴⁶ Kauno viešosios bibliotekos Senųjų ir retų spaudinių skyriuje saugomas 1626 m. Mišiolas, išleistas Antverpeno leidykloje. Čia pat yra ir du pakartotiniai leidimai su tomis pačiomis iliustracijomis – 1634 m. ir 1682 m. Išlikę įrašai (rašyti ranka) liudija, kad egzemplioriai priklausė Kauno bendruomenėms: pirmasis – vienuolėms bernardinėms prie Švč. Trejybės bažnyčios, antrasis – Literatų brolijai, veikusiai prie Kauno arkikatedros. Taip pat žr. Šinkūnaitė L. Nauji faktai apie Kauno arkikatedros bazilikos paveikslą „Triumfuojančioji Bažnyčia“ / Soter. Kaunas, 2010, nr. 34 (62), p. 197–208.

⁴⁷ Ten pat, 203 il.

⁴⁸ Paveikslas istoriją ir ikonografiją išsamiai išanalizavo R. Janonienė. Žr. nuorodą nr. 5. Autorėi taip pat dėkoju už kūrinio muotrauką.

⁴⁹ Janonienė R. ..., p. 56.

12 pav. Než. aut. XVII a. vid. Al., medis. Vilniaus bernardinų bažnyčia. P. Gudyno restauravimo centro nuotrauka, 2008 (paveikslas restauravimo metu)

plastinė traktuotė jį leidžia datuoti XVII a., tačiau tikslesniam datavimui reikia išsamesnių tyrimų (13 pav.). Kūrinyje itin subtiliai perteikiamas Švč. Mergelės Marijos atvaizdas. Dievo Motina pavaizduota ne suklupusi, kaip gana įprasta, bet stovinti po baldakimu, prie stalo, dešinėje rankoje laikanti knygą. Jos nuolankus galvos linkis sudaro įstrižainę su aukščiau vaizduojama Šventąja Dvasia ir laiminančiu Dievu Tėvu. Švč. Mergelės figūrą gaubia tamsiai mėlynas apsiaustas, puoštas smulkiomis žvaigždutėmis, kurios vizualiai panašios į Švč. Mergelės Marijos galvą gaubiančią aureolę ir dvylikos žvaigždžių vainiką. Žvaigždžių vainikas suteikia papildomą prasmę – Švč. Mergelė,

13 pav. Než. aut. XVII a. Nacionalinis dailės muziejus. A. Vasiliausko nuotrauka, 2008

Viešpaties Sužadėtinė, šiame kūrinyje yra ir Nekaltai Pradėtoji. Apreiškimo ir Nekaltojo Prasiidėjimo dogma, kurios kultą taip pat puoselėja pranciškoniai, glaudžiai siejasi. Arkangelo ir Dievo Motinos pozų ir gestų visuma labai panaši į pavaizduotus Bernardinų bažnyčios kūrinyje ir byloja apie tai, jog ant debesies priklausęs Gabrielius aiškina apie Šventąją Dvasią.

Gardino drobėje (XVIII a., 14 pav.), kaip ir anksčiau aptartuose pavyzdžiuose, yra naudojamas baldakimo, po kuriuo sėdi Švč. Mergelė Marija, motyvas. Tačiau įdomiausia šio kūrinio detalė – Dievo Tėvo, Šventosios Dvasios ir Švč. Mergelės diagonalę papildanti suvystyto Kūdikėlio figūrėlė. Jis skrieja į Dievo Motinos iščias. Tai labai retas ikonografinis elementas šios temos siužetuose. Žymiausias europinės kūrybos pavyzdys, kuriame pavaizduotas skriejantis Kūdikis, yra R. Campinio paveikslas, sukurtas 1425 m. (4 il.).

Visuose aptartuose *Apreiškimo* kūriniuose Švč. Mergelė interpretuojama kaip Dievo Tėvo Sužadėtinė. Šiose kompozicijose svarbus interjero, ypač baldakimo, vaidmuo. Tačiau yra ir *Apreiškimo*, pavaizduoto interjere, pavyzdžių, kurie neturi papildomos teologinės dimensijos. Itin išraiškingas yra Mosėdžio šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios titulinis paveikslas, esantis bažnyčios kairiajame šoniniame altoriuje (4 spalv. il.).⁵⁰ Archyvinuose šaltiniuose kūriny

14 pav. Než. aut. XVIII a. Gardino brigitiečių *Apreiškimo* švč. Mergelei Marijai bažnyčia. Iš: *Наша Бєпа*. No. 1, 2000, prieiga per internetą: <http://media.catholic.by/nv/n11/art5.htm>

⁵⁰ Kultūros paveldo centro Dailės paveldo instituto archyve šis kūrinys, kurio numeris DV 3677, klaidingai priskiriamas Kretingos bažnyčiai. Paveikslas nuo seno yra Mosėdžio bažnyčios kairiajame šoniniame altoriuje.

pirmą kartą paminėtas 1677 m.⁵¹ Altorius priklausė Šventojo Rožinio brolijai, turėjo ir uždengiamąjį paveikslą.⁵² Kambario erdvėje Marija pavaizduota sėdinti prie rašomojo stalo, ant kurio stovi rašalinė su plunksnakočiu. Priešais ją – klūpintis arkangelas, charakteringai pakreipęs galvą. Čia taip pat yra platus langas, pro kurį matosi peizažas su pastatu. Šių elementų komponavimas būdingas renesansui. Iš viršutinę patalpos dalį užpildžiusių barokinių debesų į Marijos širdį sklinda Šventosios Dvasios šviesa. Kūrinyje dailininkas itin subtiliai išreiškė intymų, šiltą Švč. Mergelelės ir Gabriėliaus pokalbį. Tariamieji žodžiai per judesių ir gestų kalbą, regis, materializuojasi ir tampa girdimi.

Dievo Motinos ir arkangelo figūras Mosėdžio paveiksle dengia aptaisai, liudijantys išskirtinę tikinčiųjų pagarbą šiam kūriniui. Karūna Švč. Mergelei suteikia Dangaus Karalienės titulą. Taip dar labiau sustiprinama vaizduojamo siužeto reikšmė. LDK dailėje aptaisais buvo dengiama labai daug mariologinių paveikslų, nepriklausomai nuo jų siužeto. Pavyzdžiui, papildomi Dangaus Karalienės ir Nekaltai Pradėtosios titulai labai dažni Rožinio Švč. Mergelelės Marijos bei Škaplierinės ikonografijoje. Paprastai juos suteikia aptaisai. *Aprėškimo* siužetų paveiksluose metalo karūnos Dievo Motinos galvą taip pat dengia Janapolės, Platelių kūriniuose. Tačiau neretai papildomi atributai būdavo pripatomi, pavyzdžiui, minėtame Kauno arkivyskupijos muziejaus paveiksle.

Išvados

Aprėškimo Švč. Mergelei Marijai atvaizdų plitimas XVII–XVIII a. Lietuvoje yra susijęs su teologine ir liturgine jo svarba. Ypatingas dėmesys Aprėškimui skiriamas pranciškonų pamaldume, tačiau šio titulo brolijų ir LDK, ir visoje Abiejų Tautų Respublikoje nebuvo daug.

Atlikus ikonografinę atvaizdų analizę atsiskleidė, jog to laikotarpio dailėje dominavo dvi ikonografinės schemas. Labiausiai paplitusi yra dinamiška barokinė diagonalinė kompozicija, kurioje arkangelas džiugią žinią garsiai

⁵¹ Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1676–1677 m. generalinė vizitacija. KAKA, b. 139, l. 175.

⁵² Iki šių dienų išlikusi Mosėdžio bažnyčia yra trečioji, mūrinė, pastatyta 1780–1783 m. Pirmoji, medinė, pastatyta 1544 m. Antrosios bažnyčios pastatymo data nežinoma. Žr. Mukienė D. Mosėdžio Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčia / Žemaičių žemė, 2005, nr. 2. Prieiga per internetą: http://www.samogit.lt/kultura/Mos_baznycia_n.htm [žiūrėta 2010-09-05]. Plastinė ir ikonografinė traktuotė leidžia kūrinių datuoti XVII a. ir daryti prielaidą, kad į naująją, iki šių dienų išlikusią bažnyčią jis perkeltas iš senosios.

praneša nusileisdamas iš debesų. Švč. Mergelė tuo metu prisipildo pamaldumo dvasios, kuri atsispindi jos įkvėptame veide, gestuose. Arkangelo Gabrieliaus ir Dievo Motinos pozų bei gestų visuma leidžia nustatyti dialogo fazes. Dažniausiai vaizduojamas momentas yra antroji ir trečioji dialogo fazės, t. y. arkangelo Gabrieliaus aiškinimas apie šventąją Dvasią bei nuolankus Švč. Mergelės sutikimas. Šie atvaizdai priskiriami istorinių-bibliinių kūrinių grupei, kurią reprezentuoja paveikslai, esantys Pažaislio, Rokiškio, Kvetkų, Janapolės, Platelių bažnyčiose. Šios kompozicijos atvaizdai buvo populiarūs Vakarų Europos, ypač italų, baroko daileje.

Antroji ikonografinė schema Vakarų Europos meno kontekste buvo ne tokia populiari, tačiau gan plačiai plito Lenkijos ir LKD daileje. Kompozicijoms būdinga renesansinė pusiausvyra, Gabrieliaus ir Marijos bendravimas ramesnis, intymesnis, jaudinančiai subtilus. Jie dažniau pasižymi išplėtota teologija ir priskiriami teologinių atvaizdų grupei. Išanalizavus šiuos kūrinius paaiškėjo, jog potridentiniu laikotarpiu LDK pamaldumo tradicijoje samprata apie Švč. Mergelę Mariją kaip Viešpaties Sužadėtinę buvo itin populiari, šis aspektas dažnai išryškintas *Apreiškimo* siužetuose. Išskirtini Kauno arkivyskupijos muziejaus, Vilniaus bernardinų bažnyčios, Skuolių koplyčios, Gardino brigitečių vienuolyno bažnyčios atvaizdai. Tačiau yra ir *Apreiškimo*, pavaizduoto interjere, pavyzdžių, kurie neturi papildomos teologinės dimensijos: šiuo požiūriu itin išraiškingas yra Mosėdžio bažnyčios paveikslas.

Kadangi siužeto ikonografijoje labai svarbi baldakimo, interjero elemento, įgavusio didelę simbolinę prasmę, reikšmę, renesansinė tradicija vaizduoti *Apreiškimą* interjere buvo plačiai taikoma ir potridentiniu laikotarpiu.

Aušra Vasiliauskienė

THE ICONOGRAPHY OF THE ANNUNCIATION OF THE VIRGIN MARY
IN LITHUANIAN FINE ART IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES

Summary

The Annunciation of the Virgin Mary was one of biblical stories most frequently depicted in Christian art. It happened to be extremely popular not only in Western Europe but in the Grand Duchy of Lithuania as well. The popularity of this story is related to theological and liturgical significance of the event. The number of old paintings of the Annunciation (created during the period from the 15th to the 18th centuries) is relatively small in comparison to espe-

cially widely spread images of the Virgin Mary holding the Child Jesus or other pieces of art showing some famous and popular saints. Nevertheless, it should be admitted that paintings depicting the Annunciation of the Virgin Mary are still numerous enough, especially in the context of the overall heritage of images borrowed from the New Testament. In Lithuania the images of the Annunciation have been analyzed in a fragmented manner quite for a long time. The examination of concrete paintings has usually been carried out in the context of other researches. However, these pieces of art presently attract more and more scholarly attention.

The current research is based on the analysis of images of the Annunciation of the Virgin Mary painted in Lithuania during the period of the 17th and 18th centuries. It has been done with the assistance of iconographic and iconic-theological methods. The main objectives of the research are twofold. Firstly, it is necessary to trace back the origins of a certain iconographic type as well as its resources and historical development in Western European art. Secondly, concrete images in Lithuanian paintings must be analyzed in this context by indicating most widely spread iconographic schemes and revealing their theological significance.

The New Testament serves as the main source of information for the depiction of the Annunciation of the Virgin Mary. The legendary story about the Annunciation is further developed in pseudo-evangels or proto-evangels according to Matthew and John, in the Armenian Gospel of the Infancy, *the Golden Legend* and in pseudo-writings *Meditations on the Life of Christ (Meditationes vitae Christi)* attributed to St. Bonaventura. Hellenistic rational and Syrian dynamic traditions of artistic depiction were taken over and introduced into medieval images. In the Renaissance a symbolic space of the Late Middle Ages was changed into intimate, extremely sentimental and to some extent even domestic surroundings. The main alteration of the traditional image of the Annunciation during the Baroque era was related to the transformation of a silent and mysterious dialogue between the Virgin Mary and the Archangel Gabriel into a scene filled with solemn excitement and witnessed by the heavenly hosts.

In Lithuania the spread of religious images of the Annunciation of the Virgin Mary in the 17th and 18th centuries was also closely connected with their theological and liturgical significance. Exceptional attention to the Annunciation was typical of prayer practices of the Franciscans but all brotherhoods holding this title did not enjoy popularity either in the Grand Duchy of Lithuania or in the Polish - Lithuanian Commonwealth.

After making the iconographic analysis of Lithuanian religious images of the Annunciation of the Virgin Mary dated back to the 17th and 18th centuries, it became obvious that two schemes depicting the story of the Annunciation occupied the dominant position in the realm of art at that time. The most widely spread composition is the baroque one which happens to be dynamic and diagonal as well. The archangel is traditionally shown as quite noisily descending from Heaven in order to bring the joyful news. The Virgin Mary, in the meantime, is depicted as being filled with the spirit of piety, reflected in her inspired face and gestures. Postures and gestures of the Archangel Gabriel as well as these of the Mother of God provide a possibility to discern certain stages of their dialogue. The most frequently painted moment belongs to the second and the third stages of the dialogue when the archangel Gabriel provides an explanation about the Holy Spirit and the Virgin Mary submissively gives her agreement to become the Mother of God. These images are attributed to a group of historical and biblical pieces of art. It consists of a number of paintings found in the churches of Pažaislis, Rokiškis, Kvetkai, Janapolė and Plateliai.

The second scheme is unique because of the artistic balance which is considered to be charac-

teristic of the Renaissance. The Archangel Gabriel and the Virgin Mary are painted as being engaged in a much calmer, more intimate, sensitive and subtle conversation. These images are created on the basis of well-developed theology and make an important part of a special group of theological pieces of art. The extensive analysis of paintings made it clear that in the wake of the Council of Trident the traditional notion of piety in the Grand Duchy of Lithuania was tightly connected with an extremely popular perception about the Virgin Mary as the Bride of the Lord. This important aspect was strongly emphasized in different images of the Annunciation. Religious paintings found at the Museum of the Kaunas Archdiocese, The Church of St. Francis of Assisi in Vilnius (Bernardina), the Chapel of Skuoliai and the Church of the Convent of the Sisters of St. Bridget in Gardinas are truly exceptional.

In addition, there are some images of the Annunciation used for the decoration of the interior. These artistic examples have no additional theological dimension. The painting of the Church of Mosėdis is particularly interesting in this respect. Speaking about the elements of the interior and their meaning for the iconography and traditional religious stories, it is necessary to mention the canopy which acquired great symbolic meaning. In fact, the tradition of the Renaissance to depict the Annunciation of the Virgin Mary and simultaneously include some details of the interior into the picture enjoyed wide recognition and great popularity after the Council of Trident.

Translated by *Giedrė Pranaitytė*

Stebuklo laukimas Vilniaus vyskupijos parapijose XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. pradžioje

---

VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

XVII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje suklestėjo Baroko kultūra ir jos idealai, dvasiniame gyvenime svarbią vietą užėmė Tridento susirinkimo dvasia reformuota Katalikų bažnyčia. Po XVII a. vidurio karo, bado ir maro nuniokotoje visuomenėje mąstyta apie žmogaus gyvenimo trapumą, žemiškųjų džiaugsmų laikinumą, atsigręžta į dangiškuosius idealus. Vyravo nusižeminusio žmogaus poza, kuriai reikia atlaikyti žemiškus skausmus, kad po mirties siela galėtų džiaugtis Dievo artumu. Žemiškuose kančių keliuose kasdienybę palengvinantis išgyvenimas buvo tikėjimas, viltis ir dieviškosios malonės laukimas, kurios bene labiausiai apčiuopiama išraiška buvo stebuklo fenomenas. XVII a. antrojoje pusėje stebuklo laukimas buvo viltį suteikianti būseną dar gyvam esant patirti Dievo malonę. Stebuklu buvo laikomas ypatingas, gamtos dėsnius aplenkiantis įvykis, vykstantis Dievo valia.¹ Paprastai šventieji tarpininkaudavo žmonėms (nepriklausomai nuo kilmės ir luomo) patirti šią aukščiausio lygio Dievo malonę. Viena iš priemonių, padėdavusių XVII a. žmogui patirti stebuklą, buvo stebuklingieji paveikslai.

Nors Dievas fizinėmis akimis nematomas ir jo tikrojo atvaizdo negalima turėti, tačiau tikėta, kad gali būti sukurtos simbolinės figūros, kurios perteiktų tam tikrą Dievo savybę ar apsireiškimo pavidalą. Taip kaip galima

¹ Šurkutė I. Šv. Antano Paduviečio atvaizdų ikonografija Lietuvos baroko dailėje. Šventojo takais Žemaitijoje. Magistro darbas. Vadovė Laima Šinkūnaitė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, p. 15.

apie Dievą papasakoti, taip galima pasinaudoti kitokiomis vizualinės išraiškos priemonėmis ir sukurti simbolinius Dievo atvaizdus. Kadangi Kristus ir šventieji buvo regimi asmenys, todėl galima turėti jų fizinius atvaizdus. Paveikslai padeda sustiprinti pažinimo prasme riboto žmogaus tikėjimą², todėl yra tinkama priemonė perteikti svarbiausius tikėjimo bruožus („Biblija neraštingiesiems“³) ir sustiprinti žmonių dvasingumą. Atvaizdai moko, džiugina ir jaudina, gali būti prilyginami relikvijoms, nes jie yra tarsi regėtojo kūno šešėliai, gali būti pagerbiami, gali tarpininkauti siekiant Dievo malonės, prie jų gali vykti stebuklai.⁴ Tikėjimas ir gili malda prie paveikslo gali išmelsti Dievo malonės, įvyksta stebuklas, malonę patyrusysis padėjo už suteiktą tikėjimo dovaną, prie paveikslo prikabindamas votą – gyvojo stebuklo liudijimą. Paveikslai, prie kurių karštai meldęsi tikintieji patirdavo stebuklą, imti vadinti stebuklingais paveikslais. Jie vainikuoti brangių metalų karūnomis, puošti aptaisais. Papuošimai buvo tarsi paveikslo galių atpažinimo ženklai, bylojantys apie atvaizdo išskirtinumą ir žadinantys tikėjimo viltį.

Dieviškoji malonė gali pasireikšti ir per stebuklingųjų atvaizdų kopijas.⁵ Dėl šios priežasties LDK tiražuoti žymūs stebuklais garsėję paveikslai, tokie kaip Loreto, Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos ar vietiniai Aušros Vartų, Trakų Švč. Mergelės Marijos ir pan. atvaizdai. Regimanta Stankevičienė ištyrė, kad Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos atvaizdas buvo vienas populiariausių LDK Katalikų bažnyčiose⁶, tačiau šio paveikslo kopijos nevienodai garsėdavo stebuklais ir tapdavo Dievo malonių šaltiniu. Paveikslo paveikumas veikiausiai priklausė nuo vietos gyventojų tikėjimo gilumo ir susiklosčiusių pamaldumo tradicijų.

Stebuklo fenomenas tirtas Lietuvos kultūros istorikų bei menotyrininkų, tačiau negalime sakyti, kad ištirtas visapusiškai. Stebuklais pagarsėję atvaizdai dažniausiai vaizduoja Švč. Mergelę Mariją. Juozas Vaišnora, tirdamas Marijos pagerbimo būdus ir bruožus Lietuvoje, aptarė kai kurias Marijai pašvęstas vie-

² Sverdiolas A. Paveikslas – ne stabas / Gyvas žodis, gyvas vaizdas. Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventuosius atvaizdus. Pamokslas faksimilė, vertimas ir studija. Sudarė Tojana Račiūnaitė. Vilnius, 2009, p. 99–105.

³ Stankevičienė R. Kai kurie Lietuvos XVII–XIX a. religinės dailės sąlyčio su Europos krikščioniškąja kultūra aspektai / Europos dailė: lietuviškieji variantai. Vilnius, 1994, p. 144.

⁴ Maslauskaitė S., Račiūnaitė T. Šventųjų atvaizdų teologija ir stebuklai / Gyvas žodis, gyvas vaizdas..., p. 123–132, 141.

⁵ Račiūnaitė T. Jausmų kelionė ir stebuklingųjų atvaizdų kopijos / Pirmavaizdis ir kartotė. Vaizdinių transformacijos tyrimai. Vilniaus dailės akademijos darbai 35. Vilnius, 2004, p. 45.

⁶ Stankevičienė R. Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos paveikslas: kultas ir kartotės Lietuvoje / Pirmavaizdis ir kartotė..., p. 61–78.

tas ir jų stebuklinguosius paveikslus.⁷ Žymiausius šiandieninėje Lietuvoje išlikusius Švč. Mergelės Marijos paveikslus tyrinėjo Laima Šinkūnaitė.⁸ R. Stankevičienė aptarė Lietuvos dominikonų provincijos stebuklinguosius paveikslus, lietuviškai išvertė ir publikavo 1755 m. išspausdintos Juozo Tomo Grigaliaus Šymako knygos „Prerogatyvos“ skyrių apie stebuklinguosius dominikonų paveikslus.⁹ Tojana Račiūnaitė analizavo Lukiškių Švč. Mergelės Marijos stebuklingąjį paveikslą ir jo stebuklų knygą „Mistinis fontanas...“, Traupio bažnyčioje esantį XVIII a. paveikslą „Gidlių stebuklingas Marijos atvaizdas“ bei 1684 m. sukurtą Jono Drewso veikalą „Būdas, kaip... atlikti kasmėnesines Marijos piligrimystes prie Dievo gimdytojos atvaizdų, garsėjančių stebuklais...“.¹⁰ Fundamentali T. Račiūnaitės vadovaujamos grupės mokslininkų atlikta Fabijono Birkowskio pamokslo apie šventuosius atvaizdus (1629 m.) analizė atgulė į atskirą knygą.¹¹ Mindaugas Paknys analizavo XVII a. septynių LDK stebuklų ciklų aprašymus prie šešių stebuklingųjų Švč. Mergelės Marijos paveikslų (Trakų, Budos (Budslavo) bernardinų, Naugarduko jėzuitų, Ostrovnios dominikonų, Vilniaus bernardinų, Kauno bernardinų), gilinosi, kas, kaip ir kokių malonių patirdavo, kaip už jas atsidėkodavo.¹²

Šio straipsnio pagrindiniais šaltiniais buvo XVII a. antrosios pusės (po XVII a. vidurio karų) – XVIII a. pradžios Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijų ir inventorių knygos. Jose, fiksuojant fizinę bažnyčių būklę ir pamaldumo praktikas, minimi altoriai bei jų paveiksai, pažymima, kurie iš jų garsėja stebuklais. Analizei pasitelkta 1660–1662 m. Gardino dekanato Kazimiero Jono Vaišnoravičiaus atlikta Gardino dekanato vizitacija¹³, 1668–1669 m. Vilniaus

⁷ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958.

⁸ Lietuva – Marijos žemė. Teksto autorė Laima Šinkūnaitė, sudarytojas kun. Donatas Jasulaitis. Marijamoplė, 1993.

⁹ Stankevičienė R. Stebuklingi Lietuvos dominikonų provincijos paveiksai; Šymakas J. T. G., Švč. Mergelė Marija pamokslininkų ordiną puošia įvairiomis relikvijomis ir savo sūnaus stebuklingais paveikslais / Paveikslas ir knyga. LDK dailės tyrimai ir šaltiniai. Vilniaus dailės akademijos darbai 25. Vilnius, 2002, p. 195–222.

¹⁰ Račiūnaitė T. Lukiškių Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios Dievo Motinos paveikslas ir jo stebuklų knyga „Mistinis fontanas...“. Stebuklo vieta ir laukas / Paveikslas ir knyga... p. 223–240; Račiūnaitė T. Stebuklingas atvaizdas ir stebuklo atvaizdas / Vaizdas ir pasakojimas. Vilniaus dailės akademijos darbai 27. Vilnius, 2002, p. 137–159; Račiūnaitė T. Jausmų kelionė ir stebuklingųjų atvaizdų kopijos / Pirmavaizdis ir kartotė..., p. 41–59.

¹¹ Gyvas žodis, gyvas vaizdas...

¹² Paknys M. Kasdienybės istorija XVII a. LDK stebuklų aprašymuose / Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai. Vilniaus dailės akademijos darbai 31. Vilnius, 2003, p. 85–94.

¹³ Gardino dekanato vizitacija. 1660–1662 m. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 3969.

kanauninko, Žemaičių dekanato, Kauno prepozito Benedikto Žuchorskio atlikta Kauno, Simno ir Alvito dekanatų vizitacija¹⁴, 1668 m. Vilniaus scho-lasto, karališkojo sekretoriaus, LDK kanceliarijos regento Aleksandro Kotovičiaus Slanimo, Ružanų ir Valkavisko dekanatų vizitacijų medžiaga¹⁵. Taipogi naudojomes 1700 m. Vilniaus vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio Alvito dekanato vizitacija.¹⁶ Šie šaltiniai apima tik mažą dalį Vilniaus vyskupijos teritorijos, tuo metu sudarytos iš 26 dekanatų.

1673–1677 m. Gratianapolio vyskupas, Vilniaus arkidiakonas Mikalojaus Slupskis vizitavo visus Vilniaus vyskupijos dekanatus¹⁷, bet jo vizitacijos medžiaga neišliko. Turime pasitikėti XX a. pradžioje Vilniaus kapitulos dvasininko istoriko Jano Kurczewskio atlikta tos vizitacijos medžiagos santrauka.¹⁸ Smulkesnių detalių apie vykusius stebuklus ir paveikslų pagerbimo būdus čia nerasime.

Papildomos informacijos apie septintajame – aštuntajame dešimtmetyje garbintus stebuklinguosius paveikslus suteikė pabiri to laikotarpio bažnyčių inventorių medžiaga, daugiausia sudaryta minėtos M. Slupskio vizitacijos metu.¹⁹ Suskaičiavome maždaug 113 bažnyčių dokumentus. Tačiau juose vėlgį nebūtinai galėjo būti pažymėti stebuklingieji paveiksai, nes netgi ne visuose inventoriuose išvardinti altoriai ir jų paveiksai²⁰, kartais pasitenkinama liturginių ir ūkinių reikmenų nusakymu.

Yra išlikusi 1668–1717 m. laikotarpio nesisteminga įvairių Vilniaus vyskupijos bažnyčių vizitacijų, inventorių ir fundacijų dokumentų nuorašų

¹⁴ Kauno, Simno ir Alvito dekanatų vizitacija. 1668–1669 m. Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – MAB), f. 318–28550

¹⁵ Ružanų, Valkavisko ir Slanimo dekanatų vizitacija. 1668 m. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB), f. 57–B53–41.

¹⁶ Alvito dekanato vizitacija. 1700 m. kovo – balandžio mėn. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972.

¹⁷ Plačiau apie šią vizitaciją žr.: Wilczewski W. F. Wizytacja diecezji wileńskiej przeprowadzona przez biskupa Mikołaja Slupskiego: czas trwania i zasięg / Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui. Sudarė Alfredas Bumblauskas ir Rimvydas Petrauskas. Vilnius, 1999.

¹⁸ Kurczewski J. Vyskupo Mikalojaus Slupskio 1674–1677 m. Vilniaus vyskupijos vizitacijos santrauka. MAB, f. 318–26479. (Toliau – Kurczewski J. ...) Dalis santraukos informacijos publikuota: Kurczewski J. Stan kościołów parafjalnych w djecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacieliskiem 1655–1661 r. / Litwa i Ruś. Miesięcznik poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu. Pod red. Jana Obsta. Wilno, 1912, t. 1–4.

¹⁹ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970.

²⁰ R. Stankevičienė mini, kad tame dokumentų komplekse apie 70 parapijų yra išvardinti konkrečiau bažnyčiose buvę dailės kūriniai (daugiausia altorių paveiksai). Žr. Stankevičienė R. Cėnstatavos Švč. Mergelės Marijos paveikslas..., p. 64.

medžiaga, saugoma vienoje byloje.²¹ Šiame dokumentų klode pateikiama informacijos apie maždaug 174 Vilniaus vyskupijos bažnyčias. Svarbu pažymėti, kad 1700 m. Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis į vizitatorių klausimyną įtraukė punktą pasiteirauti ir užfiksuoti, ar yra parapijose stebuklingųjų atvaizdų, todėl galime, pvz., daryti išvadą, kad Augustavo dekanate, kurio vizitacijos medžiaga išliko tame dokumentų komplekse, tuo metu nebuvo nei vieno stebuklingojo paveikslas. Tokio klausimo įtraukimas į vizitatoriaus klausimyną liudija, kad stebuklai buvo svarbi vyskupijos dvasinio gyvenimo dalis.

Šiame darbe naudotasi tik šiais nurodytais kompleksiniais dokumentų rinkiniais. Lietuvos ir užsienio archyvų bei bibliotekų saugyklose saugomi pabiri parapijų dokumentai į tyrimo erdvę neįtraukti. Ateityje šie surinkti dokumentai galėtų papildyti stebuklų tyrimų lauką. Šie šaltiniai, sukurti skirtingais laikotarpiais ir sudaryti skirtingų autorių, yra nevienalyčiai informacijos pateikimo prasme, nežinia, ar tikrai užfiksuoti visi tuo metu parapijose pagerbti stebuklingieji paveikslai. Nagrinėti šaltiniai neapima (arba apima atsitiktinai, jeigu vienuolyno bažnyčia turėjo parapiinės bažnyčios statusą) vienuolynų bažnyčiose buvusius stebuklinguosius paveikslus.

Nepaisant šių išlikusių šaltinių ypatybių keliamų problemų, vis dėlto jie suteikė duomenų, kad būtent tuo periodu tam tikrose parapijose buvo pagerbiami stebuklingais laikyti atvaizdai. Nagrinėti šaltiniai leidžia daryti prielaidas, kuriuose regionuose buvo daugiausia paplitę stebuklingųjų atvaizdų, kas juose buvo vaizduojama, kaip jie buvo pagerbiami, kaip kito stebuklingais laikytų atvaizdų fenomenas laiko perspektyvoje. Straipsnio tikslas – fragmentiškai, kiek leidžia turima informacija, aprašyti šaltiniuose minėtus stebuklinguosius atvaizdus, nustatyti jų paplitimo LDK apimtis bei reikšmę to meto visuomenei.

Stebuklingais (*miraculosa*) laikytus atvaizdus, apie kuriuos kalba LDK katalikų bažnyčios vizitacijos ir inventoriai, galime išskaidyti į dvi grupes: (1) patvirtinto stebuklingumo ir (2) oficialiai nepatvirtinto stebuklingumo, tačiau vietos žmonių laikomų stebuklingais. Antrajai grupei priklausiusių paveikslų stebuklingumas galėjo būti dar visai jaunas, reikėjo laiko įsitinkinti stebuklų tikrumu bei apsisaugoti nuo galimų apgavysčių, surežisuotų tariamų stebuklingumų. Stebuklingieji paveikslai sutraukdavo nemažai Dievo malo-

²¹ Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. Krokuvos Čartoriškių biblioteka (toliau – BCz.) 1775 IV. Naudotasi Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje saugomu mikrofilmu nr. 79481.

nių ištroškusių tikinčiųjų (tai buvo naudinga parapijai ekonomine prasme, atvykėliai dėl žmoniškų poreikių galėjo pagyventi vietos prekybą, paveikslai išgarsindavo vietovę ir pan.), todėl reikėjo žiūrėti, kad iš žmonių vilčių nepaspelnytų piktavaliai. Neapčiuotų paveikslų garbinimas galėjo užsitraukti bažnytinės vyresnybės bausmę. Tridento susirinkimas uždraudė jų pagerbimą, o Lietuvai šią žinią perteikė Gniezno arkivyskupas Bernardas Maciejovskis ganytojiškame laiške, drausdamas kabinti votus, neištyrus stebuklingumo aplinkybių.²² 1685 m. Vilniaus vyskupo Aleksandro Kotovičiaus sušaukto Vilniaus vyskupijos sinodo nutarimuose pirmasis straipsnis paskirtas stebuklingųjų paveikslų problemai (*De miraculosis Imaginibus*). Liepta šventųjų paveikslų, ypač Švč. Mergelės Marijos, neišstatyti žmonėms kaip stebuklingų, kol nebus ištirta jų kilmė, senumas ir stebuklingumas bei patvirtinta jų pagerbimo tvarka.²³ Kad paveikslas būtų aprobuotas, klebonas turėjo stebuklus užfiksuoti specialioje knygoje, o vyskupo sukviesti komisari, apklausę liudininkus, turėjo patvirtinti įvykusių stebuklų tikrumą. Tuomet vyskupas suteikdavo aprobatą – oficialų leidimą garbinti paveikslą kaip stebuklingą. Prie jo įvyksiančius stebuklus ir toliau klebonas turėjo kruopščiai fiksuoti tam skirtoje knygoje. Taip formuodavosi vietinės reikšmės stebuklingųjų paveikslų pagerbimo tradicijos. Vis dėlto LDK buvo nemažai neapčiuotųjų paveikslų, jie buvo gyvo liaudies pamaldumo ir stebuklo poreikio visuomenei liudininkai. Apie neapčiuotųjų stebuklingųjų paveikslų pagerbimo paplitimą LDK 1697 m. reliacijoje Romai rašė Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis.²⁴

Nemažai paveikslų buvo puošiama aptaisais, karūnomis ir votais, jie buvo gerbiami žmonių, tačiau vizitatorių nevadinti stebuklingais, nors tarp šitaip pagerbtų paveikslų ir stebuklingais pavadintų paveikslų riba buvo ganėtinai nežymi. Prie šių žmonių pagerbiamų, puošiama ir votais apdovanojamų, bet nestebuklingų paveikslų žmonės patirdavo su gamta suderinamų (nestebuklingų) Dievo malonių, ir tai taipogi buvo didelė Dievo dovana. Šių atvaizdų neįtraukėme į savo tyrimo lauką. Atkreipėme dėmesį tik į tuos paveikslus, prie kurių dokumentuose buvo pažymėta *miraculosa*.

²² Vaišnora J. ..., p. 238.

²³ Acta, constitutiones et decreta synodi diaecesis Vilnensis, praesidente Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Domino Michaeli Kotowicz Sei et Apostolicae sedis Gratia episcopo Vilnensi... Vilnae, 1685, p. 2; Kakareko A. Synod biskupa Aleksandra Kotowicza z 1685 r. / Rocznik teologii katolickiej, 2004, t. 3, s. 136.

²⁴ Relatio anni 1697 / Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae. 1. Dioecesis Vilnensis et Samogitiae. Red. P. Rabikauskas SJ. Romae, 1971, p. 108.

Stebuklingais laikyti atvaizdai buvo ganėtinai paplitę Vilniaus vyskupijoje, nagrinėtu laikotarpiu nagrinėtuose šaltiniuose 38 parapijose minimi stebuklingieji atvaizdai.

1668–1669 m. vizituotuose Kauno, Simno ir Alvito dekanatuose paminėtas tik vienas stebuklingasis paveikslas **Alvite**. Vėlesnėse vizitacijose jų minima daugiau. Stebuklingąjį Loreto Švč. Mergelės Marijos paveikslą Kuršo kunigaikštystės Onos Ketlerytės Radvilienės (1567–1617) rūpesčiu Alvitui dovanoto popiežius Klemensas VIII (1592–1605). Kaip pamaldus maldininkas paveikslas keliavo iš Romos per Krokuvą į Lietuvą, pakeliui darydamas stebuklus (minimas rankų išgydymas). Kelionė galėjo užtrukti kelis metus. 1668 m. teigta, kad paveikslas Alvitui dovanotas maždaug prieš 53 metus (*ante annos circiter 53 donavit*), vadinasi, apie 1615 m.²⁵ R. Stankevičienės duomenimis, paveikslas Alvitą pasiekė jau apdovanotas karūnomis ir votais.²⁶ Ona Ravilienė su paveikslu turėjo susitikti ne vėliau kaip 1611 m., nes tais metais jam paaukėjo votą.

1668 m. votų inventoriaus knygoje buvo užregistruoti 264 votai.²⁷ 1674 m. inventoriuje surašytas 341 votas.²⁸ Šios aukos Švč. Mergelei Marijai buvo pagamintos iš aukso, sidabro, puoštos brangakmeniais ir kt. puošmenomis, įvairių

²⁵ Kauno, Simno ir Alvito dekanatų vizitacija. 1668–1669 m. MAB, f. 318–28550, l. 144. R. Stankevičienė suabejojo, kad būtent popiežius Klemensas VIII padovanojo paveikslą O. Radvilieni, nes šis popiežius mirė 1605 m., tuo tarpu O. Radvilienė keliones į Italiją, iš kurių veikusiai ir parsivežė paveikslą, pradėjo tik 1606 m. Žr.: Stankevičienė R. Kai kurie Lietuvos XVII–XIX a. religinės dailės sąlyčio su Europos krikščioniškąja kultūra aspektai / Europos dailė: lietuviškieji variantai. Vilnius, 1994, p. 150–151; Stankevičienė R. Paveikslas „Loreto Švč. Mergelė Marija“ su aptaisais / Lietuvos sakralinės dailės katalogas. I tomas. Vilkaviškio vyskupija. II knyga: Vilkaviškio dekanatas. Vilnius, 1997, p. 66. Tačiau tokiu atveju lieka įdomus neatsakytas klausimas, kodėl 1668 m. žmonių galvoje buvo mintis būtent su popiežiumi Klemensu VIII sieti Loreto Švč. Mergelės Marijos paveikslo atsiradimą Alvite. Sunku manyti tai buvus vien *lapsus calami*.

Ona Radvilienė turėjo silpnos sveikatos dukrą Barbarą (gyveno apie 1590–1614 m.), kuri 12 m. amžiaus susirgo vienos pusės paralyžiumi ir kartu su motina keliavo į Karlsbadą netoli Prahos gydytis. Pakeliui, miestelyje netoli Ščecino, mergaitė naktį *įmigusi sapnuodama galinę balsu prašė Viešpaties Dievo, kad atleistų jos nuodėmes*, o atsibudusi pajuto, kad ligotos kojos nebeskaudėjo. Žr. plačiau: Lawskis A. Dvasinė paguoda Šviesiausiajai Kuršo kunigaikštieni Onai Radvilieni... / Sarcevičienė J. Lietuvos didikės proginėje literatūroje. Portretai ir įvaizdžiai. Vilnius, 2005, p. 303. Galbūt šis apie 1602 m. įvykęs stebuklas paskatino Oną Radvilienę pasirūpinti stebuklingojo paveikslo dovana Alvitui, kad būtų dažnesnės Dievo malonės, bei kreiptis dėl šio sumanymo į popiežių Klemensą VIII.

²⁶ Stankevičienė R. Paveikslas „Loreto Švč. Mergelė Marija“ ..., p. 66.

²⁷ Kauno, Simno ir Alvito dekanatų vizitacija. 1668–1669 m. MAB, f. 318–28550, l. 144.

²⁸ Vilniaus vyskupijos bažnyčių inventoriai 1662–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 222v.

dydžių ir formų. Populiariausi buvo sidabriniai plokštelės pavidalo votai. Prabangesniuose votuose buvo vaizduojama Švč. Mergelė Marija, jai besimeldžiantys asmenys ir kiti simboliai, aprašoma stebuklingoji istorija, šlovinama Švč. Mergelė Marija. Kai kurios plokštelės pasirašytos, populiariu buvo palikti tik inicialus, dar kitos – anoniminės. Aukojusiųjų pavardės ir vardai nurodyti maždaug ketvirtadalyje plokštelių. Paprastai pasirašydavo iškiliausi ir garbingiausi asmenys. Pirmieji votų sąrašė paaukojusieji stebuklingajam paveikslui buvo fundatorės Onos Radvilienės sūnus Jonas Albertas Radvila (1614 m.) ir pati fundatorė, paveikslą parūpintoja Ona Radvilienė (1611 m.). Votus paveikslui paliko LDK vėliavininkas (vėliau kancleris) Kristupas Zigmantas Pacas, Kristupas Korvinas Gosievskis ir kiti žymių giminių atstovai, svarbūs LDK ar vietiniai pareigūnai. Plokšteles aukojo miestiečiai (Vilniaus auksuotojas Grigas Kločanovskis (*Kłoczanowski*) 1625 m., pagijo koja), dvasininkai (Gražiškių klebonas Kristupas Rokošinsks (*Rokoszynski*), 1643 m.; Smolensko arkidiakonas, Alvito klebonas Jurgis Šavinskis (*Sczawinski, Szawinski*)) ir paprasti bajorai, visų sluoksnių bei profesijų atstovai, kurie išgalėdavo įsigyti votą. Inskripcijose dažniau pasirašo vyrai nei moterys, turime per 50 vyrų ir daugiau nei 30 moterų pavardžių, kartais pasirašo abu sutuoktiniai ant vieno voto.

Nedažnai ant plokštelių nurodoma votų paaukojimo data. Tokių suskaičiavome tik 36. Ankstyviausią, 1611 m., datuotą plokštelę paliko kaip minėta O. Radvilienė (votas nr. 2). 1612 m. aukota anoniminė plokštelė (votas nr. 60), kaip ir 1613 m. (votas nr. 207). 1614 m. datuota minėtoji J. A. Radvilos plokštelė (votas nr. 1). Kita pažymėta data – 1619 m., voto paaukotojas Birštono pagirinininkis Kristupas Kondratovičius (votas nr. 78). Daugiausia datuotų plokštelių buvo trečiajame dešimtmetyje, nemažai ketvirtajame, o penktajame tik dvi 1643 m. (votas nr. 62, aukotojas minėtas K. Rokošinskis) ir 1645 m. (votas nr. 110). Vėliau votai nebedatuoti, išskyrus 1667 m. vieną pakabintą plokštelę (votas nr. 221). Beje, inventoriuje šios plokštelės surašytos ne pagal jų paaukojimo laiką.²⁹ Spėtume, kad klebonas registravo votus pagal jų sukabinimo eilę ar turėjo kokią kitą inventorizavimo sistemą.

Pirmuosius rėmus stebuklingajam paveikslui parūpino tuometinis Alvito klebonas Jurgis Šavinskis (klebonavo Alvite iki 1628 m.). Jie buvo mediniai, aukso dažais išaukuoti. Tarp 1668–1674 m. Alvito dekanas ir klebonas Adomas Jonas Pukinas Starkevičius kaip votą Švč. Mergelei Marijai parūpino gryno sidabro rėmus su iškaltomis paaukuotomis gėlėmis (votas nr. 332). Trakų kaštelio-

²⁹ Ten pat, l. 217–222v.

nienė Gosiewska (*Gosiewska Wilockowa*) paaukėjo gryno aukso safyrais puoštą karūną (votas nr. 324), kuri, kaip leidžia suprasti inventorius, buvo pritvirtinta prie Marijos galvos. Anforovičius (*Anforowicz*) paveikslui paaukėjo gryno sidabro, aukso gelėmis puoštą apdarą (*sukienka*) (votas nr. 333).³⁰ Paveikslas išliko ir šiandien puošia Alvito bažnyčią, jo rėmus ir aptaisus tyrinėjo R. Stankevičienė.³¹

Alvito stebuklingasis paveikslas buvo patalpintas A. J. Pukino Starkevičiaus lėšomis ir rūpesčiu apie 1668 m. specialiai bažnyčios kairėje pusėje išmūrytoje erdvoje koplyčioje, tviskėjusioje auksu ir sidabru.³² Koplyčios centrinio altoriaus įrengimu pasirūpino LDK kancleris Kristupas Zigmantas Pacas³³, pats jaunystėje kaip minėta šiam paveikslui paaukėjęs votą.³⁴ Loreto paveikslas buvo patalpintas ne pačiame centriniame altoriuje, bet specialiame A. J. Pukino Starkevičiaus parūpintame altorėlyje, kad tinkintieji lengviau galėtų jį ir votus pasiekti (*ołtarzyk przystawiony dla ustawienia obrazu cudownego Panny Nass pro commodiori accessu ad cuntactam ex votis*).³⁵ Koplyčioje buvo du šoniniai altoriai, to pačio klebono A. J. Pukino Starkevičiaus lėšomis pastatyti. 1677 m. lapkričio 1 d. Vitebsko vaivada Jonas Antanas Chrapovickis pagerino šios Loreto koplyčios padėtį, funduodamas Šv. Antano altariją ir įrengdamas naują šoninį Šv. Antano altorių su po juo išmūrytu rūsiu, kur tikėjosi būti palaidotas.³⁶

Prie Alvite buvusio stebuklingojo Loreto Švč. Mergelės Marijos paveikslo buvę votai bylojo, kad stebuklingąjį paveikslą aplankiusieji pasveikdavo nuo akių ligų, paralyžiaus, apšėdimų, maro infekcijų, galvos svaigimo, kaltūno, paveikslas padėdavo atgaivinti skenduolį, įkandus apsikrėtusiam šuniui ir pan.³⁷

Be šio Alvito stebuklingojo paveikslo, 1700 m. Alvito dekanato vizita-

³⁰ Ten pat, l. 222.

³¹ Stankevičienė R. Paveikslas „Loreto Švč. Mergelė Marija“... p. 63–66.

³² Vilniaus vyskupijos bažnyčių inventoriai 1662–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 229v; Kurczewski J. ... l. 78.

³³ Alvito dekanato vizitacija. 1700 m. kovo – balandžio mėn. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 1v, 13.

³⁴ Vilniaus vyskupijos bažnyčių inventoriai 1662–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 220v. Votas nr. 211. Šaltinio ištraukos lotyniškąją dalį redagavo Sigitas Lūžys.

Tabliczka na puł łockia Nas. Pannie złocista z dziecięciem w takim ze oblaku cum lilio złociste, osoba na dole klęcząca, czapka przed nim z piorem tak ze wokolo ramka wybi-ciana złocista, napis na dolo złocisty: Ad maiorem Dei eiusq[ue] Genitricis Mariae gloriam Christophorus Pac, supremus Mag[is] Duc[atus] Lith[uan]iae Vexillifer, Wilkowiscen[sis] Ostinen[si]sq[ue] Capitaneus sylvaru[m] Nemonesciensiu[m] praefectus.

³⁵ Vilniaus vyskupijos bažnyčių inventoriai 1662–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 229v.

³⁶ Alvito dekanato vizitacija. 1700 m. kovo – balandžio mėn. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 1v, 13.

³⁷ Kauno, Simno ir Alvito dekanatų vizitacija. 1668–1669 m. MAB, f. 318–28550, l. 144.

cijoje minimi stebuklingieji paveikslai Pilypave ir Račkose. **Pilypavo** bažnyčios dešinėje pusėje buvusioje koplyčioje kabojo neapbruotas stebuklingas Švč. Mergelės Marijos paveikslas.³⁸ **Račkose** buvo Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu paveikslas, vadintas stebuklingu (*miraculosa dicitur*).³⁹ Čia susiduriame su liaudyje stebuklais garsėjusiais paveikslais, kurių pagerbimo buvo neaprovavusi bažnytinė vyresnybė.

Šalia Alvito buvusiam Simno dekanate 1674–1677 m. vizitacijoje minimi du stebuklingieji Švč. Mergelės Marijos atvaizdai **Simne** (1674 m.) ir **Seinuose** dominikonų ordino globojamoje parapinėje bažnyčioje (1676 m.).⁴⁰ Simne prie paveikslo minimi giedojimai, turėję papuošti Marijos pagerbimą. Iš istoriografijos žinome, kad Seinuose tuo metu buvo (ir yra) garsi stebuklinga medžio skulptūra – suveriamoji Seinų Madona.⁴¹ Deja nežinia, kaip ji tuo metu buvo pagerbiama ir kokiais stebuklais garsėjo. J. Kurczewskis perteikė, kad 1676 m. ji buvo visoje Lietuvoje garsi (*Imago Bmae Virginis Mariae miraculosa in toto Lituaniae orbe odeberrima*). Abu Simno⁴² ir Seinų stebuklingieji atvaizdai išliko iki šių dienų.

Įdomu pastebėti, kad didelio ir turtingo Kauno dekanato parapijose (vieniūlynų bažnyčių netyrėme) XVII a. antroje pusėje nebuvo nė vieno stebuklais garsėjusio paveikslo, stebuklai koncentravosi pietinėje LDK dalyje, būtent Simno, Seinų, Alvito, Pilypavo ir Račkų parapijose.

Nagrinėta kita 1668 m. trijų dekanatų vizitacija – Slanimo, Valkavisko ir Ružanų – mini tais metais tik Slanimo dekanate buvusių stebuklingųjų paveikslų.

Slanimas labai nukentėjo nuo XVII a. vidurio karų, buvo sugriauta katalikų parapinė bažnyčia, 1668 m. pamaldos vyko koplyčioje, kurios vieninteliame altoriuje buvo stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos paveikslas, apdovontas votais.⁴³ 1673 m.⁴⁴ jis nepamintas.⁴⁵ 1668 m. **Dvožeco** stebuklingasis Švč.

³⁸ Alvito dekanato vizitacija. 1700 m. kovo – balandžio mėn. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 58–58v.

³⁹ Ten pat, l. 75.

⁴⁰ Kurczewski J. ... l. 82–83, 145.

⁴¹ Matuškaitė M. Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio. Vilnius, 2007, p. 18–22.

⁴² Lietuva – Marijos žemė... p. 122.

⁴³ Ružanų, Valkavisko ir Slanimo dekanatų vizitacija. 1668 m. VUB, f. 57–B53–41, l. 74; Wilczewski W. F. Spustoszenia wojenne w dekanacie Słonimskim w czasie najścia Moskiewskiego w połowie XVII wieku / Nasza przeszłość, 2000, t. 94, s. 256.

⁴⁴ J. Kurczewskis nurodė 1674 m., tačiau W. F. Wilczewskio tyrimų duomenimis Slanimo ir Lydos dekanatai buvo vizituoti 1673 m. Žr. apie šią problemą plačiau: Wilczewski W. F. Wizytacja diecezji wileńskiej..., p. 339.

⁴⁵ Kurczewski J. ..., l. 4.

Mergelės Marijos paveikslas, gausiai votais papuoštas⁴⁶, buvo neapbruotas, todėl vizitatorius liepė klebonui surengti stebuklų patikrinimą, kad būtų galima oficialiai paveikslą paskelbti stebuklingu.⁴⁷ Paveikslas minimas 1673 m.⁴⁸ 1717 m. Dworzeco parapijos inventoriuje pažymėta, kad dešiniajame altoriuje buvo „nedidelis, tačiau dideliais stebuklais nuo seno pagarsėjęs Švč. Mergelės Marijos paveikslas, prie kurio žmonės patirdavo ir patiria Dievo malonių“.⁴⁹

1660 m., karo su Maskva metu, **Liachovičių** tvirtovėje, priklausiusioje Sapiegoms, buvo priglaustas Bialyničių Dievo Motinos paveikslas, kuris padėjo apsaugoti tvirtovę nuo priešų šturmo. Maskvos kariuomenė per mėnesio apgultį taip ir nesugebėjo įveikti Valerijono Judickio suorganizuotos gynybos. Po karo paveikslas liko Liachovičiuose, buvo patalpintas naujai pastatytoje Liachovičių bažnyčioje (senoji medinė sudegė per karą) ir džiugino stebuklais.⁵⁰ 1668 m. vizitatorius liepė sukviesti komisarus, kurie patikrintų paveikslo stebuklingumą⁵¹, apie paveikslą lakoniškai užsimenama 1673 m.⁵²

Dar viena ypatinga Slonimo dekanato vietovė, pagarsėjusi stebuklais, buvo **Stvolovičiai**. 1668 m. šioje parapijoje tik paminėtas Loreto Švč. Mergelės Marijos paveikslas (neparašyta, kad jis stebuklingas, beje, šis atvejis labai gerai parodo šaltinių informacijos patikimumo problemą), o 1673 m. vizitacijoje minima mūrinė Loreto koplyčia, kurioje buvo žymus stebuklingas Švč. Mergelės Marijos paveikslas.⁵³ Daugiau duomenų apie Stvolovičiuose vykusius stebuklus pateikia 1673 m. lapkričio 4 d. prepozito Mykolo Arcimovičiaus sudarytas inventorius. Jame išvardinti prie Loreto Švč. Mergelės Marijos paveikslo pakabinti votai bei pažymėta, kad tai yra padėkos už išvadavimą nuo įvairių ligų, tokių kaip galvos, akių, rankų, kojų, kaltūno ir kt. Aprašytas 21 prie paveikslo įvykęs stebuklas.⁵⁴

Anksčiausiai užregistruotą votą Stvolovičių Marijai 1634 m. liepos 15 d. dovanoją Maltos ordino kavalierius Zigmantas Karolis Radvila (1591–1642),

⁴⁶ Ištrauka iš Dvožeco inventoriaus, bylojanti apie paveikslo votus, paskelbta: Wilczewski W. F. Spustoszenia wojenne... s. 261.

⁴⁷ Ružanų, Valkavisko ir Slanimo dekanatų vizitacija. 1668 m. VUB, f. 57–B53–41, l. 83–84.

⁴⁸ Kurczewski J. ..., l. 9.

⁴⁹ Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 403.

⁵⁰ Wilczewski W. F. Spustoszenia wojenne... s. 269–271.

⁵¹ Ružanų, Valkavisko ir Slanimo dekanatų vizitacija. 1668 m. VUB, f. 57–B53–41, l. 105–105v, 112.

⁵² Kurczewski J. ..., l. 9.

⁵³ Ten pat, l. 8.

⁵⁴ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 346–348.

sveikas grįžęs iš sėkmingai pasibaigusio karo su Maskva, kurio metu patyrė daug pavojų, bet visuomet jį saugojo Stvolovičių Marija.⁵⁵ Antrąjį votą Z. K. Radvila suteikė 1640 m. sausio 5 d., stebuklingai išsigelbėjęs nuo paskendimo upėje. Plokštelėje eiluiotu tekstu aprašomas įvykis ir pašlovinama Švč. Mergelė.⁵⁶ Istoriografijoje minima, kad 1637 m. vasario 2 d. prie Stvolovičių bažnyčios jis fundavo Loreto Švč. Mergelės Marijos mūrinę koplyčią⁵⁷, kuri buvo skirta šiam paveikslui patalpinti.

Ypač daug paveikslo lemtų stebuklų įvyko 1654–1660 m. intensyvaus karo su Maskva metu. Gautos malonės liudijo, kaip vietiniai gyventojai išgyveno karo baisumus ir džiaugėsi jiems praūžus. Buvo tikima, kad paveikslas išgelbėjo nuo maro gretimos Krošino parapijos gyventojus, todėl kasmet jie su procesija ateidavo pagerbti Stvolovičių Švč. Mergelės ir atnešdavo po votą. Tai buvo graži susiklosčiusi pamaldumo tradicija. Kito stebuklo aprašymas liudija, jog karo su Maskva metu vienam kunigui, Svolovičių vikarui, panorus paveikslą išvežti iš Stvolovičių ir paguldžius jį į vežimą, arkliai stovėjo kaip įbesti, ėmė griaudėti ir žaibuoti, pati gamta protestavo prieš paveikslo pajudiniimą iš jam įprastos vietos. Viskas nurimo, tik paveikslą padėjus į vietą. Vis dėlto paveikslas, artėjant

⁵⁵ Ten pat, l. 346. Šaltinio ištrauką redagavo Sigitas Lūžys.
Sanctissima Virgo MARIA mater DEI Regina Caeli et Terrae, Patrona benignissima. Sigismundus Carolus Radziwiłł, sacrae Religionis Jerozolimitanae, Divi Joannis Baptistae Eques Melitensis, com[m]endator Poznaniensis in Stwołowicze et Pocięki. Pro variis inter feros hostes tuo praesidio superatis laboribus et periculis. Pro bello cum perfida gente Moschovitica strenue finito. Proq[ue] reditu ad domesticas sedes felici, Tibi intimae gratitudinis ergo, prono et humili corde, Do, Dico, Dedico. Perge tuum servum solito servare favore. Anno 1634 die 15 Julii. Stwołowiciis.

⁵⁶ Ten pat, l. 346–347. Šaltinio ištrauką redagavo Sigitas Lūžys.
[346] *Votum Dominae et Matri Dei Virgini ad aedem Lauretanam Stwołowicensem ab ill[ustrissi]mo S.R.I. Principe Sigismundo Carolo Radivilo duce Ohycensi et Nesvisi, MDL Pocillatore, Melitensi equite, ob ereptam ex undis inter Sandanel et Szpilemberg a morte vitam, 5 Calendas Januarii Anno 1640.*
Litora dum siculae dum regna requiro melitae
Miles belligerae Religiosus aquae.
Luce sacra Infantum via me ducebat ab urbe
Cui nomen Sancto de Daniele fuit
Obsistit hic placido flumen mihi gurgite forti
Vectus equo certum vincere pergo vadum.
[347] *Bruta sed obscurum dime[n]sis ut vincula callem*
Ter mersit Dominum, gurgite seq[ue] suum.
Niq[ue] Dei pia matris opem mihi dextra dedisset
Invida me rapidis, mors sepelisset aquis
Ergo Loretanæ reddo haec mea vota Patronae
Naufragio portus quae fuit ipsa meo.

⁵⁷ Wilczewski W. F. Spustoszenia wojenne..., s. 285.

Maskvos kariuomenei (1655 m. ji nusiaubė ir sudegino Stvolovičius, sudegė bažnyčia, liko tik mūrinė koplyčia), buvo išvežtas į Liachovičius. Jų tvirtovėje prieš 1660 m. apgultį atsidūrė du stebuklingieji paveikslai: minėtas Bialyničių ir Stvolovičių.⁵⁸ Stebuklų inventorius mini Liachovičiuose atliktus Stvolovičių Švč. Mergelės Marijos lemtus stebuklus. Maskvos kariuomenės vadui Ivanui Chovanskiui apgulus Liachovičius, prieš iššautas akmeninis sviedinys, mūrus pramušęs, nukrito priešais stebuklingąjį Stvolovičių Švč. Mergelės Marijos paveikslą, nesužeisdamas nei vieno bažnyčioje tuo metu pamaldose dalyvavusio asmens. Liachovičiuose būdamas, Stvolovičių paveikslas naktimis buvo matomas virš pilies mūrų, Švč. Mergelė Marija saugodavo miestą nuo pražūtingos Maskvos kariuomenės apgulties, - tai pripažino patys priešai.⁵⁹ Waldemaras Franciszekas Wilczewskis šį epizodą lygina su Čenstakavos Dievo Motinos paveikslu, apsaugojusiu Jasna Góra tvirtovę nuo švedų apgulimo.⁶⁰

Stvolovičių paveikslas padėjo skleisti katalikų tikėjimą tarp kito tikėjimo žmonių, kas irgi tuo metu buvo labai svarbu LDK Katalikų bažnyčiai. Antai viena eretikė niekaip negalėjo pagimdyti kūdikio, o jam gimus su Švč. Mergelės Marijos pagalba, atsivertė į katalikybę. Kiti tikinčiųjų patirti stebuklai buvo labiau asmeninio pobūdžio: pasveikstama nuo sunkių smulkiau neaprašytų ligų (pvz., kelis metus išgulėjus pataluose), nustoja skaudėti galvą ir dantis, nukrenta kaltūnai, išvaromi demonai. Pasimeldus Švč. Mergelei Marijai, pasveiksta gyvuliai – šventasis paveikslas padeda ir buities sunkmečiu. Stebuklingasis paveikslas turėjo galių pats save apsaugoti. Kartą vagis bažnyčios duryse padarė skylę, kad galėtų įkišti ranką ir atverti durų sklęsti, tačiau durys vis tiek stebuklingai nejudėjo iš vietos – Stvolovičių Švč. Mergelė Marija sužlugdė bažnyčios vagystės planus.⁶¹

1674(?) m. ir 1716 m. stebuklingasis, neapbruotas, bet votais padabintas Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos atvaizdas minimas Slanimo dekanato **Zadvija** bažnyčioje, dešinėje altoriaus pusėje.⁶²

Valkavisko dekanate M. Slupskio vizitacija 1674 m. atkreipia dėmesį į stebuklingąjį Švč. Mergelės Marijos paveikslą **Mscibove**, prie kurio liepta

⁵⁸ Ten pat, s. 285–289.

⁵⁹ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 346–348.

⁶⁰ Wilczewski W. F. Spustoszenia wojenne..., s. 288.

⁶¹ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 346–348.

⁶² Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 405; Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 2911.

padidinti Dievo garbinimą.⁶³ Kiti stebuklai minimi tik pačioje amžiaus pabaigoje, 1700 m., Valkavisko, Jaluvkos ir Lunos parapijose. **Valkaviske**⁶⁴ ir **Lunoje**⁶⁵ buvo Švč. Mergelės Marijos, o **Jaluvkoje**⁶⁶ Švč. Mergelės Marijos Aplankymo neapbruoti stebuklingieji paveikslai. 1668 m. Valkavisko centriniam altoriuje aprašyta 30 votų, karūna ir suknia papuoštas Dievo Motinos paveikslas nevadintas stebuklingu, kai tuo tarpu 1700 m. pažymėta, kad jis garsėjo, nors ir neapbruotais, stebuklais.⁶⁷ Bžostovicos parapijos **Rudavos** koplyčioje, funduotoje Voluinės vaivados Jurgio Mnišeko (*Mniszek*) su žmona Ona *Chodkewiczowna*, minimas stebuklingas Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Koplyčią konsekrovo Vilniaus vyskupas Mikalojus Steponas Pacas, 1679 m. lapkričio 8 d. sutekęs tai bylojantį dokumentą. Paveikslo stebuklingumas buvo patvirtintas ir įrodytas.⁶⁸

1660–1662 m. Gardino dekanato vizitacijos medžiagoje kalbama apie Švč. Mergelės Marijos stebuklingąjį paveikslą **Naujadvario** parapiinės bažnyčios altarijos Kristaus Atsimainymo koplyčioje. Šią altariją fundavo Naujadvario klebonas Albertas Kričkovskis (*Krzyczkowski*), 1584 m. rugpjūčio 1 d. privilegija patvirtino valdovas Steponas Batoras. Su parapine bažnyčia sujungta koplyčia buvo mūrinė, skliautuota, lentutėmis dengta, po karų suremontuota kunigo Adomo Bobinskio (altarijos kunigu jis paskirtas 1655 m. birželio 15 d., vizitacijos metu (1662 m.) buvo virš 50 metų amžiaus). Koplyčios vidus išpuoštas įvairiomis spalvomis. Stebuklingąjį paveikslą (*miraculis plurimis in illo loco praelucens*) padovanojo brigičių vienuolyno vikaras kunigas Jokūbas Bačevskis (*Baczewski*), o LDK iždininkas Gedeonas Trizna (*Tryzna*) patalpino į juodmedžio rėmus, kuriuos puošė 12 sidabrinių angelikų. 1662 m. prie paveikslo buvo pakabinta 20 brangių votų. G. Trizna dovanojo dvi gryno aukso karūnas ir širdį, Naujadvario klebonas, altarista Simonas Kžičkovskis paaukojo dvi sidabrines karūnas, širdį ir didelį kryžių. Sidabrinius votus dovanojo Baltramiejus Dambrovskis, Halška Krasovska, inicialais M. J. K. pasirašęs asmuo ir kiti anoniminiai aukotojai. Sidabrinėse

⁶³ Kurczewski J. ..., l. 37–38.

⁶⁴ Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 2535.

⁶⁵ Ten pat, l. 704.

⁶⁶ Ten pat, l. 671.

⁶⁷ Zgliński M., Kościół parafialny p. w. Św. Wacława w Wołkowysku / Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego. Red. Maria Kałamska-Saeed. Kraków, 2003, t. 1, s. 164.

⁶⁸ Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 63.

plokštelėse buvo pavaizduota švč. Mergelė Marija, klūpančio žmogaus figūra ir pan. simboliai bei ženklai. Buvo širdies, rankos, karūnos formos sidabrinų plokštelių, grandinelių ir kryželių.⁶⁹ Votai išliko 1669 m.⁷⁰ Deja, neturime liudijimų, kokie konkrečiai stebuklai per šį paveikslą buvo patirti.

1660 m. **Krasnoboro** oratorijos⁷¹ inventorius byloja, kad mūrinės oratorijos bažnyčios centriniame altoriuje buvo stebuklingas Švč. Mergelės Marijos paveikslas, daugeliu stebuklų garsus, Marijos galva papuošta sidabrine karūna, rankoje auksinis skeptras, po kojomis auksinis pūsmėnulis. Ant Jėzaus galvos puikavosi aukso karūna, rankoje sidabrinis kryžius ir t.t. Paveikslas papuoštas daugybe votų. Vizitatorius K. J. Vaišnoravičius paliepė bažnyčios didįjį altorių taip sutvarkyti, kad būtų daugiau vietos votams prie stebuklingojo paveikslo pakabinti, o stebuklus nepamiršti suregistruoti knygoje.⁷²

Gardino dekanato **Eismantų** parapijos inventoriai byloja, kad Valkavisko pastalininkio Samuelio Vilčako (*Wilczak*) lėšomis pastatytos bažnyčios didžiajame altoriuje buvo nedidelis stebuklingas Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu atvaizdas (Kristus dešinėje rankoje laikė lazdyno riešuto dydžio vyšnios spalvos (su pilkšvos priemaiša) jaspio brangakmenį; ant atvaizdo kabėjo deimantinė rožytė), patalpintas ant gryno aukso vyriško delno dydžio papuošto kristalais pagrindo / įdėklo (*w dece; deka*), kurį užvėrus galima buvo pamatyti graikiškas raides MARIA.⁷³ Šią grožybę aplinkui puošė sidabriniai spinduliai bei gausūs votai. Tarp reikšmingiausių minimi ketveri perlų vėriniai, aukso vėriniai su deimantais ir t.t. 1669 m. vizitatorius, pasiremdamas ankstesniu Eismantų inventoriumi, teigė, kad praeityje votų buvo daugiau. Tuometinis kamendorius Paulius *Dzierzko* teisinosi nežinąs, kur jie prapuolę.

⁶⁹ Gardino dekanato vizitacija. 1660–1662 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3969, l. 37–40.

⁷⁰ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3969, l. 187.

⁷¹ Šią oratoriją (Krasnoboro katalikų parapijos ribose) pašventino unitų Polocko arkivyskupas Juozapas Benjaminas Rutskis. 1660 m. oratorijoje šeiminkavo bernardinai.

⁷² Gardino dekanato vizitacija. 1660–1662 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3969, l. 88v–90v.

⁷³ 1669 m. Eismantų Marija taip aprašoma: *Na tym obrazie miraculosissima imago BVM sam obraz z kamienia jaspisowego wielkości na kształt orzecha laskowego in dextra manu Christum Dnum portans, usum wiśniowy, a w koło szarawy, w szczyrołtocy dece za krysztalem. U obrazu wisi dyamentowa różyczka. Sam obrazek w zamknieniu na którym litery wyrażone greckie MARIA.* Eismantų bažnyčios inventorius, sudarytas 1669 m. balandžio 12 d. VUB, f. 57–B53–1178.

¹679 m. inventoriuje teigiama: *Altare maius w ktorým imago miraculosa BVM w malenkiej szczyrołtocy cooperie zostaie, pod ktorem obrazem in medio miedzy krzystalami karaczek dyamentowy. Deką w ktorey in medio imago BVM szczyrołtota na sporą dłoń męską...* Eismantų bažnyčios inventorius, sudarytas M. Slupskio vizitacijos metu 1679 m. VUB, f. 57–B53–1177.

Tuo metu suskaičiuota prie atvaizdo kabėjus 10 didelių sidabrinių plokštelių, 29 vidutinio dydžio, 92 mažesnės, 42 visai mažos. Aprašytos sidabrinės votyvinės širdys, rankos, kojos, grandinėls ir pan. aukos. Parapijoje turėjo būti knyga, į kurią rašyti stebuklai, tačiau 1669 m. nežinia kur klebonas buvo ją padėjęs.⁷⁴ 1669–1673 m. registruoti visi aukojusieji votus stebuklingajam atvaizdui, per tą laikotarpį atlikta virš 112 įrašų, kiekvieną mėnesį nors po vieną ar kelis asmenis papuošdavo stebuklingąjį atvaizdą savo auka.⁷⁵ 1674 m. vizitacijoje patarta kamendoriui geriau pasirūpinti stebuklinguoju atvaizdu ir jo priklausiniais.⁷⁶ Eismantų Marija turėjo būti ypatingo grožio, išskirtinis to meto kūriny, galbūt tai lėmė, kad gyventojai laikė šį nepaprastą atvaizdą stebuklingu.

1663 m. inventorių mini Eismantuose, Jono Masalskio lėšomis bažnyčioje įrengtoje koplyčioje, buvus dar vieną, stebuklingu vadintą, Eismantų klebono Mikalojaus Karaso dovanotą, Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios paveikslą (*na płotnie malowany*), to paties M. Karaso apdovanotą sidabriniais votais: karūna, ietimi ir širdimi.⁷⁷ Vėlesni inventoriai ir vizitacijų medžiaga šio paveikslą stebuklingu nevadina. Spėtume, kad šis paveikslas stebuklingu laikytas klebono M. Karaso pastangų dėka. Galbūt M. Karaso klebonavimo laikais šie abu Eismantų paveiksłai tapo konkurentais, o 1663 m., M. Karasui mirus, tikinčiuosius labiau traukė bažnyčios didžiojo altoriaus Marija. Šis atvejis rodo, kad stebuklais garsėjusiems paveiksłams labai svarbu buvo turėti globėjus, kurie rūpintųsi paveiksłų pagerbimu.

Gardino dekanato **Odelso** parapijoje Švč. Mergelės Marijos (Dievo Motinos) stebuklingasis paveikslas minėtas 1674 m. vizitacijoje⁷⁸ ir 1686 m. inven-

⁷⁴ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 47–52; Eismantų bažnyčios inventorių, sudarytas vizitacijos metu 1665 m. sausio 25 d. VUB, f. 57–B53–1176; Eismantų bažnyčios inventorių, sudarytas 1669 m. balandžio 12 d. VUB, f. 57–B53–1178; Eismantų bažnyčios inventorių, sudarytas M. Slupskio vizitacijos metu 1679 m. VUB, f. 57–B53–1177; Eismantų bažnyčios inventorių, sudarytas K. K. Bžostovskio vizitacijos metu 1689 m. rugsėjo 28 d. VUB, f. 57–B53–1180; Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 47.

⁷⁵ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 56–59.

⁷⁶ Kurczewski J. ..., l. 45.

⁷⁷ Eismantų bažnyčios inventorių, sudarytas 1669 m. balandžio 12 d. VUB, f. 57–B53–1178 (į šį inventorių įdėtas po M. Karaso mirties 1663 m. rugsėjo 3 d. sudarytas bažnyčios inventorių); Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 47.

⁷⁸ Kurczewski J. ..., l. 48.

toriuje⁷⁹ pažymint, kad prie jo kabo votai, tačiau smulkiau situacija nedetaliuzuota. 1674 m. nurodoma, kad Odelsko Švč. Mergelės Marijos paveikslas buvo stebuklingojo paveikslo kopija.⁸⁰ 1670 m. **Induros** inventoriuje pažymėta, kad parapijoje buvo stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos, kairėje rankoje laikanti Kūdikių paveikslas, papuoštas perlų vėriniais, sidabrinium kryželiu ir kitais votais.⁸¹ Dar vienas Gardino dekanato stebuklingasis paveikslas buvo **Dambra- vos** bažnyčioje, - tai pažymi 1709 m. rugsėjo 1 d. po gaisro surašytas inventori-rius. Jo duomenimis, Dambra vos bažnyčios koplyčioje buvusio Švč. Mergelės Marijos Rožinio paveikslo negalėta išgabenti iš bažnyčios, kol nebuvo išneštas cimborijus su Švenčiausiuoju Sakramentu.⁸² Tad šis paveikslas stebuklingu tampa gaisro metu. Švč. Rožinio brolijos altorius (bet be stebuklų) Dambra voje nurodytas 1660–1662 m. Gardino dekanato vizitacijos metu.⁸³

Lydos dekanato **Žirmūnų** parapijoje 1669 m. buvo Loreto Švč. Mergelės Marijos stebuklingasis paveikslas, papuoštas sidabrinėmis plokštelėmis ir kitais votais.⁸⁴ 1673 m. duomenimis, žymus Švč. Mergelės Marijos paveikslas patalpin-tas medinės bažnyčios dešinėje pusėje buvusioje mūrinėje koplyčioje.⁸⁵ **Lydoje** 1700 m. žinomas Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo paveikslas, kurio stebuklus 1692 m. gegužės 25 d. aprobavo Vilniaus vyskupas K. Bžostovskis, suteikdamas kaip votą auksinę karūną. Švč. Mergelę puošė balta suknie (*sukienka biata*), ją supo 30 žiedų ir 3 sidabrinės paaukuotos karūnos bei kiti smulkesni votai.⁸⁶ Lydos dekanato **Kamenka** parapijoje irgi žinomas Švč. Mergelės Marijos ste-buklingasis paveikslas. 1700 m. paveikslas minėtas šoniniame altoriuje, susirū-pinta prie to paveikslo vykusių stebuklų aprobavimu. Pasitelkus liudininkus ir komisarus, vizitacijos metu suteikta paveikslo stebuklingumo aprobata, liepta knygoje fiksuoti stebuklus.⁸⁷ 1716 m. paveikslas minimas centriniame bažny-

⁷⁹ Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 1799.

⁸⁰ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 211.

⁸¹ Ten pat, l. 75v.

⁸² Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 355.

⁸³ Gardino dekanato vizitacija. 1660–1662 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3969, l. 76.

⁸⁴ Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 1329.

⁸⁵ Kurczewski J. ..., l. 2.

⁸⁶ Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 1422.

⁸⁷ Ten pat, l. 965, 1000.

čios altoriuje, papuoštas sidabro aprėdais ir karūnomis ant Marijos ir Kūdikelio Jėzaus galvų, apdovanotas votais.⁸⁸ Yra žinių apie dar vieną kai kurių parapijiečių laikytą stebuklingu, tačiau bažnytinės vyriausybės neapbruotą Švč. Mergelės Marijos paveikslą, 1700 m. buvusį Lydos dekanato **Vosyliškių** Šv. Petro ir Pauliaus parapijoje. Paveikslą, patalpintą didžiajame altoriuje, puošė sidabrinės karūnos ant Marijos ir Kūdikelio Jėzaus galvų, rankose laikė sidabrinį skeptrą, šalia buvo kryžius ir 15 žvaigždžių.⁸⁹ Katarzynos Mączewskos tyrimų duomenimis, šį paveikslą (stebuklingu dar nevadintą) prieš 1669 m. papuošė Kvintų, Snarskių ir Šalevičių giminių paaukotos sidabrinės puošmenos. Pirmąkart šis paveikslas minimas 1636 m. inventoriuje, jau tada jam, nors ir nestebuklingam, buvo paaukotos 5 votyvinės plokštelės.⁹⁰

Pabaisko dekanate 1700 m. stebuklingieji paveiksai minimi Pabaiske, Žemaitkiemyje ir **Inturkėje**. Pastarojoje buvo Švč. Mergelės Marijos ir Jėzaus neapbruotas, bet adoruojamas paveikslas, papuoštas sidabro votais (plokštelėmis).⁹¹ **Pabaisko** bažnyčios didžiajame Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų altoriuje patalpintas didelėmis malonėmis tarp įvairaus luomo žmonių pagarsėjęs, tačiau neapbruotas stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos, rankose laikanti Jėzų, paveikslas, kurį puošė dvi paaukuotos karūnos, 21 plokštelė ir kiti votai.⁹² 1670 m. Pabaisko parapijos ribose buvusiame Gelvonų kaime Vilniaus arkidiakonas Mikalojus Slupskis aptiko Ukmergės seniūno Kazimiero Daumanto Siesickio su žmona ir vietinių gyventojų (ne tik katalikų, bet ir žydų, „eretikų“) stebuklingu laikytą akmenį (jame buvo įsispaudę kūdikio pėdutės), kurio garbinimą nedalyvaujant katalikų kunigui griežtai uždraudė, apkaltindamas stabmeldyste ir grasindamas ekskomunika. Apklausęs liudininkus ir ištyręs stebuklų tikrumą, paliepė Pabaisko klebonui

⁸⁸ Ten pat, l. 887.

⁸⁹ Ten pat, l. 2611–2612.

⁹⁰ Mączewska K. Kościół parafialny p. w. ŚŚ. Piotra i Pawła w starych Wasiliszkach / Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego. Redakcją naukowa Maria Kałamajska-Saeed, Kraków, 2010, t. 3, s. 76; Vosyliškių bažnyčios inventoriūs. 1669 m. VUB, f. 57–B53–232.

⁹¹ Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 661. 1782 m. Inturkės parapijoje joks stebuklingasis paveikslas nebeminimas. Žr.: Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu. Parengė Algirdas Antanas Baliulis. Vilnius, 2010, p. 175–184.

⁹² Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 2013. 1782 m. Pabaisko parapijoje joks stebuklingasis paveikslas nebeminimas. Žr.: Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. ..., p. 4.

toje vietoje pastatyti koplyčią ir prižiūrėti akmens pagerbimą.⁹³ Šis pavyzdys rodo, kaip pagoniškosios kultūros reliktus absorbuodavo tuo metu dažnai sinkretizmo apraiškomis pasižymėjusi katalikiškoji kultūra. **Žemaitkiemio** bažnyčios didžiajame Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų altoriuje minimas senas malonėmis pagarsėjęs Marijos paveikslas, kurio stebuklingumas neapčiuoatas.⁹⁴ 1783 m. vizitacijoje rašoma, kad vienus šioje parapijoje vykusius stebuklus 1644 m. užfiksavo tuometinis klebonas Mackevičius, kitus – Pabaisko dekanas Jonas Jendžejevskis 1671 m., tačiau paveikslas stebuklingumas XVIII a. pabaigoje vis dar nebuvo patvirtintas.⁹⁵ 1782 m. **Skiemonių** parapijoje minimas neapčiuoatas, daugiau kaip 100 metų stebuklais pagarsėjęs Švč. Mergelės Marijos Aplankymo paveikslas.⁹⁶ Nežinia, kaip konkrečiai XVII a. žmonės vertino šį paveikslą, ar jie tikrai jį gerbė kaip stebuklingą.

Breslaujos dekanatas pasižymėjo stebuklingųjų paveikslų gausa. 1665 m. **Labanoro** inventoriuje pažymėta, kad bažnyčioje buvo Čenstakavos pavyzdžio stebuklingasis paveikslas, papuoštas 23 votais ir sidabrinėmis plokštelėmis.⁹⁷ 1675 m. J. Kurczewskio santraukoje rašoma, kad parapijoje yra Švč. Mergelės Marijos paveikslas, laikomas stebuklingu.⁹⁸ Veikiausiai čia tas pats paveikslas, kurio stebuklingumas neapčiuoatas. 1675 m. **Zarasuose** minimas „žymus ir stebuklais garsus Švč. Mergelės Marijos paveikslas“, kurio garbei buvo liepta prisiminti apleistą paprotį ir kasdien vidurdienį skambinti varpais Angelų Išgelbėjimą.⁹⁹ Istoriografijoje teigiama, kad šį paveikslą bažnyčiai dovanojo Vilniaus sufraganas Abraomas Vaina. 1610 m. paveikslas padėjo Vilniui išsigelbėti nuo gaisro.¹⁰⁰ Trečiasis stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos paveikslas paminėtas **Daugėlišio** parapijos inventoriuje. Jis buvo patalpintas Zagurskių koplyčioje.¹⁰¹ Ketvirtasis stebuklingasis Šv. Mikalo-

⁹³ Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. ..., p. 281–282, 285–289.

⁹⁴ Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 3072.

⁹⁵ Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. ..., p. 104.

⁹⁶ Ten pat, p. 140.

⁹⁷ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 137.

⁹⁸ Kurczewski J. ..., l. 124.

⁹⁹ Ten pat, l. 126–127.

¹⁰⁰ Vaišvilaitė I. Baroko pradžia Lietuvoje. Vilniaus dailės akademijos darbai 6. Vilnius, 1995, p. 49.

¹⁰¹ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 44.

jaus atvaizdas 1675 m. buvo **Pohosto** bažnyčios dešiniajame altoriuje.¹⁰² Tai vienas iš nedaugelio LDK stebuklingųjų paveikslų, kuriame pavaizduota ne Švč. Mergelė Marija, o kitas šventasis. Beje, Labanoro ir Zarasų parapijose stebuklingieji paveiksai, minimi ir 1782–1783 m. Breslaujos dekanato vizitacijoje¹⁰³, šias abi bažnyčias puošė XX a.¹⁰⁴

Ukmergės dekanato **Pagirių** parapijoje 1675 m. žinomos Švč. Mergelės Marijos stebuklingas paveikslas, patalpintas bažnyčios koplyčioje, papuoštas sidabrine karūna¹⁰⁵, tačiau, deja, koplyčia ganėtinai apleista. Klebonui Vladislavui Borkovskiui liepta suremontuoti bažnyčią ir koplyčią, o stebuklus, ištikusius prie paveikslo, registruoti atskiroje knygoje. Vizitatorius apgailestavo, kad tokia knyga vizitacijos metu jam nebuvo parodyta.¹⁰⁶ Šis atvejis rodo, kad stebuklingojo paveikslo buvimas parapijoje nereiškę, jog jis ir bažnyčia bus rūpestingai užlaikomi. Vizitatorius kaltino kleboną per mažai dėmesio skiriant bažnyčiai. **Kėdainiuose** žinomas paaukuotas stebuklingas Švč. Mergelės Marijos altorius su Jėzaus atvaizdu, papuoštas sidabro plokštelėmis.¹⁰⁷ Atkreipiame dėmesį, kad stebuklingu vadinamas visas altorius, ne vien jame buvęs XVII a. pradžioje tapytas¹⁰⁸ Švč. Mergelės Marijos paveikslas. 1784 m. Ukmergės dekanato vizitacijoje minimas malonėmis pagarsėjęs, bet neturintis aprašytų stebuklų, sidabro votais papuoštas Pagirių paveikslas didžiajame bažnyčios altoriuje. Kitose dekanato parapijose 1784 m. stebuklingieji atvaizdai neminimi.¹⁰⁹

Išskirtinis stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos paveikslas Trakų dekanato **Trakų** parapijoje nurodytas 1675 m. vizitacijos reformavimo dekrete. Klebonui vizitatorius paliepė prie šio paveikslo giedoti Kurstą Švč. Mergelės Mari-

¹⁰² Ten pat, l. 271.

¹⁰³ Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu. Parengė Romualdas Firkovičius. Vilnius, 2008, p. 161, 216.

¹⁰⁴ Lietuva – Marijos žemė... p. 152, 109. Labanoro paveikslas sudegė 2009 m. bažnyčios gaisro metu.

¹⁰⁵ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 255.

¹⁰⁶ Kurczewski J. ..., l. 99.

¹⁰⁷ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 98v, 105v.

¹⁰⁸ Vaišvilaitė I. Baroko... p. 49.

¹⁰⁹ Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu. Parengė Sigitas Jegelevičius. Vilnius, 2009, p. 211.

jos garbei.¹¹⁰ Dar ir šiandien išlikęs paveikslas buvo vienas garsiausių LDK, turėjęs sekinių įvairiose LDK katalikų bažnyčiose.

Vitebsko dekanato Sapiegų funduotoje **Čerėjos** bažnyčioje 1674 m. minimas stebuklingas Šv. Mykolo, kovojančio su drakonu, atvaizdas, sidabru, auksu puoštas, su 15 sidabrinių didelių ir mažų plokštelių, jam pagerbti pastatyta sidabro lempa. Karo metu šis paveikslas su jį puošusiu sidabru buvo priglauostas Čerėjos Baltosios cerkvės bazilijonų vienuolyne, po karo su dideliais vargais atgautas.¹¹¹ Polocko dekanato **Budslavo** parapijoje buvo bernardinų prižiūrima Švč. Mergelės Marijos stebuklingoji ikona.¹¹² Šis paveikslas – popiežiaus Klemenso VIII dovana Minsko vaivada Jonui Pacui 1598 m.¹¹³

Tyrimas parodė, kad Vilniaus vyskupijoje labiausiai buvo pagerbiama Švč. Mergelė Marija, laikyta tarpininke, paprastų tikinčiųjų užtarėja. Vizitacijų ir inventorių medžiagoje stebuklingieji atvaizdai paprastai vadinami tiesiog Švč. Mergelės Marijos atvaizdais nedetalizuojant, koks siužetas ten pavaizduotas. Tik, pvz., iš paminėtų dviejų karūnų kartais galime suprasti, kad pagrindinis paplitęs stebuklingųjų atvaizdų siužetas buvo Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu Jėzumi vaizdas. Minimi Čenstakavos, Loreto Švč. Mergelės Marijos paveikslų sekiniai, Rožinio, Sopulingoji Švč. Mergelė Marija. Stebuklingais laikyti Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo ir Aplankymo paveikslai. Iš šios mariologinės tematikos išsiskyrė Šv. Mykolo ir Šv. Mikalojaus stebuklingieji paveikslai. Šv. Mykolo Arkangelo, kovojančio su drakonu, siužetas buvo tarsi žemiškų kovų su priešais, ypač Maskva, įprasmintojas bei dvasinių sielos kovų liudytojas. Šv. Mikalojaus, vieno populiariausio šventųjų tarpe Europoje, gebėjimas padėti žmonėms sunkiais laikotarpiais buvo aktualus nagrinėjamo periodo LDK gyventojams.

Nagrinėti šaltiniai informuoja nebūtinai apie pačius žymiausius stebuklinguosius Vilniaus vyskupijos paveikslus. Antai A. Vijūkas – Kojalavičius 1650 m. išspausdintoje LDK bažnyčios istorijoje kaip pačias žymiausias, stebuklų malone garsėjusias, Vilniaus vyskupijos katalikiškas vietas išvardino Vilnių, Trakus, Nesvyžių, Polocką, Alvitą, Budslavą, Černicą bei Pagi-

¹¹⁰ Kurczewski J. ..., l. 87–88.

¹¹¹ Vilniaus vyskupijos parapijų inventoriai. 1668–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 25.

¹¹² Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 1349.

¹¹³ Vijūkas-Kojalavičius A. Lietuvos istorijos įvairenybės. 2 dalis. Vilnius, 2004, p. 88.

rius (apie pastaruosius tikslesnės informacijos neturėjo).¹¹⁴ Mūsų nagrinėti šaltiniai nesuteikė informacijos apie Vilnių ir Černičą. 1700 m. Nesvyžiaus parapiinės bažnyčios vizitacijos medžiagoje galbūt dėl lakoniškumo neminimi Visų Šventųjų Angelų bažnyčioje vykę stebuklai¹¹⁵, o gal jau jie nebevyko. Polocke XVII a. antroje pusėje jau nebebuvo 1656 m. Maskvos nugriautos Šv. Kazimiero jėzuitų bažnyčios, pastatytos 1518 m. stebuklingajai lietuvių pergalei prieš Maskvą (pasirodęs Šv. Kazimieras nurodė brastą per Dauguvą ir taip išgelbėjo lietuvių kariuomenę) pažymėti.¹¹⁶ Tai rodo, kad stebuklų vietos LDK kito priklausomai nuo susiklosčiusių aplinkybių. Nors apie Trakų Dievo Motinos paveikslą informacijos mūsų nagrinėtame šaltinių klode pateikta, tačiau ji buvo labai lakoniška. Šio tyrimo metu išsamiausių duomenų rasta apie Alvito, Eismantų, Naujadvario ir Stvolovičių stebuklinguosius Švč. Mergelės Marijos atvaizdus, prie jų vykusius stebuklus, paaukotus votus ir formuotas pamaldumo praktikas.

Daugiausia stebuklingųjų atvaizdų minima Vilniaus vyskupijos Slanimo, Valkavisko, Lydos, Gardino, Breslaujos ir Pabaisko dekanatuose, kurių 4–6 parapijose patirti stebuklai. Išsiskyrė Gardino dekanatas – čia net šešiose bažnyčiose fiksuoti stebuklai. Neturėjome išsamios Breslaujos dekanato vizitacijos, tačiau turėti inventorių rinkiniai ir J. Kurczewskio atlikta M. Slupskio vizitacijos santrauka vis tiek suteikė duomenų apie šio dekanato ribose buvusius keturis stebuklinguosius paveikslus. Šis dekanatas plyti Vilniaus vyskupijos šiaurinėje dalyje, ribojasi su Livonija. Toliau į šiaurės rytus už Breslaujos dekanato plytinčiuose Polocko ir Vitebsko dekanatuose stebuklų mažai, tik po 1 stebuklingąjį atvaizdą kiekviename. Simno ir Alvito dekanatuose užfiksuoti stebuklai pakankamai tikslūs, nes turėjome išsamius vizitacijų aktus. Šiame regione stebuklai paplitę vidutiniškai po 2–3 stebuklingus atvaizdus dekanatuose. Apie Trakų ir Ukmergės dekanatus pasakyti daugiau ką nors sunku, nes neturėjome išsamių vizitacijų aprašymų, polinkis į stebuklus juose vidutiniškas arba mažesnis už vidutinį (po 1–2 stebuklingus atvaizdus). Įdomu pastebėti, kad Ružanų, Kauno ir Augustavo dekanatuose (nors turėjome detalias šių dekanatų vizitacijų medžiagas) stebuklų nesutikome.

Turimi duomenys parodė, kad nagrinėti stebuklingieji atvaizdai paprastai buvo dovanoti garbingų asmenų jų funduotoms ar kitaip su jais susiju-

¹¹⁴ Ten pat, p. 60–92.

¹¹⁵ Vilniaus vyskupijos parapijų vizitacijos ir inventoriai. 1668–1717 m. BCz. 1775 IV, l. 1603–1714.

¹¹⁶ Vijūkas-Kojalavičius A. Lietuvos istorijos..., p. 84.

sioms parapijoms bažnyčioms. Kai kurie paveikslai fundatorių iniciatyva buvo gauti netgi iš popiežių (Alvitas, Budslavas). Atvaizdai patalpinami garbingiausiose bažnyčių vietose, centriniame altoriuje ar specialiai pastatytose koplyčiose, rūpinamasi, kad tikintiesiems būtų patogu juos aplankyti. Alvite ir Žirmūnuose bažnyčios buvo medinės, Naujadvaryje – pusiau mūrinė, pusiau medinė, o koplyčios, skirtos stebuklingiesiems paveikslams patalpinti, mūrinės, kas liudija didelę pagarbą Dievo malonėmis garsėjusiems paveikslams. Rūpinamasi patogiai altoriuje įtaisyti stebuklingąjį paveikslą, kad liktų vietos prabangiems auksiniams, sidabriniams ar kuklesniems ne tokio prabangaus metalo, vaškiniais votams pakabinti ir tikintiesiems pamaldumo praktikoms demonstruoti. Prie stebuklingųjų paveikslų buvo giedamos giesmės Švč. Mergelės Marijos garbei, rūpinamasi muzika, organizuojamos procesijos, vykstama į piligriminės kelionės stebuklingojo paveikslo lankyti. Klebonui liepiama turėti specialią knygą, į kurią būtų surašomi prie paveikslo įvykę stebuklai, sudaromi paaukotų votų inventoriai.

Prie paveikslų įvykusių stebuklų aprašymai atspindi tuometinių žmonių pagrindines problemas ir pavojus. Tikėta, kad stebuklingieji paveikslai padėdavo nuožmaus karo su Maskva metu apsisaugoti nuo priešų puolimo, kovoti mūšiuose, išsigelbėti nuo maro. Švč. Mergelė Marija gelbėjo skęstant, nugalint sunkias ligas, gimdymo metu. Manyta, kad visuomenę kamavusio bado akivaizdoje padėdavo išsaugoti gyvulius. Stebuklai paskatindavo atsiversti kitatikius į katalikybę.

XVII a. antrojoje pusėje palaiptiesiems stebuklingųjų paveikslų daugėjo, tuo pačiu didėjo neapbruotųjų paveikslų garbinimas. Galime teigti, kad dauguma tuo metu pagerbtų stebuklingais laikytų atvaizdų buvo nepatvirtinto stebuklingumo. Tai liudija, kad stebuklai buvo reikalingi to meto žmonėms, jų laukta kaip Dievo malonės pasireiškimo. Stebuklas buvo tarsi ištiesta Dievo ranka, pakylėjanti žmogų nuo dažnai žiaurios kasdienybės, išvaduojanti nuo karo, maro, ligų ir kitų nelaimių. Nagrinėti fragmentiški šaltiniai suteikia tik fragmentišką stebuklo laukimo vaizdą Vilniaus vyskupijos parapijose XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. pradžioje. Tačiau surasti faktai yra gyvo žmonių tikėjimo liudijimai, bylojantys, kiek daug tuometinėje kasdienybėje buvo fizinės kančios bei vilties sulaukti stebuklo bei sielos išganymo. Tikėjimas ir viltis palengvindavo tuometinių tikinčiųjų buitį ir būtį, įprasmindavo gyvenimą bei jame puoselėjamas dvasines vertybes.

Priedas

Stebuklingųjų atvaizdų paplitimas Vilniaus vyskupijos parapijose¹¹⁷

Dekana- tas	1660–1669 m.	1673–1676 m.	1686, 1700 m.	1716–1717 m.	Atvaizde vaizduojama
Simno		Seinai ¹			Marija
		Simnas ²			Marija
Alvito	Alvitas ³	Alvitas ⁴	Alvitas ⁵		Loreto Marija
			Pilypavas ⁶		Marija
			Račkos ⁷		Marija su Kūdikiu
Gardino	Eismantai ⁸	Eismantai ⁹	Eismantai ¹⁰		Marija su Kūdikiu, Sopulingoji Marija
	Krasnoboras ¹¹				Marija su Kūdikiu
		Odelskas ¹²	Odelskas ¹³		Marija
	Naujadvaris ¹⁴				Marija
		Indura ¹⁵			Marija su Kūdikiu
Lydos			Lyda ¹⁷		Marijos Apreiš- kimas
	Žirmūnai ¹⁸	Žirmūnai ¹⁹			Loreto Marija
			Kamenka ²⁰	Kamenka ²¹	Marija
			Vosyliškės ²²		Marija su Kūdikiu
Slanimo	Slanimas ²³				Marija
	Dvožecas ²⁴	Dvožecas ²⁵		Dvožecas ²⁶	Marija
	Liachovičiai ²⁷	Liachovičiai ²⁸			Marija
	Stvolovičiai ²⁹	Stvolovičiai ³⁰		Stvolovičiai ³¹	Loreto Marija
		Zadvija ³²		Zadvija ³³	Čenstakavos Marija
Valka- visko			Valkaviskas ³⁴		Marija
			Jaluvka ³⁵		Marijos Aplan- kymas
			Luna ³⁶		Marija
			Rudava ³⁷ (Bžostovicoje)		Marija

¹¹⁷ Lentelėje išskirti keturi laikotarpiai, susiklostę pagal tuo metu atliktų vizitacijų ir surastų inventorių medžiagą.

		Mscibovas ³⁸		Marija
Trakų		Trakai ³⁹		Marija
Ukmergės		Pagiriai ⁴⁰		Marija
		Kėdainiai ⁴¹		Marija (altorius stebuklingas)
Breslaujos	Labanoras ⁴²	Labanoras ⁴³		Čenstakavos Marija
		Zarasai ⁴⁴		Marija
		Daugėliški ⁴⁵		Marija
		Pohostas ⁴⁶		Mikalojus
Pabaisko			Pabaiskas ⁴⁷	Marija su Kūdikiu
			Inturkė ⁴⁸	Marija su Kūdikiu
			Žemaitkiemis ⁴⁹	Marija
			Skiemonys ⁵⁰	Marijos Aplan- kymas
Vitebsko		Čerėja ⁵¹		Mykolas
Polocko	Budslavas ⁵²			Marija

¹ Kurczewski J. ..., l. 145.

² Ten pat, l. 82–83.

³ MAB, f. 318–28550, l. 144–144v; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 217.

⁴ Kurczewski J. ..., l. 78.

⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 13.

⁶ Ten pat, l. 58.

⁷ Ten pat, l. 75.

⁸ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 47. 1663 m. Eismantuose minimi du stebuklingieji paveikslai: Švč. Mergelės Marijos didžiajame altoriuje ir Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios koplyčios altoriuje. Vėliau minimas tik Švč. Mergelės Marijos stebuklingasis paveikslas didžiajame altoriuje.

⁹ Kurczewski J. ..., l. 45.

¹⁰ VUB, f. 57–B53–1180. Inventorius sudarytas 1689 m.

¹¹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3969, l. 88v–90v. 1660 m. Krasnoboro oratorijos inventorius.

¹² Kurczewski J. ..., l. 48; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 211.

¹³ BCz. 1775 IV, l. 1799. Inventorius sudarytas 1686 m.

¹⁴ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3969, l. 37–40; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 187.

¹⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 75v.

¹⁶ BCz. 1775 IV, l. 355. Minima 1709 m.

¹⁷ Ten pat, l. 1422.

¹⁸ Ten pat, l. 1329.

¹⁹ Kurczewski J. ..., l. 2.

²⁰ BCz. 1775 IV, l. 989, 1002.

²¹ Ten pat, l. 891.

²² Ten pat, l. 2611–2612.

²³ VUB, f. 57–B53–41, l. 74.

- ²⁴ Ten pat, l. 83–84.
²⁵ Kurczewski J. ..., l. 4.
²⁶ BCz. 1775 IV, l. 403.
²⁷ VUB, f. 57–B53–41, l. 105, 110v.
²⁸ Kurczewski J. ..., l. 9.
²⁹ VUB, f. 57–B53–41, l. 112. Loreto Marijos paveikslas buvo, bet stebuklai dar neminimi.
³⁰ Kurczewski J. ..., l. 8.
³¹ BCz. 1775 IV, l. 2141.
³² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 405.
³³ BCz. 1775 IV, l. 2911.
³⁴ BCz. 1775 IV, l. 2535; Zgliński M., Kościół parafialny..., s. 164.
³⁵ BCz. 1775 IV, l. 671.
³⁶ Ten pat, l. 704.
³⁷ Ten pat, l. 63.
³⁸ Kurczewski J. ..., l. 37–38.
³⁹ Ten pat, l. 87.
⁴⁰ Kurczewski J. ..., l. 98; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 255.
⁴¹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 98v, 105v.
⁴² Ten pat, l. 137. Inventorius sudarytas 1665 m.
⁴³ Kurczewski J. ..., l. 124.
⁴⁴ Ten pat, l. 126–127.
⁴⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 44.
⁴⁶ Ten pat, l. 271.
⁴⁷ BCz. 1775 IV, l. 2013.
⁴⁸ Ten pat, l. 661.
⁴⁹ BCz. 1775 IV, l. 3072.
⁵⁰ Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. ..., p. 140.
⁵¹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 25.
⁵² BCz. 1775 IV, l. 1349.

Vaida Kamuntavičienė

WAITING FOR A MIRACLE IN THE PARISHES OF THE VILNIUS EPISCOPATE
FROM THE SECOND HALF OF THE 17TH CENTURY TO THE BEGINNING OF
THE 18TH CENTURY

Summary

This article presents the analysis of the materials given to church officials during the visitations of parishes of the Vilnius episcopate during the period from the second half of the 17th century to the beginning of the 18th century. Much scholarly attention is devoted to the phenomenon of miraculous images and paintings in the Great Duchy of Lithuania and the dominant attitude of religious people towards them. Additional information has been obtained from various parish inventories, too. The main objective of the article has been to demonstrate in what regions the spread of miraculous pictures happened to be the most intense, what was depicted in these pieces of religious art and what were their veneration practices. It has also been aimed to find out in what ways the phenomenon of miraculous images changed and developed over time. It should be noted that the present analysis covers the material acquired exclusively from parish churches since the churches of different monasteries and convents have not been included into the research.

After examining a number of resources, different miraculous images and paintings (*miraculosa*) have been found in thirty-eight parishes. Some of them were officially acknowledged and recognized by top officials of the Catholic Church as truly miraculous. Other images did not receive any recognition concerning their miraculous qualities but the local people considered them to be such. In fact, the number of paintings belonging to the second category was much bigger, indeed. Although the Council of Trident prohibited the veneration of miraculous images without official approval, the demand for miracles became stronger namely during the period from the second half of the 17th century to the beginning of the 18th century. As a consequence, the number of images and paintings considered to be miraculous rapidly increased.

The Virgin Mary holding the Child Jesus became a typical and widely spread plot of miraculous paintings. There were many observations about different pictures created as imitations of Madonna of Częstochowa, the Madonna of Loreto or Our Lady of the Holy Rosary. Images depicting the Annunciation, the Visitation of the Virgin Mary were also regarded as miraculous. Apart from all above-mentioned Mariological themes, it is also possible to distinguish the miraculous paintings of St. Michael and St. Nicholas.

The deanery of Gardinas (Гародня) was very famous for numerous miracles because even six of its parishes proclaimed to have miraculous paintings. Judging from the documents provided by the deaneries of Slanimas (Слонім), Valkaviskas (Ваўкавыск), Lyda (Ліда), Breslauja (Браслаў) and Pabaiskas some miracles have been mentioned in five or four parishes. One can easily make a conclusion that miracles have been quite widespread in the south – western and in the northern part of the Vilnius episcopate, right on the frontier with Livonia. The deaneries of Alvitās, Simnas and Ukmergė had necessary documentation about two or three widely known miraculous paintings. Miracles have never been reported in the parishes attributed to the deaneries of Ružanai (Ружаны), Kaunas and Augustavas (Augustów). No conclusions can be made about

other deaneries due to the lack of serious and reliable data. In the course of this research the greatest amount of informational material about miraculous images was found in the parishes of Alvitas, Eismantai (Ейсімонты), Naujadvaris (Новы Двор) and Stvolovičiai (Сталавічы).

Willing to honor the Virgin Mary, people traditionally sung canticles and chants in front of miraculous paintings. They frequently organized solemn processions or went on special pilgrimages in order to see a particular miraculous painting. Parish priests were told to keep special books where all miracles related to a concrete miraculous image had to be recorded. Besides, there were special inventories of votive objects donated by people in gratitude for heavenly graces.

The descriptions of miracles that happened not far from certain miraculous paintings can serve as a reflection of the main problems and dangers experienced by the people at that time. It was believed that during ruthless wars with Moscow miraculous paintings could ensure protection from enemies and their attacks, help fight the battles or save from the plague. The Virgin Mary was expected to keep from drowning, cure serious sicknesses or provide much needed assistance for women having a difficult labour. At that time the society badly suffered from famine and people hoped that their animals could be saved from evil upon the intercession of the Mother of God. In addition, miracles encouraged people practicing other forms of religion to convert to Catholicism.

Translated by *Giedrė Pranaitytė*

Lietuvos valstiečių religingumas XVIII a.: tamsioji mėnulio pusė

JOLITA SARCEVIČIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Dalyje sintetinių tyrimų apie krikščionybės padėtį Lietuvoje aptariamu laikotarpiu piešiamas gana optimistinis vaizdas. Nors XVII a. vid. – XVIII a. pradžioje gerokai praretėjo vyskupų šaukiami sinodai (iki XVIII a. vidurio Vilniaus vyskupijoje sušaukti 5 sinodai, Žemaičių vyskupijoje – vos vienas 1752 m.), vyskupijų vizitacijas, būta ir tokių iškilių pavyzdžių kaip Livonijos vyskupas Juozapas Puzina, vadovavęs procesijoms, klausęs išpažinčių ir lietuviškai sakęs pamokslus liaudžiai. Teigiama, kad visą XVIII a. nepastebimai gilėjo ir intensyvėjo parapinė sielovada, visa tai davė gausių barokinio pamaldumo vaisių – be kita ko, ir lietuvių valstietijos sluoksnyje. 1655–1740 m. laikotarpis laikytinas parapinės ir vienuoliškos sielovados „aukso amžiumi“. Augo kunigų parengimo reikalavimai, gausėjo parapinės dvasininkijos – 70 proc. parapijų aptarnavo 2–7 kunigai, nebe vienas suvargęs dvasininkas kaip anksčiau. XVII a. pabaigoje išspausdintas pirmasis katalikiškas maldynas lietuvių kalba – Rožinio brolijai skirtas dominikono Jurgio Kasakauskio „Rožančius Švenčiausios Marijos Panos“. Matyt, šiuo laikotarpiu galutinai sukrikščionintas ir valstietiškas kalendorius, kuriame žemės ūkio darbų ar sezonų pradžia susieta su šventųjų minėjimais bažnyntiniame kalendoriuje¹.

XVIII a. antrojoje pusėje situacija toliau gerėjo, mat prie atsinaujinusios Bažnyčios raginimų rūpintis vargšais prisidėjo ir Apšvietos idėjos. Šiuo metu popiežiaus Benedikto XIV buvo sukurtas katalikiškos apšvietos modelis, pabrėžęs Biblijos mokymą, bažnytinių ceremonijų paprastumą ir kuklumą,

¹ Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sud. V. Ališauskas. Vilnius, 2006, p. 274–284.

bažnytinės cenzūros sušvelninimą. Ėmė formuotis naujas vyskupo ir klebono tipas, kokybiškai nauji tikinčiojo ir ganytojo tarpusavio santykiai. Klebonas turėjo tapti artimu žmogumi, didžiausiu autoritetu ir patarėju, parapijos gyvenimo organizatoriumi ir jos gerovės sergėtoju. Paskutiniame XVIII a. ketvirtyje sustiprėjo Bažnyčios hierarchų dėmesys socialinei liaudies padėčiai, moraliniams baudžiamos padariniams. Būta baudžiamos panaikinimo atvejų privačiose valdose – taip pasielgė Vilniaus kanauninkas Ksaveras Povilas Bžostovskis, 1769 m. įkurdamas Pavlovo respubliką. Katalikiškosios Apšvietos idėjos vis dažniau krypo į žemiausią visuomenės sluoksnį – valstiečius, vis dažniau imta kalbėti apie prastuomenės švietimą². Taip pat kalbama apie tai, jog XVII a. antrosios pusės ir viso XVIII a. požymis – šiuo metu susiformavę liaudies religijos pagrindai, vadinamoji liaudies katalikybė³.

Vis dėlto kai kurie tyrinėtojai nurodo, jog, nepaisant Katalikų Bažnyčios pastangų kuo intensyviau kontroliuoti visuomenės gyvenimą pačiose įvairiausiose sferose, kaimas sėkmingai išsaugojo savo papročius, vadovavosi savo etika, nepatikliai ir netgi lengvabūdiškai žvelgė į Bažnyčios diegiamas krikščioniško gyvenimo normas, neretai ir pajuokdavo iš sakyklų skelbiamas tiesas. Visa tai skatino profanaciją, netgi šventvagystes. Todėl Bažnyčia turėjo atsisakyti abstrakčių religijos sąvokų ir pritaikyti savo mokymą prastuomenės mentalitetui bei išsilavinimo lygiui, o biblinius siužetus pasakoti liaudžiai suprantama kalba. Pirmiausiai reikėjo paveikti valstiečių vaizduotę ir jausmus⁴: „geriausia [aiškinti apie pagrindines tikėjimo tiesas] nesinaudojant mokslinga terminija, o paprastais, liaudžiai suprantamais žodžiais, o visų geriausia – turėti minėtąsias paslaptis atskleidžiančių paveiksliukų – prasčioko protas lengviau supras aiškinimus žiūrėdamas į juos; taipogi sukelti jam pasibaurėjimą nuodėmėmis geriausiai padės pragaro paveikslas su pavaizduotos pasmerktųjų kančiomis; mat tokių žmonių vaizduotė labai laki“⁵. Visa tai savotiškai skatino religinių praktikų susiliejimą su liaudies papročiais ir tikėjimais. Į Bažnyčios kalendorių įtraukiama arba stengiamasi įtraukti kuo daugiau vietinių šventųjų. Tai buvo neabejotina liaudies įtaka, tikėjimas, kad anapusinis gyvenimas išties veikia realybę, o senąjį namų dievukų kultą pui-

² Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 313–320; Burszta J. *Chłopskie źródła kultury*. Warszawa, 1985, s. 137–138.

³ Burszta J. *Chłopskie źródła kultury...*, s. 104.

⁴ Ten pat, s. 108–110.

⁵ Nauka dla nowych spowiedników z włoskiego języka na polski wytłomaczona przez X. Pawła Xawerego Brzostowskiego pisarza Wielkiego W. X. L. Kanonika katedralnego Wilenskiego. Wilno, 1765, cz. I, s. 108.

kiai pakeitė krikščioniškosios religijos personažai. Valstiečių mąstymo būdas išliko toks pats, tik senosios maginės formulės ir užkalbėjimai virto krikščioniškomis maldomis, o krikščioniškose šventėse savo vietą rado senieji papročiai: daugelis Velykų papročių, žolynų šventinimas, Sekminių dieną praktikuojamas laukų apėjimas, vainikų plukdymas per Jonines ir panašiai⁶, nors sinoduose pažymima, kad reikia visais įmanomais būdais rauti šiuos prietarus lauk⁷. Nepaisant to, jau pačioje XVIII a. pabaigoje (1796 m.) rašytuose pamoksluose Kiprijonas Lukauskas vėl plačiai aptaria katalikybės simbolių naudojimą kasdieninėje magijoje ir griežtai kritikuoja tokius papročius:

Ir teyp suserga kas unt akiu, tay anas zinklina, zegnoia, kuszta ne zinau kokius zodzius yr wundeniu Szwieštu apszlaksta. Gałwa sopia, saka reykia ję krizium sumieruoty, o potam krizium suriszty sopulis nustoia. Suserga waykas unglis unt wundenia meta yr anas unt ju prateia. Uzpuola drugis, waystas unt jo, apipiaustyti nagus, pļauku truputi nukirpty, blindiey, gļuosniey uzgrieszty, wagiū uzmuszty yr poterus sukałbiety. Suserga gywolis, tay ji suzinklina suziegnoia, bet ne runku, nes ne pagiełbietu, ale piautuvu arba warpstiu. [...] Tokie, kurie tay dara arba kitiems darodija, grieszija, nes Diewa atstoia, kada ne nuog jo pagałbos giejdzia, bet nuog welnia⁸.

Visos šios praktikos liudija, kad žmonių sąmonėje ir toliau tebeegzistavo mitinis-magiškasis požiūris į pasaulį; magija, kuria buvo galima paveikti aplinką, dabar buvo tik „sukrikščioninta“ ir neabejotinai sustiprinta religijos autoriteto. Aptariamojo laikotarpio šaltiniai atskleidžia žemą reflektuojantį ir teorinį visos visuomenės religingumo lygį. Tikėjimas buvo reiškiamas papras-tais išoriniais ir regimais veiksmais: dalyvavimu šv. Mišiose, kalvarijų lankymu ir pan. Tai buvo ir naujas patyrimas, ir malonus nuotykis, mat masinės praktikos visada žadėjo įdomių patirčių.

Tad nors bendra Katalikų Bažnyčios situacija taisosi ir daugelyje sričių pastebimi akivaizdaus augimo ženklai, pabandžius iš arčiau pažvelgti į religijos ir finansiškai silpniausias, tačiau skaitlingiausias socialinės grupės – valstietijos santykį, kyla daug klausimų ir abejonių, ar viskas išties buvo taip gražu. Visą ilgą XVI–XVIII a. laikotarpį tikinčiųjų – ypač kaime – katechizacija buvo vienas svarbiausių Katalikų Bažnyčios sielovados uždavinių. Parapijų ganytojams buvo nuolat primenama ir nurodoma po sekmadienio pamokslu skatinti

⁶ Burszta J. Chłopskie źródła kultury..., s. 110.

⁷ Rubin W. Lud w polskim ustawodawstwie synodalnym do rozbiórów Polski / Sacrum Poloniae millenium. Rzym, 1955, t. II, s. 140–141.

⁸ Lukauskas K. Pamokslai. Vilnius, 1996, p. 60.

parapijiečius kalbėti „Tėve Mūsų“, „Sveika, Marija“, o advento metu ir prieš šv. Velykas eiti išpažinties, taip pat kas sekmadienį mokyti tikinčiuosius katechizmo – tiek suaugusiuosius, tiek vaikus⁹. 1607 m. sinodo nutarimuose jau aiškiai įtvirtinta nuolatinės prastuomenės katechizacijos sistema, apimanti namus, mokyklą ir bažnyčią. Kaip funkcionavo ši sistema realybėje?

Pagrindinė problema ieškant atsakymų į šį klausimą – šaltinių vienpusiškumas. Kadangi prastuomenės atstovai, būdami beraščiai, patys beveik nieko apie save nepasakė, didžioji dalis mus pasiekusių žinių – tai trečiųjų asmenų nuomonės, liudijimai, įsivaizdavimai. Tai pasakytina ir apie valstietijos religingumą. Neturėdami pačių valstiečių liudijimų apie savąją pasaulėžiūrą ir religines nuostatas, tegalime kalbėti tik apie vadinamąjį išorinį religingumą, t. y. religijos poveikį valstiečių visuomeniniam gyvenimui, ekonomikai, moralei ir pan. Todėl atskleisti to meto valstiečių religingumo lygį straipsnyje mėginama apžvelgiant XVIII a. nusistovėjusias valstietijos katechizacijos formas ir būdus, kuriuos skelbė Katalikų Bažnyčia, bei lyginant šio mechanizmo veikimą praktikoje. Kadangi prastuomenės katechizacija turėjo apimti ir namus, ir mokyklą, ir bažnyčią, čia apsiribosime tik suaugusiųjų religingumo ir katechizacijos analize, mokyklą palikdami nuošalyje. Taip pat nenagrinėsime ir kai kurių kitų religingumo apraiškų: valstiečių dalyvavimo religinių brolių veikloje, kalvarijų ar stebuklais garsėjusių vietų lankymo, santykio su religiniu menu ir pan.

Neverta abejoti, kad religija vaidino svarbų vaidmenį kaimo bendruomenėje, buvo apeigų ir ideologijos pagrindas. Idealusis kaimo bendruomenės modelis įpareigojo, kad šeimnininkai atstovautų savo šeimai ir šeimynykščiams, samdiniams, taigi prisiimtų įvairialypę atsakomybę. Pirmiausiai, tėvai buvo atsakingi už vaikų religinį auklėjimą, o šeimnininkai ir ponai turėjo rūpintis samdinių ir šeimynykščių religinėmis praktikomis. Tėvai netgi sinodo nutarimuose buvo skatinami ne tik mokyti vaikus katechizmo tiesų, bet ir kasdien drauge su jais kalbėti pagrindines maldas, eiti išpažinties¹⁰. Jie nuolat raginti negailėti vaikams mokslo – tiek dėl sielos išganymui reikalingų žinių, tiek dėl gyvenime praversiančios patirties ir išsilavinimo. Krikščioniška tėvų pareiga „leisti vaikus mokytis parapinėse mokyklose [...] Ko ten jūsų vaikai mokysis? Švento tikėjimo tiesų, pamaldumo ir krikščioniško paklusnumo, gerų papro-

⁹ Słowiński J. Z. Katechizmy katolickie w języku polskim od XVI do XVIII wieku. Lublin, 2005, s. 126.

¹⁰ Ten pat.

čių, naudingų rankdarbių ir t. t. Skaityti, rašyti, skaičiuoti ir viso to, kas jiems gali būti naudinga visą gyvenimą¹¹.

Namuose tikėjimo tiesas skleidė ne tik tėvai ir šeimnininkai. 1717 m. Vilniaus sinodo nuostatuose sakoma, kad „nėra geresnio būdo pagerinti tikėjimo tiesų žinias tarp prastuomenės kaip klebonų lankymasis tikinčiųjų namuose per Kalėdas“¹². Klebonai turėjo spręsti ir namuose kilusius ginčus tarp sutuoktinių – tačiau tik įtikinėjimais, niekada nesigriebdami mušimo, o jeigu tai nepadeda – kreiptis į civilinę valdžią¹³. Prastuomenės – tarp jų ir valstiečių – katechizacijai buvo skiriama ir dalis sielovadinės literatūros. Vieno iš Vilniuje išleistų katekizmų autorius, be kita ko, pabrėžia ir poreikį tikėjimo klausimais šviesti paprastus žmones namuose, kur šie galėtų tobulintis savarankiškai:

*[kadangi] šie svarbūs mokslai niekur atskirai nėra surašyti, o sudėti į storas knygas ir tarsi praryti pastarųjų didumo, tad juos atrasti neturtingiems krikščionims labai sunku [...] Ši knygelė gali pasitarnauti daugeliui, nes yra ir reikalinga, ir naudinga, ir lengva, ir gerai atgaivina atmintį. O kadangi reikalinga, dvasiškiečiai, ponai ir šeimnininkai joje išdėstytą mokymą turi dažnai skleisti sau pavaldiems žmonėms; kadangi naudinga, kiekvienas turi stengtis ją įsigyti, negaišdamas laiko išsamių darbų skaitymui – ir pats nesivargindamas gali peržvelgti keletą puslapių, ir kitiems paaiškinti; kadangi paprasta, turi rasti vietą kiekvieno krikščionio namuose kaip geriausia priemonė reikalingiausioms žinioms įgyti.*¹⁴

Kaip matome iš šių deklaruojamų nuostatų, bent jau dalis dvasininkų prastuomenę laikė ir ganėtinai raštinga, kad įsigytų ir skaitytų knygas, ir pasirengusia intelektualiai savarankiškai plėsti žinias Bažnyčios mokymo klausimais.

Buvo ir dar viena priežastis, lėmusi raginimus valstiečiams mokytis namuose. Ją nurodo vieno iš Vilniuje leistų katekizmų autorius: „Kadangi lėtas ir netašytas protas (koks yra kaimiečių ir prasčiokų) gali suprasti tik paprasčiausiais ir trumpiausiais žodžiais išdėstytą mokymą, reikia, jog užduodami klausimai ir atsakymai, kurių mokomasi, niekada nesikeistų, o visada

¹¹ Katechizm dla ludzi zycia wieyskiego przez..., Wilno, 1790, s. 137.

¹² „Tempus disseminandi hanc sacram doctrinam, populumque rudem instruendi, aptissimum est sub tempus strenae, visitando parochianos“ – Decreta, sanctiones et universa acta synodi a. D. 1717 celebratae. Vilnae, 1717, p. 64.

¹³ Rubin W. Lud w polskim ustawodawstwie synodalnym..., s. 141.

¹⁴ Katechizm krotki zawierający w sobie nauko cztery nuypotrzebniejszye o fundamentach wiary, o pokucie, o kominunii, i o powinnościach chrześcijańskich dla nauki prostaczków pod czas spowiedzi Wielkonocney służący. Przez jednego plebana diecezyi Wileńskiy do druku podany. Wilno, 1762, l. A2v.

išliktų vienodi. Tačiau labiausiai mane šį darbą parašyti spaudė kita priežastis: kadangi mano ir mano pagalbininkų bažnyčioje dėstomi mokslai žmonėms per vieną ausį įeidavo, per kitą išeidavo, galbūt atmintyje išliks ilgiau, jei bus ne tik girdimi bažnyčioje, bet ir paėmus į rankas turės galimybę prisiminti namie¹⁵. Šiuo atveju susiklosto paradoksali situacija: netgi abejodamas adresatų intelektualiais gebėjimais, nusivylęs jų noru priimti diegiamą informaciją, dvasininkas vis dėlto viliasi juos galėsiant pasisemti naudos iš *nuolat* (kursyvas mano – J. S.) skaitomo katekizmo.

T. Wiśliczo nuomone, aktyvus pamaldumas tam tikru laipsniu padėjo palaikyti šeiminių autoritetą tarp pavaldinių, tačiau pirmiausiai buvo vienas svarbiausių gero „gaspadoriaus“ vaizdinio sudedamųjų dalių¹⁶. Tad šeiminkai buvo įpareigoti rūpintis, kad visi jų pavaldiniai ar tarnai bei samdiniai sekmadieniais privalomai lankytų maldos namus¹⁷. Nepaisę šių nuostatų šeiminkai Bažnyčios požiūriu nusižengdavo ir vienai svarbiausių savo kaip krikščionių pareigai „sekmadieniais ir švenčių metu ištikimai, noriai ir nevēluojant dalyvauti mišiose. Iš artimesnių vietų dalyvauti turi visi, vieną palikdami saugoti namų nuo piktadarysčių ir gaisro. Iš tolimesnių vietovių tedalyvauja pagal galimybes, tačiau reikia stengtis, kad svarbiausių švenčių metu ir sekmadieniais nors pusė šeimynos su vienu iš šeiminių aplankyti bažnyčią. Piemenys iš artimesnių vietovių bandą tepargena namo, o patys tedalyvauja mišiose. Iš tolimesnių turi būti pakeičiami ir išleidžiami bažnyčion bent kas antrą sekmadienį“¹⁸. Šeiminkams buvo nurodoma drauge su samdiniais melstis, priminti jiems tikėjimo tiesas; rodyti ne tik darbštumo, bet ir krikščioniškos gyvensenos pavyzdį; galiausiai jie buvo atsakingi ir turėjo stropiai sekti, kad samdiniai ne tik lankytų pamaldas, bet ir bent sykį per metus eitų išpažinties – paprastai velykinės¹⁹. Ūkinėse instrukcijose taip pat neretai nurodomi privalomi atlikti pamaldumo aktai. 1721 m. Zarasų dvaro (tuo metu buvo Vilniaus vyskupo valda) inventoriaus apraše iškalbingai rašoma: „Kadangi kai kurie šios valdos pavaldiniai nepaisydami Dievo įstatymų ir nesirūpindami savo sąžine neina velykinės išpažinties ir šventadieniais nelanko Šv. Mišių, todėl nurodau šioje valdoje kaip ir kitose, kad kiekvienas pavaldinys [...] kas sekmadienį ir kitų švenčių metu į bažnyčią iš namų siųstų bent vieną asmenį.

¹⁵ Ten pat, l. A2v–A3.

¹⁶ Wiślicz T. Zarobić na duszne zbawienie. Religijność chłopów małopolskich od połowy XVI do końca XVIII wieku. Warszawa, 2001, s. 49.

¹⁷ Rubin W. Lud w polskim ustawodawstwie synodalnym..., s. 139.

¹⁸ Katechizm dla ludzi zycia wiejskiego..., s. 136

¹⁹ Ten pat, s. 136–138.

Jei iš kurių nors namų neateitų niekas, [šeimininkas] kaskart bažnyčiai sumoka šeštoką. O šešiskart sumokėjęs, šventadienio metu turi būti pasodintas kaladėn, kad visi jį matytų. [...] taip elgtis ir su tais, kurie šventadieniais dirba²⁰. 1781 m. instrukcijoje Obelių ekonomui nurodyta, kad palivarkų valstiečiai susirinkę draugėn privalo rytais ir vakarais sukalbėti „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Tikiu“, sekmadieniais ir švenčių dienomis dalyvauti šv. Mišiose, kasmet atlikti velykinę išpažintį, o nemokantys poterių ir katekizmo turi būti siunčiami pas kleboną²¹. T. Wiśliczas, tyrinėjęs Mažosios Lenkijos valstiečių religingumą XVI–XVIII a., teigia, kad nuolatinis dalyvavimas apeigose (nesvarbu, kokios tikybos) buvo laikomas veiksmu, ugdančiu bendrą pavaldinių paklusnumą. Kaip iliustruojančius pavyzdžius jis mini atvejus, kai reformatai skatino savuosius valstiečius lankyti katalikiškas pamaldas, jei jau šie nenorį dalyvauti protestantiškose²². Tiesa, toks prievartinis ėjimas į bažnyčią kėlė kitokių problemų – toli gražu ne visi valstiečiai čia susirinkdavo pamaldžiai nusiteikę. Todėl nors viena krikščionių pareigų buvo „Bažnyčioje ne tik elgtis kukliai, kaip šventoje vietoje ir dera, bet ir nuoširdžiai melstis, atidžiai klausytis pamokslų, kunigo paraginimų bei skaitomo katekizmo“²³, dvasininkai neretai piktindavosi, kad parapijonys ateina į bažnyčią išgėrę, ten šurmuliuoja, daugiau bendrauja tarpusavyje nei klauso ganytojo sakomo pamokslų, o jaunimas žvalgosi vieni į kitus, nepaisydami šventos vietos.

Tačiau sinodų nutarimuose atsiskleidžia ir kita realybės pusė. Juose nuolat kalbama apie šeimininkus, kurie savo pavaldiniams arba tarnams nesuteikdavo galimybės vaikščioti į bažnyčią netgi sekmadieniais – tokie buvo peikiami²⁴. Be to, dvasininkai suprato, kad, neatsižvelgdami į žemės ūkio srities poreikių specifiką, nesulauks tikinčiųjų paramos. Todėl nors buvo griežtai draudžiama ne tik ponams versti savo pavaldinius dirbti šventadieniais, bet ir patiems valstiečiams dirbti savo reikmėms bent kiek rimtesnius darbus (pavyzdžiui, balinti audeklus), kunigai buvo raginami atsižvelgti į aplinkybes: jei ilgai lydavo arba supuldavo keli šventadieniai iš eilės, klebonas galėjo leisti dirbti būtiniausius darbus ir tokiomis dienomis, kad nebūtų patiriama materialinių nuostolių²⁵. Pavyzdžiui, 1744 m. Vilniaus sinodas paskelbė specialų popiežiaus Benedikto XIV 1743 m. gegužės 7 d. indultą, kuriuo visai diecezi-

²⁰ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 11, ap. 1, b. 3772, l. 10v.

²¹ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 321.

²² Wiślicz T. Zarobić na duszne zbawienie..., s. 24.

²³ Katechizm dla ludzi życia wiejskiego..., s. 137.

²⁴ Rubin W. Lud w polskim ustawodawstwie synodalnym..., s. 139.

²⁵ Ten pat, s. 149.

jai buvo leista liepos, rugpjūčio ir rugsėjo mėnesių šventadienius, pasitaikančius savaitės viduryje, perkelti į artimiausius sekmadienius, išskyrus Mergelės Marijos Dangun Ėmimo šventę²⁶.

Vis dėlto, nors religijos tiesų mokymas pasiekdavo valstiečius jau namuose, būta vieno pavojaus, apie kurį dvasininkai veikiausiai nė nenumanė skatindami tėvus rūpintis teikti vaikams pirmąsias religijos tiesų pamokas. Mat patys suaugusieji buvo menkai išprusę šioje srityje, todėl ne visada jų perteiktos žinios atitiko oficialiąją Bažnyčios mokymo doktriną. Dar blogiau, kad klaidingai tėvų išmokyti vaikai suaugę neretai atsisakydavo paklusti jų paklydimus kritikuojantiems klebonams: taip atsitikus skundėsi ir piktinosi vienas iš XVIII a. katekizmo autorių: „Viena [moteriškė], kalbėdama „Sveika, Marija“ tarė „ir pagirtas tavo sūnus Jėzus, Dievo sūnus, Šventoji Dvasia“. O kuomet liepiau jai šioje vietoje neminėti Šventosios Dvasios, mat tai prieštaruja katalikiškam tikėjimui, nepanoro klausyti. Netgi man pasakius, jog nepaklusti kunigui ir neatsakyti paklydimu jau yra erezija, atsiliepė: neatsakysiu, nes mane taip pamokė manoji motina, tad kodėl negaliu taip tikėti ir melsis?“²⁷ Ne vieną panašų atvejį savo studijoje apie Mažosios Lenkijos valstiečių pamaldumą mini ir T. Wiśliczas²⁸.

Vis dėlto daugiausiai žinių tikėjimo klausimais valstiečiai gaudavo ne namuose. Daugiau ar mažiau praprusinti tėvų, kai kurie gilindavo žinias mokyklose, o vėliau visą gyvenimą buvo mokomi bažnyčiose. XVI–XVIII a. laikotarpiu vienas svarbiausių Katalikų Bažnyčios sielovados uždavinių buvo tikinčiųjų – ypač kaime – mokymas religijos tiesų. Pagal Tridento susirinkimo nurodymus, nuolat kartojamus ir sinodų nutarimuose, katechizacijos pareiga pirmiausiai teko diecezijų dvasininkams. Deja, pastarieji šią priedermę vykdė prastai. Pagrindine to priežastimi kai kurie tyrinėtojai laiko dvasininkų parengimo spragas, o jų pasekmė – liaudyje visuotinai įsigalėjęs tikėjimo tiesų ir krikščioniškosios moralės nepažinimas bei nenoras mokytis katekizmo²⁹. Iš tiesų reikalavimai valstiečiams (ir visai prastuomenei apskritai), kaip rodo sinodų medžiaga, buvo minimalūs: mokėti persižegnoti, žinoti pagrindines maldas („Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Tikiu“),

²⁶ Decretales summorum Pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones Synodorum Provincialium et Dioecesanarum Regni ejusdem ad summum collectae. Posnaniae, 1882, s. 89.

²⁷ Słowiński J. Z. Katechizmy katolickie..., s. 171.

²⁸ Wiślicz T. Zarobić na duszne zbawienie..., s. 35 i inn.

²⁹ Koceniak J. Duchowieństwo diecezjalne / Historia Kościoła w Polsce. Red. B. Kumor, Z. Obertyński. Poznań, 1974, t. 1, cz. 2, s. 440.

Dekalogą, pagrindinius Bažnyčios priesakus ir elgesio taisykles einant išpažinties. Tačiau nuo pat XVI a. provincijų sinoduose nuolat primenama būtinybė geriau diegti svarbiausias tikėjimo tiesas parapijiečiams atskleidžia, kad padėtis šioje srityje keitėsi ir lėtai, ir menkai. T. Wiśliczas atkreipia dėmesį, kad dvasininkų ambicijos mokyti kaimiečius apsiribojo svarbiausių maldų ir pagrindinių formulių išmokymu mintinai, nereikalauta jas suprasti. Ir XVIII a. viduryje šis tikslas, tyrinėtojo nuomone, buvo pasiektas. Pasiekimas išties nemenkas, jei prisiminsime, kad XVI a. pabaigoje diecezijų sinoduose nuolat kartojama, jog prastuomenėje daugelis nemoka žegnotis, nežino poterių, net Dievo ir Bažnyčios įsakymų³⁰. Drįstume teigti, jog padėtis Lietuvoje vargu ar buvo geresnė. Nors nežinojimas tuo metu teologijoje ir sielovadoje buvo sutapatintas su tikėjimo menkumu³¹, atidžiau pažvelgę į liaudies religinių žinių lygį turime pripažinti, kad formulių žinojimas taip pat nerodo gilesnio religingumo. Veikiausiai daugeliu atvejų jos buvo tariamos mechaniškai, nesivarginant perprasti turinio. Tai jau prieštaravo potridentinės Bažnyčios nuostatoms, visuotinę formulių ir maldų įdiegimą laikiusioms reikšmingu veiksmu lavinant tikinčiųjų religingumą. Jos turėjo tapti savotišku pagrindinių tikėjimo tiesų kompendiumu, o jų turinys – privalomu minimumu informacijos ir nuorodų, reikalingų žmogui pasiekti išganyką. Tuo tarpu parapijiečiams buvo svarbu tinkamai „įkomponuoti“ automatiškai beriamas formules į apeigas, gebėti deramai atkartoti reikiamą tekstą reikiamoje vietoje, nesivarginant jo suprasti. Šią užduotį veikiausiai lengvino ir parapijos dvasininkai, kontroliavę, kad formulės būtų *žinomos* (kursyvas mano – J. S.), o ne siekė bent minimalios jų egzegezės. Būtent tokią išvadą patvirtina ir T. Wiśliczo studijoje pateikti duomenys apie šaltiniuose užfiksuotus absurdiškus poterių iškraipymus:

Sunku teigti, kad tokių padėčių lėmė tik kalbos barjeras, išties nedidelis. Veikiausiai tai buvo klausimas apie išmokimą maldos, kaip tam tikros žodžių ir garsų sekos, kurios prasmę besimeldžiančiajam suprasti nėra poreikio. Toks tekstas vertingas kaip visuma. Svarbiausiai – sugebėti pakartoti jį atitinkamą kiekį kartų deramoje vietoje ir deramu laiku³².

Nepaisant visko, Bažnyčia vienareikšmiškai buvo suinteresuota priglausti visas avelas, todėl dvasininkai įpareigoti su išpažinties ateinančia prastuomene

³⁰ Wiślicz T. Zarobić na duszne zbawienie..., s. 34.

³¹ Słowiński J. Z. Katechizmy katolickie..., s. 335.

³² Wiślicz T. Zarobić na duszne zbawienie..., s. 35.

elgtis nuosaikiai, maloniai ir kantriai, mat ganytojo šiurkštumas atstumia tikinčiuosius³³. Apskritai vertėtų tarti keletą žodžių apie parapijų dvasininkus. Akivaizdu, kad šie ganytojai – tiek vikarai, tiek klebonai – nepriklausė dvasininkijos elitui, nebuvo itin mokslingi, nepersistengdavo dirbdami sielovados srityje, tačiau neretai – kaip rodo vizitacijų medžiaga ar kiti dokumentai – mėgo išgerti, buvo vaidingi, godūs pinigų ir savo parapijiečius ne visada mylėjo krikščioniška meile. Pateiksime pavyzdį iš 1785 m. Vilniaus kapitulos atlikto tyrimo, kiek pagrįsti skundai Svirių klebono elgesiu. Pasak liudininkų, dvasininkas mėgo plūstis, ypač muštis:

Be priezasties kad ką būtų mušęs – negirdėjau, mušė Jurgį Babičių, tačiau dėl to, kad paliko sargybą, kitą mušė dėl to, kad gėrė svetimoje karčiamoje, vienok kirčių liepdavo duoti visiškai nedaug – vienam 20, kitam –12. Žinau, kad stipriai sumušė samdinį, kuris po to ilgai sirgo, dar ir dabar nevisiškai pasveiko [...] be to, girdėjau, kad tą samdinį norėjo prisirišęs prie arklio uodegos parsivesdinti klebonijon, tačiau ponas neleido [...] Šablinskį sumušė pagaliu ir smarkiai sutrenkė jam ranką. [...] Dažnai vaikščiojo į karčiamą ir plūdo, kad žmonės negerty, o sugavęs ten savo samdinį stipriai mušė sakydamas – „tave kaip šunį prirakinsiu prie sienos“. [...] Berniokui taip spyrė į pilvą, kad tasai parpuolė ir apalpo. Labai dažnai būna, kad jei kunigui kas nepatinka, krato jį (parapijiečių – J. S.) galvas – kas šventadienį tai nutinka kokiais dešimčiai žmonių. [...] Tai matydami žmonės ir juokiasi, ir piktinasi. [...] pats mačiau, kaip vienai mergai [...] už tai, kad netinkamai priėmė Komuniją, trenkė per veidą. [...] Ir iš sakyklos nemoko, kaip paprastai elgiasi kiti kunigai, o išijautęs apšaukia veltėdžiais, lėbautojais, šunsnuikiais. [...] Tiesa, kad matydami tokį nemalonų kunigo elgesį [žmonės] išpažinties nebeina į Svirus, o į Kiemeliškį ar Bistryčių...³⁴

Kitas liudininkas, devyniolikmetis varginininkas, nors patvirtino, kad klebonas įsakęs duoti 50 kirčių bizūnu, nenorinčiam į mišparus vykti pusberniui spyręs į pilvą, purtęs parapijiečius už galvų ir juos plūdęs, vis dėlto nebuvo tikras, ar tikrai dėl tokio elgesio žmonės mieliau renkasi kaimyninių parapijų bažnyčias³⁵.

Net ir susidūrę su tokia spalvinga šaltinių medžiaga turime atsižvelgti, kad dokumentuose (ypač vizitacijose) atsispindi „tamsioji“ parapijų ganytojų kasdienio gyvenimo pusė, mat šaltinis dėl savo pobūdžio pabrėžia klaidas, išsišoki-

³³ Rubin W. Lud w polskim ustawodawstwie synodalnym..., s. 143.

³⁴ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 14, l. 40.

³⁵ Ten pat, l. 40v.

mus ar kitokius nukrypimus nuo deklaruojamojo dvasininko gyvenimo ir būdo idealo. Vargu ar reikėtų išvelgti dvasininkų piktą valią. Juk netgi tos nedidelės kaimo parapijų klebonų sielovados pastangos buvo vienintelis valstiečiams prieinamas sąlytis su pamaldumu, o valstiečių bendravimas su savuoju ganytoju – vienintelė jungtis su vyraujančia religine kultūra. Todėl būtent nuo klebono priklausė, kokie jos elementai bus įsisavinti. Ilgus metus vienoje parapijoje gyvenantis klebonas įskiepydavo parapijiečiams *savo* (kursyvas mano – J. S.) pamaldumo pomėgius ir dvasines praktikas. Tai pastebėjo ir amžininkai. Kritikuodamas parapijų katechizacijos būklę XVIII a. viduryje, H. Kołłątajus teigia:

Blogiausia, kad netgi katekizmai, toji paprasčiausia tikėjimo mokykla, nebuvo vienodi. O jų pateikimo būdas toks apgailėtinas ir nemalonus žmonėms, kad retai kur norėta jo mokytis, o dar rečiau ką nors iš tokio mokymo buvo galima suprasti, mat kiekvienoje parapijoje buvo mokoma pagal klebono užgaidas. Iš vienos parapijos į kitą patekęs žmogus susivokdavo, kad beveik nieko nemoka dėl mokymo įvairovės ir keistenybių³⁶.

Kita priežastis, tolinanti ne tik valstiečius, bet ir visą varguomenę nuo Bažnyčios – mokesčiai už suteikiamus sakramentus ir kitas paslaugas. Todėl sinodų nutarimuose šis klausimas buvo gana smulkiai aptariamas, o nuo XVIII a. detalai nustatyta, koks dvasininko patarnavimas kiek kainuoja, ir jo nebuvo galima viršyti. Dvasininkai raginti nelupikauti, nereikalauti arklio ir vežimo vykdamai pas ligonį, tenkintis kad ir nedideliu užmokesčiu už krikštą ar sutuoktuves. Daugiausiai dėmesio buvo skiriama laidotuvėms. Už jas draudžiama imti bet kokią atlygį, pačius neturtingiausius buvo nurodoma laidoti veltui, nes neišgalintys susimokėti laidoja savo numirėlius miškuose³⁷. Vilniaus sinodas 1744 m. nurodė taip elgtis, perspėdamas apie gresiančią bausmę nepaklususiems³⁸. Tačiau praktika atskleidžia, kad neretai šito nebuvo paisyta, ir valstiečiai už dvasininkų paslaugas atiduodavo paskutinius skatikus. Kita vertus, net visi šie nurodymai neapsaugojo mirusiųjų nuo bedieviško – misijonierių akimis – išniekimo: minima, jog kai kuriose Lietuvos ir Gudijos vietovėse egzistavo pagoniškas paprotys, vadintas *mogilek* – ant mirusiųjų karstų buvo dedama maisto ir gėrimų, tikintis taip jiems padėti³⁹. Tiesą pasa-

³⁶ Kołłątaj H. Pamiętnik o stanie duchowieństwa katolickiego polskiego i innych wyznań w połowie XVIII wieku. Poznań, 1840, s. 39.

³⁷ Rubin W. Lud w polskim ustawodawstwie synodalnym..., s. 144.

³⁸ Ten pat, s. 145.

³⁹ Bańbuła M. Liturgia na misjach ludowych i w duszpasterstwie parafialnym Zgromadzenia księży Misjonarzy w Polsce 1651–1864 / Nasza Przeszłość, 45(1976), s. 260.

kiaus, situacija prietarų aspektu apskritai buvo sudėtinga. Valstiečiai išsaugojo ir daugelį kitų tikėjimų ir burtų, kuriuos smulkiai išvardija 1775 m. Vilniuje leisto katekizmo autorius:

Nusideda tikri burtininkai, kurie moka skraidyti per Jonines arba kitu laiku susitaria su velniu. Kurie laiko skraidūną (orig. latawca – J. S.) arba aitvarą, taipogi kurie turi užkeiktą daiktą (orig. inkluza – daiktas, kuriame slepiasi piktoji dvasia, padedanti daikto turėtojui; piktas pinigas – J. S.) dėl laimės dvikovoje. Dailidės, kurie namus stato ant galvų (veikiausiai kalbama apie po pamatais dedamas aukas, turinčias garantuoti pastatui apsaugą nuo gaisro, perkūnijos ir pan. – J. S.), šundaktariai, malūnininkai, kurie užkalba. Kurie moka užkalbėti kraują ar šliužo įkandimą, šauliai, sugebantys pagadinti arba sutaisyti šaudyklę, kurie jaunavedžius užburia, kad negyventų ilgai ar nesutartų. [Tie], kurie pirmąsyk išginus gyvulius padaro taip, kad vilkas bandai nedarytų nuostolių. [...] [Kurie] gydo ligas, sergančiajam nukirpę nagus ir plaukus nuo galvos, neša į liūną arba kryžkelėn. Nukreipia ugnį arba užkalba švilpynę ar smuiką, savomis bitėmis užsiundo svetimas. [...] Kurie moka užkalbėti drugį. Kurie sijoja, penktadieniais duoda valgyti sūrio. Mergos, kurios kavaliariams sukelia liūdnumą ar ilgesį. [...] kurie valgio kąsnius numeta ir nulieja [gėrimo] po stalą. Norėdami laimėti teisme, apverčia girnas... Kurie susirgę eina ar važiuoja pas senius ar senes būrėjas. Įsėja rugius ar kitus javus [...] Nusideda moterys, kurios užkeikia ir buria liedamos vandenį, o susirgusius vaikus gydo sūrmaišio siūlais. [...] Kurie nusiplauna krikšto aliejų. Užkalbėjimais gydo išvaržą arba kokį trūkį. Kurie užkalba alų, degtinę ar vandenį ir taip arba gydo ligonius, arba kenkia sveikiems. [...] Kurie, burdami, pasiseks ar ne, ties ligonio galva lieja alavą arba vašką į vandenį. Kurie aprūko vaikus vyžomis. [Kurie] neina iš namų, jei kelią perbėga kiškis arba pro vartus praeina moteriškė. Kurie penktadieniais neverpia, skaudant galvai nemeta į krosnį akmenų, neskalbina žlugo, nekepa duonos, neverpia šeštadienio vakarais⁴⁰.

Be katekizmo mokymo, Bažnyčia tikėjimo tiesoms skleisti dar naudojo pamokslus ir išpažintis. Sinodų nutarimuose apie pamokslų sakymą ir apskritai apie kalbėjimo būdą bent kiek pralavintiems žmonėms ir prastuomenei (tarp jų ir valstiečiams) buvo rašoma, kad pastariesiems reikia rinktis kitokią

⁴⁰ Katechizm krotki zawierający w sobie nauki potrzebniejsze sposobem missionarskim przez krótkie pytania ułożony, dla prostaczkow łatwy i służący. Przez jednego plebana dyecezyi Wileńskiey do druku podany. Wilno, 1775, s. 177–180. Nemažai tokios informacijos pateikiama ir unitams skirtame leidinyje – žr. Zankiewicz Demetryusz, Wódz malutkich to jest nauka chrześcijańska, nie dla malutkich w lata tylko, iako w wyrozumienie, pojęcie, y wiadomość o Boskich rzeczach do zbawienia należących, nie-wiadomych, do onych nauczenia. Supraśl, 1717, s. 301–308.

būdą, prisitaikyti prie klausytojų amžiaus, mąstymo, sąlygų, kuriomis kalbama, papročių. Prastuomenei klausant reikėjo vengti nagrinėti ginčytinus klausimus, kelti scholastines problemas ir netgi sakyti per ilgus pamokslus⁴¹. Mat pamokslininkui pasirinkus netinkamą temą arba netinkamai ją pateikus, valstiečiai „pamokslo metu nuobodžiauja, galiausiai arba visiškai bėga lauk iš bažnyčios pamokslo metu, arba nors kūnas vietoje, [į pamokslą] dėmesio nekreipia, galvoja apie ką kita arba snaudžia“⁴². Siekiant pagilinti tikinčiųjų žinias apie tikėjimo tiesas ir krikščionišką moralę bei atgavinti sakramentinį gyvenimą, klebonams buvo nuolat primenama ar nurodoma po sekmadienio pamokslo skatinti kalbėti „Tėve Mūsų“, „Sveika, Marija“, o advento metu ir prieš šv. Velykas raginti valstiečius eiti išpažinties. Taip pat kas sekmadienį mokyti tikinčiuosius katekizmo – tiek suaugusiuosius, tiek vaikus⁴³. Vieno iš Vilniuje leistų katekizmų autorius teigė, jog katekizmas būsiąs naudingas „velykinės išpažinties metu, kuomet prastuomenė paprastai kasdien susirenka, [tad esminės krikščioniškosios tiesos] galėtų kas dieną būti jiems kartojamos ir atnaujinamos“⁴⁴. Vyskupijų sinodai taip pat dažnai primindavo, kad sekmadienio šv. Mišių metu dalis pamokslo būtų skiriama katekizmui aiškinti. O 1725 m. Žemaičių vyskupijos sinodas netgi paskelbė, kad sekmadieniais ir nelabai iškilmingų švenčių metu katekizmo būtų mokoma vietoje pamokslo. Tokie dažni priminimai ir pakartojimai apie sekmadieninę katechizaciją šv. Mišių metu rodo, kad praktikoje to nebuvo laikomasi ir tradicija prigijo tik XVIII a. pabaigoje, ėmus plisti Apšvietos idėjoms⁴⁵. Kai kurie mokslininkai, tyrinėję baroko pamokslus, teigia, kad „jau pats nurodymas mišių metu sausai dėstyti tikėjimo tiesas ir moralę, vykdomas paisant privalomų žinoti katekizme išdėstytų nuostatų, buvo visiškai nesuderinamas su baroko žmonių fantazija ir vaizduote. Žinoma, daugelis katekizmuose dėstomų dalykų yra išbarstyta po šimtus pamokslų. Tačiau tiesiog neįmanoma įsivaizduoti, kad pamokslininko mintis pasiduos tokiam sustabarėjimui, kad savaitė po savaitės skleis vieną po kitos sekančias logiškai išdėstytas teologijos temas“⁴⁶. Tokioms nuostatomis prieštarauja šaltinių medžiaga, kurioje pažymima, jog pamokslai kaimiškųjų parapijų šv. Mišių metu buvo gana didelė

⁴¹ Rubin W. Lud w polskim ustawodawstwie synodalnym..., s. 138.

⁴² Katechizm krotki..., s. 6.

⁴³ Słowiński J. Z. Katechizmy katolickie..., s. 126.

⁴⁴ Katechizm krotki..., s. A3.

⁴⁵ Słowiński J. Z. Katechizmy katolickie..., s. 127.

⁴⁶ Brozowski M. Teoria kaznodziejstwa / Dzieje teologii katolickiej w Polsce. Lublin, 1985, t. 2, cz. 1, s. 406.

problema – ir ne dėl ganytojų patiriamo „nuobodulio“, o dėl jų gebėjimų pasakyti vertesnę pamokslą. Ne tik dėl to, kad prastuomenė menkai jų klausydavo, – jau nuo XVII a. vidurio dvasininkams buvo nurodoma bent pusę pamokslų laiko skirti tikėjimo tiesoms priminti ar / ir aiškinti⁴⁷, o XVIII a. pamokslai buvo sakomi tik metinių švenčių metu. Ne mažesnis rūpestis buvo ir menka dvasininkų kvalifikacija šioje srityje, kaip atskleidžia H. Kołłątajaus teiginys, jog jo jaunystės laikais „buvo ištis reta išgirsti gerą pamokslą paraprijos bažnyčioje... [...] Kur kas dažniau pasitaikydavo girdėti paraprijiečiams skaitomą atitinkamą evangelijos dalį, tačiau kai tik kunigas imdavosi ją aiškinti, kalbėdavo arba ne apie reikalą, arba primaišydavo tiek priekaištų, kad nebelikdavo laiko nei [pamokslų] meniškumui, nei šventumui, kuris dera tokio pobūdžio mokymui“⁴⁸. Tačiau su tokia nuomone galima ir nesutikti. Veikiausiai paraprijų dvasininkų pamokslai ir nebuvo aukšto intelektualinio bei meninio lygio, pasižymėjo paviršutiniškumu ir supaprastinimais, tačiau tik tokia informacija ir galėjo būti suprantama bei priimtina neišlavintų klausytojų protams. Pamokslų kaimo paraprijose užduotis buvo ne aukšta jų kokybė, o reguliarumas ir tęstinumas, lėmę nuolatinį paprasto paraprijiečio sąlytį su verbaliu religinio turinio pasakojimu.

Vertėtų šiek tiek dėmesio skirti ir išpažintims. Jų metu dvasininkas galėjo ir patikrinti penitento žinias religijos klausimais, ir paskatinti bent minimaliai reflektuoti savo elgseną pagal krikščioniškąją moralę. Drauge išpažintis buvo galimybė klebonui asmeniškai kontroliuoti, kaip konkretus asmuo įsisavina krikščioniškosios moralės normas. Nurodymas valstiečiams išpažinties eiti bent kartą per metus aptinkamas ir daugelyje ūkinių instrukcijų (net pasaulietinėse valdose), grasinant nesilaikantiems šio įpareigojimo piniginėmis bandomis. Kaip rodo T. Wiśliczo tyrimai, vizitacijų protokoluose užfiksuota, jog paraprijose kasmetinės išpažinties klausimas buvo sprendžiamas labai sėkmingai jau nuo XVII a. pradžios, pasitelkus paraprijiečių sąrašus ir kortelių sistemą, įpareigojusią valstiečius ir įgalinusią lengvai suskaičiuoti neatlikusius šios priedermės – tokie atvejai buvo ištis pavieniai ir vizitacijose užregistruoti su vardais ir pavardėmis. Pamažu ir tarp pačių valstiečių įsigalėjo nuostatos, kad velykinės išpažinties neatlieka tik ištis sunkiai nusidėjęs žmogus⁴⁹.

Lietuvos bibliotekose pavyko aptikti ne vieną parankinę knygą dvasinin-

⁴⁷ Wiślicz T. Zarobić na duszne zbawienie..., s. 29.

⁴⁸ Kołłątaj H. Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750–1764). Wrocław, 1953, s. 233.

⁴⁹ Wiślicz T. Zarobić na duszne zbawienie..., s.146.

kams, klausantiems išpažinčių – tiek vietos autorių, tiek verstų iš italų, prancūzų kalbų. Visose jose nurodoma su prastuomenės atstovais elgtis švelniai ir nuosaikiai, siekiant nenubaudyti šių neišsilavinusių ir tamsių avelių: „Išklausęs, ką penitentas turėjo pasakyti, gali jo pirmiausiai klausyti apie tikėjimo tiesas, kurių šie žmonės dažnai negirdėję tiek dėl savo apsileidimo, tiek dėl ganytojų neatidumo, mat pastarieji nesirūpina nei jiems patikėtų avelių, nei savo pačių išganymu. Jei nežino svarbiausių tiesų, kad yra vienas Dievas trijuose asmenyse, kad įsikūnijo, kad kiekvienam atlygina pagal poelgius, [tokiam penitentui] negalima suteikti išrišimo, kol neišmoks bent jau tiek, kad žinotų, jog yra asmenys, vadinami Tėvu, Sūnumi ir Šv. Dvasia, tačiau yra vienas Dievas, o ne trys; dėl įsikūnijimo, tai [turi žinoti], kad Kristus yra ir Dievas, ir žmogus, o ne du kristūs“⁵⁰. Atskirą dėmesį klebonai turėjo skirti kaimo piemenims: kadangi pastarieji vasarą retai turėdavo galimybę lankytis bažnyčioje, dvasininkai patys turėjo jiems priminti, kad tai dažniau darytų žiemą, taip pat tikrinti, ar žino tikėjimo tiesas, perspėti neužsiimti dažnai jų tikimais burtais ir prietaisais⁵¹.

Vyskupijų dvasininkų aplaidumą ėmėsi taisyti vienuoliai. Neišprusimas, prietarai, siaubingai menkos religinės žinios lėmė dar vieną būdą pastarąsias pagerinti – tai vadinamosios misijos liaudžiai (prastuomenei), arba parapijų misijos, kurios nuo XVIII a. tapo nuolatinės ir sistemiškos vienuolių sielovadinės veiklos dalimi. Nors vyskupijų dvasininkai taip pat turėjo teisę organizuoti ir atlikti misijas, akivaizdžią pirmenybę šioje srityje neabejotinai turėjo vienuolijos, mat būtent jos įgyvendindavo misijas praktikoje. Svarbiausias tokių misijų tikslas buvo pagilinti tikinčiųjų religines žinias ir pakelti moralę, mokant juos svarbiausių tikėjimo tiesų (*rudimenta fidei*), krikščioniško gyvenimo pagrindų bei normų⁵². Misijų Lietuvoje ir Gudijoje metu, kur liaudies religingumo lygis buvo itin menkas, pirmosiomis misijos dienomis misijonieriai nesakydavo pamokslų ir neklausydavo išpažinčių, o tik mokė katekizmo. Neretai – ypač unitų parapijose – mokyti reikėdavo nuo pagrindų: žegnonės, „Tėve Mūsų“, „Sveika, Marija“, „Tikiu“ ir Dekalogo⁵³. Apie šios akcijos mastus liudija tai, kad į misijų organizavimą įsijungė daugelis vienuolių: jėzuitai, dominikonai ir kiti. Misijos turėjo turtingą ir įvairią programą. Svarbiausi punktai buvo pamokslų sakymas, katekizmo mokymas, išpažinties klausymas bei įvairios pamaldos. Daug dėmesio buvo skiriama pamokslams, dariusiems

⁵⁰ Nauka dla nowych spowiedników..., s. 106.

⁵¹ Rubin W. Lud w polskim ustawodawstwie synodalnym..., s. 139.

⁵² Słowiński J. Z. Katechizmy katolickie..., s. 286.

⁵³ Ten pat, s. 292.

tiesioginių įspūdį tikintiesiems. Jų uždavinys buvo pakelti klausytojų moralę ir dvasią bei paskatinti atgailauti. Tokios misijos XVIII a. skaičiuojamos tūkstančiais, jei ne dešimtimis tūkstančių. Vien Vilniaus provincijoje dominikonai 1751–1754 m. atliko 249 misijas⁵⁴. Amžininkų nuomone, būtent šios misijos, vykusios „tarsi tarp pagonių bei eretikų“, buvo geriausias parapijų dvasininkų aplaidumo įrodymas⁵⁵.

Renigiant straipsnį ir nuolat susiduriant su šaltiniuose užfiksuotu nepaprastai menku valstietijos tikėjimo tiesų išmanymu, kėlusiu nerimą ir dvasininkams, ir pasauliečiams, natūraliai kilo klausimas: ar Lietuvos valstietijos religinis neišprusimas buvo išimtis, sąlygota vėlyvo krikšto, svetimkalbių dvasininkų ir pan.? Atsakymą pasiūlė verstos iš italų, prancūzų kalbų knygos nuodėmklausiams. Jose menko liaudies religingumo problemos įvardijamos kone pažodžiui kaip ir lenkiškoje literatūroje. Iš italų kalbos verstame tekste sakoma:

Tad kai išpažinties ateis paprastas žmogelis, kaimietis, piemuo ar pan., neturintis jokios kilnaus bendravimo ar dorybingo gyvenimo patirties, jokio iš tėvų, kunigų, klebonų ar nuodėmklausių gauto supratimo apie krikščionišką gyvenimo būdą, [...] teprimena jam, kad reikia išoriškai parodyti gailėjimąsi ar dievobaimingumą, pavyzdžiui, mušantis į krūtinę, prašant Dievo malonės ar kaip kitaip pagal jo supratimą ir sugebėjimus⁵⁶.

Kaip matome, su prastu liaudies išmanymu apie tikėjimo tiesas aptariamam laikotarpiu susiduria ir kitų Europos kraštų dvasininkai. Ir ten atsakomybė buvo linkstama priskirti ne tik netikusiai, tamsiai, neišmanančiai prastuomenei, bet ir savo priedermes apleidusiems dvasininkams. Šiuo atveju telieka nuošalyje net dvasininkų „įteisintas“ leidimas bent formaliai pademonstruoti religingumą. Kaip matome, aptariamam laikotarpiu liaudies neišprusimas tikėjimo tiesų atžvilgiu buvo ne vėliausiai Europoje apsikrikštijusios Lietuvos problema – ši tema buvo tokia pat aktuali įvairiuose Europos kraštuose.

Baigiant verta pažymėti, kad naudoti šaltiniai atskleidžia per mažai informacijos apie pačių valstiečių religingumą, ją pavyksta apčiuopti labai sunkiai. Galima pastebėti tendenciją, kad tyrimuose neretai valstiečių religingumo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje įvaizdžiai *a priori* pritaikomi XVIII a. ar net

⁵⁴ Kłózcowski J. Zakon braci kaznodziejów w Polsce 1222–1972. Zarys dziejów / Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972. Red. J. Kłózcowski. Warszawa, 1975, t. 1, s. 98.

⁵⁵ Kołłątaj H. Pamiętnik o stanie duchowieństwa katolickiego..., s. 39.

⁵⁶ Nauka dla nowych spowiedników..., s. 105.

ankstesniems laikams. Galų gale lieka atviras bene pats svarbiausias klausimas: ar nedisponuodami beveik jokiais šaltinių duomenimis iš viso turime galimybių iširti, kuo gi apskritai tikėjo nuolat dirbantis, prastomis buities sąlygomis gyvenantis, ir pono, ir tįjūno, ir kunigo neretai mušamas, varganą kąsnį pelnantis XVIII a. Lietuvos valstietis? Ar jis iš viso turėjo laiko susimąstyti apie po mirties laukiantį atlygį, kai žemėje neretai už savo sunkų būvį jokio atlygio nesulaukdavo? Kiek gili buvo krikščioniškosios moralės ir etikos normų įtaka valstiečių etikos sistemai ir kiek ji lėmė autonominę moralinę hierachiją? Ar tais atvejais, kai iš esmės nėra prieštaros tarp krikščioniškos moralės ir savitos valstiečių bendruomenės etikos, galima teigti, kad jos viena kitą papildo? Juk nuomonės apie valstiečių etinį „nejautrumą“ ar net visišką, tiesiog „prigimtinį“ jų nemoralumą buvo sąlygotos to, kad, remdamiesi savo autonomiška vertybių sistema valstiečiai reaguodavo ne taip, kaip tikėdavosi bajorai ar klebonai.

Iš pateiktos medžiagos matome, kad mechanizmas, kaip prastuomenei atskleisti Bažnyčios mokymą, egzistavo, tačiau praktiškai jis nebuvo efektyvus. Tai galėjo lemti įvairios priežastys, apie kurias reikėtų kalbėti atskirai. Galiausiai reikia pripažinti, kad mokslinis tokio reiškinio kaip atskiros socialinės grupės religingumas praityje aprašymas – ypač mūsų atveju, kai analizuojama neraštinga ir nepalikusi tiesioginių liudijimų grupė – yra veikiau tam tikro modelio siūlymas, o ne galutinis produktas. Vis dėlto tikėtina, kad į daugelį iškeltų klausimų būtų galima atsakyti, jei turėtume ne tik nuodugnai aprašytą krikščionybės Lietuvoje istoriją, bet ir įvairiapusių valstietijos kaip socialinės struktūros tyrimus.

Jolita Sarcevičienė

THE RELIGIOUSNESS OF LITHUANIAN PEASANTS IN THE 18TH CENTURY:
THE DARK SIDE OF THE MOON

Summary

The objective of the article has been to reveal and examine the level of religiousness of Lithuanian peasants in the 18th century by means of reviewing all traditional forms and ways of the catechization of peasants officially supported and professed by the Catholic Church at that time. In addition, various instances related to the practical activity of this mechanism have been extensively compared. It should be indicated that spiritual direction in parishes became much deeper and more intensive namely in the course of the 18th century. However, some researchers hold the opinion that despite impressive endeavours of the Catholic Church to transform moral

principles of the peasantry, most people living in the country successfully preserved their traditional customs, followed their own code of ethics and regarded the norms of behavior declared by the Church as not worthy of serious notice. During a long period from the 16th century to the 18th century the massive catechization of believers was one of the main tasks of the Catholic Church in the realm of spiritual direction. This tendency happened to be especially noticeable in the country. A permanent system of catechization meant for the representatives of the lowest layers of society was established at the beginning of the 17th century. Interestingly, it encompassed not only the private space at home but the school and the church as well. How did this system function in reality?

Parents were made responsible for the religious education of their children, of course. Unluckily, the majority of them were illiterate and incompetent in the delicate sphere of faith. Therefore they could not pass any reliable knowledge of religion to their children. In some extreme cases, having inherited a number of serious misconceptions about faith from their parents, the children frequently refused to accept any corrective remarks from their parsons at later stages of their lives. Most priests, in the meantime, openly criticized abundant misinterpretations of religious truths. All masters were expected to take care of the spiritual life of the household, including members of the family and hired workers. It was widely considered to be one of their Christian duties. They also had to provide a possibility for their hired workers and / or servants to go to church on a regular basis. However, many considerations about those masters who did not allow their subordinates to perform religious duties could be frequently found in a number of resolutions of different synods. Such individuals were severely scolded and reprimanded for being impious. Nevertheless, the Catholic Church sometimes exempted the peasants from the prohibition to work on holy or festal days so that they could avoid unnecessary material losses.

At first, the duty to catechize ordinary people was entrusted to the priests working at various dioceses. Due to their negligent attitude towards this important task, most peasants not only ended up being unacquainted with basic religious truths and the principles of Christian morality but had absolutely no willingness to learn these things from the Catechism. In addition, many religious people regarded negative personal examples of parish priests as highly repulsive. However, the general situation slightly improved after the establishment of so-called parish missions and their number even reached several thousand institutions in the 18th century.

Analyzing the material used in the present article, it has already become obvious that the system of catechization created in order to get the representatives of the lowest layers of society acquainted with the teachings of the Church did not function effectively enough. Although the data presented in the article reveals certain insights about the religiousness of peasants during the above-mentioned period, the entire picture is far from being complete and exhaustive. More information is known about certain views and principles of conduct supported by the Catholic Church, but one can only guess how Lithuanian peasants accepted, internalized and, most importantly, transformed them.

Translated by *Giedrė Pranaitytė*

Žeimių parapija XVIII a.

IRMA STUNDYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Ivadas

Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija nėra kompleksiskai ištirta. Ypač trūksta duomenų iš konkrečių parapijų istorijų, be kurių neįmanoma suvokti bendrą Katalikų Bažnyčios raidą Lietuvoje. Taigi, svarbu pažinti pavienių parapijų istorijos raidą bei vystymosi procesą, kad sukauptas žinias galima būtų perteikti šiandienos kartai bei siekti išsamesnės Lietuvos Katalikų Bažnyčios sintezės.

Straipsnio objektas yra Žeimių parapija XVIII a. Parapija – mažiausia Katalikų Bažnyčios Lietuvoje ląstelė, kuri atliko religinę, švietėjišką, globėjišką, visuomeninę funkcijas, jų svarbą jautė visi visuomenės sluoksniai – tiek didikai, tiek valstiečiai. Žeimių parapija nagrinėjamu laikotarpiu priklausė Vilniaus vyskupijos Ukmergės dekanatui, nuo XVIII a. pabaigos – Kauno dekanatui.¹

Kadangi rimtų Žeimių parapijos istorinių tyrimų ligi šiol nėra, šis darbas paremtas daugiausia archyviniais šaltiniais. Medžiagos ieškota Lietuvos valstybiniame istorijos archyve, Vilniaus apskrities archyve, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne, pačioje Žeimių Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčioje.²

¹ Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie, Wilno, 1912, s. 23; Žeimių bažnyčios inventorių 1796 m., Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga, 1732–1820 m. (originalo kalba: Księga Inwentarzów Kosciola Parafialnego Żeymeńskiego, od roku 1732, do 1820). Žeimių parapijos archyvas (toliau – ŽPA), l. 26.

² Stundytė I. Žeimių parapijos archyvas / Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. Vilnius, 2009, t. XXXII, p. 211–232.

Žeimių bažnyčios archyve aptikta *Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga, 1732–1820 m.*, (originalo kalba: *Księga Inwentarzów Kościoła Parafialnego Żeymeńskiego, od roku 1732, do 1820*) yra šio straipsnio bene pagrindinis šaltinis. Prie šios knygos papildomai yra prisegta ir vėlesnė vizitacijų medžiaga (1851, 1853 m.) bei kiti dokumentai. Paminėtina, kad *Žeimių parapiinės bažnyčios knyga, 1732–1820 m.* sutvarkė 1898–1910 m. Žeimiuose klebonavęs Matas Miežinis (apie tai byloja knygoje paliktas įrašas).³ Galima teigti, kad jis buvo gerai susipažinęs su Žeimių parapijos istorija, kadangi studijavo ir tvarkė bažnyčios šaltinius, publikavo straipsnį apie Žeimius ir Žeimių bažnyčią⁴, todėl jį galima vadinti pirmuoju Žeimių bažnyčios istoriku.

Straipsnyje naudotasi 1732, 1743, 1757, 1764, 1782, 1796, 1806, 1817, 1820 m.⁵ Žeimių parapijos inventorių ir 1783, 1828, 1851, 1853 m.⁶ vizitacijų medžiaga, kuri padėjo susidaryti išsamų vaizdą apie parapijos padėtį. Be bažnyčios inventorių ir vizitacijų medžiagos, naudotasi ir 1744 m. Vilniaus vyskupijos sinodo nutarimais⁷, kitais dokumentais.

Kaip minėta, Žeimių bažnyčios istorija XX a. pradžioje domėjosi Matas Miežinis, jai paskyrė straipsnį, kuriame, remdamasis tuo laikotarpiu bažnyčios archyve buvusiais šaltiniais. Didžiausią dėmesį skyrė Žeimių bažnyčios veiklai, parapijos riboms nusakyti XVIII a. pabaigoje – XX a. pirmajame dešimtmetyje.⁸ Deja, Mato Miežinio pėdomis nepasėkė nė vienas istorikas.

Dažniausiai apie šią parapiją užsimenama bendro pobūdžio leidiniuose, kuriuose apie Lietuvos bažnyčias pateikiamos žinios ganėtinai skurdžios ir prieštaringos.⁹ Žeimių parapija minima tyrimuose, kurie siejasi su čia gyvenu-

³ Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga, 1732–1820 m. ŽPA, lapai nenumeruoti.

⁴ Miežinis M. Iš Lietuvos, Žeimė / Viltis, 1909, nr. 46, 49, 51, 54, 57.

⁵ Žeimių bažnyčios inventoriai 1732, 1743, 1757 01 28, 1764 03 04, 1782 02 09, 1796, 1806 06 11, 1817 11 15, 1818, 1820 09 04 / Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga, 1732–1820 m. ŽPA.

⁶ Žeimių bažnyčios vizitacija 1783 11 19 / Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m. Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 3507 (straipsnis baigtas rašyti, kai dar nebuvo spaudoje pasirodžiusi Ukmergės dekanato vizitacijos publikacija, todėl paliktos nuorodos į archyvinį fondą, žr.: Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu. Parengė Sigitas Jeglevičius. Vilnius, 2009); Žeimių bažnyčios vizitacija 1828 m. / Kauno dekanato vizitacija 1828 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3734; Žeimių bažnyčios vizitacijos 1851, 1853 07 17 / Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga, 1732–1820 m. ŽPA.

⁷ Synodus dioecesana Vilmensis ab Illustrissimo, Excellentissimo ac Reverendissimo Domino D. Michaele Joanne Zienkowitz Dei & Apostolicae Sedis Gratia Episcopo Vilmensi... Vilnae, 1744.

⁸ Miežinis M. Iš Lietuvos...

⁹ Kviklys B. Mūsų Lietuva. Vilnius, 1991, t. 2, p. 475; Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Čikaga, 1983, t. 3 (Kauno arkivyskupija), p. 472–473; Misius K., Šinkūnas R. Lietuvos

siais dvarininkais, švietėjais, įvairiais sukilimais etc. Architektūros istorikai ir menotyrininkai išsamiai neįvertino Žeimių bažnyčios (XVI–XVIII a.) architektūrinės vertės, apie šią bažnyčią neužsimenama tritomėje Lietuvos architektūros istorijoje.¹⁰ Tik Vilniaus apskrities archyve aptikti *Vietinės reikšmės architektūros paminklo – buv. Žeimių dvaro ansamblio istoriniai ir menotyriniai tyrimai, tyrimų ataskaita*¹¹, kurioje yra duomenų apie XVI–XVIII a. Žeimių dvarą valdžiusias gimines bei jų santykį su Žeimių katalikiška bažnyčia, glaustai nusakoma tuometinė bažnyčios padėtis. Gaila, tačiau nei šis tyrimas, nei jo rezultatai nėra publikuoti.

Darbą rašyti padėjo bendro pobūdžio Katalikų Bažnyčios tyrimai, kurie leido suvokti Žeimių parapiją bendrame Katalikų Bažnyčios kontekste. Svarbūs tyrimui buvo R. Šmigelskytės-Stukienės straipsnis,¹² V. Dolinsko darbai,¹³ kurie padėjo aptarti Kosakovskių giminę, jos santykį su bažnyčia.

Fundatoriai ir fundacijos

Manoma, kad XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje pirmąją Romos katalikų bažnyčią Žeimiuose pastatė (suteikė fundaciją) tuometinis Žeimių (Kauno pavietas)¹⁴ dvarininkas, Vitebsko kaštelionas Andrius Zaviša.¹⁵ Galima manyti, kad didelės įtakos bažnyčios pastatymui turėjo visuomenė, kuri jau buvo pri-

katalikų bažnyčios. Vilnius, 1993, p. 225–226.

¹⁰ Lietuvos architektūros istorija. Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio. Vilnius, 1987, t. 1; Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio. Vilnius, 1994, t. 2; Lietuvos architektūros istorija. Nuo XIX a. II deš. iki 1918 m. Vilnius, 2000, t. 3.

¹¹ Vietinės reikšmės architektūros paminklo – buv. Žeimių dvaro ansamblio – istoriniai ir menotyriniai tyrimai. Tyrimų ataskaita. Tyrimus atliko: vyr. architektas V. Dvariškis, vyr. proj. architektas R. Kazlauskas, skyr. viršininkas S. Samalavičius, grup. vadovas A. Baliulis, autorės A. Vojedovskaitė, S. Samuolienė, Vilnius, 1981. Vilniaus apskrities archyvas (toliau – VAA).

¹² Šmigelskytė-Stukienė R. Livonijos vyskupo Juozapo Kazimiero Kosakovskio LDK vizija antrojo valstybės padalijimo akivaizdoje / Lietuvos istorijos metraštis 2001/1. Vilnius, 2002.

¹³ Dolinskas V. Keli štrichai Jonavos dvaro ir miestelio istorijai XVIII a. antrojoje pusėje / Mūsų kraštas. Vilnius, 2001, Nr. 13; Dolinskas V. Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, 1763–1794. Vilnius, 2003.

¹⁴ Ochmański J. Biskupstwo Wileńskie w Średniowieczu. Ustrój i uposażenie. Poznań, 1972, s. 76.

¹⁵ Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga, 1732–1820 m. ŽPA, lapai nenumeruoti; Vietinės reikšmės architektūros paminklo – buv. Žeimių dvaro ansamblio istoriniai ir menotyriniai tyrimai... VAA, f. 5, b. 2555, l. 4–5; Misius K., Šinkūnas R. Lietuvos katalikų bažnyčios..., p. 225; Kviklys B. Mūsų Lietuva..., p. 457; Kviklys B. Lietuvos bažnyčios..., p. 472; Miežinis M. Iš Lietuvos..., nr. 46.

brendusi rinktis į katalikiškus maldos namus ir suartėti su krikščioniškuoju pasauliu. Žinoma, reiktų paminėti ir tai, kad prie Žeimių bažnyčios fundacijos prisidėjo ir XV a. pabaigoje – XVI a. pirmaisiais trimis dešimtmečiais vykęs Lietuvoje bažnyčių fundavimo vėjus¹⁶, kai naujos bažnyčios būdavo statomos fundatoriaus valdomose žemėse sielovados (katechizacijos) ar pamaldumo intencijomis. Žeimių bažnyčios fundacija neatsitiktinė, tai būdingas to laikotarpio reiškinys.

Seniausiojo Žeimių dvaro žemės anksčiau, sudariusios Žeimių valsčių, XVI a. priklausė ne tik Zavišoms. Lygiagrečiai dalį žemių, t. y. to paties vardo dvarą, valdė Medekšos, Čechovičiai, Gavrilkovičiai. Taigi, XVI a. Žeimiai buvo suskilę į tris dalis: Zavišų, Medekšų ir Čechovičių, tačiau dvaro centras – dabartiniai Žeimiai – priklausė Zavišoms. Minint Zavišas kaip pirmosios Žeimių bažnyčios statytojus vertėtų pažymėti, kad Zavišos nebuvo tik vietinės reikšmės žinoma kilminga giminė. XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Zavišos priklausė didikams ir buvo viena iš daugelio tuo metu garsių giminių.¹⁷ Zavišų rankose Žeimiai išbuvo iki 1636 m.¹⁸ Vėliau Kristupas ir Ona Zavišos Žeimių dvarą perleido Medekšoms.¹⁹

Pirmasis Medekša, įsikūręs Žeimių dvare, buvo Steponas Pranciškus Medekša (1629–1690/96), Kauno žemės teisėjas, seimų deputatas, memuaristas, diplomatas.²⁰ Nors jis buvo blaškomas gausių politinių įvykių, tačiau rūpinosi ir Žeimių dvaru, kur buvo saugomas Medekšų giminės archyvas.²¹ Po S. P. Medekšos mirties Žeimių paveldėjo jo sūnus Dominykas Medekša ir anūkas bendravardis Dominykas Medekša (1710–1783), kuris ypač rūpinosi savo tėvonija – Žeimiais.²² Paminėtina, kad D. Medekša buvo Kauno pakamaris, aktyvus ir reikšmingas politinis bei visuomeninis veikėjas, Klemenso Branickio, vėliau Radvilų bendradarbis. Jam didelę įtaką darė tuo metu visame Kauno paviete iškili giminaičių Zabielskių giminė.²³ Adomo

¹⁶ Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sud. V. Ališauskas. Vilnius, 2006, p. 67–69.

¹⁷ Tai patvirtina J. Kiaupienė knygoje „Mes, Lietuva“, kurioje apibūdinama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. Knygoje tarp žymių to meto giminių, tokių kaip Sapiegos, Chrebtavičiai, Giedraičiai ir kt., minimi ir Zavišos. Žr.: Kiaupienė J. „Mes, Lietuva“. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas). Vilnius, 2003, p. 178.

¹⁸ Vietinės reikšmės architektūros paminklo – buv. Žeimių dvaro ansamblio – istoriniai ir menotyriniai tyrimai... VAA, f. 5, b. 2555, l. 5.

¹⁹ Polski słownik biograficzny. Wrocław, Kraków, Gdańsk, 1975, t. XX/2, zeszyt 85, s. 365.

²⁰ Ten pat, s. 368–370.

²¹ Ten pat, s. 368.

²² Ten pat, s. 365.

²³ Pl. žr. Apie Medekšų ir Zabielskių santykius. LVIA, f. SA 162, ap. 1, b. 9, Nr. 13800.

Krasinskio paveiktas, kartu su Simonu Kosakovskiu²⁴ D. Medekša ruošė 1768 m. Baro konfederaciją, jos metu tapo Kauno pavieto junginių maršalu. Konfederacijoje dalyvavo trys D. Medekšos sūnūs.²⁵

Tarp Žeimių miestelio ir dvaro prie kryžkelės 1768 m. D. Medekša pastatė koplytelę, kurią skyrė Baro konfederacijos ir savo žuvusio sūnaus Teodoro atminimui.²⁶ Žeimių bažnyčioje kunigaujant Juozui Zabielskiui, Dominykas Medekša 1778 m. suteikė Žeimių bažnyčiai žemės sklypą (sklypo vieta ir dydis nenurodytas), 1780 m. gegužės 1 d. tai patvirtino privilegija.²⁷

Kai Žeimiai priklausė Dominykui Medekšai, S. P. Medekšos vaikaičiui, Žeimiuose kunigu buvo paskirtas jo giminaitis, Smolensko kanauninkas, Andrius Medekša.²⁸ 1720 m. Andrius Medekša savomis lėšomis (lėšų dydis nenurodomas) pastatė naują, nedidelę, medinę bažnyčią Žeimiuose.²⁹ Jis 1732 m. fundavo ir dvi švč. Trejybės ir šv. Onos altarijas.³⁰ Vėliau jo iniciatyva buvo restauruotas ir pagrindinis švč. Mergelės Marijos altorius bei naujai įrengtas šv. Antano altorius.³¹

1780 m. Dominykas Medekša pardavė Žeimius būsimam Livonijos vyskupui, tituliniam Cinos vyskupui Juozapui Kazimierui Korvinui Kosakovskiiui (1738–1794)³², tolimų giminaičių, kaimynų ir bendražygių sūnui.³³ Manoma, kad Juozapas Kosakovskis, pirkdamas Žeimius, planavo

²⁴ Simonas Martynas Kosakovskis (1741–1794) – vienas aktyviausių Švietimo epochos ATR valstybininkų, priskirtinas prie ryškiausių Senosios Lietuvos valstybės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – istorinių asmenybių, lemtingai paveikusių visuomenės būvį ir valstybės raidą. Svarbiausios jo visuomeninės raiškos sferos buvo politika ir karyba, epizodiškai – diplomatija. Šiose srityse karjerą pradėjęs dar valdant Augustui III Saksui, per visą Stanislovo Augusto Poniatovskio tris dešimtmečius trukusį valdymą S. Kosakovskis dalyvavo visose svarbesnėse ATR visuomenės gyvenimo akcijose ir procesuose, viešai ar užkulisiuose, dažnai vaidindamas vieną pirmųjų vaidmenų. Dolinskas V. Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla..., p. 773.

²⁵ Vietinės reikšmės architektūros paminklo – buv. Žeimių dvaro ansamblio – istoriniai ir menotyriniai tyrimai... VAA, f. 5, b. 2555, l. 6.

²⁶ Ten pat, l. 8.

²⁷ Žeimių bažnyčios inventorius 1820 09 04... ŽPA, l. 64.

²⁸ Miežinis M. Iš Lietuvos..., nr. 46.

²⁹ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 10; Žeimių bažnyčios vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 31; Žeimių inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 27.

³⁰ Žeimių bažnyčios vizitacija 1851 m. ... ŽPA, lapai nenumeruoti.

³¹ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 10.

³² Šmigelskytė-Stukienė R. Livonijos vyskupo Juozapo Kazimiero Kosakovskio LDK vizija..., p. 73.

³³ Žeimių bažnyčios inventorius 1820 09 04... ŽPA, l. 64.

juos paversti savo pastovia rezidencija, tuo labiau kad čia pat, Martyniškiuose bei Jonavoje, buvo Kosakovskių tėvonija.³⁴

Juozapas Kazimieras Kosakovskis – vienas iš Targovicos konfederacijos vadovų, garsėjęs kaip Švietimo epochai būdingų didaktinių veikalų autorius, grožinės literatūros kūrėjas – dramų, komedijų autorius,³⁵ kuris atliko svarbų vaidmenį Žemųjų bažnyčios istorijoje – 1780 m. liepos 25 d. konsekrovo Žemųjų bažnyčią, suteikdamas jai Švč. Mergelės Marijos Gimimo titulą. Po bažnyčios konsekracijos ją aktyviau pradėjo lankyti parapijiečiai.³⁶ Paminėtina, kad J. K. Kosakovskis Žemųjų bažnyčią ne tik konsekrovo, tačiau ir palaikė materialiai: 1780 m. gegužės 1 d. jis suteikė 400 auksinų fundaciją altoriams, papildomų lėšų naujoms bažnytinėms lempoms įsigyti.³⁷

1781 m. Juozapas Kosakovskis tapo Livonijos vyskupu, vėliau ir Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio koadjutorium. Lemtingi vyskupui buvo 1794 metai, kada, prasidėjęs neramumams Lietuvoje ir Lenkijoje, J. K. Kosakovskis, kaip vienas akivaizdžiausių Rusijos šalininkų ir „lietuviškojo separatizmo“ atstovų, buvo apkaltintas tėvynės išdavyste ir gegužės 9 d. pakartas Varšuvoje priešais bernardinų šv. Onos bažnyčią.³⁸

Po vyskupo mirties Žemius paveldėjo jo brolis Antanas, kuris 1798 m. mirė Martyniškiuose, tačiau palaidotas Žemiuose. Martyniškiečiai, Jonava ir Žemiai atiteko vyriausiam jo sūnui Mykolui Kosakovskiui (1769–1840).³⁹ Jis dar 1795 m. balandžio 23 d. skyrė 300 sidabrinųjų bažnyčios patarnautojų atlyginimams bei 150 sidabrinųjų liturginiams bažnyčios leidiniams įsigyti. 1798 m. balandžio 23 d. M. Kosakovskis skyrė dar 150 sidabrinųjų liturginiams bažnytinėms leidiniams įsigyti.⁴⁰

Apibendrinant XVIII a. Žemųjų parapijos santykį su fundatoriais galima teigti, kad Medekšų giminė, ypač Dominykas Medekša ir Andrius Medekša,

³⁴ Vietinės reikšmės architektūros paminklo – buv. Žemųjų dvaro ansamblio istoriniai ir menotyriniai tyrimai... VAA, f. 5, b. 2555, l. 10–11; plg. žr. apie Kosakovskių tėvonijas: Jankauskas V. Jonavos šv. Jokūbo bažnyčia ir parapija. Vilnius, 2000, p. 13–24.

³⁵ Dolinskas V. Keli štrichai Jonavos dvaro ir miestelio istorijai..., p. 36–58.

³⁶ Kościół konsekrowany w roku 1780 mca Julii dnia 25 przez jasnie Wielmożnego jmc xiędza Jozefa Kazimierza z Korwina Kossakowskiego Biskupa Cynentskiego a teraznieyszego Inflantskiego pod tytulem Nadzenia Nayswietszey Panny Maryi. Žemųjų bažnyčios vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 31; Žemųjų bažnyčios inventorius 1817 11 15... ŽPA, l. 51; Žemųjų bažnyčios inventorius 1818 m. ... ŽPA, l. 55.

³⁷ Žemųjų bažnyčios inventorius 1820 09 04... ŽPA, l. 64–65.

³⁸ Dolinskas V. Keli štrichai Jonavos dvaro ir miestelio istorijai..., p. 36–58.

³⁹ Vietinės reikšmės architektūros paminklo – buv. Žemųjų dvaro ansamblio – istoriniai ir menotyriniai tyrimai... VAA, f. 5, b. 2555, l. 12.

⁴⁰ Žemųjų bažnyčios inventorius 1820 09 04... ŽPA, l. 64.

prisidėjo prie Žeimių katalikų bažnyčios išlaikymo, parapijiečių sielų ganymo bei pakartotinės bažnyčios fundacijos. Nuo XVIII a. 9 dešimtmečio Žeimių parapija rūpinosi Kosakovskiai, kuriems buvo itin aktualūs bažnyčios bei parapijiečių sielovados reikalai. Itin gilų pėdsaką parapijoje paliko Juozapas Kazimieras Korvinas Kosakovskis, kuris konsekrovo bažnyčią, suteikdamas jai Švč. Mergelės Marijos Gimimo titulą.

Žeimių bažnyčia ir šventorius

Remiantis 1743 m. inventoriaus duomenimis galima teigti, kad Žeimių bažnyčiai XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje buvo reikalingas kapitalinis remontas.⁴¹ Smolensko kanauninkas Andrius Medekša, 1712 m. atvykęs į Žeimius klebonauti ir pamatęs labai seną bažnyčią, ją 1720 m. liepos 20 d. savomis lėšomis pakartotinai fundavo.⁴² Todėl buvo pastatyta nauja nedidelė Romos katalikų bažnyčia Žeimiuose.

Šaltinių duomenimis, A. Medekšos pastatyta bažnyčia Žeimiuose buvo labai panaši į pirmo statymo medinę bažnyčią – struktūra nepakitusi. Nauja bažnyčia medinė, šiek tiek didesnė už pirmąją. Jos statyboje buvo naudota pušies žaliava.⁴³ Naujos Žeimių bažnyčios pamatai buvo mūriniai. Bažnyčia neturėjo rūšio.⁴⁴ Tuo metu Žeimių bažnyčia buvo 37 lietuviškų uolekčių ilgio, 19 lietuviškų uolekčių pločio, 11 lietuviškų uolekčių aukščio. Tuo pat metu, pavyzdžiui, 82 proc. Kauno dekanate buvusių parapinių bažnyčių taip pat buvo medinių. Vidutinis parapinių bažnyčių ilgis buvo apie 43 lietuviškas uolektis, plotis – apie 22 lietuviškas uolektis.⁴⁵ Taigi, Žeimių bažnyčia buvo vidutinio dydžio.

Išorinių puošybos elementų Žeimių bažnyčioje nebuvo. Bažnyčios stogas dengtas *gontais* (malksnomis), kraštai apkalti skarda. Bažnyčia turėjo du bokštus, kurių šonai taip pat buvo apkalti skarda. Ant abiejų bažnyčios

⁴¹ Žeimių bažnyčios vizitacija 1743 m. ... ŽPA, l. 5.

⁴² Žeimių bažnyčios inventorių 1757 01 28... ŽPA, l. 10; Žeimių bažnyčios vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 31; Žeimių bažnyčios inventorių 1796 m. ... ŽPA, l. 27; Žeimių bažnyčios inventorių 1806 06 11... ŽPA, l. 35; Žeimių bažnyčios inventorių 1820 09 04... ŽPA, l. 59; Miežinis M. Iš Lietuvos..., Nr. 46.

⁴³ Žeimių bažnyčios vizitacija 1743 m. ... ŽPA, l. 6.

⁴⁴ Ten pat, l. 6v.

⁴⁵ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. Sud. V. Jogėla. Vilnius, 2001, p. 2–571.

bokštų iškelta po geležinį kryžių.⁴⁶ Paminėtina, kad 90 proc. Kauno dekanate buvusių parapinių bažnyčių stogai taip pat buvo dengti malksnomis, o dvibokščių bažnyčių buvę apie 60 proc.⁴⁷ Apibendrinant – Žeimių parapiinė bažnyčia savo išvaizda neišsiskyrė iš bendro XVIII a. antrosios pusės parapijų konteksto.

Pakartotinai funduotoje Žeimių bažnyčioje buvo 8 labai geri langai su mediniais rėmais (šaltiniuose langų skaičius svyruoja nuo 8 iki 10; galima manyti, kad kai kurie šaltiniai prie bendro bažnyčios langų skaičiaus (8) priskirdavo ir zakristijoje esančius 2 langus). Bažnyčioje yra geležiniais vyriais dvejos durys, skirtos tikintiesiems įeiti ir išeiti. Pagrindinės durys buvusios dvivėrės, staliaus darbo su geležiniais vyriais ir užraktu.⁴⁸

Prie pagrindinio įėjimo į bažnyčią stovėjo kryžius ir švėstas vanduo, buvo pakabintas paveikslas su Dievo Motinos Marijos atvaizdu.⁴⁹ Šoninės bažnyčios durys medinės su geležiniais vyriais ir vidiniu užraktu. Ambona (sakykla) Žeimių bažnyčioje buvusi netoli didžiojo altoriaus, staliaus darbo, geros būklės. Klausyklų bažnyčioje buvo trys, visos jos medinės, staliaus darbo, gerai padarytos. Bažnyčioje stovėjo devyni pušinių lentų suolai.⁵⁰ Atitinkamai, pavyzdžiui, Kauno dekanate XVIII a. antrojoje pusėje buvusių parapijų inventorius buvo panašus: po vieną sakyklą, klausyklų skaičius svyrudavo nuo 2 iki 4, suolų – nuo 6 iki 12. Žinoma, didesnėse parapijose, pavyzdžiui, Kaune, klausyklų, suolų buvo daugiau.

1783 m. lapkričio 19 d. Žeimių bažnyčios vizitacijoje minima, jog reikia sutvarkyti Žeimių parapiinės bažnyčios pagrindinių durų užraktą – pakeisti geresniu.⁵¹ 1796 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše nurodoma, kad Žeimių miestelio bažnyčia prastos būklės – stogas senas, skylėtas, jį nedelsiant reikia remontuoti.⁵² Paminėtina, kad Žeimių bažnyčios stogą apdengė 1793–1817 m. Žeimiuose klebonavęs Mykolas Labunskis.⁵³ Data, kada tai buvo padaryta, nepaminėta. Tačiau galima teigti, kad tai įvyko po 1806 m.,

⁴⁶ Žeimių bažnyčios vizitacija 1743 m. ... ŽPA, l. 6.

⁴⁷ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija..., p. 2–571.

⁴⁸ Žeimių bažnyčios vizitacija 1743 m. ... ŽPA, l. 6.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Žeimių bažnyčios vizitacija 1732 m. ... ŽPA, l. 1; Žeimių bažnyčios vizitacija 1743 m. ... ŽPA, l. 5; Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 10; Žeimių bažnyčios inventorius 1764 03 04... ŽPA, l. 17.

⁵¹ Žeimių bažnyčios vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 31.

⁵² Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 26.

⁵³ Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga, 1732–1820 m. ŽPA, lapai nenumėruoti.

kadangi 1806 m. birželio 11 d. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše pažymima, kad bažnyčios sienos senos, stogas *gontais* (malksnomis) dengtas, taip pat senas, skylėtas, apžėlęs samanomis. Bažnyčia dviejų bokštų, ant kurių yra po geležinį kryžių, kryžiai jau palinkę į šonus. Langų bažnyčioje iš viso dešimt, visi seni, kai kurie išdužę – reikalingas remontas. Langų medinius rėmus reikia restauruoti, perdažyti. Reiktų sutvarkyti ir bažnyčios sutvirtinimus, sijas. Pažymima, kad ant skersinės sijos yra keturios trapios Jėzaus Kristaus statulėlės. Sakykla seniai padaryta, sudžiūvusio medžio. Reiktų naujos.⁵⁴

Žeimių bažnyčios kairiajame šone būta mažos zakristijos, turinčios dvi medines duris su geležiniais vyriais: vienas – iš bažnyčios, antras – į šventorių. Durys, vedančios iš bažnyčios, buvusios su kabliu ir skląstimi iš vidaus. Prie jų buvo pakabinti varpeliai, kurie pranešdavo apie ateinančius ir išeinančius, duodavo ženklą, kad prasideda šv. Mišios. Šie varpeliai buvo vadinami Motinos Marijos vardu.⁵⁵ Reiktų pažymėti, kad nuo seno varpeliai ir apskritai metalo skambėjimas siejamas su piktyjų dvasių nubaidymu.⁵⁶ Zakristija turėjo du mažus langus su geležinėmis grotomis.⁵⁷ Spintoje laikoma evangelija ornamentuotu viršeliu, kiti liturginiai reikmenys (smilkytuvai, taurės etc.), drabužiai, knygos. Zakristijoje stovėjo ir dvi staliaus darbo medinės skulptūros – Švč. Mergelės Marijos ir šv. Onos. Pažymėta, kad jas reikia restauruoti. Zakristijoje dvasininkas pasiruošdavo šv. Mišioms.⁵⁸ Tuo metu apie pusę Kauno dekanato parapiinių bažnyčių taip pat turėjo po vieną zakristiją.

Netoli nuo Žeimių bažnyčios pagrindinio įėjimo, 30–35 žingsniai į šiaurę, pastatyta medinė varpinė.⁵⁹ Kada ji pastatyta, nemini nė vienas nagrinėtas šaltinis. Varpinės išorė nulakuota medžiui skirtu laku. Stogas dengtas *gontais* (malksnomis). Varpinė vieno bokšto, ant kurio pritvirtintas geležinis kryžius. Jos viduje stovėjo stalas, ant kurio buvo pastatytas geležinis kryžius. 1796 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše akcentuojama, kad tuomet varpinė buvusi geros būklės.⁶⁰

Varpinė turėjo tris varpus: didelį, vidutinį ir mažą. Mažiausias varpas pakabintas aukščiausiai. Ant didžiojo varpo išlietas geležinis kryžius, kuris

⁵⁴ Žeimių bažnyčios inventorius 1806 06 11... ŽPA, l. 35.

⁵⁵ Žeimių bažnyčios inventorius 1732 m. ... ŽPA, l. 6.

⁵⁶ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas. Sud. D. Ramonienė, Vilnius, 1997, p. 314.

⁵⁷ Žeimių bažnyčios vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 31; Žeimių bažnyčios inventorius 1806 06 11... ŽPA, l. 35.

⁵⁸ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 10.

⁵⁹ Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 31.

⁶⁰ Ten pat, l. 26–27.

žymėjo, kad varpas yra išgytas už parapijiečių lėšas.⁶¹ Paminėtina, kad vienam Žeimių parapiinės bažnyčios varpinės varpui iširengti 1665 m. balandžio 21 d. Kazimieras ir Kotryna Poniatovskiai skyrė 1000 auksinų. Poniatovskių funduotas varpas varpinėje pakabintas 1668 m. rugpjūčio 25 d.⁶² Kokiomis aplinkybėmis varpinėje atsidūrė trečiasis varpas, nagrinėti šaltiniai nutyli. Iš varpinės dažniausiai pasigirdavo dūžiai prieš šv. Mišias, procesijų metu, o parapijiečių mirties atveju varpinėje esantys varpai suskambėdavo du kartus.⁶³ Apie pusė Kauno dekanato parapijų taip pat turėjo įrengtas varpines šventoriuje, kuriose dažniausiai kabojo du arba trys varpai. Kitose parapijose atskirų varpinių šventoriuje nebūdavo, varpai dažnai būdavo kabinami bažnyčios bokštuose.⁶⁴

Už Žeimių parapiinės bažnyčios buvusios ir kapinės. 1720 m. įrašas byloja apie kapinių egzistavimą ir parapijai priklausiusių asmenų laidojimą jose, tačiau išsamiau tuometinių kapinių nedetalizuoja.⁶⁵ 1764 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše pažymima, kad netoli varpinės yra kapinės – ašarų pakalnės vieta.⁶⁶ 1782 m. inventoriuje teigiama, kad kapinės aptvertos tvora – medine, smailejančiais galais.⁶⁷ 1796 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše akcentuojama, kad kapinės – neatskiriama bažnyčios dalis, kadangi jose laidoti bažnyčių lankę katalikai.⁶⁸

Iš minėtų duomenų aišku, kad XVIII a. pradžioje Žeimių bažnyčia buvo pakartotinai funduota Smolensko kanauninko, 1712–1734 m. Žeimių bažnyčios klebono Andriaus Medekšos. Pastatyta nauja nedidelė bažnyčia, savo struktūra labai panaši į pirmo statymo bažnyčią. Bažnyčios kairiajame šone būta mažos zakristijos. Netoli nuo bažnyčios pagrindinio įėjimo, už 30–35 žingsnių į šiaurę, pastatyta medinė varpinė, kurioje kabojo trys varpai. Prie Žeimių parapiinės bažnyčios buvusios ir kapinės. Žeimių parapiinė bažnyčia savo išvaizda, vidiniu inventoriumi (sakykla, suolais etc.) bei šventoriaus ypatybėmis beveik nesiskyrė nuo tipinių tuometinių Lietuvos parapijų bažnyčių.

⁶¹ Žeimių bažnyčios inventorius 1732 m... ŽPA, l. 6.

⁶² Medžiaga apie Žeimių bažnyčią 1665–1836 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3348, l. 34.

⁶³ Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 21.

⁶⁴ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija..., p. 2–571.

⁶⁵ Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga 1732–1820 m. ŽPA, lapai nenuumeruoti.

⁶⁶ Žeimių bažnyčios inventorius 1764 03 04... ŽPA, l. 18.

⁶⁷ Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 21.

⁶⁸ Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 29.

Bažnyčios altoriai ir altarijos

Altorius – krikščionių bažnyčioje yra šventa vieta su tam tikros formos stalu – mensa. Prie jo kunigas meldžiasi ir aukoja šv. Mišių auką. Pradėjus statyti bažnyčias, altorius tapo svarbiausia jų dalimi.⁶⁹ Altarija – tai altorius, prie kurio pritvirtinta beneficija. Anksčiau kiekvienai altarijai buvo paskirtas kunigas, kurį dažniausiai pasiūlydavo altarijos fundatorius, o vyskupas turėdavo patvirtinti. Altarista laikydavo šv. Mišias. Altarijos buvusios kažkur bažnyčios erdvėje, tačiau tai nebuvo pagrindinis altorius.⁷⁰ Norėdami užsitikrinti amžinąjį išganyimą, bajorai asmeninėmis lėšomis funduodavo altorius, altarijas. Altarijų steigimas rodė bendrą fundacinį gyventojų aktyvumą, norą įsteigti nuolatinę vietą, prie kurios būtų laikomos šv. Mišios už fundatorių ir jo giminę. Altarijų steigimas liudija ir apie krikščionybės paplitimą krašte apskritai.⁷¹

Žeimių bažnyčios statytojas klebonas Andrius Medekša 1732 m. bažnyčioje fundavo Švč. Trejybės ir šv. Onos altarijas.⁷² Šv. Ona buvo Dievo Motinos Marijos gimdytoja. Ji laikoma sergėtoja nuo gaisro, ypatinga moterų globėja ir užtarėja. Šios šventosios kultas buvo paplitęs Vilniaus vyskupijoje iki XVI a. vidurio, ji buvo populiariausia moteris šventoji, neskaitant Švč. Mergelės Marijos.⁷³ Vėliau (šaltiniai nutyli – kada) Žemiuose klebono iniciatyva buvo restauruotas ir centrinis bažnyčios altorius bei įrengtas dar vienas, šv. Antano, altorius.⁷⁴ Šv. Antanas – atsiskyrėlis, gerbiamas kaip pirmųjų vienuolių bendruomenių įkūrėjas. Po tėvų mirties, dar pačioje jaunystėje, atsisakė pasaulio, išdalijo visą turtą vargšams ir pasitraukė į Egipto dykumą, kur gyveno vienišą, asketišką gyvenimą. Liaudyje tikima, kad šv. Antanas apsaugo nuo ugnies, maro, naminių gyvulių ligų, globoja kiauliaganius ir mėsininkus.⁷⁵ XVII–XVIII a. sandūroje Lietuvoje apskritai buvo sustiprėjęs šv. Antano kultas.

Didysis Žeimių bažnyčios altorius tituluojamas Švč. Mergelės Marijos

⁶⁹ Krikščioniškosios ikonografijos..., p. 20.

⁷⁰ Dėkoju VDU teologijos fakulteto doc. dr. kun. Algimantui Kajačkui už pagalbą išsiaiškinant altarijos sąvoką.

⁷¹ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 74.

⁷² Žeimių bažnyčios vizitacija 1851 m. ... ŽPA, lapai nenumeneruoti.

⁷³ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 105–106; Krikščioniškosios ikonografijos..., p. 226.

⁷⁴ Žeimių bažnyčios inventorių 1757 01 28... ŽPA, l. 10.

⁷⁵ Vaišvilaitė I. Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje / Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a. Sud. M. Paknys, Vilnius, 2005, p. 26–27.

Gimimo vardu.⁷⁶ Nuo XVI a. antrosios pusės Lietuvoje labai išaugo Marijos Motinos ir Mergelės kultas, Švč. Mergelė Marija atliko savotišką ištikimiausios užtarėjos vaidmenį⁷⁷, todėl jos vardas centriniam altoriui parinktas neatsitiktinai. Pirmasis išsamus didžiojo bažnyčios altoriaus aprašymas aptiktas tik 1806 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše. Jame teigiama, kad didysis altorius yra dviejų tarpсниų, medžio raižytojų darbo, dažytas baltai bei aptvertas geležine tvorele. Pirmasis altoriaus tarpसनis buvo skirtas Jėzaus Kristaus Motinai Marijai, centriniame paveiksle pavaizduoja Marija su Jėzumi. Antrasis altoriaus tarpसनis paskirtas šv. Dominykui, ant jo buvo fundatoriaus Dominyko Medekšos herbas. Šv. Dominykas – dominikonų ordino įkūrėjas, misionierius, garsus pamokslininkas. Jis aktyviai kovojo su eretikais, daug keliavo.⁷⁸ Galima teigti, kad antrasis didžiojo altoriaus tarpसनis buvo funduotas Dominyko Medekšos, kadangi ant jo buvo šio dvarininko herbas. Didžiojo altoriaus dešinėje ir kairėje pakabinti du dideli veidrodžiai.⁷⁹ Didysis altorius dekoruotas sidabru, juo padengti Marijos ir Jėzaus rūbai bei karūnos, buvo perlų bei kitų puošmenų.⁸⁰

1806 m. inventoriaus aprašo duomenimis, šv. Antano tritarpsnis altorius buvo dešinėje bažnyčios pusėje, šalia centrinio altoriaus. Altorius staliaus darbo, medinis, pusiau dažytas. Pirmajame altoriaus tarpсныje šv. Antano atvaizdas. Jo karūna, sandalai ir aukų dėžutė sidabrinė. Antrajame tarpсныje šv. Jono Krikštytojo, trečiajame – šv. Juozapo atvaizdai.⁸¹ Šv. Jonas Krikštytojas laikomas paskutiniu Senojo Testamento pranašu ir pirmuoju Naujojo Testamento šventuoju, artimiausiu Jėzaus Kristaus pirtaku, išpranašautu Senojo Testamento.⁸² Šio šventojo kultas buvo labai paplitęs Vilniaus vyskupijoje iki XVI a. vidurio, bet jam dėmesio netrūko ir vėlesniais laikais.⁸³ Šv. Juozapas – Švč. Mergelės Marijos sužadėtinis ir Jėzaus Kristaus įtėvis, šeimos, Katalikų Bažnyčios globėjas.⁸⁴ Galima daryti išvadą, kad prie šio altoriaus fundacijos prisidėjo Juozapas Kazimieras Korvinas Kosakovskis, neatsitiktinai altoriuje atsirado šv. Juozapo

⁷⁶ Žeimių bažnyčios vizitacija 1828 06 15... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3734, l. 307.

⁷⁷ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 102.

⁷⁸ Vaišvilaitė I. Šventųjų kultas..., p. 61–62.

⁷⁹ Žeimių bažnyčios inventorius 1806 06 11... ŽPA, l. 35.

⁸⁰ Ten pat, l. 36.

⁸¹ Žeimių bažnyčios inventorius 1806 06 11... ŽPA, l. 35–36; Žeimių bažnyčios vizitacija 1828 06 15... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3734, l. 307.

⁸² Krikščioniškosios ikonografijos..., p. 121–122.

⁸³ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 105.

⁸⁴ Krikščioniškosios ikonografijos..., p. 128, 145.

paveikslas. Šaltiniuose rastas įrašas byloja, kad 1780 m. gegužės 1 d. J. Kosakovskis suteikė altoriui 400 auksinų fundaciją.⁸⁵

Kairėje bažnyčios pusėje 1806 m. buvo dviejų tarpсниų, drožėjo darbo, ištapytas altorius. Pirmasis altoriaus tarpnis skirtas Dievo Motinai Marijai, papuoštai sidabrine karūna, antrasis – šv. Andriui Apaštalui. Altorius papuoštas šv. Dominyko ir šv. Gertrūdos medinėmis skulptūromis.⁸⁶ Apie šio altoriaus fundaciją išsamesnių duomenų nepateikta, tačiau jo atsiradimą galbūt galėtume sieti su Žeimių klebono Andriaus Medekšos vardu. Šv. Andrius – vienas iš dvylikos Jėzaus Apaštalų. Pasak „Aukso legendos“, Andrius (Andriejus) skleidęs krikščionybę Balkanuose, stebuklingu būdu gydęs ligonius, išvadavęs Nikėjos gyventojus nuo septynių demonų, kurie, pasivertę šunimis, vargino žmones.⁸⁷ Šv. Gertrūda – keliautojų, daržininkų ir sodininkų globėja. Šaltinių duomenimis, šis altorius buvo labiausiai mėgstamas paprastų parapijiečių.

Aptarus Žeimių bažnyčios altarijas ir altorius galima teigti, kad Žeimių Romos katalikų bažnyčioje XVIII a. vyravo šie šventieji: Antanas, Ona, Dominykas, Jonas Krikštytojas, Juozapas, Andrius Apaštalas ir Gertrūda, tačiau kaip ir visoje Lietuvoje labiausiai buvo paplitęs Švč. Mergelės Marijos kultas⁸⁸, Lietuvoje formavęsis veikiant Rytų ir Vakarų kultūrų tradicijoms.⁸⁹ Tai, kad Švč. Mergelės Marijos kultas Žeimiuose buvo stiprus, patvirtina ir bažnyčioje kaboję du seni Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos paveikslai auksiniuose rėmuose.⁹⁰

Altorių kaitai ir šventųjų pagerbimo tradicijoms įtakos turėjo Žeimių dvaro, miestelio savininkų kaita, bažnyčios perstatymas. Fundatoriai paprastai labai mėgdavo savo funduojamam altoriui suteikti tokį pat titulą, koks buvo jų vardas.⁹¹ Ne išimtis ir Žeimių parapiinės bažnyčia. Taip Žeimiuose atsirado šv. Dominyko (fundatorius Dominykas Medekša), šv. Juozapo (fundatorius Juozas Kazimieras Korvinas Kosakovskis), šv. Andriaus (galbūt fun-

⁸⁵ Žeimių bažnyčios inventorių 1820 09 04... ŽPA, l. 64–65.

⁸⁶ Žeimių bažnyčios inventorių 1806 06 11... ŽPA, l. 35–36; Žeimių bažnyčios vizitacija 1828 06 15... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3734, l. 307.

⁸⁷ Krikščioniškosios ikonografijos..., p. 23.

⁸⁸ Ivinskis Z. Rinktiniai raštai. Roma, 1987, t. IV (Krikščionybė Lietuvoje), p. 594.

⁸⁹ Vitkauskienė B. R. Marijos kultas / Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai. Sud. V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, E. Raila, Vilnius, 2001, p. 331.

⁹⁰ Žeimių bažnyčios inventorių 1806 06 11... ŽPA, l. 35.

⁹¹ Paknys M. Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje / Šventieji vyrai, šventosios moterys..., p. 47.

dacijai lėšų paskyrė klebonas Andrius Medekša; prisiminkime, kad Žeimių bažnyčios pirmasis fundatorius buvo Andrius Zaviša) altoriai.

Parapijos dvasininkai ir ganytojiška veikla

Pagrindinis parapijos šeimininkas buvo klebonas. Nuo jo sugebėjimų bei veiklos priklausė ne tik parapijos gyvenimas, bet ir gyventojų nuostatos įvairiais visuomeniniais, politiniais klausimais. Valstybėje klebonai glaudžiai bendravo su visais gyventojų sluoksniais, formavo jų dvasinį pasaulį, tarpusavio santykius, požiūrį į valstybinių įsipareigojimų vykdymą.⁹² Pasak V. Kamuntavičienės, iš klebonų reikalauta laikytis celibato, gerai atlikti savo ganytojiškas pareigas, reziduoti parapijoje. Moralumas, deramas elgesys buvo vienas pagrindinių reikalavimų, keliamų bažnytiniams pareigūnams.⁹³

Klebonų pasirinkimas ir skyrimas į parapijas priklausė nuo kelių veiksnių. Vienas svarbiausių buvo patronato teisė, kitaip tariant, kieno lėšomis, kokiose žemėse – valstybinėse, privačiose (bajoriškose) ar bažnytinėse – buvo funduota parapiinė bažnyčia. Bažnyčios fundatorius pagal patronatą iš vyskupo įgydavo teisę siūlyti funduotos bažnyčios kleboną. Tačiau bajoro pasiūlytas klebonas ne visuomet buvo tinkamas, kadangi bajorija žiūrėjo savų interesų.⁹⁴ Kadangi Žeimių bažnyčios koliautoriai aptariamam laikotarpiu buvo Medekšos ir Kosakovskiai, jie ir parinkdavo klebonus Žeimių parapijai.

Žeimiuose gyvenę ir parapija bei bažnyčia XVIII a. rūpinęsi kunigai išskirti sudarant lentelę. Joje nurodomas laikotarpis, praleistas Žeimių parapijoje, besirūpinant parapijiečių sielovada. Pastabose pažymimi svarbiausi kunigų veiksmai parapijoje.

Apibendrinant lentelėje pateiktus duomenis galima teigti, kad apie iškilnesnius, veiklesnius Žeimių parapijos dvasininkus surinkta daugiau duomenų, o apie kitus medžiaga skurdi. Daugiausiai dvasininkų Žeimių parapijoje nagrinėjamu metu buvo iš smulkių ir vidutinių bajorų.

⁹² Kamuntavičienė V. Valdovo patronatas ir Katalikų Bažnyčios pareigūnai LDK XVII a. antroje pusėje / Lietuvos istorijos metraštis 1999. Vilnius, 2000, p. 78.

⁹³ Ten pat, p. 87.

⁹⁴ Ten pat, p. 78–85.

1 lentelė. Žeimių parapijos katalikų dvasininkai XVIII a.⁹⁵

Vardas, pavardė (skliaustuose originalus užrašas)	Kunigavimo Žeimių parapijoje metai	Pastabas
Vladislovas Okmianskis (<i>Okmiański</i>)	1700–1712	
Andrius Medekša (<i>Medeksza</i>)	1712–1734	Smolensko kanauninkas. ¹⁰⁰ 1720 m. savomis lėšomis pastatė nedidelę medinę bažnyčią Žeimiuose. ¹⁰¹ 1732 m. fundavo dvi altarijas – Švč. Trejybės ir šv. Onos. ¹⁰² Restauravo centrinį Švč. Mergelės Marijos altorių, įrengė šv. Antano altorių. ¹⁰³
Jonas Blarejevas (<i>Blarejew</i>)	1734–1743	
Martynas Antanas Rajevskis (<i>Rajewski</i>)	1743–1757	
Baltramiejus Noreika (<i>Nareyko</i>)	1744/57(?)–1759	Skyrė bažnytinėms lempoms, liturginiams drabužiams ir daiktams 300 auksinų. ¹⁰⁴
Juozapas Zabielskis (<i>Zabielski</i>)	1759–1793	Livonijos kanauninkas, gimė 1725 m. Įšventintas 1749 m. Paskirtas į Žeimių parapiją 1759 m. ¹⁰⁵ 1783 m. bažnyčios vizitacijoje pažymima, kad tuometinis klebonas neturi sukaupęs savo bibliotekos. ¹⁰⁶
Mykolas Labunskis (<i>Łabunski</i>)	1793–1817	Gimė 1770 m. Apdengė bažnyčios stogą. ¹⁰⁷
Motiejus Mineita (<i>Mineyto</i>)	1796–1806(?) ¹⁰⁸	Livonijos kanauninkas. ¹⁰⁹

⁹⁵ Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga, 1732–1820 m. ŽPA, lapai nenumuoti.

⁹⁶ Miežinis M. Iš Lietuvos..., Nr. 46; Žeimių bažnyčios inventorius 1820 09 04... ŽPA, l. 35.

⁹⁷ Žeimių bažnyčios vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 31; Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 10; Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 27.

⁹⁸ Žeimių bažnyčios vizitacija 1851 m. ... ŽPA, lapai nenumuoti.

⁹⁹ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 10.

¹⁰⁰ Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga, 1732–1820 m. ŽPA, lapai nenumuoti.

¹⁰¹ Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 22; Žeimių vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 32v.

¹⁰² Žeimių vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 35v.

¹⁰³ Žeimių parapiinės bažnyčios inventorių knyga, 1732–1820 m. ŽPA, lapai nenumuoti.

¹⁰⁴ Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 30; Žeimių bažnyčios inventorius 1806 06 11... ŽPA, l. 35 (1806 m. inventoriaus apraše nurodomas tik kunigas Mykolas Labunskis, apie Motiejų Mineitą nekalbama, tad galima manyti, kad jis išvyko iš Žeimių parapijos iki 1806 06 11).

¹⁰⁵ Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 30.

Iki XVIII a. 9 dešimtmečio šaltiniai šykšti duomenų apie Žeimių parapijos gyventojus, į kuriuos buvo nukreiptas pagrindinis Žeimių klebonų dėmesys. Tik 1782 m. Žeimių parapijos inventoriaus apraše teigiama, kad tuo metu Žeimių parapija ribojosi su Siesikų, Kėdainių, Skarulių¹⁰⁶, Vandžiogalos¹⁰⁷ parapijomis.¹⁰⁸ Žeimius nuo Siesikų bažnyčios skyrė 2½ mylia, nuo Kėdainių – 3 mylios, Skarulių – 2 mylios, Vandžiogalos – 1½ mylios.¹⁰⁹ Tikėtina, kad jau 1595 m. Siesikuose stovėjo bažnyčia, 1595–1717 m. priklausiusi Ukmergės dekanatui.¹¹⁰ Kėdainiuose jau XVI a. pabaigoje stovėjusi bažnyčia priklausė Maišiagalos dekanatui, vėliau (XVII a.) – Ukmergės dekanatui.¹¹¹ Paminėtina, kad apie 1606 m. Kauno maršalka Andrius Skorulskis pastatė bažnyčią Skaruliuose. Ji iš pradžių priklausė Trakų dekanatui, vėliau Kauno dekanatui.¹¹² Jonas Karolis Rostovskis, Kauno maršalka, 1655 m. vasario 9 d. fundavo ir pastatė Vandžiogalos bažnyčią, kuri buvo Kauno dekanato sąrašuose.¹¹³ Žeimių parapija buvo Kauno ir Ukmergės dekanatų sankirtoje.

1744 m. Vilniaus vyskupijos sinodo nutarimuose pateikiami šie tuomet Žeimių parapijai priklausę kaimai: Gabriliškiai (Gabryelifzki), Žeimeliai (Zeymele), Martiniškiai (Mjrcinifzki), Kulva (Kułwę), Žeweliškiai (Zewelifzki), Konciškiai (Konczyfzki), Milogainiai (Miłogainie), Vaivadiškiai (Woywodzifzki), Juciūnai (Jjicuny), Nartautai (Njrtowty), Strebeikiai (Strebeykie), Svolkeniai (Swołkienie), Burniai (Burnie), Šukiai (Szjkie), Akliai (Okle), Miknaičiai (Michnaycie), Rudėnai (Rudziiny), Pietrašūnai (Pietrifzuny), Gečiai (Giecz), Bukuvka (Buhufze), Giedgaudai (Giedgowdy), Stašiūnai (Stifzuny), Junėnai (Juniancy), Muigėnai (Moygienie), Vašėkiai (Wefzkykie), Krypčiai (Krypcie), Mimaliai (Mimole), Mikšiškiai (Mikfzyfzki), Mačioniai (Mjcziny), Liutkūnai (Lutkuny), Stašiūnai (Stifzuny), Liepiai (Lepie), Normainėliai (Njmonifzki), Širviai (Szyrwy), Urniežiai (Urniaze), Budryškiai (Budryfzki), Karaliūnai (Kjriłuny), Ručiūnai (Rucziny), Trakakaimis (Trjkkaiemie), Junkučiai (Junkućie), Kuigaliai (Kuygole), Akmeniai (Okmiiny), Beinaičiai (Beynaycie), Dargužiai (Darguycy), Skripteliai (Skryptele), Degučiai (Degućie).¹¹⁴

¹⁰⁶ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija..., p. 331.

¹⁰⁷ Ten pat, p. 357.

¹⁰⁸ Žeimių bažnyčios inventorių 1782 02 09... ŽPA, l. 24.

¹⁰⁹ Ten pat, l. 24.

¹¹⁰ Paknys M. Mecenatystės reiškinys XVII a. LDK..., p. 264.

¹¹¹ Ten pat, p. 239.

¹¹² Ten pat, p. 195, 264.

¹¹³ Ten pat, p. 188, 274.

¹¹⁴ Synodus dioecisana Vilnensis..., p. 70.

Apie XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje Žeimių parapijai priklausiusius kaimus byloja 1806 m. Žeimių parapijos inventoriaus aprašas, kuriame pateikiamas parapijai priklausiusių kaimų ir juose esančių katalikiškų namų skaičius: Vaivadiškiai (Woywodzifzki) – 12, Širviai (Szyrwy) – 17, Vegeliuvka (Vegeliufze) – 2, Normainėliai (Njrmonifzki) – 12, Liepiai (Lepie) – 18, Liutkūnai (Lutkuny) – 7, Gečiai (Giecze) – 2, Žemelių dvaras (Dwór Zeymele) – 1, Stašiūnai (Stjzfuny) – 15, Giedgaudai (Giedgowdy) – 2, Bukuvka (Buhufze) – 9, Žeimių dvaras (Dwór Żeymy) – 1, Ževeliškiei (Zewelifzki) – 10, Skripteliai (Skryptele) – 13, Dargužiai (Darguycy) – 10, Krypčiai (Krypcie) – 14, Junėnai (Juniancy) – 6, Martiniškių dvaras (Dwór Mjrcinifzki) – 1, Pietrašiūnai (Pietrijzfuny) – 5, Karaliūnai (Kjrijluny) – 4, Muigėnai (Moygienie) – 4, Vešeikiai (Veszeyki) – 8, Solominiškiai (Sołominiszki) – 5, Barupė (Barupie) – 10, Junkučiai (Junkućie) – 10, Naujasodis (Nowosady) – 8, Trakakaimis (Trjkkakiemie) – 10, Ručiūnai (Ruczjny) – 16, Blauzdžiai (Błowzdzie) – 14, Burniai (Burnie) – 4, Strebeikiai (Strebeykie) – 18, Mimaliai (Mimole) – 8, Nartautai (Njrtowty) – 10, Juciūnai (Jjcyuny) – 10, Kuigaliai (Kuygole) – 13, Akmeniai (Okmiņny) – 14, Beinaičiai (Beynacyćie) – 18, Mikšiškiai (Mikfzyfzki) – 6, Rudėnai (Rudziņny) – 4, Gabriliškiai (Gabryelifzki) – 29, Šukiai (Szjkie) – 11, Akliai (Okle) – 11, Vašeikiai (Wefzeykie) – 18, Budryškiai (Budryfzki) – 6, Konciškiai (Konczyfzki) – 16.¹¹⁵

Matome, kad Žeimių parapija buvo ne iš mažųjų. 1744 m. į jos sudėtį įėjo 46 kaimai, o 1806 m. – 42 kaimai ir 3 dvarai. Apie XVIII a. pradžios parapijiečių sudėtį duomenų nepavyko aptikti. Turimi šaltiniai ir istoriografija parapijiečių sudėtį pažymi tik XVIII a. antrojoje pusėje. Paminėtina, kad 1781 m. parapija turėjo 2204 parapijiečius¹¹⁶, 1782 m. – apie tris tūkstančius parapijiečių¹¹⁷, 1796 m. parapija vienojo 144 parapijiečius, iš kurių 1564 pavadinti lenkais, 480 lietuvių, 80 žydų, 20 rusų.¹¹⁸ 1806 m. buvo 444 namai, kuriuose gyveno 3819 asmenų, iš jų 2319 buvo priėmę Švenčiausiąjį Sakramentą, o 1500 dar ne (vaikai). Inventoriaus apraše pažymima, kad lenkiškai kalbančių šeimų yra daugiau nei lietuviškai kalbančių (tikslūs duomenys nenurodomi).¹¹⁹

Kalbant apie sielovados reikalus vertėtų pažymėti, kad pagrindinis dėme-

¹¹⁵ Žeimių bažnyčios inventorius 1806 06 11... ŽPA, l. 49v-50.

¹¹⁶ Kviklys B. Mūsų Lietuva..., p. 457.

¹¹⁷ Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 24.

¹¹⁸ Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 33.

¹¹⁹ Žeimių parapijos inventorius 1806 06 11... ŽPA, l. 50.

sys buvo skiriamas šv. Mišioms ir sakramentų teikimui, kurių reglamentavo liturgija.¹²⁰ 1796 m. Žemių bažnyčios inventoriaus apraše pažymima, kad bažnyčioje vykdavo dviejų tipų pamaldos: įpareigotinės, kurios buvo skiriamos bažnyčios fundatoriams, dvaro savininkams ir vykdavo vieną kartą per savaitę, ir parapijiečiams skirtos pamaldos, kurios vykdavo sekmadeniais ir švenčių dienomis. Į pamaldas žmones dažniausiai kviesdavo varpų skambesys – pusvalandį anksčiau nei prasidėdavo šv. Mišios, kurios vykdavo įprasta tvarka. Pamaldos prasidėdavo išpažinčių klausimu, bažnytiniemis giesmėmis – „Šventasis Angelas apreiškė Marijai“ etc.¹²¹ Pasibaigus šv. Mišioms, kunigas iš sakyklos skaitydavo pamokslą, kurių sudarydavo skaitinys iš evangelijos, vėliau tematiką pasirinkdavo kunigas – dažnai pamokslu metu buvo peikiamas tingumas, minimi bažnyčios fundatoriai ir koliautoriai bei tie, kurie padeda klebonui tvarkytis bažnyčioje.¹²²

1732 m. Žemių inventoriuje užsimenama, kad tuomet buvo sakomi dažniausiai lenkiški pamokslai, bet visos pridėtinės pamaldos bei vaikų katekizacija buvo vykdoma lietuviškai.¹²³ XVIII a. antrojoje pusėje pamaldas dviem kalbomis pagal tvarkaraštį buvo rekomendavęs tuometinis dekanas (nepažymima koks), kadangi tarp parapijiečių buvo lietuvių ir lenkų tautybės žmonių.¹²⁴ 1796 m. Žemių bažnyčios inventoriaus apraše nurodoma, kad pamokslai buvo sakomi šv. Mišių viduryje lenkų kalba, po šv. Mišių – lietuviškai.¹²⁵ Tai prieštarauja B. Kviklio nuomonei, kad XVIII a. pabaigoje Žemių bažnyčioje buvo įvesti tik lenkiški pamokslai.¹²⁶ Z. Ivinskis pažymi: nors bažnytiniame gyvenime lietuvių kalba dėl įvairių priežasčių ėmė netekti savo teisių, tačiau dar XVII–XVIII a., kaip byloja Romos archyvo lietuvių jėzuitų nekrologai, minėtu laikotarpiu buvo sakomi ir lietuviški pamokslai.¹²⁷ Vertėtų paminėti, kad, kaip ir visoje Europoje, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dažniausia žmonių paveikimo priemonė buvo pamokslas, kurio metu kunigas kreipdavosi į didžiausią tikinčiųjų būrį, todėl jis turėjo būti sakomas žmonėms suprantamomis kalbomis.¹²⁸

Vaikai būdavo krikštijami bažnyčioje būdami nuo trijų dienų iki kelių

¹²⁰ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 91.

¹²¹ Žemių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 34.

¹²² Žemių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 24.

¹²³ Žemių bažnyčios inventorius 1732 m. ... ŽPA, l. 3–4.

¹²⁴ Miežinis M. Iš Lietuvos..., Nr. 46.

¹²⁵ Žemių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 30.

¹²⁶ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios..., p. 472.

¹²⁷ Ivinskis Z. Rinktiniai raštai..., p. 535–536.

¹²⁸ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 91.

savaičių.¹²⁹ Tokią krikšto sakramento teikimo tradiciją patvirtina ir Žeimių parapijos archyve išlikusios knygos.¹³⁰ Švč. Sakramentas dažniausiai buvo priimamas vieną kartą per metus, paprastai per Velykas. Išskirtinių atvejų Žeimių parapijoje neminima. 1796 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše pažymima, kad vaikai buvo ruošiami pirmąkart priimti Atgailos sakramentą.¹³¹ Santuokos sakramentas turėjo būti teikiamas bažnyčioje. XVIII a. Žeimių parapijos inventoriaus aprašuose nurodoma, kad kunigas lankydamo ligotus parapijiečius, kai kuriems iš jų suteikdavo ir paskutinį patepimą.¹³² Pažymėtina, kad ligonių lankymas bei patepimas buvo praktikuojamas, tačiau nereguliariai. Ligonio patepimas gana išsamiai buvo aprašytas agendose ir sinodų nutarimuose. Jo metu iš pradžių susitaikoma su Dievu atliekant atgailą ir sukalbant litaniją, po to suteikiamas ligonio patepimas ir Švč. Sakramentas. Galiausiai ligonis paaukojamas Dievui, sukalbamos maldos, suteikiamas palaiminimas. Retas buvo Sutvirtinimo sakramentas.¹³³ Apie jį nagrinėtuose Žeimių parapijos šaltiniuose duomenų neaptikta.

Atlaidai atliko labai svarbų vaidmenį kasdieninėje tikėjimo praktikoje, todėl atlaidų tradicija LDK buvo gyva nuo pat pirmųjų bažnyčių steigimo. Atlaidus buvo stengiamasi išrūpinti tiek katedroms, tiek provincinėms bažnyčioms. Mat net paprasti 40 dienų atlaidai, suteikiami bažnyčiai provincijoje, skatino tikinčiuosius papildomai atlikti išpažintį (ne tik vieną kartą per metus prieš Velykas), dalyvauti bažnytinėse apeigose. Atlaidai skatino dažniau dalyvauti religinėse šventėse, netgi piligriminėse kelionėse.¹³⁴

Pirmųjų žinių apie Žeimių parapijoje vykusius atlaidus aptikau tik 1806 m. inventoriaus apraše. Tikėtina, kad atlaidai Žeimių parapijoje buvę ir anksčiau, tačiau kokie – pasakyti negalima. Minėtame inventoriaus apraše teigiama, kad Žeimių parapijoje vyksta šie atlaidai: Sekminės, Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo, Švč. Mergelės Marijos Gimimo (pagal bažnyčios titulą, bažnyčios pašventinimo diena)¹³⁵, minima kiekvienais metais liepos trečią

¹²⁹ Ten pat, p. 96.

¹³⁰ Žr. Stundytė I. Žeimių parapijos archyvas...

¹³¹ Žeimių bažnyčios inventorių 1796 m. ... ŽPA, l. 33.

¹³² Žeimių bažnyčios inventorių 1732 m. ... ŽPA, l. 2; Žeimių bažnyčios inventorių 1757 01 28... ŽPA, l. 11; Žeimių bažnyčios inventorių 1782 02 09... ŽPA, l. 21.

¹³³ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 97.

¹³⁴ Ten pat, p. 118–119.

¹³⁵ Juozas Kazimieras Korvinas Kosakovskis 1780 m. liepos 25 d. konsekrovo Žeimių bažnyčią, suteikdamas jai Švenčiausiosios Marijos Gimimo titulą. Žeimių bažnyčios vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 31; Žeimių bažnyčios inventorių 1818 m. ... ŽPA, l. 55.

sekmadienį), Simono Judo, Švč. Trejybės, Trijų Karalių apsilankymo. Pažymima, kad iškilmingai švenčiamos visos Švč. Mergelės Marijos šventės.¹³⁶ Pabrėžtina, kad dažnai parapijų titulai ir atleidų dienos nulemdavo, kuriuo metu miesteliuose vykdavo mugės.¹³⁷ Iš anksčiau išvardytų atleidų galima susidaryti įspūdį, kad taip buvo ir Žeimių parapijoje.

Giedojimas nuo pat krikščionybės pradžios buvo neatskiriama Kristaus sekėjų dvasinio gyvenimo dalis ir Viešpaties šlovinimo būdas, todėl jis turėjo būti gražus ir tvarkingas, kad paskatintų žmonių pamaldumą. Ankstyvaisiais viduramžiais Bažnyčioje įsitvirtinęs lotyniškas giedojimas gyvavo ilgai, o tautinėmis kalbomis, be retų išimčių, giedota vien už bažnyčios sienų. Tik XVII a. pirmojoje pusėje atsirado daugiau duomenų apie lietuviškas katalikų giesmes.¹³⁸

Pirmuosius duomenis apie Žeimių bažnytinį chorą pateikia 1732 m. bažnyčios inventoriaus aprašas, tačiau duomenys labai skurdūs – minima, kad šv. Mišių metu bažnyčioje gieda choras.¹³⁹ Vėlesniuose šaltiniuose išsamesnių duomenų apie bažnytinį chorą taip pat nedaug. 1743 m. inventoriaus apraše pažymėta, kad bažnyčios choras gieda evangeliją.¹⁴⁰ 1757 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše teigiama, kad choras naujai organizuotas ir gieda šv. Mišių metu. Tačiau kiek žmonių jame ir kokios giesmės giedamos, neminama.¹⁴¹ 1796 m. aptikti duomenys byloja, kad choras gieda skambant 12 balsų naujiems vargonams. Šv. Mišių metu gieda apie 10 nuolatinių choristų. Prieš pamaldas būdavo giedamas Švč. Mergelės Marijos garbei rožinis ir litanija.¹⁴²

Apie rūpinimąsi ganytojiška veikla galėtų byloti ir Žeimių bažnyčioje buvusios knygos, įsigytos klebono rūpesčiu. Jos buvo geriausios padėjėjos plėtojant sielovadą Žeimių parapijoje. Pabrėžtina, kad 1732 m. Žeimių bažnyčioje buvo du gedulingų šv. Mišių mišiolai: aukų mišiolas, viena evangelijos knyga ornamentuotu viršeliu, choralas, agenda. Metrikų knygos – krikšto, santuokų, mirusiųjų knygos, taip pat įvairių aktų surašymo knygos.¹⁴³ 1764 m. inventoriaus apraše pažymima, kad tuo metu bažnyčioje buvo vienas naujas ir du seni mišiolai, du gedulingų šv. Mišių mišiolai, geros būklės

¹³⁶ Žeimių bažnyčios inventorių 1806 06 11... ŽPA, l. 48.

¹³⁷ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 125.

¹³⁸ Vaicekauskas M. Giesmės / Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra..., p. 166–170.

¹³⁹ Žeimių bažnyčios inventorių 1732 m. ... ŽPA, l. 1.

¹⁴⁰ Žeimių bažnyčios inventorių 1743 m. ... ŽPA, l. 5.

¹⁴¹ Žeimių bažnyčios inventorių 1757 01 28... ŽPA, l. 10.

¹⁴² Žeimių bažnyčios inventorių 1796 m. ... ŽPA, l. 30.

¹⁴³ Žeimių bažnyčios inventorių 1732 m. ... ŽPA, l. 3; Žeimių bažnyčios inventorių 1757 01 28... ŽPA, l. 10.

didžioji agenda, dvi senos mažos agendas ir viena nauja, dvi maldaknygės, penki giesmynai, evangelija.¹⁴⁴ 1782 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše pažymima, kad bažnyčioje yra vienas naujas mišiolas, trys seni, vienas naujas gedulingų šv. Mišių mišiolas, du seni, viena gera didelė agenda, dvi senos mažos agendėlės, viena – gera – evangelija.¹⁴⁵

Brolija – bažnytinės valdžios įsteigta ir jai pavaldi religinė dvasininkų ir pasauliečių draugija, turinti savo administraciją, įstatus ir nuosavybę. Brolijos tikslas – plėsti viešąjį kultūrą Bažnyčioje, gilinti narių krikščionišką gyvenimą, užsiimti tam tikra religine ar visuomenine veikla. Brolijų atsiradimą Vakarų krikščionybėje paskatino rūpinimasis savo sielos išganymu.¹⁴⁶ Svarbiausia viešojo kulto forma buvo brolijos šv. Mišios, dažnai jungiamos su egzekvijomis. Paminėtina, kad itin svarbu buvo, jog brolijos pamaldas lydėtų šviesa, todėl bene svarbiausias brolijų rūpestis – parūpinti pakankamai vaško žvakėms. Brolijos uoliai rūpindavosi ir pamaldų puošnumu: tvarkė altorius, liturginius reikmenis, muziką, vėliavas. Dauguma brolijų formaliai nereikalavo, kad kandidatai priklausytų kuriai nors socialinei grupei. Pastebėta, kad jungimasis į brolijas liudija krikščionišką gyvenseną jau pačiose parapijose, dvasinę giminybę tarp pačių parapijiečių. Brolijų steigimas labiausiai suklesti XVII–XVIII a.¹⁴⁷

Ne išimtis ir Žeimių parapija, kurioje 1773 m. buvo įkurta Dievo Motinos Marijos brolija. Jos įkūrimas siejamas su Dominyku Medekša, S. P. Medekšos vaikaičiu.¹⁴⁸ Brolija neturėjo savo šelpėjo. Iškilmingų sueigų neorganizuodavo, minėdavo visas šventes, susijusias su Švč. Mergele Marija. Kiekvieno mėnesio pirmą sekmadienį užpirkdavo bažnyčioje šv. Mišias, už kurias mokėdavo po 10 lenkiškų auksinų. Paminėtina, kad brolijos žinioje buvo tuo metu bažnyčioje esantis Dievo Motinos Marijos altorius. 1782 m. inventoriaus aprašo duomenimis, Dievo Motinos Marijos brolijai priklausė 30 žmonių¹⁴⁹, o 1783 m. vizitacijos duomenimis, brolijai priklausė 33 asmenys. Be to, brolija aktyviai dalyvavo parapijinės mokyklos veikloje.¹⁵⁰ Galima pažymėti, kad išsamesnių duomenų apie Žeimių parapijos broliją bei jos vei-

¹⁴⁴ Žeimių bažnyčios inventorius 1764 03 04... ŽPA, l. 18.

¹⁴⁵ Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 21v.

¹⁴⁶ Jovaiša L. Brolijos / Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra..., p. 109.

¹⁴⁷ Ten pat, p. 114–118.

¹⁴⁸ Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 22v; Žeimių bažnyčios vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 33v.

¹⁴⁹ Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 22v.

¹⁵⁰ Žeimių bažnyčios vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 33v.

klą parapijoje nebuvo aptikta, todėl jos veiklą galima apibrėžti tik kitų Lietuvoje veikusių brolių kontekste.

Lietuvoje špitolės pradėjo steigti XVI a. pirmoje pusėje kaip nusenusių, beturčių globos įstaiga prie katalikų bažnyčių, tačiau su XVI a. pirmąja puse tegalima sieti menkas karitatyvinės veiklos apraiškas. Špitolių steigimo šuolis pastebimas XVII ir ypač XVIII a., kai jos imtos steigti ir prie atokių provincinių bažnyčių. Špitolės, kitaip nei mokyklas, išlaikyti klebonams būdavo pernelyg brangu, todėl jos paprastai steigtos gavus konkrečias privačių asmenų fondacijas.¹⁵¹ Į špitolę su atskirais kambariais vyrams ir moterims turėjo būti priimami tik vietiniai ligoniai ir karšiniai. Iš jų reikalauta mokėti tikėjimo tiesas ir bent kartą per mėnesį atlikti išpažintį ir priimti Komuniją.¹⁵²

Prie Žeimių parapiinės bažnyčios taip pat buvo špitolė. Pirmieji duomenys apie ją aptinkami 1782 m. vasario 9 d. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše, kuriame teigiama, kad netoli klebonijos buvo nauja, be jokios fundacijos pastatyta medinė špitolė, dengta šiaudais (tiksliai pastatymo data nenurodoma). Špitolės vienoje *izboje* su krosnimi ir kamara gyveno zakristijonas su žmona. Antroje *izboje* su kamara ir krosnimi – vargonininkas su žmona. Trečioje *izboje* su kamara gyveno lenkas elgeta su žmona. Jie patarnaudavo bažnyčioje ir tvarkė kleboniją. Ketvirtoje *izboje* gyveno elgetos su žmonomis ar be jų. Jie tvarkydavo, prižiūrėdavo klebonijos daržą ir sodą. Kai buvo surašytas inventorius, špitolėje gyveno keturios moterys ir septyni vyrai, kurie patarnaudavo bažnyčioje ir ja rūpinosi kartu su klebonu. Pažymima, kad špitolė buvo išlaikoma iš bažnytinės išmaldos lėšų.¹⁵³ 1796 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše teigiama, kad špitolėje tuo metu gyveno penkios moterys ir keturi vyrai, kurių darbu klebonas buvo patenkintas. Špitolė vis dar neturėjo fundatoriaus.¹⁵⁴ Apie tikėjimo tiesų mokymą bei konkrečius špitolėje gyvenusių asmenų darbus 1782 ir 1796 m. iš inventorių nežinoma. Taigi, XVIII a. pabaigoje prie Žeimių bažnyčios buvo špitolė, kuri neturėjo fundatoriaus. Joje gyvenančius žmones išlaikė bažnyčia.

Parapiinės mokyklos veiklą istoriografija mini tik nuo 1777 m. Teigiama, kad tuomet parapiinėje mokykloje mokėsi 24 vaikai, o 1781 m. – 9 mokiniai.¹⁵⁵ 1783 m. Žeimių bažnyčios vizitacijoje pažymėta, kad vienuolis, buvęs

¹⁵¹ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 106, 108.

¹⁵² Ten pat, p. 202.

¹⁵³ Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, I. 21, 23.

¹⁵⁴ Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, I. 30, 34.

¹⁵⁵ Kviklys B. Mūsų Lietuva... p. 457; Kviklys B. Lietuvos bažnyčios... p. 472; Misius K., Šinkūnas R. Lietuvos katalikų bažnyčios... p. 225; Judrys V. Jonava... p. 108.

vienas iš Žeimiuose veikusios brolijos narių, Andrius Šatinskis (*Szatyński*), pasitardamas su klebonu, mokė vaikus. Tuo metu mokyklą lankė 19 vaikų: 4 buvo bajorų kilmės, likusieji – neturtingi ir elgetos. Žeimių dvaro baudžiauninkų vaikams nebuvo sudaromos galimybės lankyti tuometinę mokyklą (priežastys, kodėl dvaro vaikams nelankė mokyklos, nenurodomos). Parapinėje mokykloje vaikai buvo mokomi skaityti, rašyti. Kadangi daugelis vaikų dirbdavo, tad mokykloje užsiėmimai vykdavo tą pačią dieną kaip ir šv. Mišios (prieš šv. Mišias).¹⁵⁶ 1796 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše pažymima, kad mokykla egzistuoja prie bažnyčios. Detalesnė informacija nepateikiama.¹⁵⁷

Apibendrinant galima teigti, kad Žeimių parapijoje XVIII a. pabaigoje gyveno apie tris tūkstančius žmonių, daugiausiai lenkai ir lietuviai, kurių sielovados reikalais rūpinosi tuometiniai parapijos dvasininkai šv. Mišių metu, krikštydami parapijiečių vaikus, suteikdami Švč. Sakramentą, Santuokos sakramentą, lankydami ligonius. Brolija sielovados reikalus akcentavo parapijinės mokyklos veikloje. Kadangi parapijoje daugiausia gyveno lenkai ir lietuviai, natūralu, kad tikėjimo tiesos buvo skelbiamos taip pat dviem kalbomis – lietuvių ir lenkų.

Žeimių klebonijos ūkinė padėtis

Pagrindinis bažnyčios pragyvenimo šaltinis buvo žemė. Remiantis 1743 m. Žeimių parapijos inventoriaus aprašo duomenimis, iš turėtos žemės (kiek tuo metu turėjo, nenurodoma) buvo išgauta grūdinių kultūrų: rugių – 11 kapų, miežių – 30 kapų, avižų, surištų pėdais – 5 kapos, linų – 2 kapos. 1757 m. inventoriaus apraše pažymėta, kad tuo metu Žeimių bažnyčia savo žinioje turėjo 15 valakų dirbamos žemės ir 3 valakus miško prie Mikšiškių kaimo. Tuo metu bažnyčiai priklausantys žemės plotai duodavo gerą derlių, kurio užtekdavo prasimaitinti metams, kartais dar likdavo (kiek ir ko likdavo, neminama).¹⁵⁸ O 1764 m. inventoriaus apraše pažymima, kad bažnyčios žinioje buvo 5 rugių statinės, 2 miežių statinės, 1 grikių statinė, 2 avižų statinės. Nepilnas aruodas buvo linų sėmenų. 40 kapų surišta rugių pėdų; nurodoma, kad miežių pėdų

¹⁵⁶ Žeimių bažnyčios vizitacija 1783 11 19... LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 35.

¹⁵⁷ Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 29.

¹⁵⁸ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 12v.

buvo neįmanoma surišti.¹⁵⁹ 1782 m. rugių 5 Vilniaus statinės, kviečių pusė statinės, miežių 5 statinės, grikių ketvirtadalis statinės ir etc.¹⁶⁰

Vertėtų paminėti, kad 1757 m. Žemių bažnyčios inventoriaus surašymas byloja, kad Bažnyčiai tuomet buvo pavaldūs trys kaimai: Svolkeniai, Mikšiškiei, Macioniai. Svolkenių kaimas buvo už trečdaliu mylios nuo bažnyčios. Jame gyveno ir dirbo Jonas Kovalevskis, Petras Antaniūnas su šeimomis. Jonas Kovalevskis buvo baudžiauninkas, ėjo lažą – dvi dienas per savaitę bažnyčios naudai, mokėjo činšą nuo savo dūmo (kokio dydžio buvo mokamas činšas neminama). Petras Antaniūnas buvo laisvas valstietis, dirbdavo bažnyčios žemę kiekvieną penktadienį.¹⁶¹ Mikšiškių kaimas buvo už ketvirtadaliu mylios nuo bažnyčios, jame gyveno Jonas ir Andrius Rydykai, Adomas Stankevičius su šeimomis. Jonas Rydykas – amžinas valstietis, baudžiauninkas, ėjo lažą – tris dienas per savaitę bažnyčios naudai, mokėjo činšą nuo savo dūmo. Andrius Rydykas ir Adomas Stankevičius – bažnyčios žemių nedarbo, tačiau mokėjo nustatytus bažnyčiai mokesčius – per metus 50 lenkiškų auksinų. Mačionių kaimas buvo už pusės mylios nuo bažnyčios. Jame gyveno Andrius ir Kazimieras Voinitkiai, Jonas Stepanovskis, Petras Chomičius, Motiejus Vijūnavičius. Andrius Voinitkis – ateivis, ėjo lažą dvi dienas per savaitę, daugiau nieko bažnyčiai neduodavo. Kazimieras Voinitkis – ateivis, ėjo lažą dvi dienas per savaitę. Jonas Stepanovskis Macionių kaime gyveno nuo 11 metų. Jis dvi dienas per savaitę ėjo bažnytinį lažą. Petras Chomičius taip pat dvi dienas per savaitę ėjo bažnytinį lažą ir dar nuo savo ūkio atlikdavo po dvi pastotes. Motiejus Vijūnavičius – atvykėlis, ėjo bažnytinį lažą po dvi dienas per savaitę.¹⁶² 1764 m. Svolkenių kaime gyveno dvi šeimos, Mikšiškių – keturios šeimos, Mačionių – penkios šeimos, kurios bažnytinėse žemėse ėjo lažą po dvi dienas per savaitę, atliko dvi pastotes – vieną savaitę į Vilnių, kitą – Kauną.¹⁶³

1782 m. Žemių bažnyčios inventoriaus apraše apie valdomos žemės dydį neužsimenama, tačiau jau minimi tik du Žemių papapinei bažnyčiai priklausę kaimai – Mačioniai ir Mikšiškiei. Mačionių kaime tuomet gyveno Kazimiero Abromačio, Kšištofo Čapkovskio, Kazimiero Voinitkio, Antano Šiepanovskio šeimos. Jie bažnytinėse žemėse ėjo lažą po dvi dienas per savaitę. Pažymima, kad šie kaimai turėjo bažnyčiai duoti po 5 pūrus rugių kiekvienais metais.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Žemių bažnyčios inventorius 1764 03 04... ŽPA, l. 18v.

¹⁶⁰ Žemių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 24v.

¹⁶¹ Žemių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 12v.

¹⁶² Žemių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 12v–13.

¹⁶³ Žemių bažnyčios inventorius 1764 03 04... ŽPA, l. 18v–19.

¹⁶⁴ Žemių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 23.

1780 m. gegužės 1 d. dvaro ir miestelio savininkas Dominykas Medekša patvirtino, kad bažnyčią ir jai priklausančius pastatus išlaikys dvaras. Tuo jis tarsi išpareigojo kaip dvaro savininkas kiekvienais metais mokėti bažnyčiai 1000 auksinų.¹⁶⁵ Dar apie 1000 auksinų buvo surenkama bažnytinių aukų. 1796 m. duomenimis, kasmet apie 400 auksinų skirdavo turtingesni Žeimių parapijiečiai. Šv. Mišios kainuodavo 10 auksinų.¹⁶⁶ Paminėtina, kad 1782 m. Žeimių bažnyčios išlaidos siekė 720,24 auksinų¹⁶⁷, o 1796 m. bažnyčios administravimo išlaidos siekė 3000 auksinų, iš jų 168,34 auksinai skirti mokesčiams, 200 auksinų – piemeniui už gyvulių ganymą (kitos išlaidos nedetalizuojamos).¹⁶⁸

Iš šių duomenų galima spręsti, jog XVII a. antroje pusėje – XVIII a. pirmoje pusėje Žeimių parapija nebuvo turtinga. XVIII a. antrojoje pusėje Žeimių parapija atgijo ir vystė savo ūkį, iš kurio išsilaikė bažnyčios tarnai – klebonas, zakristijonas, vargonininkas. Užtekdamo lėšų ir špitolei išlaikyti, kadangi ji neturėjo fundatoriaus. Taigi, klebono pajamų šaltiniai XVIII a. antrojoje pusėje buvo trijų rūšių: (1) žemė, (2) kasmet gaunamos pajamos iš dvaro, (3) tikinčiųjų aukos bei atlygis už religinius patarnavimus.

Klebonui gyventi prie bažnyčios buvo statoma klebonija. Lietuvoje nuo pat krikščionybės įvedimo šaltiniuose paprastai kalbama apie kleboniją kaip apie gyvenamus namus, statomus prie pat bažnyčios ir skirtus klebonui praleisti laiką, liekantį nuo jo pastoracinio darbo bažnyčioje ir parapijoje. Lietuvoje dažniausiai buvo statomos medinės klebonijos. Klebonijai dažnai priklausydavo smuklė ar varykla, ūkiniai pastatai (svirnas, kluonas etc.). Miestelyje ar bažnytkaimyje šalia šventoriaus statoma klebonija paprastai būdavo vienas žymiausių vietos trobesių. Dažnai klebonijoje būdavo erdvus valgomasis atlaidų metu suvažiavusiems kunigams pavaišinti.¹⁶⁹

Apie senąją Žeimių parapijos kleboniją ir ūkinius pastatus žinių nepavyko aptikti. 1743 m. Žeimių bažnyčios inventoriaus apraše akcentuojama, kad klebonija ir šalia jos esantys ūkiniai pastatai buvo prastos būklės, daugumą jų reikėjo rekonstruoti.¹⁷⁰ 1757 m. duomenimis, Žeimių klebonija ir jai priklausantis ūkis nuo bažnyčios buvo nutolęs per 90–100 žingsnių. Klebonija buvo perstatyta 1753 m. Dominyko Medekšos rūpesčiu ir lėšomis. Jos ilgis – 8 lie-

¹⁶⁵ Žeimių bažnyčios inventorius 1820 09 04... ŽPA, l. 64.

¹⁶⁶ Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 31v.

¹⁶⁷ Ten pat, l. 23v.

¹⁶⁸ Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 33.

¹⁶⁹ Ivinskis Z. Rinktiniai raštai..., p. 496.

¹⁷⁰ Žeimių bažnyčios inventorius 1743 m. ... ŽPA, l. 5.

tuviškos uolektys, plotis – 7 uolektys. Namas medinis, be mūrinio pamato. Stogas dengtas šiaudais, ant jo išmūrytas kaminas. Namo priemenė didelė. Buvo ir prieangis, kuriame laikyta daug įvairių knygų (jos neapibūdinamos). Paminėtina, kad Žeimių klebonija buvo dviejų galų name, kiekviename jų buvo kamara, stikliniai langai su mediniais rėmais, po stalą. Lubos ir grindys medinės. Sienos dažytos žaliai. Naujojoje klebonijoje buvo du gerieji kambariai (*izbos*). Tarp jų išmūryta žalių koklių krosnis. Kairėje namo pusėje įrengtas didelis klebono kambarys su trimis medinių rėmų geros būklės langais. Prie klebono *izbos* buvusi kamara su langeliu, o šalia jos rūsys, išmūrytas 1753 m. Jame buvo laikomas sodo ir daržo, esančio netoli klebonijos, derlius.¹⁷¹ Klebonijoje įstatytos trejos staliaus darbo durys su geležiniais vyriais ir užraktais.¹⁷²

Manoma, jog naujas, didelis, medinis, šiaudais dengtas kluonas pastatytas apie 1753 m. 1757 m. jo būklė buvo gera, tiktai reikėjo sutvarkyti išlikusį prastą grendymą. Šalia kluono buvo dvi neseniai pastatytos šieninės.¹⁷³ 1796 m. inventoriaus apraše pažymima, kad kluonas geros būklės, prie jo buvusi malkinė.¹⁷⁴ Daržinė medinė, geros būklės, pastatyta 1753 m., dengta šiaudais. Klebonijos pastatų komplekse buvo ir medinis svirnas, kuris 1743 m. dar nebaigtas statyti – stogas dar neapdengtas.¹⁷⁵ 1757 m. inventoriaus apraše teigiama, kad tuometinis svirnas buvęs geros būklės.¹⁷⁶

Klebonijos kieme 1743 m. stovėjo senas tvartas, pastatytas buvusio bažnyčios šeimininko (nepažymima kokio, gal S. P. Medekšos sūnaus Dominyko Medekšos). Stogas dengtas šiaudais. Durys medinės, staliaus darbo, su geležiniais vyriais.¹⁷⁷ Vietoj šio senojo tvarto 1753 m. naują savo lėšomis ir rūpesčiu pastatė Dominykas Medekša. 1757 m. jis buvo geros būklės.¹⁷⁸ Buvo ir arklidės – vienos naujai pastatytos, kitos seniau funduotos (fundatorius neminimas). Abiejų būklė gera.¹⁷⁹ Netoli bravoro stovėjo kiaulidė. 1796 m. inventoriaus apraše pažymima, kad kiaulidės būklė gera, stogas naujai dengtas. Šalia bravoro minimas gilus šulinys, pirtis.¹⁸⁰

¹⁷¹ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 11.

¹⁷² Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 30v.

¹⁷³ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 11v.

¹⁷⁴ Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 31.

¹⁷⁵ Žeimių bažnyčios inventorius 1743 m. ... ŽPA, l. 5.

¹⁷⁶ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 11v-12.

¹⁷⁷ Žeimių bažnyčios inventorius 1743 m. ... ŽPA, l. 5.

¹⁷⁸ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 11v.

¹⁷⁹ Ten pat, l. 11v–12.

¹⁸⁰ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 11; Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 31.

Klebonija ir šalia jos esantys pastatai aptverti medine tvora, paliktas tik įėjimas – varteliai.¹⁸¹ Klebonija turėjo savo sodą, kuriame 1796 m. augo vais-medžiai: kriaušės, slyvos, trešnės, obelys, etc. Klebonijos kairėje buvo daržas. Sodu ir daržu rūpinosi špitolėje gyvenantys elgetos.¹⁸²

2 lentelė. Žeimių parapijos klebono gyvuliai XVIII a. 5–9 dešimtmetyje

Gyvuliai ir paukščiai	1743 m. ¹⁸⁷	1752 m. ¹⁸⁸	1764 m. ¹⁸⁹	1782 m. ¹⁹⁰
Jautis	2	1	1	2
Veršiukai	4	-	1	1
Telyčia	2	5	6	6
Pieningos karvės	5	2	3	3
Veršingos karvės	-	4	2	2
Kiaulės, paršai	2	8	9	11
Avys	6	6	9	9
Arkliai	11	7	6	19
Ožkos / ožiukai	3 / 2	-	5	5
Žąsys	9	-	5	5
Vištos	6	-	10	10
Kalakutai	3	-	-	-
Antys	5	-	-	-

Remiantis nagrinėtų šaltinių duomenimis, galima aptarti klebono ūkyje XVIII a. 5–9 dešimtmetyje augintus gyvulius ir paukščius (žr. 2 lentelę).

Apibendrinant lentelėje pateiktus duomenis vertėtų išryškinti, kad klebono žinioje buvęs ūkis gerokai pakito 1743–1764 m. Vėliau gyvulių ūkis keitėsi nežymiai. Pastebėtinas tik arklių pagausėjimas, lyginant 1764 m. ir 1782 m. inventorių aprašuose pateiktus duomenis.

Kalbant apie Žeimių bažnyčios ūkinę padėtį vertėtų paminėti, kad ji neturėjo labai daug brangių liturginių daiktų, 1796 m. bažnytiniame inventoriuje išskirtina viena sidabrinė monstrancija, dvi taurės auksuotu vidumi, meniškos išorės, dvi sidabrinės taurės, apvali sidabrinė komuninė, dvi mažos patenos, kryžius, du dideli užtiesalai, skirti didžiajam altoriui, du mažesni – šoniniams

¹⁸¹ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 11v–12.

¹⁸² Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 31.

¹⁸³ Žeimių bažnyčios inventorius 1743 m. ... ŽPA, l. 6v.

¹⁸⁴ Žeimių bažnyčios inventorius 1757 01 28... ŽPA, l. 12.

¹⁸⁵ Žeimių bažnyčios inventorius 1764 03 04... ŽPA, l. 18v.

¹⁸⁶ Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 25.

altoriams. Kiti bažnytiniai reikmenys buvo iš alavo, vario ar geležies.¹⁸⁷ Panaši bažnyčioje esančių liturginių reikmenų situacija lieka ir 1764, 1782 metais.¹⁸⁸

Taigi XVIII a. antrojoje pusėje Žeimių bažnyčios ūkiniai pastatai buvo geros būklės. Visa valda aptverta medine tvora. Remiantis šaltinių duomenimis galima teigti, kad statybas apie 1753 m. pakartotinai fundavo tuometinis Žeimių dvarininkas Dominykas Medekša. Vadinasi, tuometinis Žeimių dvaro savininkas buvo pagrindinis Žeimių klebono palivarkų fundatorius. Paminėtina, kad Žeimių bažnyčiai priklausanti ūkį prižiūrėjo klebonas, špitolėje gyvenantys elgetos, zakristijono ir vargonininko šeimos bei samdytas piemuo. Bažnyčioje sukauptų liturginių daiktų, brangių metalų nebuvo labai daug ar unikalių.

Išvados

1. Pirmąją Romos katalikų bažnyčią Žeimiuose XV–XVI a. sandūroje fundavo tuometinis Žeimių dvarininkas, Vitebsko kaštelionas Andrius Zaviša. 1636–1780 m. Žeimių dvaras ir bažnyčia buvo Medekšų giminės įtakos sferoje. Andrius Medekša 1720 m. Žeimiuose pastatė naują bažnyčią, 1732 m. suteikė fundacijas šv. Onos ir Švč. Trejybės altarijoms.

2. Nuo pat įkūrimo Žeimių bažnyčia buvo medinė, paprastos struktūros. 1720 m. klebono Andriaus Medekšos pastatyta bažnyčia taip pat buvo nedidelė, medinė. Kairiajame šone turėjo mažą zakristiją. Medinėje varpinėje kabojo trys varpai. Kapinės aptvertos medine tvora. Žeimių parapiinė bažnyčia buvo tipinga tuometinės Lietuvos kontekste.

3. 1780 m. Dominykas Medekša Žeimius pardavė būsimam Livonijos vyskupui, tituliniam Cinos vyskupui Juozui Kazimierui Korvinui Kosakovskiui, kuris toliau rūpinosi bažnyčia. 1780 m. liepos 25 d. vyskupas konsekravo bažnyčią, suteikdamas jai Švč. Mergelės Marijos Gimimo titulą.

4. XVIII a. antrojoje pusėje Žeimių bažnyčios pagrindinis altorius buvo dviejų tarpsnių – juose pavaizduoti Švč. Mergelė Marija su Jėzumi ir šv. Dominykas. Dešiniajame bažnyčios šone trijų tarpsnių altorius, kuriame pavaizduoti šventieji Antanas, Jonas Krikštytojas ir Juozapas. Kairėje pusėje įrengtas dviejų tarpsnių altorius, papuoštas Švč. Mergelės Marijos ir šv. Andriaus

¹⁸⁷ Žeimių bažnyčios inventorius 1796 m. ... ŽPA, l. 28.

¹⁸⁸ Žeimių bažnyčios inventorius 1764 03 04... ŽPA, l. 17v–18; Žeimių bažnyčios inventorius 1782 02 09... ŽPA, l. 20v–21, 24v.

paveikslais. Žeimių parapijoje labiausiai paplitęs Švč. Mergelės Marijos kultas ir fundatorių globėjų kultai: šv. Juozapo, šv. Andriaus, šv. Dominyko.

5. XVIII a. antrojoje pusėje Žeimių parapija ribojosi su Siesikų, Kėdainių, Skarulių ir Vandžiogalos parapijomis. Tuo metu parapijoje gyveno apie tris tūkstančius žmonių, daugiausia lenkai ir lietuviai. Sielovados reikalai Žeimių parapijoje vyko pagal bendrus reikalavimus, atsižvelgiant į parapijiečių sudėtį – pridėtinės pamaldos ir pamokslas sakomas abiem vietos kalbomis. Žeimiuose nuo 1773 m. žinoma Marijos brolija, kurios veikla glaudžiai siejosi su parapine mokykla. Nuo XVIII a. 8 deš. Žeimiuose įsteigta parapiinė mokykla. Parapijoje buvo plėtojama ir karitatyvinė veikla – XVIII a. antrojoje pusėje be jokios fundacijos pastatyta špitolė. Joje gyvenusius žmones išlaikė bažnyčia.

6. Pagrindinis parapijos šeimininkas buvo klebonas. Jis turėjo būti moralus, laikytis celibato, gerai atlikti ganytojiškas pareigas, reziduoti parapijoje. XVIII a. Žeimiuose pasikeitė 8 klebonai. Duomenys apie Žeimių dvasininkus labai skurdūs, kadangi parapijoje daugiausiai dvasininkų nagrinėjamu metu buvo iš smulkių ir vidutinių bajorų.

7. XVIII a. antrojoje pusėje Žeimių parapija savo žinioje turėjo 15 valakų dirbamos žemės ir 3 valakus miško. XVIII a. pirmojoje pusėje bažnyčiai priklausė trys, vėliau du kaimai, kurių gyventojai ėjo lažą bažnytinėse žemėse, atliko pastočių prievolę. Žeimių parapija aktyviai vystė savo ūkį, iš kurio išsilaikė klebonas ir bažnyčios patarnautojai. Užtekdavo lėšų ir špitolėi išlaikyti. XVIII a. antrojoje pusėje Žeimių bažnyčios ūkiniai pastatai (tvartas, daržinė, kluonas etc.) buvo geros būklės, kadangi juos apie 1753 m. pakartotinai fundavo tuometinis Žeimių dvarininkas Dominykas Medekša.

Irma Stundytė

THE ŽEIMIAI PARISH IN THE 18TH CENTURY

Summary

It is very important to become well acquainted with the historical development of separate parishes and examine the process of their change since there is a possibility to pass the accumulated knowledge to the current generation. Besides, it might be beneficial to write about the activity of Lithuanian Catholic Church in a much more detailed and extensive manner.

In 1525 major funds for the construction of the first building of Roman Catholic Church operating in Žeimiai were allocated by Andrius Zaviša, a wealthy landlord and the castellan of Vitebsk. From 1636 to 1780 the Medekšos family not only owned the manor of Žeimiai

but exerted their influence upon the local church as well. In 1720 a new church was built in Žeimiai acting on the initiative of Andrius Medekša. In 1732 he funded the construction of special altars dedicated to St. Ann and the Holy Trinity as well. Constructed of wood right from the moment of its establishment, the church of Žeimiai had quite a simple structure. Having received considerable financial support from Andrius Medekša, a new wooden building of the church was successfully erected in 1720. However, the structure happened to be not very spacious, just as the previous one. There was a small sacristy on the left side of the church and three bells hung at the top of its wooden bell tower. The cemetery was surrounded by a timber fence. It should be emphasized that the churchyard next to the parish church of Žeimiai had almost no differences in comparison to these found in other typical Lithuanian parishes.

In 1780 Dominykas Medekša sold his estates in Žeimiai to the future bishop of Livonia Juozapas Kazimieras Korvinas Kosakovskis. The latter solemnly consecrated the church under the title of the Birth of the Virgin Mary in July 25th, 1780. There were three altars at the church of Žeimiai in the second half of the 18th century. At that time the promotion of the religious cult of the Virgin Mary and the saints received much support from the local parishioners. For this reason all three altars were dedicated to the Virgin Mary, St. Dominic, St. Anthony, St. John the Baptist, St. Joseph and St. Andrew.

In the second half of the 18th century the Žeimiai parish bordered the adjoining parishes of Siesikai, Kėdainiai, Skaruliai and Vandžiogala. There were about three thousand people living in the Žeimiai parish, mostly Lithuanian or Polish. During the above-mentioned period the Brotherhood of the Virgin Mary, a special shelter for the poor and the parish school existed in Žeimiai, too. To be precise, the Brotherhood of the Virgin Mary was established in the year of 1772.

In the second half of the 18th century about 15 wallachs of agricultural land and 3 wallachs of the forest belonged to the Žeimiai parish. Those peasants who lived in the villages held in possession by the Church had to cultivate its lands as serfs. In addition, peasants were demanded to lend their horses and carriages for travelers because this duty was incorporated into the serfdom. It should be also mentioned that the Žeimiai parish has always been very active in developing its economy. The income generated from the agricultural estate of the local church ensured a decent living for a parson and his attendants, including the sacristan as well as the organist. In the second half of the 18th century all household buildings (such as the storehouse, the barn and the cattle-shed) were in good condition. This can be explained by the fact that the landlord of Žeimiai Dominykas Medekša repetitively supplied sufficient financial resources for the maintenance of those buildings in 1753.

Translated by *Giedrė Pranaitytė*

Tarp tradicijos
ir dabarties

Dvasingumo tradicijų ir laikmečio iššūkių raiška laikraštyje „Ganytojas“ 1919–1921 m.

DANUTĖ STAKELIŪNAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Įvadas

„Ganytojas“, pradėtas leisti 1919 m. pradžioje, ėjo iki 1922 m. sausio mėn.¹ Nuo 1922 m. vasario (Nr. 2) keitėsi į dvigubo pavadinimo „Žemaičių vyskupijos kronika ir Ganytojas“ leidinį, jo tituliniam lape neliko iki tol buvusio įrašo „Dvasiškijs laikraštis“. Ganytoją leido Šv. Kazimiero draugija. Jo redaktorius buvo prelatas Aleksandras Dambrauskas, o vedėjas – kunigas Mykolas Vaitkus². Leidinio apimtis, išskyrus 1919 m. I pusmetį, svyravo nuo 26 iki 31 puslapio. Jį sudarė dvi pagrindinės dalys: oficialioji ir daug daugiau vietos užimanti neoficialioji. Buvo ir keletas siauresnės apimties rubrikų: „Iš svetur“, „Bažnytinės žinios (Katalikiškojo gyvenimo apžvalga)“, „Iš knygų pasaulio“, „Mūsų laikraščiai“, „Bibliografija“, „Laiškai redakcijai – redakcijos atsakymai“, „Trupučiai (Smulkmenos)“ ir kt.

Oficialiojoje dalyje buvo skelbiamos popiežių enciklikos, oficialūs Vatikano dokumentai, vyskupų raštai, Žemaitijos vyskupijos kurijos aplinkraščiai, įsakymai, skirti dvasiškijs. Čia buvo spausdinami ir Kanonų teisės kodekso nuostatai, Kauno kunigų konferencijos dokumentai ir kt.

¹ Iki 1919 m. liepos mėn. buvo išleidžiami 2 numeriai per mėnesį, vėliau visą laiką buvo mėnesinis leidinys.

² „Ganytojo“ (1922 m., Nr. 1) redaktoriumi jau buvo M. Vaitkus. Nuo 1922 m. (Nr. 2) jis – „Žemaičių vyskupijos kronikos“ ir „Ganytojo“ redaktorius.

Neoficialiosios dalies publikacijų turinys labai įvairus: pradedant Lietuvos kunigų suvažiavimų medžiaga, baigiant publicistiniais darbais. Nemažą dalį sudarė išsamūs, keliuose „Ganytojo“ numeriuose skelbiami visuomeninio politinio turinio, diskusiniai kunigų Mykolo Krupavičiaus, Mykolo Vaitkaus, Konstantino Jazdauskio, Aleksandro Bubljo ir kt. straipsniai. Čia vietą rado Jono Totoraičio, Antano Aleknos, Juozo Tumo-Vaižganto ir kt. darbai. Rubrikoje „Iš knygų pasaulio“ buvo anonuojami, dažniausiai ir kritiškai recenzuojami Šv. Kazimiero draugijos leidiniai bei dvasiškijai aktuales knygos. Rubrikoje „Mūsų laikraščiai“ yra ir socialistinės, ir liberaliosios pakraipos laikraščių „Socialdemokratas“, „Darbas“, „Lietuvos ūkininkas“ pozicijų vertinimai. Šventojo Sosto ir Europos valstybių santykius pristatė rubrika „Iš svetur“. Čia buvo gausu informacijos apie senųjų Europos ir po I pasaulinio karo susikūrusių valstybių vidaus politiką ir Bažnyčios–valstybės santykių raidą. „Bažnytinės žinios“ informavo apie Lietuvos Katalikų Bažnyčios įvykius, kunigų paskyrimus, jų kaitą parapijose, pranešdavo apie mirusius kunigus.

Ši fragmentiška „Ganytojo“ turinio apžvalga rodo, jog tai buvo plačios apimties žurnalas, nežiūrint to, kad oficialiai įvardytas laikraščiu. „Ganytojas“ dėl labai informatyvių ir išliekamąją vertę turinčių tekstų gali būti atskiras tyrinėjimo objektas, taip pat suteikti žinių ir kitiems tyrimams. Tai išsamus šaltinis Bažnyčios–valstybės santykių, dvasininkijos Lietuvoje problematikai analizuoti. Tačiau „Ganytojas“ iki šiolei yra nepelnytai užmirštas. Jis trumpai pristatomas enciklopedijoje³, tačiau aktyviausių jo bendradarbių kunigų biografijose net neužsiminta, jog jie rašė ir minėtame leidinyje⁴. Išimtis būtų M. Vaitkus, tačiau ir jis minimas tik kaip redaktorius, o ne kaip bendradarbis⁵. Savo tyrimuose „Ganytoją“ naudojo Valdas Pruskus⁶.

Todėl šis straipsnis yra puiki galimybė pristatyti leidinį ir paskatinti juo domėtis plačiau. Darbe nepretenduojama giliai ir visapusiškai atskleisti turtingą „Ganytojo“ pasaulį. Leidinio tekstai analizuojami fragmentiškai. Išsamiau apibūdinti tie autorių darbai, kurie labiau susiję su besikuriančios nepriklausomos Lietuvos valstybės gyventojų religingumu, krikščioniškomis vertybėmis ir dvasininkijos kaip tiesioginio dvasios ugdytojo padėtimi ir vei-

³ Ganytojas / Lietuvių enciklopedija. Boston, 1955, t. VI, p. 527.

⁴ Jazdauskis Konstantinas / Lietuvių enciklopedija. Boston, 1956, t. IX, p. 367; Bubllys Aleksandras / Ten pat, 1954, t. III, p. 299; Bendorius A. Krupavičius Mykolas / Ten pat, 1958, t. XIII, p. 236–239.

⁵ Vaitkus Mykolas / Lietuvių enciklopedija. Boston, 1965, t. XXXII, p. 500–503.

⁶ Pruskus V. Socialinė katalikybė tarpukario Lietuvoje. Vilnius, 2001.

kla. Pristatomi tekstai, analizuojantys Bažnyčios vietos valstybėje klausimus. Nepanaudota oficialioji „Ganytojo“ dalis, kurios analizei reikia specialaus tyrėjo pasirengimo bei profesionalaus Bažnyčios istorijos pažinimo.

Šio darbo tikslas – vadovaujantis „Ganytojo“ publikacijomis, apibūdinti to meto lietuvių dvasingumą bei įvardyti pagrindines Katalikų Bažnyčios nuostatas ir veiklą siekiant išlaikyti ir sustiprinti pasauliečių krikščioniškąjį dvasingumą parapijose. Pagrindinio tikslo siekis leis apžvelgti Bažnyčios pastangas įsitvirtinti kuriamos valstybės gyvenime. Straipsnio chronologinės ribos – „Ganytojo“ leidimo metai (1919–1922 m. pradžia).

Šio tyrimo ašis, įvairias „Ganytojo“ publikacijas vienijanti grandis – dvasingumas. Jis jungia pasauliečius ir dvasiškią, jis buvo ta svarbi intencija, dėl kurios Bažnyčia teigė siekianti aktyviai dalyvauti visuomeninėje ir politinėje veikloje. Dvasingumas – daugiaprasmė sąvoka ir mokslinėje literatūroje apibrėžiama įvairiai. Tyrėjai sutinka, jog dvasingumo pagrindas – amžinosios vertybės. Vieni jomis įvardija tiesą, gerį, grožį⁷, kiti labiau pabrėžia krikščionybės įtvirtintas vertybes – meilę, tikėjimą, viltį⁸, tretį – proto ir jausmų jungtį, darną, nuolatinį sąžinės budėjimą⁹. Skirtingos šios sąvokos interpretacijos dažniausiai kreipia dėmesį į žmogaus santykį su pačiu savimi, su kitu žmogumi, su žmonių bendruomene ir pasauliu apskritai¹⁰.

„Krikščionybėje plačiąja prasme dvasingumas reiškia „gyvenimą iš dvasios“ (K. Rahner), turint omenyje ir giliausią santykį su Dievu, sąmoningą subjektyvią laikyseną žmoguje esančios Šventosios Dvasios atžvilgiu ir į artimą orientuotą tikėjimo praktiką“¹¹. Krikščionio dvasingumas – tai jo „laikysena, taip pat ir būseną, reikalaujanti iš tikinčiojo visiško pasitikėjimo ir nekompromisinės meilės Dievui [...]“¹².

Taigi ir krikščioniškojo dvasingumo sąvoka yra daugiasluoksni. „Krikščioniškasis dvasingumas remiasi Šventosios Dvasios veikimo daugialypumu

⁷ Tijūnelienė O., Barkauskaitė M. Akademinio jaunimo dvasinio tobulėjimo galimybės studijų metais / *Pedagogika*. 2009, nr. 93, p. 17.

⁸ Navaitis G., Nefas S., Ralys K. Parapijos vaidmuo vietos bendruomenėje / *Pedagogika*. 2008, nr. 90, p. 66. Pasak Vaižganto, „trimis kilniausiomis dorybėmis: meile, tikėjimu, viltimi“. Žr. Vaižgantas. Jaunajam veikėjui / *Ganytojas*. 1920, nr. 8, p. 235.

⁹ Tijūnelienė O., Barkauskaitė M. Akademinio jaunimo dvasinio tobulėjimo galimybės studijų metais / *Pedagogika*. 2009, nr. 93, p. 17; Verbylaitė D. Būsinių religijos švietėjų dvasingumo samprata / *Pedagogika*. 2004, nr. 70, p. 207.

¹⁰ Aramavičiūtė V. Dvasinis ugdymas Lietuvoje: kryptys ir problemos / *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 1999, t. XIV. Vilnius, p. 441.

¹¹ Vorgimler H. Naujasis teologijos žodynas. Kaunas, 2003, p. 159–160.

¹² Virbalienė A. Dvasingumo raiška paauglių bendraamžių grupėse / *Soter*. Kaunas, 2003, nr. 9 (37), p. 86.

– vienuoliškasis, pasauliečių, misijų, biblinis, judaistinis, ekumeninis, stačiatikių dvasingumas¹³.

Šiame darbe dėmesys labiau telkiamas į pasauliečių krikščioniškąjį dvasingumą. XX a. pr. Lietuva buvo katalikiškas kraštas, todėl religijos poveikis buvo esminis visoms žmogaus gyvenimo sritims¹⁴. Tikėjimo, dvasingumo lygis labai priklauso nuo jo ugdymo, krikščioniškųjų vertybių perdavimo ir perėmimo proceso organizavimo. Svarbiausias, „pašauktasis iš prigimties“ ugdytojas yra Bažnyčia, o jos tikslas – „padėti skleisti žmogaus dvasinėms galioms“¹⁵ – užtikrina jai visuomeninę misiją kiekvienos visuomenės dvasingumo ugdymo srityje¹⁶. Lietuvos Bažnyčia dėl istoriškai susiklosčiusių aplinkybių pergyvenusi ilgai trukusią tautinės tapatybės krizę¹⁷, labai aktyviai įsijungė į visuomeninius procesus XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvoje. Sunku pervertinti katalikų dvasininkijos indėlį Lietuvai tampant modernia tauta bei kuriant nepriklausomą valstybę¹⁸. Krikščioniškosios vertybės buvo ir 1918 m. atsikuriančios Lietuvos valstybės dvasinis pagrindas.

Kita vertus, to meto Lietuva nebuvo vienalytė nei religiniu, nei kultūrinu ar ideologiniu požiūriu. Pokarinė aplinka, ne tik Lietuvoje, buvo labai palanki įvairių naujų idėjų sklaidai, todėl krikščioniškosios vertybės, tegul ir turinčios stiprią atramą lietuvių kataliko sąmonėje, patyrė didelį išbandymą. Tokios ideologijos kaip liberalizmas¹⁹, socializmas ir Lietuvą iš sovietų Rusijos pasiekęs bolševizmas ragino keisti nusistovėjusią vertybių hierarchiją, modernėti, perimti naujas pažiūras, elgsenas. Visuomenė vis labiau buvo veikiamą pozityvizmo, pragmatizmo, individualizmo. Taigi, išbandymų, iššūkių tautos

¹³ Vaičiūnas V. S. Atgimusio SOTER mokslinių publikacijų autoriai ir jų keliamos problematikos kiekybiniai bei kokybiniai aspektai / Soter. Kaunas, 2009, nr. 32 (60), p. 131.

¹⁴ Gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje buvo apie 80 proc. katalikų, lietuvių tarp jų dar daugiau – 94,4 proc. Žr. Girnius S. Katalikų bažnyčios vaidmuo nepriklausomos Lietuvos visuomenėje / Krikščionybė Lietuvoje. Red. V. Vardys. Čikaga, 1997, p. 270.

¹⁵ Martišauskienė E. Bažnyčia kaip ugdomasis veiksnys: prasmė ir aktualumas nūdienos mokykloje / Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, 1999, t. XIV. Vilnius, p. 451.

¹⁶ Höffner J. Krikščioniškasis socialinis mokymas. Vilnius, 1996, p. 252.

¹⁷ Taip Bažnyčios santykį su lietuviais įvardija V. Vardys. Žr. Gustaitė G. Palaimintasis Jurgis Matulaitis – Vilniaus vyskupas / Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, 1998, t. XIII. Vilnius, p. 38–39. Teigiama, jog jei Lietuva XV–XIX a. būtų turėjusi savo bažnytinę provinciją, ji būtų subrandinusi daug aukštesnę lietuvišką krikščionišką kultūrą.

¹⁸ Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sud. V. Ališauskas. Vilnius, 2006, p. 395.

¹⁹ 1918–1919 m. Lietuvoje dominavęs varpininkų liberalizmas buvo specifinis; šalia klasikinių liberalizmo nuostatų rasime pozityvizmo, materializmo, „liaudinio socializmo“ nacionalizmo idėjų. Žr. Miknys R. Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais. Vilnius, 1995, p. 170–172.

krikščioniškam dvasingumui ir jo atramai – Lietuvos dvasininkijai ir Katalikų Bažnyčiai kaip institucijai būta pakankamai.

Lietuvio krikščioniškojo dvasingumo fragmentai

1919 m. „Ganytojas“ sveikino veržlią laiko tėkmę. Pirmajame numeryje kreipiantis į skaitytoją teigiama, jog „visame pasaulyje regima evoliucija pažangos prasme“²⁰. Daugiausia akcentuojamas tikėjimas pažanga tikybos ir doros srityse. Kaip suvokia ir apibūdina dvasingumą „Ganytojas“? Parapijų klebonai ataskaitose ypač akcentuoja tikėjimo lygį ir dorovingumą, išskiria ir parapijiečių aktyvumą bei raišką parapijos gyvenime²¹. Daugumoje parapijų „tikėjimas gana geras“, „žmonės giliai tikintys“ (Skuodas, Plungė, Alsėdžiai, Salantai, Palanga, Darbėnai, Kartena, Kretinga, Šatė, Gargždai, Naujieji Varniai), kitur (Ylakiai, Židikai, Kuliai) – „tikėjimo lygis pakankamas“. Tačiau yra ir tokių pastabų: „tikėjimo stovis nepatenkinamas“ (Laukžemė), „tikėjimas silpnas“ (Vadatkai). Yra parapijų, kurių tikėjimo lygis ataskaitose nėra tiesiogiai įvertintas (Panevėžys ir Podbiržis²², Švėkšna, Telsiai, Plateliai, Lackavas, Žemalė, Renavas ir kt.). Tačiau Telsių, Švėkšnos parapijiečių aktyvus dalyvavimas įvairiose katalikiškose draugijose, labdaringoje veikloje, katechizacijos lygis leidžia ir jų parapijiečius priskirti „gero tikėjimo“ atvejams. Ataskaitose parapijiečių aktyvumas ir dalyvavimo katalikiškose parapijos organizacijose (dažniausiai minimos Šv. Kazimiero, Tretininkų, Amžinojo ir Gyvojo rožančiaus draugijos) yra labai svarbus kriterijus vertinant parapijos dvasingumo lygį apskritai. Parapijų klebonų tikslas buvo didinti tikinčiųjų aktyvumą. Kitą vertus, nors parapijiečiai, kurie apibūdinami kaip „konservatyvi, pasyvi masė“²³, nėra pageidautinas reiškiny, tačiau, pasak „Ganytojo“, tokie žmonės

²⁰ Į skaitytojus / Ganytojas. 1918, nr. 1, p. 4–5.

²¹ Mūsų parapijų stovis tikėjimo ir doros žvilgsniu / Ganytojas. 1919, nr. 1, p. 21–25; nr. 3, p. 76–77, 84–86; nr. 4–5, p. 116–121; nr. 6–7, p. 177–181; nr. 9, p. 208–209; nr. 13, p. 266–267; nr. 17, p. 413–416. Šias parapijų kunigų parengtas ataskaitas surinko Žemaičių vyskupas lankydamasis parapijose 1918 m. vasarą–rudenį. Jos pateiktos ne standartizuota, o laisva forma. Pasak „Ganytojo“, jų tikslas – „tikėjimo – doros stoviui apvainoti“.

²² Duomenis iš Panevėžio dekanato ir Podbiržio pateikė kunigai, dalyvavę dekanato susirinkime. Žr. Stakauskas J. Dekanalės susirinkimas Panevėžyje ir Podbiržyje. 1918 10 22, 24 / Ganytojas. 1919, nr. 3, p. 76–77.

²³ Tirkšlių parapijos ataskaitoje taip apibūdinta dauguma parapijiečių. Žr. Mūsų parapijų stovis tikėjimo ir doros žvilgsniu / Ganytojas. 1919, nr. 6–7, p. 179–180.

yra atsparesni naujoms, Bažnyčiai nepalankioms pasaulėžiūroms ir tuo požiūriu gali būti atrama ir tikėjimui, ir krikščioniškam dvasingumui parapijoje. Vis dėlto tokia „pasyvi masė“, dar vadinama „nemąstančiu konservatizmu“, dvasiškijos yra vertinama labiau neigiamai nei teigiamai. Tirkšlių parapijos ataskaitoje rašoma, jog konservatyvūs parapijiečiai ne tik patys nedalyvauja įvairių katalikiškų draugijų darbe, bet teigdami, jog kunigui, „kaip seniau kad būdavę“, turi rūpėti tik bažnyčia, neigiamai vertina kunigų švietėjišką, karitatyvinę veiklą. Apibendrinant parapijų ataskaitų turinį šiuo aspektu matyti, jog parapijų ganytojai pasisakė už aktyvius parapijiečius.

Apibūdinant parapijiečių dorą, dažniausiai vertinama blaivybė (kova prieš girtuoklystę), skaistybė (kova prieš paleistuvystę, skyrybas), žalingų įpročių vengimas, pasitikėjimas žmonėmis, saugumas, bendras kultūrinis lygis (priešinant kortavimui, girtavimui, šmeižtams, skundams, plėšimams, vagystėms).

Minėtose ataskaitose kunigai savo parapijų dorovingumą dažniausiai vertina gerai, retais atvejais – patenkinamai²⁴. Tačiau dalis „Ganytojo“ tekstų leidžia vertinti ir kitaip. Tokie pastebėjimai kaip: „Jeigu kunigo tarnai – darbininkai yra nesąžiningi, tinginiai arba apsieidėliai, tai klebono ūkė eina blogai“²⁵ arba klebonai „išgirsta nemalonių žodžių, o net koliojimų“²⁶ verčia klausti, ar klebono ir parapijiečių santykiai išitekdavo krikščioniškojo dvasingumo kontekste. Krekenavos klebonas Kazlauskas teigia, jog „žmonių dora ypač <...> karo laiku žymiai nupuolė“²⁷, kunigas Tomas Žilinskas irgi pažymi, jog ypač nuo XIX a. pab. „drauge su tikėjimu nyko ir žmonių dorumas, ką mes jaučiame ypač dabar, tverdami savo nepriklausomą valstybę“²⁸. Taigi, paminėti ir kiti „Ganytojo“ tekstai verčia parapijų ataskaitas vertinti kritiškai.

„Ganytojas“ pabrėžia žemesnį vyrų religingumo lygį. Pavyzdžiui, aprašant kunigo, atvykstančio pas ligonį, sutikimą išsitariama: „Skambink neskambink, būrys davatkų susirinks, o vyriško kartais nė vieno“²⁹. Kvestionuojamas ir tikėjimo, krikščioniškojo dvasingumo gilumas ar net teigiama, jog „negiliai tėra

²⁴ Lygis apibūdinamas žodžiais: gana geras, parapijiečiai dori, dievobaimingi ir pan. Žr. Dėdė Atamazas. Kunigas – bežemis ir kunigas – ūkininkas / Ganytojas. 1919, nr. 13, p. 282–286.

²⁵ Ten pat, p. 284.

²⁶ J. Kr. Visada gyvu klausimu / Ganytojas. 1920, nr. 3, p. 85.

²⁷ Kažukauskas P. Panevėžio dekanato kunigų konferencija / Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 114.

²⁸ Žilinskas T. Žodis kunigo Adomo Grinevičiaus 50 metų kunigavimo jubiliejui / Ganytojas. 1920, nr. 11, p. 347.

²⁹ ...rėnas. Ligonų lankymo būdas. / Ganytojas. 1919, nr. 13, p. 294.

įsišaknyjęs tikėjimas mūsų žmonių sielose³⁰. „Ganytojas“ pastebi skirtumą tarp išorinio (apeiginio) religingumo ir vidinių įsitikinimų bei jais grindžiamo elgesio. Nors Žemaitijoje katalikiškos apeigos yra iškilmingesnės nei kitur, vis dėlto ir ten „moralinis stovis labai jau toli nuo šventumo“³¹. „Net bjauru buvo girdėti kaip mūsų žmonės įdavinėjo kits kitą vokiečiams ir valkatoms – bolševikams, nors dėl to jų artimas gavo daug nuostolių, kančių arba ir gyvybės nustojo“ – taip apie žemaičius prasitarė kitas „Ganytojo“ bendradarbis³².

Beje, rinkimai į Steigiamąjį Seimą parodė, jog iš tiesų žemaičiai nebuvo jau tokie dievobaimingi. Dalyje Telsių apygardos valsčių daugumą balsų gavo kairieji. Didžiausieji „Telsių plumpiai“, – taip balsavusius už kairiuosius pavadino „Ganytojas“, – gyveno Navarėnuose, Židikuose, Tirkšliuose, Rietave³³.

Kaip pagrindinė doros, tikėjimo lygio kritimo priežastis įvardijami karo metų sunkumai: krito gyvenimo lygis, sumažėjo darbingų, ypač šeimą išlaikančiųjų, asmenų skaičius ir kt. Kenkė ir gyventojų mobilumo padidėjimas (nutiestas geležinkelis Darbėnų parapijoje³⁴), sienos artumas, beje, irgi padidinantis gyventojų migraciją³⁵, „pirmievių agitatorių veikla“³⁶.

Pastaroji priežastis buvo labai glaudžiai susijusi su jau minėtų krikščioniškai pasaulėžiūrai priešiškų ideologijų sklaida Lietuvoje. Be to, 1918 m. vasarą–rudenį, kai buvo teikiamos minėtos ataskaitos, reali politinė valdžia buvo vis mažiau jaučiama. Ar „Ganytojas“ šį kontekstą pastebi ir vertina?

Minėtose parapijų ataskaitose dvasingumo stygius beveik nesiejamas su katalikiškam dvasingumui nepalankiu laikmečiu. Tik trijose iš pateiktų net 26 parapijų ataskaitų užsimenama apie neigiamas suirtutės pasekmes. Jau minėtoje Renavo parapijoje fiksuojama „pirmievių įtaka, jų agitacijos reikšmė“³⁷, o Tirkšlių klebonas rašo, jog parapijos mažuma – tai „pirmieviai, palinkusieji pirmievystėn ir visokie prastesni elementai“, ir pažymi, jog tarp tokių yra „tikrų ateizmo apaštalu“, kurie paveikia ir savo šeimyną³⁸. Tačiau tikėjimui priešiškos idėjos ar net veiksmai niekur nesiejami su jau besiformuojančiomis

³⁰ Maliauskas A. Parapijiniai Amerikos lietuvių komitetai, pašalpinės jų draug. ir „niezaležninkai“ / Ganytojas. 1920, nr. 12, p. 359.

³¹ ...rėnas. Ligonių lankymo būdas... p. 295.

³² Aplink Žemaičių vyskupijos jubiliejų / Ganytojas. 1921, nr. 3, p. 89.

³³ Ten pat.

³⁴ Mūsų parapijų stovis tikėjimo ir doros žvilgsniu / Ganytojas. 1919, nr. 3, p. 86.

³⁵ Mūsų parapijų stovis tikėjimo ir doros žvilgsniu / Ganytojas. 1919, nr. 4–5, p. 118.

³⁶ Minimos Ylakių, Renavo, Tirkšlių, Vadatkų parapijos. Žr. Mūsų parapijų stovis tikėjimo ir doros žvilgsniu / Ganytojas. 1919, nr. 6–7, p. 177, 179–181; nr. 17, p. 415.

³⁷ Mūsų parapijų stovis tikėjimo ir doros žvilgsniu / Ganytojas. 1919, nr. 6–7, p. 179.

³⁸ Ten pat, p. 180–181.

konkrečiomis to meto politinėmis jėgomis Lietuvoje. Įdomu ir tai, jog ataskaitose, minint krikščioniškas draugijas, niekur neužsimenama apie nekrikščioniškas (bedieviškas). Išimtis tuo požiūriu Aleksandrija, kurią apibūdinant rašoma, jog „krikščioniškų draugijų neturima ir priešingų nėra“³⁹.

Taigi, grįžtant į valstybingumo kūrimo pirmuosius metus tenka konstatuoti, jog dvasininkija pastebėjo sušlubavusį parapijiečių tikėjimą, dvasinį nuosmukį. Kunigai svarstė ir priemones parapijiečių moralei, dorybingumui, tikėjimui kelti⁴⁰. Bažnyčia kaip institucija ir jos veikiamos katalikiškos organizacijos pirmiausia siekė padėti jaunimui subrandinti savo dvasines galias, kurios garantuotų žmogui dvasinę pilnatvę ir prasmingą gyvenimą⁴¹. Šiame procese labai svarbi reikšmė teko sielovadai, katechizacijai ir ugdymui.

Katechizacija ir katalikiškas ugdymas

„Pirmiausia per krikštą tampame dieviškojo gyvenimo dalininkais. Tai pirmas tikėjimo mokslo nurodytas praktiškas žingsnis – susivienijimas su Dievu“, – rašė Kazimieras Gaščiūnas ir pridūrė: „Tačiau čia tik mūsų dvasinio augimo ir brendimo pradžia“⁴². Šiai augimo pradžia „Ganytojo“ skiltyse (galbūt todėl, kad tai savaime suprantama ir visuotinai praktikuojama) nebuvo skirta dėmesio. Nuodugniau diskutuoti „Ganytojas“ pradeda apie sąmoningą tikėjimo pažinimo žingsnį – pasiruošimą Pirmajai Komunijai.

Sprendžiant pagal parapijų klebonų ataskaitas, šis procesas buvo gana sėkmingas. Vaikus Pirmajai išpažinčiai ir Komunijai rengė kunigas, jo pagalbininkai, mokytojai, šeima. Ypač pabrėžiamas kunigo vaidmuo⁴³. Tačiau jau ir ataskaitose kai kurie klebonai nusiskundžia, jog yra nelabai uolių tėvų, kurie delsia, iki vaikui sukanka 14 metų⁴⁴. Katechizacijos procesas buvo daug sėkmingesnis ten, kur dauguma vaikų lankė mokyklas. Tačiau dėl įvairių priežasčių, daugiausia dėl skurdo, dalis vaikų jų visai nelankė. Norint išlai-

³⁹ Mūsų parapijų stovis tikėjimo ir doros žvilgsniu / Ganytojas. 1919, nr. 4–5, p. 121.

⁴⁰ Kažukauskas P. Panevėžio dekanato kunigų konferencija / Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 114.

⁴¹ Aramavičiūtė V. Dvasinis ugdymas Lietuvoje..., p. 439.

⁴² Gaščiūnas K. Dvasingumo problema / Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai, 1995, t. XV. Vilnius, p. 124.

⁴³ Jarulaitis V. Apie katechizaciją. Ganytojas. 1921, nr. 8, p. 241–246.

⁴⁴ Paprastai tai būdavo 8–10 m. vaikai. Sulaukus 14 metų, buvo žengiamas kitas žingsnis tikėjimo kelyje – pasirėngimas Sutvirtinimui. Žr. Jarulaitis V. Apie katechizaciją. Ganytojas. 1921, nr. 8, p. 242.

kyti, gal ir sustiprinti parapijiečių religingumą, reikėjo tobulinti ar net keisti veiklos formas.

Jau pirmasis „Ganytojo“ numeris kviečia labiau pasitikėti jaunimu ir „persergsti, jog vadovaujantis „pasenusiomis pažiūromis“ katalikišką jaunimą nuo savęs atstumti galima“⁴⁵. Leidinyje raginama parengti ir taikyti tokią metodiką, kuri padėtų jaunimui perteikti krikščioniškas tiesas patraukliai, uždegančiai – „jaunimą dvasingą išauklėti ir kartu nuo savęs jo neatstumti“.

„Ar verta reikalauti, kad vaikai pasižadėtų negerti svaiginamųjų gėrimų, nerūkyti popierosų? lig kokio amžiaus? gal ne visus spirti? gal palikti patiems tyliai pasižadėti? – į šiuos ir panašius klausimus atsakymo ieškojo dvasininkija“⁴⁶.

Jau 1919 m. balandį katechizacijai buvo paskirta Kauno kunigų konferencija. Konstatuota, jog ši procesą labai trukdo bendrų reikalavimų stoka. Skyrėsi programų turinys, jo apimtis, pasirengimo trukmė ir kt. Tarkime, programų apimtis svyravo nuo reikalavimo žinoti tik pačius esminius dalykus iki reikalavimo mokėti skaityti, trukmė – nuo metų iki 1 savaitės ir kt.⁴⁷

Konferencijoje nutarta, jog už katechizaciją yra atsakingas klebonas, jam padeda (pavarduoja) jo pagalbininkas – komendorius, o abiem negalint, atitinkamai pasiruošęs patikėtinis – katechetas. Rekomenduota katechizaciją vykdyti pavasarį, po šv. Velykų, mokant 3 kartus per savaitę. Numatyta galimybė tai daryti ir žiemą. Pamokos metodikai, Pirmosios išpažinties ir Komunijos šventės organizavimui buvo skirta ir dalis gegužės konferencijos⁴⁸. Katechetų parengimas to meto sąlygomis irgi buvo ypač svarbus uždavinys, tačiau minėtose konferencijose konkretūs sprendimai nebuvo priimti.

„Ganytojas“ pripažino, kad ne tik kunigai, išėję iš seminarijos, dažnai „jaučiasi nelaimingi“, nes negali tinkamai mokykloje dirbuotis, bet ir gimnazijų kapelionai „nemoka tinkamai rekolekcijų sutaisyti mokiniams“⁴⁹. „Ganytojas“ ragino surengti bent vieno mėnesio kursus kunigams⁵⁰.

Katechečių stygius buvo jaučiamas visus 1920 metus, o jų parengimas nagrinėjamu laikotarpiu, pasak „Ganytojo“, nebuvo išspręstas⁵¹. 1921 m. pab.

⁴⁵ Nebejaunas. Branginkime mūsų jaunosius katalikus veikėjus pasauliečius / Ganytojas. 1919, nr. 1, p. 19–21.

⁴⁶ Kauno kunigų konferencija. 1919 05 05 / Ganytojas. 1919, nr. 12, p. 250.

⁴⁷ Oficialė dalis. Kauno kunigų konferencija. 1919 04 07 / Ganytojas. 1919, nr. 9, p. 201–202.

⁴⁸ Kauno kunigų konferencija. 1919 05 05..., p. 249–250.

⁴⁹ Presbyter. Kaip reikia lavintis tikybos mokytojui / Ganytojas. 1919, nr. 13, p. 272.

⁵⁰ Ten pat, p. 273.

⁵¹ Meškutis. Katechečių reikalas. Mūsų gyvenimo krislai / Ganytojas. 1920, nr. 12, p. 372–373; Tikybinio bažnytinio gyvenimo apžvalga / Ganytojas. 1922, nr. 1, p. 19.

kunigas į socialdemokratų kritiką, jog „kunigėliai net vasaros metu vaikų katechizaciją paveda kokiai glušei davatkai, o patys sau randa geresnio darbo“ tegalėjo pridurti: „ir kaip daug mums karčios teisybės pasako mūsų idėjiniai priešai!“⁵² Buvo siūlymų „Ganytojui“ nesitenkinti pavieniais pasisakymais, o leidinyje tam skirti skiltis, rubrikas arba, dar geriau, pradėti leisti katechizacijai skirtą mėnesinį laikraštį⁵³. Tačiau „Ganytojas“ nagrinėjamu laikotarpiu reikšmingesnių žingsnių šioje srityje nefiksuoja⁵⁴. Ir praėjus daugiau nei dešimtmečiui vyskupas Vincas Borisevičius konstatavo, jog „katechizacijos darbas šlubuoja. Jis kartais pavedamas net bemokslėms merginoms“⁵⁵.

Šeimos indėlis. Šeimos ir bažnyčios sąsajos ugdymo ir švietimo srityje turėjo labai galias tradicijas. Šeimos įtaka ypač buvo akivaizdi XIX a. pab. – XX a. pr., spaudos draudimo metais⁵⁶. Visi „Ganytojo“ bendradarbiai, rašę katechizacijos klausimais, sutarė, jog katechizacija bei religinis ugdymas apskritai prasideda šeimoje. Mūsų dienų tyrėjai irgi pažymi, jog šeima buvo ir yra labai svarbi asmenybės ir religingumo raidai⁵⁷. Teigiama, jog, įvykus pirminei religinei socializacijai šeimoje, jau sunku atsakyti įgyto tapatumo⁵⁸.

„Ganytojo“ tekstuose atkreipiamas dėmesys, jog tėvams stinga ne tik pasirengimo, bet ir religinio ugdymo svarbos supratimo. Anot kunigo M. Vaitkaus, tėvai „maž rūpesčio tuo žvilgsniu tepriedėdą“, todėl religinis auklėjimas tėvų namuose „yra menkutis“⁵⁹. Jo manymu, padėtis pasikeisų, jei kunigai daugiau dirbtų šeimose. Mokslininkai, analizuojantys XX a. pr. vaikų religinį

⁵² Sk. J. Lietuvos savivaldybių suvažiavimo rezoliucija mokyklos dalykuose / Ganytojas. 1921, nr. 11, p. 352.

⁵³ Bizauskas Pr. Apie katechizaciją / Ganytojas. 1921, nr. 12, p. 370.

⁵⁴ Šioje srityje buvo dirbama. 1919 m. išleistas „Katalikų tikybos katekizmas, patvirtintas Žemaičių vyskupystei“, 1920 m. – „Rytmetiniai ir vakariniai poteriai kaipo tikybos sintezė“ ir kt. Katechetams buvo naudingos ir kunigo M. Vaitkaus šių leidinių recenzijos (Iš knygų pasaulio / Ganytojas. 1920, nr. 2, p. 59–61; nr. 3, p. 90–93; 1920, nr. 4, p. 123–125). „Ganytojo“ autorių V. Jarulaičio (Apie katechizaciją / Ganytojas. 1921, nr. 8, p. 241–246), J. Danieliaus (Katechizacijos metodai / Ganytojas. 1922, nr. 1, p. 16–19) pasidalijimai katechizacijos darbo patirtimi rodo, kad bendros to darbo metodikos nebuvo.

⁵⁵ Borisevičius V. Šiandieninio lietuvių kataliko religinio charakterio bruožai / Lietuvių katalikų mokslų akademijos suvažiavimo darbai, 1936, t. II. Roma, 1973, p. 87.

⁵⁶ Valatka R. Tautos tradicijos daraktorių veikloje, formuojant vertybių sistemą / Pedagogika. 2007, nr. 88, p. 13–18.

⁵⁷ Vaičiūnas V. S. Atgimusio SOTER mokslinių publikacijų autoriai..., p. 139, 147; Advilonienė Ž. Religinė socializacija šeimoje kaip religinio tapatumo formavimosi veiksnys / Soter. Kaunas, 2009, nr. 30 (58), p. 84.

⁵⁸ Advilonienė Ž. Religinė socializacija šeimoje..., p. 81.

⁵⁹ Vaitkus M. Vaikai ir religijos įsrava tėvų namuose / Ganytojas. 1919, nr. 18, p. 435.

auklėjimą šeimoje, matyt, ne visiškai sutiktų su M. Vaitkaus požiūriu, jog šeimoje vaikas gaudavo labai silpną religinį ugdymą. Tyrėja I. Čepienė teigia, kad religinė patirtis ir religinė praktika šeimoje, parapijos bendruomenėje buvo labai palanki terpė religiniam auklėjimui⁶⁰.

Vis dėlto minėtos kunigo M. Vaitkaus pastabos, matyt, sąmoningai skatino visą krikščioniškąjį ugdymą kreipti metodiškai gerai parengta ir dvasininkų nuolatos organizuojama (prižiūrima) linkme. Jis pateikia ir pagrindžia religinio mokymo metodiką, nurodo daug formų, būdų, kuriais galima paveikti jaunavedžių katechezę ir rengimą santuokai, jaunųjų tėvų ugdymą: tai rekolekcijos, konferencijos, literatūra, nuolatiniai ir gerai apgalvoti įvairūs kontaktai su tėvais⁶¹.

Išdėstyta M. Vaitkaus nuostatą sutvirtina Panevėžio dekanato suvažiavime (1919 10 14) dalyvavusių kunigų pasisakymai ir jų sprendimas per pamokslus aiškinti katekizmą bei 5 šventadienius prieš velykinę išpažintį sakyti pamokslus, parengiančius tikinčiuosius išpažinčiai⁶². Dvasiškija ir vėliau vis kreipė dėmesį į tėvų religinį-dvasinį parengimą, kad šie „galėtų padaryti lemtos įtakos vaikams“⁶³.

Katalikiškas ugdymas švietimo institucijose. Bažnyčios kuriamos ir remiamos, materialiai išlaikomos mokyklos ir jų veikla buvo svarus religinio ugdymo veiksnys. Šios tradicijos formavimas siekia ankstyvąjį LKD krikščionėjimo laikotarpį (XIV–XVI a. vid.) ir ypač buvo išplėtotas LDK katalikiškosios reformos ir kontrreformacijos metais (1553–1655 m.)⁶⁴. XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvoje praktikuotame slaptųjų mokyklų ugdyme, vadinamoje daraktorių (rašytojų ir kt. inteligentų) mokykloje, išskirtinis vaidmuo irgi priklausė Katalikų Bažnyčiai⁶⁵. Ji rūpinosi mokyklų tinklo plėtra, daraktorių parengimu, vadovėliais ir kt. Prieš I pasaulinį karą katalikišku jaunimo ugdymu daugiausia rūpinosi „Saulės“, „Ryto“, „Žiburio“ draugijos, jų globojamų katalikiškos dvasios mokyklų skaičius buvo dominuojantis⁶⁶. I pasaulinis karas ir vokiečių okupacija buvo

⁶⁰ Čepienė I. Vaikų religinis auklėjimas Lietuvos kaime XX a. pirmojoje pusėje / Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, 1997, t. XI. Vilnius, p. 76.

⁶¹ Vaitkus M. Vaikai ir religijos įsrava tėvų namuose..., p. 432–441.

⁶² Kažukauskas P. Panevėžio dekanato kunigų konferencija / Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 114.

⁶³ Borisevičius V. Šiandieninio lietuvio kataliko religinio charakterio bruožai..., p. 89.

⁶⁴ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 106–108, 188–191, 261–262.

⁶⁵ Valatka R. Tautos tradicijos daraktorių veikloje, formuojant vertybių sistemą / Pedagogika. 2007, nr. 88, p. 17.

⁶⁶ Zulumskytė A., Lipkienė J. Katalikiškų mokyklų raida XX a. Lietuvos švietimo kontekste / Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, 2003, t. XXII. Vilnius, p. 445.

didelė kliūtis katalikiško ugdymo plėtrai. Kuriantis Lietuvos valstybei, mokyklų gaivinimas, plėtimas, jų lygio kėlimas ir naujų mokyklų ne tik vaikams, bet ir suaugusiesiems steigimas tapo ne tik besikuriančių valdžios institucijų veiklos rūpesčiu, bet liko ir dvasiškos akiratyje⁶⁷. 1918 m. II puseje daugelyje parapijų veikė po vieną, kitur (Telšių, Alsėdžių, Kuršėnų ir kt. parapijose) – po 2 (2 arba 4 klasių) mokyklas. Tačiau būta parapijų, kuriose mokyklos dar neveikė (Žemalės, Renavo, Tirkšlių parapijose), kai kur jau buvo sudaryti jų kūrimo komitetai⁶⁸. Kai kuriose parapijose buvo organizuojami ir suaugusiųjų kursai. Parapinės mokyklos tapo krikščioniškojo dvasingumo skleidėjomis⁶⁹.

Šio dvasingumo sklaida, kaip ir tikybos mokymas apskritai, labai priklausė nuo mokytojo parengimo ir pasirėngimo. Tai buvo labai opi to meto problema. Jau 1918 m. rudenį Panevėžio dekanato konferencijoje svarstytas katechetų parengimo planas. Numatyta organizuoti 6 savaitių kursus. Tačiau vėliau suabejojus, ar per tokį trumpą laiką parengtas katechetas(-ė) galės būti lygiavertis kitų dalykų mokytojams, ar toks „mažamokslis katechetas“ nepakenks tikybos autoritetui, tokių kursų rengimo buvo atsisakyta. Po metų, 1919 m. rudenį, to paties dekanato konferencijoje buvo nutarta laikinai tikybos dėstymui panaudoti uolius katalikus mokytojus, juos prižiūrint kunigui. Numatyta ir tokių mokytojų atrankos procedūra. Joje turėjo dalyvauti vietos savivaldos komitetai, o tėvų komitetams mokyklose suteikti galimybę pašalinti netinkamus mokytojus. Aptariant ateities planus, dvasiškią sutarė parinkti tinkamas kandidatūras į „Saulės“ kursus ir mokytojų seminariją. Konferencijoje pasisakyta ir už didesnę tikybai skirtų pamokų skaičių⁷⁰.

Tokie sprendimai buvo tam tikra Bažnyčios reakcija į nepalankiai susiklostančias aplinkybes katalikiškam dvasingumui mokykloje. „Ganytojuje“ pažymima, jog ne visuose mokytojų kambariuose kabo kryžius, šventieji paveikslėliai mažai matomose vietose, svarbiausia – mažinamas tikybos pamokų skaičius, o jas vedantys mokytojai diskriminuojami jų nekviečiant į pasitarimus, neinformuojant apie priimamus sprendimus⁷¹. Buvo akcentuojamas mokinių kairėjimas ir dėl to kylantis dar didesnis poreikis tikyba

⁶⁷ Stakauskas J. Dekanalės susirinkimas Panevėžyje ir Podbiržyje. 1918 10 22, 24 // Ganytojas. 1919, nr. 3, p. 76.

⁶⁸ Mūsų parapijų stovis tikėjimo ir doros žvilgsniu / Ganytojas. 1919, nr. 6–7, p. 178–179, 181.

⁶⁹ Kai kur ataskaitose net ir pažymėta, jog mokyklos „darbuojasi ant krikščioniškojo pagrindo“ arba „tikiybine pakraipa“. Žr. Mūsų parapijų stovis tikėjimo ir doros žvilgsniu / Ganytojas. 1919, nr. 3, p. 84, 86.

⁷⁰ Kažukauskas P. Panevėžio dekanato kunigų konferencija / Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 113.

⁷¹ Presbyter. Kaip reikia lavintis tikybos mokytojui / Ganytojas. 1919, nr. 13, p. 271.

dėstyti taip, kad mokiniai būtų „susipratusiai katalikais“. 1920 m. viduryje vykusio gimnazijų kapelionų suvažiavimo dalyviai tikybos padėties ir savo darbo sąlygų apskritai nedramatizavo. Atvirkščiai, kai kurie netgi pasidžiaugė, jog „savo mokyklose nepastebėję nei vieno mokinio, nustojusio tikėjimo“⁷². Kita vertus, matyti, kad Biržų, Rokiškio gimnazijų mokytojai užsiėmė antireligine veikla, nors, skirtingai negu Marijampolės gimnazijoje, tai darė labiau už mokyklos ribų. Marijampolėje dėl aktyvios kairiųjų mokytojų įtakos kapelionui dirbti buvo labai sudėtinga. Pasak „Ganytojo“, ten „nei vienas iš eilės kapelionų negalėjęs ilgiau būti“⁷³. Per tiriamąjį laiką laisvamanių ir (ar) socialistinės pasaulėžiūros mokytojų įtaka moksleiviams didėjo, tikybos mokytojams darbo sąlygos tapo sudėtingesnės.

Bažnyčia tai suprato ir dėjo pastangas, kad tikybos mokytojų darbui mokyklose, gimnazijose, be jas administruojančių valstybės institucijų, galėtų daryti įtaką ir ji. 1920 m. viduryje buvo įkurtas nuolat veikiantis organas – Lietuvos aukštesniųjų mokyklų tikybos mokytojų sekretoriatas (toliau – Sekretoriatas). Jis, pasak „Ganytojo“, turėjo būti „jungiamasis, diriguojamasis, judinamasis centras“⁷⁴, kuriam buvo pavesta reglamentuoti tikybos mokymo ir auklėjimo klausimus: parengti mokymo programas, tvirtinti išleidžiamus vadovėlius ir rūpintis kitais religinio švietimo uždaviniais. Sekretoriatas buvo įpareigotas, tarpininkaujant vyskupui, kreiptis į Švietimo ministeriją, kad ši prisidėtų sudarant geresnes sąlygas tikybos dėstymo bei ugdymo procesui⁷⁵.

Bažnyčia buvo aktualu dirbti ir kariuomenėje, vadovauti karių religiniam ir doroviniam ugdymui. Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, tam galėjo būti skirta dalis kariuomenės laisvalaikio. Tačiau ir šiam darbui reikėjo tinkamai pasirengti. 1920 m. vasarą karo kapelionai dar neturėjo ne tik bendros veiklos programos, bet net gairių ar metmenų. Aktyvesni kapelionai siūlė parengti kariuomenei tinkamą religinio turinio literatūrą, sudaryti tam tikrų priemonių (renginių, paskaitų ir kt.) planą. Tačiau buvo ir tokių, kurie, organizuojant karių laisvalaikį, nenorėjo prisidėti⁷⁶. Bažnyčios teikiamų šiai veiklai nuorodų „Ganytojuje“ nebuvo.

Nagrinėjamu laikotarpiu buvo tobulinamas tikybos dėstymas (parengta laikina programa, dėstymo metodika, vyko kursai tikybos mokytojams),

⁷² Bažnyčios žinios. Kipaitis A. Kapelionų suvažiavimas / Ganytojas. 1920, nr. 8, p. 252.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ K. M. V. Katalikiško gyvenimo apžvalga. Lietuvoje / Ganytojas. 1920, nr. 9, p. 284.

⁷⁵ Bažnyčios žinios. Kipaitis A. Kapelionų suvažiavimas / Ganytojas. 1920, nr. 8, p. 252–253.

⁷⁶ Vaitiekūnas A. Lietuvos kareivis ir jo dvasiškieji reikalai / Ganytojas. 1920, nr. 8, p. 247.

tačiau, kaip liudija „Ganytojo“ tekstai, ateityje tiek rengiant mokytojus, tiek ruošiant mokymo vadovėlius, metodiką, dar laukė dideli darbai⁷⁷. Be kvalifikuotai parengtos krikščioniškojo ugdymo šeimoje, Bažnyčioje, mokykloje programos, krikščioniškasis dvasingumas negalėjo gilėti. Matyt, ir todėl paskutiniame „Ganytojo“ numeryje (1922, Nr. 1) jo vedėjas M. Vaitkus teigė, jog „vėsta žmonių tikėjimas <...> silpnyn eina ir dorybė: plinta paleistuvavimas, girtuokliavimas, nesąžiningumas, pareigų niekimas, tinginiavimas“⁷⁸. Šitie vertinimai randami tekste, kurio dalis buvo skirta 1922 m. turėjusiems vykti rinkimams į I Seimą, todėl neigiami moralinės padėties aspektai galėjo būti šiek tiek paryškinti dėl būsimosios rinkiminės kampanijos. Vis dėlto bendra tendencija, matyt, nevertėtų abejoti. Pliuralizmo plėtra, liberalizmo ir socialistinės ideologijos įtaka, materialijų vertybių svarbos kitų vertybių sąskaita augimas ir kt. negalėjo nedaryti įtakos tikinčiųjų vertybių perkainojimui ne krikščioniškojo dvasingumo kilimo linkme. Žvelgiant į perspektyvą atrodo, kad krikščioniškasis švietimas, katechizacija, sielovada apskritai nepatyrė tokios pažangos, kurią „Ganytojas“ prognozavo savo pirmajame numeryje⁷⁹. Vincas Borisevičius 1936 m. rašė, jog „lietuvis katalikas nėra giliai įsisąmonėjęs tikybinuose klausimuose <...>, krikščioniškosios meilės reikalai jam gana tolimi <...>“, o „sąmoningų katalikų dorinis gyvenimas taip pat turėtų dar žymiai pakilti“⁸⁰.

Ganytojas „Ganytojuje“

Lietuvių tautos modernėjimas, subrendimas laisvei, pasišventimas kovai už nepriklausomybę neatsiranda tuščioje dirvoje. Tokia dirva buvo rengiama XIX a. paskutiniais deš. – XX a. pr. Ir, šalia kitų, aktyvi jos „purentoja“ buvo katalikų dvasininkija⁸¹. Šis inteligentijos sluoksnius brendo kartu su tauta ir, vaduojantis iš carų gnaužtų, vis labiau lietuviškėjanti Katalikų Bažnyčia⁸², kunigai daugeliui pasauliečių tapo atrama apsisprendžiant dėl tolimesnių visuomeninių veiksmų.

⁷⁷ Sk. J. Lietuvos savivaldybių suvažiavimo rezoliucija mokyklos dalykuose / Ganytojas. 1921, nr. 11, p. 352.

⁷⁸ Vaitkus M. Mūsų perspektyvos ir uždaviniai 1922 m. / Ganytojas. 1922, nr. 1, p. 12.

⁷⁹ Į skaitytojus / Ganytojas. 1918, nr. 1, p. 4–5.

⁸⁰ Borisevičius V. Šiandieninio lietuvių kataliko religinio charakterio bruožai..., p. 86.

⁸¹ Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 343, 391–394.

⁸² Ypač sparčiai „Bažnyčios atlietuvinimas“ vyko Žemaičių vyskupijoje, kai 1914 m. pradžioje jos ganytoju tapo vyskupas P. Karevičius. Žr. Krikščionybės Lietuvoje istorija..., p. 394.

Neatsitiktinai artėjant bolševikų pavojui, bažnytinė hierarchija ragino kunigus pasilikti parapijose, nesitraukti ir drąsino, jog jų gyvybei neturėtų iškilti grėsmė. Atrodo, bent jau 1919 m. pr. bolševizmo pavojus nebuvo iki galo įvertintas⁸³. Kaip gresiantys išbandymai įvardytos kontribucijos, turto atėmimas. Didžiausia galima grėsmė – įkalinimas. Dvasininkija buvo raginama nebijoti bausmių ir kalėjimo. Tokie aktai, pasak „Ganytojo“, pelnytų ne tik „kilnaus nuopelno Dievo akyse“, „dorinančios įšravos“, bet ir pakeltų kunigo reputaciją bendruomenėse⁸⁴.

Parapijų ganytojų–ganomųjų santykiai priklausė ne tik nuo parapijiečių dvasingumo lygio, bet ir nuo ganytojo asmeninių savybių, jo pasišventimo, kunigo ir vikaro bendravimo ir kt. „Ganytojas“ neneigia, kad kunigai irgi turi silpnybių, kurias tikintieji pastebi be „pirmievių nurodymų“. Raginama silpnybių neslėpti, jas atvirai analizuoti, kad ateityje jų būtų galima išvengti. Pastebima akivaizdi tokio kritiško mąstymo „nauda tikintiesiems, kunigų luomui ir Bažnyčiai“⁸⁵. Pasak „Ganytojo“, savikritika – sveikas ir kunigo, ir Bažnyčios įvaizdį keliantis dalykas. Tik būtina korektiška ir labai apgalvota, ne iš piršto laužta, analitinė kritika.

Kokios silpnybės, negerovės buvo minimos „Ganytojuje“?

Bažnyčia dar nuo vyskupo Valančiaus laikų garsėjo blaivybės akcijomis. Kunigai ir toliau turėjo išlikti šio judėjimo įkvėpėjais. Buvo kviečiančių dvasininkiją tapti abstinenciais. „Ganytojas“ realiai vertino galimybes, todėl neparėmė šio požiūrio⁸⁶.

Tam tikrus ganytojiškos veiklos aspektus atskleidžia M. Vaitkaus pasisakymai. Jis teigia, jog „kai kurie klebonai labai nenoriai važiuoja pas ligonius“, arba moralizuoja: „Nerodykim rūstaus veido, nekalbėkime šiurkščiai, jei tik galim, jei tik turim valandėlę laiko, pasisodinkim [šiuo atveju kalbama apie vaikus – D. S.], maloniai prašnekinkim“⁸⁷.

M. Vaitkus labai taikliai nurodė savybę, būdingą tiek lietuviui pasauliečiui, tiek dvasininkui – nerangumą, kurią, pasak jo, paveldėjome iš LDK ir

⁸³ K. M. V. Bolševikams užplūdus / Ganytojas. 1919, nr. 3, p. 78. Straipsnio autoriaus manymu, susidoroti su kunigais bolševikams nebūtų naudinga, nes taip bolševikai daugumą gyventojų nuo savęs atstumtų. Bažnyčios hierarchai spėjo, jog bolševikai pasirinks rafinuotesnius kovos prieš Bažnyčią būdus.

⁸⁴ K. M. V. Bolševikams užplūdus / Ganytojas. 1919, nr. 3, p. 79.

⁸⁵ K. Ar dera dvaisiškijos laikraštį liesti jos žaizdas / Ganytojas. 1919, nr. 3, p. 95.

⁸⁶ Kun. Juoz. Stakauskas. Abstinencija / Ganytojas. 1919, nr. 4–5, p. 113–115.

⁸⁷ Vaitkus M. Vaikai ir religijos įšrava tėvų namuose / Ganytojas. 1919, nr. 18, p. 437–438.

sustiprinome veikiami rusų kultūros⁸⁸. „Mažkultūringumu“, anot M. Vaitkus, galima tik paaiškinti ir tą tylą spaudoje, kuri tvyrojo po visų labai vertinamo, geru žodžiu minėto, labai kultūringo ir dvasingo kunigo J. Vizbaro mirties. Pastarajam mirus (1919 03 27), taip niekas iš dvaisiškių nekrologo ir neparasė⁸⁹. Panaši mintis sklido ir kito autoriaus straipsnyje, kur, matyt, irgi tik nerangumu, abejingumu galima paaiškinti mirusių kunigų Budrio, Kera- vičiaus ir kt. užmarštį⁹⁰. Pasak šio kunigo, bent jau viešai išėjusius Amžinybėn vertėjo pagerbti, laikyti iškilmingas pamaldas visose bažnyčiose. Beje, nekro- logų „Ganytojuje“ pasitaikė tik vienas kitas. Tą patį galima konstatuoti ir apie jubilijatų pagerbimą. Pavyzdžiui, tik 1920 m. (Nr. 11) pirmą kartą buvo publikuotas išsamus kunigo, švenčiančio gražų gyvenimo ir tarnystės jubi- liejų, Adomo Grinevičiaus gyvenimo ir tarnystės kelio pristatymas⁹¹. Kunigų neveiklumą, nerangumą pastebėjo ir kiti autoriai⁹².

Tekstų autoriai vis primindavo dvasininkų luomui darbštumo, uolumo, kantrumo, nuolatinio tobulėjimo reikalavimus, šventųjų gyvenimo pavyz- džiais ragino nugalėti „pagundas“⁹³.

Parapijiečių vertybines nuostatas veikė ir dvaisiškijos luomo vidaus santy- kiai, kurie greitai pasiekdavo parapijiečių ausis⁹⁴. „Ganytojuje“ plačiai anali- zuoti klebono ir vikaro nesutarimai įtikina, jog įtampų šio luomo viduje būta nemažai. Jas sąlygojo nereglamentuoti ekonominiai kunigo ir vikaro santy- kiai, tradicija, kartų problemos, tačiau pirmiausia ir daugiausia – žmogiškasis veiksnys⁹⁵. Leidinyje apibūdintos buitinės situacijos įtikina, jog (ne)sugyve- nimą lemia abiejų geranoriškumo, nuoširdumo, gebėjimo ir noro suprasti,

⁸⁸ Vaitkus M. A. a. kun. Jonas Vizbaras. Liepojos klebonas / Ganytojas. 1919, nr. 15, p. 353. Beje, skiltis „Nekrologai“ pirmą kartą atverta tik 1920 m. nr. 6.

⁸⁹ Tik 1919 m. rugsėjo mėn. tai padarė M. Vaitkus. Žr. Vaitkus M. A. a. kun. Jonas Vizbaras. Liepojos klebonas / Ganytojas. 1919, nr. 15, p. 353.

⁹⁰ Jazdauskis K. Apie kunigų politiką / Ganytojas. 1920, nr. 10, p. 303–304.

⁹¹ Žilinskas T. Žodis kunigo Adomo Grinevičiaus 50 metų kunigavimo jubiliejui / Ganytojas. 1920, nr. 11, p. 346–349.

⁹² Sk. J. Lietuvos savivaldybių suvažiavimo rezoliucija mokyklos dalykuose / Ganytojas. 1921, nr. 11, p. 352.

⁹³ Ragaišis A. Šv. Jeronimas, Bažnyčios mokytojas / Ganytojas. 1920, nr. 11, p. 345.

⁹⁴ „Visos kunigijos silpnybės paprastai esti visiems gerai žinomos“ – pripažįsta „Ganytojo“ bendradarbiai. Žr. K. Ar dera dvaisiškijos laikrašty liesti jos žaizdas / Ganytojas. 1919, nr. 3, p. 95.

⁹⁵ Paliepiškis V. Dėl vikarų ir klebonų santykių / Ganytojas. 1919, nr. 12, p. 257–262; Bublys A. Dėlei santykių tarp klebonų ir kamendorių / Ganytojas. 1919, nr. 14, p. 308–315.

priimti kitą lygį. Dvasininkas, pats puikiai pažinęs vikaro gyvenimą, teigia, jog dėl nesutarimų „didesnioji kaltybės dalis visgi krinta klebono pusėn“⁹⁶.

Dar viena priežastis, sąlygojusi kunigų–vikarų supriešinimą, buvo visos visuomenės materialėjimas. Kadangi kunigai – „tos pačios žmonijos dalelė“, todėl, pasak kai kurių kunigų, nereikėtų stebėtis, jog „materiališkumas, didžiausias meilės priešas, atšaldė vienu [kunigų – D. S.] ir kitų [vikarų – D. S.] širdis“⁹⁷. „Ganytojo“ tekstai ne tik kėlė problemą, bet ir bandė ją spręsti. Šiuo požiūriu išsiskyrė Vaižganto darbas „Jaunajam veikėjui“, kuriam atsirado vietos ne viename leidinio numeryje⁹⁸. Vaižganto įtaigi realių situacijų analizė padėjo ne tik kitu kampu pažvelgti į kunigo–vikaro nesutarimus, bet ir buvo patraukli didaktinė priemonė, gal net psichologinė atrama jaunam kunigui provincijoje.

Parapijų kunigų–vikarų nesutarimai buvo analizuojami ir 1919 10 14 vykusioje Panevėžio dekanato konferencijoje. Ten buvo priimtas kreipimasis į vyskupą, kviečiantis parengti priemones tai problemai spręsti⁹⁹. Bažnyčios hierarchai paskelbė dokumentus, šiek tiek reglamentavusius ekonominius kunigų–vikarų santykius. Tačiau nagrinėjamu laikotarpiu klebonų ir kamendorių (vikarų) santykių įtampa išliko¹⁰⁰.

Buvo keliama altaristų materialinės padėties bei dvasinės, psichologinės būsenos gerinimo būtinybė. Jeigu vikaras turi ateitį – „užsitar nauja antpečius“, tai altarista, pasak autoriaus, yra pasmerktas materialiniam ir dvasiniam skurdui, netgi beviltiškumui¹⁰¹.

„Ganytojas“ atskleidžia, jog labai skyrėsi Kauno dvasiškijos ir sodžiaus parapijų klebonų padėtis, galimybės. Skundžiamasi, kad Bažnyčios hierarchai mažai dėmesio kreipia į daug prastesnes sąlygas klebonams tobulėti provincijoje. Todėl nemažai „žūsta dvasios pajėgų vien dėl to, kad nėra, kas pamokina, paragina, padrašina, paduoda energijos“¹⁰².

⁹⁶ Bublys A. Dėlei santykių tarp klebonų ir kamendorių / Ganytojas. 1919, nr. 14, p. 308–315.

⁹⁷ J. Kr. Visada gyvu klausimu / Ganytojas. 1920, nr. 3, p. 84.

⁹⁸ Vaižgantas. Jaunajam veikėjui / Ganytojas. 1920, nr. 3, p. 78–83; nr. 4, p. 108–112; nr. 5, p. 147–150; nr. 7, p. 215–219; nr. 8, p. 234–238; nr. 9, p. 275–280. „Malonus inteligentas sodžiuje – laimė, džiaugsmas ir pasididžiavimas. Tai didžiausias akstinas daryties ir būti maloniu. Juk taip pigu!“ – taip jauno kunigėlio, dvasingumo šaltinio parapijai, misiją pristato Vaižgantas. Zr. Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 110.

⁹⁹ Kažukauskas P. Panevėžio dekanato kunigų konferencija / Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 115.

¹⁰⁰ Tilvytis J. Kamendoriai / Ganytojas. 1921, nr. 12, p. 365–368.

¹⁰¹ Trupučiai. Altarista. Altaristos balsas / Ganytojas. 1920, nr. 7, p. 220–221.

¹⁰² Bublys A. Žodis į mūsų inteligentiškesniąją dvasiškiją / Ganytojas. 1919, nr. 17, p. 402.

Kunigų luomo, kaip ir pasauliečio, asmenybės bruožai ypač atsiskleidžia ekstremaliomis aplinkybėmis. Kai Lietuvos kariuomenei prireikė karo kapelionų, šis leidinys perspėjo dvasininkus, jog pastarieji nesusižavėtų vyriausybės žadama gera alga, nepagalvoję apie atsakomybės ir pavojų naštą. Buvo primintas kunigų karo / armijos kapelionų I pasaulinio karo metais elgesys, kai pastarieji, užuot priėmę išbandymus kartu su kariais, gyveno daug ramesnį gyvenimą didesniuose Rusijos miestuose. „Ganytojo“ bendradarbis ironizavo, kad ko gero ir 1919 m., kaip ir karo metais, pretendantai jau „tūpčioja apie vyskupų raštines“, norėdami gauti paskyrimą. Įtardamas, jog tarp tokių savanorių „nesimato idealistų“, autorius teigia, kad garbės, turto troškimas neaplenkė ir dvasininkų luomo¹⁰³.

Buvo aišku, kad lietuvių tauta, kuriantis valstybei, turės prisiimti daug nepatogių ir materialiai labai skausmingų prievolių. Neatsitiktinai „Ganytojas“ pateikė skaitytojo klausimą, kuriame teiraujamas, ar kunigas privalo komitetui mokėti žemės mokesčius, pateikti „padvadas“, ar gali komitetas rekvizuoti gyvulius ir pan.¹⁰⁴ „Ganytojo“ redakcijos atsakymas buvo aiškus – Bažnyčia negali vengti prievolių visuomenės labui; Bažnyčia kartu su visa visuomene privalo „uoliai ir sąžiningai nešti civiles sunkenybes, nes krašto gerovė be to nebus sutverta“¹⁰⁵.

1919 11 07 vyskupas Pranciškus Karevičius išleido aplinkraštį, kuriame nurodė visų parapijų ir filijų kunigams ten, kur jau yra komitetai, jiems padedant, kur jų nėra, juos sukuriant (iš parapijiečių, o vadovauja kunigas), pradėti rinkti aukas kariuomenei: šiltas pirštines, kailinukus, kitus šiltus drabužius. Aplinkraštyje nurodyta vykdyti griežtą aukų apskaitą, pažymima, kad visi aktai, pasibaigus nepriklausomybės kovoms, turės būti pateikti vyskupijai¹⁰⁶.

Tačiau ne visada ir visi kunigai „sunkenybes galėjo“ nešti. Seimui priėmus sprendimus, jog žemės savininkai turi atlikti tam tikras natūrinės prievoles ir, valdininkams pareikalavus to ir iš kunigų, vienas tokių dvasiškių minėtas prievoles įvardijo „nežmoniška kunigų baudžiava“ ir paratė seimui kreiptis „prie tikrojo bažnytinės žemės savininko, būtent prie Bažnyčios galvos Šv. Tėvo, ir

¹⁰³ K. M. Karevių kapelionų reikalai / Ganytojas. 1919, nr. 9, p. 207.

¹⁰⁴ Laiškas redakcijai / Ganytojas. 1919, nr. 12, p. 264.

¹⁰⁵ Redakcijos atsakymas / Ganytojas. 1919, nr. 12, p. 264.

¹⁰⁶ Žemaičių vyskupijos kurija. Žemaičių vyskupo aplinkraštis dvasiškių apie parūpinimą šilto apavo ir baltinių kariuomenei. Nr. 2141. 1919 11 07. Kaunas / Ganytojas. 1919, nr. 18, p. 427–428.

su juo tame dalyke susitart“¹⁰⁷. Be abejo, vieno kunigo laiškas neleidžia daryti platesnių apibendrinimų. Tačiau „Ganytojo“ redakcijos prieraiše esantis teiginys „principe sutikdami su g. autorium“ rodo, jog šio leidinio redakcija užėmė dviprasmišką poziciją. Kunigo J. Balčiūno nuostatos, susijusios su dvasininkijos, iš vienos pusės, ir valstybės bei kitų jos gyventojų santykiais, iš kitos, dėstymo tonas, net neanalizuojant laiško autoriaus reikalavimų „argumentacijos“, nepanašios į kitų „Ganytojo“ publikacijų išreiškiamas nuostatas. Nors „Ganytojas“ ir pažymėjo, jog leidinio ir kunigo „argumentacijos punktai toli gražu nėra lygiaverčiai“, kunigo J. Balčiūno „argumentų“, visai nederančių tuo sudėtingu valstybės kūrimosi laikotarpiu, nekvestionavo. Tačiau kituose, ypač M. Vaitkaus, darbuose dvasiškija ne kartą raginama finansiškai paremti kuriamą Tėvynę, pirkti *bonus*, neburnojant, jog „valdžia bloga; pirkim mes jai bonų!“¹⁰⁸, nes taip paremiama ne valdžia, o kuriama valstybė, tėvynė ir guldantys galvas savanoriai.

Valstybės kūrimas, laikmečio iššūkiai, kaip pažymėjo Vaižgantas, kėlė daug didesnius reikalavimus ir inteligentijai apskritai, ir kunigams¹⁰⁹. Be abejo, šiuos iššūkius priimti, į juos reaguoti taip, jog nenukentėtų dvasininko prestižas, galėjo tik tam tikrą dvasingumo lygį pasiekęs ganytojas. Krikščioniškos nuostatos neatitikimas neigiamai veikė tikinčiuosius ir sudarė puikias sąlygas laisvamaniams veikti.

„Ganytojas“ šykšti tekstų, kurie leistų aiškiau identifikuoti kunigų ir parapijiečių tarpusavio santykius. Aišku tik tai, kad pastarieji ne visuomet pasižymėjo krikščioniškojo dvasingumo lygmeniu. Pasitaikydavo ir parapijiečių, kritikavusių klebonus, ir klebonų, nesitaikstančių su parapijiečiais¹¹⁰. Kai kur tikintieji buvo labai aktyvūs, organizuoti ir „sutingusius kunigus“ moralizavo bei vertė „pasitempti“¹¹¹. Kitur, atvirkščiai, bažnyčių komitetai buvo tik kunigo valios vykdytojai, o kunigai kartais tuo nepagrįstai naudojosi¹¹². Iškilus

¹⁰⁷ Balčiūnas J. Dėlei kunigams antmetamųjų natūralių pareigų / Ganytojas. 1921, nr. 10, p. 301–302. Tokį požiūrį suponavo bažnytinės žemės nuosavybės samprata, už kurios neliečiamumą pasisakė dalis dvasininkijos, tarp jų vienareikšmiai neigiamai radikalią žemės reformą vertino ir „Ganytojo“ vedėjas M. Vaitkus.

¹⁰⁸ Vaitkus M. Truputį paneigtoji dorybė. Kelios mintys apie Tėvynės meilę / Ganytojas. 1919, nr. 16, p. 375.

¹⁰⁹ Vaižgantas. Jaunam veikėjui / Ganytojas. 1920, nr. 1, p. 26.

¹¹⁰ Presbyter. Dar santykių klausimas / Ganytojas. 1920, nr. 12, p. 375–376.

¹¹¹ Klebono K. M. klausimas redakcijai. Klausimai ir atsakymai / Ganytojas. 1920, nr. 2, p. 54.

¹¹² K. J. G. Parapijinių triobesių statymo reikalu / Ganytojas. 1920, nr. 2, p. 54. Šioje publikacijoje analizuojamas statybų (bažnyčių ir prie jų esančių pastatų) ekonomiško, racionalumo ir tikslingumo aspektai.

nesutarimams, kurią siūsdavo dekanus įtampoms tarp kunigų ir parapijiečių iširti. Rubrikoje „Mūsų gyvenimo krislai“ teigiama, jog dažnai toks „tyrimas“ visą kaltę dėl įtemptų santykių permesdavo ant parapijiečių pečių, nors ir ne visuomet toks vertinimas atitikdavo tiesą. Dažniausiai, gelbstint dvasininkijos autoritetą, būdavo išteisinamas kunigas. Leidinys skelbė ir kritišką kunigų požiūrį į tokius neteisingus tyrimus, menkinančius Bažnyčios autoritetą visuomenėje¹¹³. Tokie ir panašūs pasisakymai „Ganytojuje“ yra ne tik šaltinis to meto dvasininkijos, parapijiečių ir dvasininkijos santykiams pažinti, bet ir padeda realiau vertinti terpę, kurioje vyko 1920 m. politiniai įvykiai.

Katalikiškos organizacijos „Ganytojuje“

Tikinčiuosius ir dvasiškiją artino bendra veikla katalikiškose organizacijose. Jau minėjome, kad tokio dalyvavimo patirties buvo sukaupta dar iki nepriklausomos valstybės atkūrimo. Nagrinėjamu lakotarpiu buvo gaivinamos veikusios ir kuriamos naujos draugijos. Veiklą šioje srityje atskleidžia 1920 m. vasarą vykę įvairių katalikiškų organizacijų (pradedant Blaivybės draugija, baigiant Lietuvos krikščionių demokratų partija – LKDP) suvažiavimai, konferencijos. Praktiškai visos katalikiškos organizacijos, išskyrus Katalikų veikimo centrą ir Katalikių moterų draugiją, buvo susirinkusios pasitarti ir nustatyti būsimos veiklos gaires¹¹⁴.

„Saulės“ draugijos renginys, jos disponuojamos lėšos rodė, jog tai rimta parama jaunos valstybės švietimui. Dar daugiau, šios draugijos įtaka sudarė tvirtą pagrindą katalikiškam švietimui. Kai nepasikliaujama vien valstybės (Švietimo ministerijos) veikla ir finansavimu, tuomet tvirčiau ir saugiau, nes „juk ir vėjas katalikybei priešingas, gali iš anos [Švietimo – D. S.] ministerijos pūstelėti“¹¹⁵. Ateitininkų jubiliejinis kongresas įrodė, jog tai skaitlingas, darbingas, daug šviesos Lietuvai žadantis sąjūdis, auganti „rimta katalikiška pajėga“. Pasak M. Vaitkaus, katalikybei priešiškos jėgos šį susivienijimą pamatę pagalvotų, jog „ilgainiui karšta mums bus! Begu beišlaikysime pirmenybę“¹¹⁶. Vyko ir Pavasarininkų konferencija, kurioje dalyvavo

¹¹³ Presbyter. Dar santykių klausimas / Ganytojas. 1920, nr. 12, p. 376.

¹¹⁴ K. M. V. Katalikiško gyvenimo apžvalga. Lietuvoje / Ganytojas. 1920, nr. 9, p. 283–288.

¹¹⁵ Ten pat, p. 284.

¹¹⁶ Ten pat, p. 286.

179 atstovai. Numatyta toliau, be tuomet veikusią 125 kuopų, steigti naujas, burti ir organizuoti jaunimą šviestis, skaityti spaudą, aktyviai dalyvauti visuomeniniame-politiniame gyvenime, kandidatuoti ir agituoti už katalikų atstovus savivaldos rinkimuose, organizuoti ir dalyvauti katalikiškose bei tautinėse šventėse, stoti į Šaulių sąjungą ir remti ją¹¹⁷. Katalikų mokytojų suvažiavimas vyko ne tik Kaune, bet ir Telšiuose. Buvo atgaivinta prieš karą veikusi Lietuvos katalikų mokytojų sąjunga. Taigi krikščioniškajam ugdymui buvo organizuotos visapusiškos pajėgos.

Ne toks skaitlingas buvo Šv. Kazimiero draugijos visuotinis susirinkimas. Dalyvavo tik 34 atstovai, nors draugija turėjo apie 8 tūkst. narių „tikrųjų, amžinųjų ir garbės“. Turėdama spaustuve, draugija užsiėmė labai reikšmingu knygų leidybos ir platinimo darbu. Be jau veikusią knygynų Kaune ir Vilniuje, atidarė ir Telšiuose bei Šiauliuose. Anot M. Vaitkaus, tai svarbi ir įtakinga jėga, tik jos trūkumas – jog katalikai inteligentai mažai ja domėjosi ir Seinų vyskupystės kunigai retai dalyvavo¹¹⁸.

Lyginant įvairių organizacijų, draugijų suvažiavimus, mažiausiai skaitlingas ir darbingas pasirodė Blaivybės draugijų visuotinis susirinkimas. Jame buvo atstovaujami tik 22 skyriai, nepasiekta reikšmingų rezultatų. Pasak M. Vaitkaus, nedraugai galėtų išsireikšti taip: „Krustelėjo snaudalis ir vėl užmigo, pravažiavo laivas ir vagos nepaliko“¹¹⁹. Jo manymu, nors šios organizacijos veiklai buvo plati dirva, jai labai trukdė kraštutiniai. Daugelis galinčiųjų nedalyvavo dėl kraštutinių šios organizacijos nuostatų.

Didelį atgarsį politikos srityje turėjo įtakingų organizacijų suvažiavimai ir konferencijos. Katalikų darbininkų atstovų suvažiavime dalyvavo Darbo federacija, Šv. Juozapo ir Šv. Zitos krikščioniškųjų darbininkų organizacijų apie 20–30 tūkst. narių atstovai¹²⁰.

„Ganytojuje“ būta ir raginimų nepasiduoti beatodairiškam draugijų kūrimo vajui, o organizacijų įtaką vertinti konkrečiais jų darbais. Be to, skatinama vertinti parapijos – vieningos bendruomenės, turinčios kolektyvinius siekius, reikšmę, ypač kaimo vietovėje, kur parapijos nedidelės. Tokiose parapijose, pasak kai kurių autorių, nėra didelio poreikio kurti organizacijas,

¹¹⁷ Ten pat, p. 285.

¹¹⁸ Ten pat, p. 284.

¹¹⁹ Ten pat, p. 285.

¹²⁰ Ten pat, p. 284. Darbo federacija, įkurta 1919 09 27, buvo politinė organizacija. Ji dalyvavo rinkimuose į Steigiamąjį Seimą, laimėjo 16 vietų Seime ir dirbo viename bloke su LKDP.

kurios skaldytų mažas bendruomenes¹²¹. Kita vertus, net ir aktyvaus organizavimosi skeptikai neneigė, jog to meto „<...> katalikų visuomenėje dvelkia kažin koks laisvamaniams palankus vėjelis“, todėl net ir prieštaraudami sau ragina aktyviai veikti, o ne gyventi „kurapkę politika“¹²².

Pasisakymai „Ganytojuje“ verčia manyti, jog tuomet šių katalikiškų organizacijų gausa neturėjo vieno organizuojančio katalikiško centro, nes, pasak kai kurių šio leidinio bendradarbių, Katalikų veikimo centras (KVC), stingant vadovybės, negalėjo būti tokia vienijančia jėga¹²³. Siūlyta tokio centro funkcijas perduoti Šv. Kazimiero draugijai. Nors 1921 m. pradžioje „Ganytojas“ jau pasisakė, jog po Katalikų veikimo centro vadovybės kaitos (pirm. išrinktas Antanas Maliauskis) jis turėtų tapti ta centrine vienijančia jėga¹²⁴.

Laikmečio iššūkiai ir pastangos juos priimti

Bažnyčios istorijos tyrėjai rašo, jog jau nuo XIX a. vid. Bažnyčia „peržengė įprastos veiklos ribą“, o tolesnis šio proveržio etapas XIX a. pab. – XX a. pr. reiškė partijų kūrimą ir dalyvavimą parlamentinėje kovoje¹²⁵.

„Ganytojas“ šiam Lietuvos Bažnyčios „išsiveržimui iš geto“¹²⁶ skyrė labai didelį dėmesį. Tai parodo publikacijų apimtys, jų gausa, autorių statusas. Bažnyčios–valstybės santykių sritis yra labai daugiabriaunė, todėl norint kurią nors jų išanalizuoti reikia pasitelkti labai daug šaltinių ir atlikti išsamų tyrimą. Šiame straipsnyje Bažnyčios–valstybės problematika apžvelgta tik tiek, kiek tai leidžia daryti „Ganytojo“ tekstai ir kiek tie tekstai susiję su katalikiškai dvasingumo tradicijai Bažnyčiai laikmečio pateiktais iššūkiais.

Tokių sąsajų / sąlyčio taškų rastume nemažai. Tai ir švietimas, socialinė–visuomeninė veikla ir visų šių veiklos sričių teisinių pagrindų įtvirtinimas

¹²¹ Jazdauskis K. Apie mūsų draugijas / Ganytojas. 1921, nr. 3, p. 78–79.

¹²² Jazdauskis K. Sutartinis piktžodžiavimas / Ganytojas. 1921, nr. 5, p. 143–144.

¹²³ Čepėnas J. Vokiečių katalikų sąjungos „Caritas“ kursai / Ganytojas. 1921, nr. 4, p. 114. Katalikų veikimo centras koordinavo pasauliečių katalikų nepolitinių organizacijų veiklą 1919–1940 m. Žr. Vasiliauskienė A. Katalikų veikimo centras / Visuotinė lietuvių enciklopedija. Vilnius, 2006, t. 9, p. 554–555.

¹²⁴ Čepėnas J. Vokiečių katalikų sąjungos „Caritas“ kursai / Ganytojas. 1921, nr. 4, p. 114.

¹²⁵ Grickevičius A. Bažnyčios istorija. Mokomoji knyga. Kaunas, 2003, p. 387.

¹²⁶ Kai kurie mokslininkai, pasak A. Grickevičiaus, Bažnyčios dalyvavimą iki tolei jai nebūdingose srityse vadina „išsiveržimu iš geto“. Žr. Grickevičius A. Bažnyčios istorija..., p. 387.

įstatymais bei Lietuvos valstybės konstitucija. Šie dokumentai dienos šviesa galėjo išvysti kuriamos valstybės parlamente – Steigiamajame Seime. Todėl būsimieji rinkimai ir Seimo partinė sudėtis negalėjo nerūpėti dvasiškijai ir Katalikų Bažnyčiai.

„Ganytojo“ publikacijos rodo, jog dvasiškija 1919 m. pradžioje jautė nuoskaudą, jog to meto politinis elitas ją, ypač Bažnyčią kaip instituciją, per mažai įjungė į politinį procesą. Pavyzdžiui, priekaištaujama, jog Antroje Valstybės konferencijoje (1919 m. sausio 16–23 d.), į kurią atstovus katalikus rinko katalikai, o svarstytų klausimų ratas buvo labai svarbus, Bažnyčia nebuvo įjungta. Pasak autoriaus, priderėjo, kad politikai „konferenciją pradėtų pamaldomis“. Be to, kalbant apie kariuomenės aprūpinimą batais, maistu, ginklais, reikėjo nepamiršti ir jos aprūpinimo „dvasiškųjų reikalų žvilgsniu“ ir kt.¹²⁷

1919 m. sumaištis Lietuvoje metu Bažnyčia dvasinio gyvenimo srityje, atrodo, jautėsi nepralenkiamą (socialistai „neįstengia padaryti net mažą dalelę to, ką padaro Bažnyčia“) ir tikėjosi, jog tas pranašumas turės garantuoti ir tolesnę jos įtaką visuomenei¹²⁸. Be to, pagrindiniai demokratijos postulai neprieštaravo krikščionybės pagrindams, pasak popiežiaus Pijaus VII: „Būkime geri katalikai, būsime ir geri demokratai“¹²⁹.

Realioje praktikoje (politikoje) krikščioniškosios vertybės labai dažnai supriešindavo politikus pasauliečius ir visuomenininkus (ypač politikus) dvasiškius, kėlė tarpinstitucines Bažnyčios ir valstybės įtampas. Tai patvirtino reali Lietuvos politinė istorija. Jeigu Lietuvos valstybingumo vizijos kūrimo metais XIX a. pab. – XX a. pr. pastebimas krikščioniškosios ir laisvamaniškosios – demokratinės krypties intelektualų – visuomenininkų susipriešinimas¹³⁰, tai realus valstybės kūrimas ne tik pagilino buvusius nesutarimus, bet dažnai ir nubrėžė neperžengiamą ribą tarp tų krypčių pasekėjų, jau įprasminusių savo veiklą partijose¹³¹. Tai buvo labai didelis iššūkis Bažnyčiai ir jos veiklai Lietuvoje mūsų nagrinėjamu laikotarpiu. Tai paliudija ir gausa

¹²⁷ Neoficialė dalis. J. Kaz. Mūsų politikų ydos / Ganytojas. 1919, nr. 4–5, p. 110–111.

¹²⁸ K. M. V. Pradedą susiprasti / Ganytojas. 1919, nr. 15, p. 335–336.

¹²⁹ Krupavičius M. Kunigai ir politika / Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 101. Plačiau apie krikščioniškąją demokratiją žr. Šiliauskas S. Demokratijos refleksija Lietuvos politinėje mintyje (1918–1940). Klaipėda, 2002, p. 107–112.

¹³⁰ „<...> jau nuo Aušros laikų visas mūsų politinis ir kultūrinis gyvenimas išsiliejo į dvi galingas sroves, <...> – rašo V. Trumpa. Žr. Trumpa V. Lietuva XIX amžiuje. Chicago, 1989, p. 117–118. R. Vėbra to proceso pradmenis aptinka ikiaušriniame laikotarpyje. Žr. Vėbra R. Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje. Kaunas, 1992, p. 77.

¹³¹ Stakeliūnaitė D. Liaudininkai koaliciniuose žaidimuose. 1918 m. gruodis – 1919 m. spalvis / Darbai ir dienos. Kaunas, 1998, nr. 7 (16), p. 121–136.

„Ganytojo“ publikacijų, skirtų įrodyti, jog dvasininkijos dalyvavimas politikoje ne tik neprieštarauja Šv. Raštui, kanonams, popiežių enciklikoms, bet ir išplaukia iš ten esančių priesakų¹³².

Vis dėlto Bažnyčios dalyvavimas visuomeninėje, ypač politinėje, veikloje buvo (yra) labai specifinis veiklos baras, reikalaujantis įvertinti ir tokios veiklos kontekstą, galimas jos pasekmes krikščioniškojo dvasingumo aspektu. Vilniaus vyskupas Jurgis Matulaitis, apibūdindamas 1918–1919 m. sandūroje lenkų, lietuvių, gudų tarpusavio santykius Vilniuje, neigiamai vertino kunigų kišimąsi į politiką¹³³. 1918–1919 m. vyskupų aplinkraščius dvasiškija interpretavo nevienareikšmiai¹³⁴. Todėl nestebina, jog kunigai skirtingai vertino galimybę / būtinybę dalyvauti politikos srityje. Panevėžio dekanato suvažiavime (1919 10 14) teigiama, jog „praktikoje geriau būtų kunigams nedalyvauti politikos partijoje“¹³⁵.

Negalima teigti, jog kunigai nematė prieš Katalikų Bažnyčią veikusių politinių jėgų. Jau minėtame Panevėžio dekanato suvažiavime ne vienas kunigas išreiškė susirūpinimą dėl socialistų ir kitų prieš tikėjimą nukreiptų jėgų veiklos, tačiau realų dalyvavimą politinės partijos veikloje vertino skeptiškai, gana nepalankiai. Beje, šiame suvažiavime pabrėžta, jog „yra bažnyčios įsakymas veikti kunigams visuomeniškai, bet nėra įsakymo veikti politiškai“¹³⁶.

„Ganytojo“ vedėjas kunigas M. Vaitkus straipsnyje „Kunigai ir steigiamasis seimas“ aiškindamas tiek Žemaičių, tiek Vilniaus vyskupų raštus teigia, jog vyskupai „tiesiai *negina* [išskirta tekste – D. S.] kunigams užsiimti

¹³² Vaitkus M. Kunigai ir Steigiamasis seimas / Ganytojas. 1920, nr. 1, p. 11–20; Krupavičius M. Kunigai ir politika / Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 101–108; Jazdauskis K. Apie kunigų politiką / Ganytojas. 1920, nr. 11, p. 302–327.

¹³³ „Kunigas privalo visiems lygiai būti tėvas, ganytojas. Jis negali būti partijos žmogus <...> Dieve duok, kad išnyktų toji kunigų politikantų veislė iš mūsų mielos Bažnytėlės“ – taip rašė vos pradėjęs vyskupo pareigas J. Matulaitis. Žr. Gustaitė G. Palaimintasis Jurgis Matulaitis – Vilniaus vyskupas / Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, 1998, t. XIII. Vilnius, p. 43–44.

¹³⁴ Aplinkraščių tekstus spausdino „Ganytojas“. Jų tekstus labai plačiai analizavo kunigai M. Vaitkus, M. Krupavičius, iš dalies A. Bublys. Žr. Žemaičių vyskupo P. Karevičiaus 1918 12 21 aplinkraštis / Ganytojas. 1919, nr. 2, p. 33–36; Vilniaus vyskupo J. Matulaičio 1919 06 28 aplinkraštis / Ganytojas. 1919, nr. 14, p. 303–306.

¹³⁵ Kažukauskas P. Panevėžio dekanato kunigų konferencija / Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 115. „Nedalyvauti politikos partijoje“ reikštų nedalyvauti partijos veikloje.

¹³⁶ Ten pat. Terminai „visuomeniškai“ ir „politiškai“ galėjo lengvai būti susiejami, tarp jų net dedamas lygybės ženklas, nelygu kaip aiškinsime politikos sampratą. Tame pačiame „Ganytojo“ numeryje M. Krupavičius kaip tik ir įrodo, jog tai, kas yra visuomeniška, yra ir politiška. Žr. Krupavičius M. Kunigai ir politika / Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 103–106. Beje, ši konferencijos medžiaga „Ganytojuje“ buvo skelbiama jau įvykus rinkimams į Steigiamąjį Seimą. Rinkimai vyko 1920 04 14–15.

politika¹³⁷. Paties M. Vaitkaus nuostata labai aiški – ne tik galima, bet net būtina aktyviai dalyvauti politinėje veikloje. Tai jis pagrindžia minėtų vyskupų raštų analize, popiežių pasisakymais ir Kanonų teisių kodeksu¹³⁸. Taigi 1919 m. rudenį, 1919–1920 m. sandūroje bendro dvasiškijos požiūrio dėl kunigų aktyvaus dalyvavimo politinėje veikloje nebuvo. „Ganytojas“ liudija, jog nebuvo aiškios ir Bažnyčios hierarchų pozicijos. Pastaroji šiame leidinyje pasirodo 1920 m. vasario pabaigoje, t. y. vis labiau išibėgėjant rinkiminei kampanijai į Steigiamąjį Seimą. 1920 02 26 „Ganytojiškame Lietuvos vyskupų rašte tikintiesiems“ vyskupijų klebonai buvo jau įpareigoti iš sakyklų savo bažnyčiose visiems parapijiečiams paskelbti minėtą laišką. Jame ypač išryškinama Steigiamojo Seimo partinės sudėties svarba. Pasakyta, jog reikia balsus atiduoti už „tikrus Kristaus mokslo sekėjus“ ir jokia būdu neleisti „pasiūsti Seiman jūsų [tikinčiųjų – D. S.] atstovais Kristaus mokslo ir Bažnyčios priešų“¹³⁹. Pasak vyskupų, labai svarbu, jog „rašydamas pamatinius Valstybės įstatymus, jįsai [seimas – D. S.] vadovautųsi krikščioniškosios tiesos, teisingumo ir doros dėsniais!“¹⁴⁰ Kas yra Kristaus mokslo sekėjai ir kas – Kristaus mokslo priešai, tikintiesiems paaiškindavo kunigai. Taigi šiuo oficialiuoju dokumentu Lietuvos Katalikų Bažnyčia parodė, jog ji neliks politinių įvykių nuošalyje. Atvirksčiai, rašto turinys, kovinga retorika, įpareigojimas jį perskaityti visose bažnyčiose rodo, jog Bažnyčia buvo pasirengusi būti aktyvi politinio proceso dalyvė. Bažnyčia ragino visus tikinčiuosius jungtis į krikščioniškas organizacijas ir, svarbiausia, visiems dalyvauti rinkimuose į Steigiamąjį Seimą¹⁴¹.

Vis dėlto ir po to dalis kunigų pasisakė prieš dalyvavimą politinėje veikloje. Rietavo dekanato dalies kunigų suvažiavime buvo priimtas sprendimas „nesikišti į politikos darbą“¹⁴². Tokį kunigų sprendimą M. Krupavičius įvardijo jų „proto liga“ ir bandė „didesnius kunigų būrius“ savo kovingais straipsniais „išgydyti“¹⁴³.

¹³⁷ Vaitkus M. Kunigai ir Steigiamasis seimas / Ganytojas. 1920, nr. 1, p. 14.

¹³⁸ Ten pat, p. 11–20. Beje, M. Vaitkus, teigdamas, kad Kanonų teisių kodeksas „gina kunigams užsiimti dalykais, kurie yra *svetimi* [išskirta tekste – D. S.] kunigystei“ (p. 11), įrodo, kad politika nėra svetima kunigystei.

¹³⁹ Karosas A. Seinų vyskupas. Karevičius P. Žemaičių vyskupas. Ganytojiškasis Lietuvos vyskupų raštas tikintiesiems. 1920 02 26 / Ganytojas. 1920, nr. 3, p. 66. Šis laiškas tikintiesiems buvo spausdintas ir LKDP laikraštyje „Laisvė“, 1920 03 04, nr. 50.

¹⁴⁰ Karosas A. Seinų vyskupas. Karevičius P. Žemaičių vyskupas. Ganytojiškasis Lietuvos vyskupų raštas tikintiesiems. 1920 02 26 / Ganytojas. 1920, nr. 3, p. 66.

¹⁴¹ Ten pat.

¹⁴² Krupavičius M. Kunigai ir politika / Ganytojas. 1920, nr. 4, p. 103.

¹⁴³ Ten pat, p. 102–103. M. Krupavičius tokį kunigų sprendimą aiškina labai paprastai – kunigai pasidavė socialistų spaudimui.

Labai negatyvaus požiūrio į dvasiškos veiklą politikoje pavyzdys yra klebono Aleksandro Bubljo pasisakymai. Jis argumentuotai įrodinėjo neigiamą politikos įtaką tiek jauniems klierikams seminarijoje (ypač jų dvasingumo ugdymui), tiek jų ganytojiškam darbui parapijose¹⁴⁴.

A. Bublys neigiamą nuostatą grindžia ir Vilniaus vyskupo J. Matulaičio aplinkraščiu¹⁴⁵. Tuo tarpu „Ganytojo“ redkolegija nemanė, jog aplinkraštyje kategoriškai pasisakyta prieš galimybę kunigui „kartais dalyvauti politikos darbe“¹⁴⁶. Apskritai „Ganytojo“ pozicija skatino kunigus dalyvauti politinėje veikloje, tačiau redakcijos pareiškimai nebuvo kategoriški. Be abejo, dalyvavimą politinėje veikloje kovingai gynė M. Krupavičius ir „Ganytojo“ vedėjas M. Vaitkus.

M. Krupavičius, teigdamas, jog „katalikiškos politikos dirvoje pas mus pilniausias chaosas“¹⁴⁷, to pagrindine priežastimi įvardija kunigų pasyvumą. Pasak M. Krupavičiaus, dauguma kunigų ne tik politinio, bet ir visuomenės darbo beveik nepaliečia, todėl „tokie kunigai stato kryželį bažnyčios reikalams“¹⁴⁸. M. Krupavičiaus nuostata labai aiški: visi kunigai turi greitai ir aktyviai jungtis į partijas ir dalyvauti politinėje veikloje. Jo tekstai labai skyrėsi tiek nuo dekanatų suvažiavimų medžiagos, tiek nuo visų likusiųjų „Ganytojo“ publikacijų apskritai. Lyg atsiliepdamas į M. Krupavičiaus raginimus, tačiau jau po rinkimų į Steigiamąjį Seimą, KVC išplatino „Atsišaukimą“, raginantį registruotis visus katalikus inteligentus KVC valdyboje¹⁴⁹. Tuo pat metu straipsnio „Partijos ir mes“ mintis palydėjo ir „Ganytojo“ redakcijos prierašas: „Pasirūpinkim, kad būtų sutvertos katalikiškos partijos, kurios

¹⁴⁴ Bublys A. Partijos ir mes / Ganytojas. 1920, nr. 7, p. 212–215. Apibūdindamas partijų ir politikos įtaką seminarijų dvasiai jis rašo, jog seminaristams lieka mažai laiko savęs tobulinimui, nes visą laisvesnį laiką jie naudoja „tautiškais ir partiviais reikalais“. Pasak A. Bubljo, toks seminaristas „apsileidžia dvasiškame gyvenime“, o tapęs kunigu, „parapijoje pasirodo ne kunigu, bet partijos nariu ar lyderiu su visomis partivizmo ydomis ir privalumais“.

¹⁴⁵ Ten pat, p. 214–215.

¹⁴⁶ Red. [žr. 1 nuoroda – D. S.] / Ganytojas. 1920, nr. 7, p. 215. Čia red. pastaba A. Bubljo pasisakymui minėtame str. „Partijos ir mes“. Ši pastaba skamba taip: „...tie žodžiai jokiū būdu absoliučiai negina kunigui kartais dalyvauti politikos darbe“ ir parodo, jog „Ganytojo redkolegija“ norėjo, kiek leido aplinkybės, išlaikyti kuo neutralesnę poziciją. Kita vertus, to paties autoriaus str. pradžioje (Ganytojas, 1920, nr. 6, p. 176) red. pastaboje labai aiškiai pareikšta, jog nei ligtolinė Bažnyčios hierarchijai veikla, nei jų mokymai neprieštarauja partijų kūrimui. Dar daugiau, redkolegija rekomenduoja kurti partijas, joms vadovauti ir kovoti su antikrikščioniškais partijomis.

¹⁴⁷ Krupavičius M. Kunigai ir politika / Ganytojas. 1920, nr. 5, p. 144.

¹⁴⁸ Ten pat, p. 145.

¹⁴⁹ LKVC Vyriausioji valdyba. Atsišaukimas / Ganytojas. 1920, nr. 5, p. 154–155.

galėtų imties su anomis [antikatalikiškomis – D. S.] partijomis¹⁵⁰. Aktyvi Bažnyčios, dvasininkų pozicija buvo pagrindžiama ir 1921 m.¹⁵¹

Apskritai artėjant ir vykstant rinkimams į Steigiamąjį Seimą, politikai skirtų tekstų „Ganytojuje“ nebuvo daug, o jų turinys (išskyrus M. Krupavičiaus), palyginti su politinių partijų spauda, buvo nuosaikus. LDKP pergalei rinkimuose, Steigiamojo Seimo sudėčiai leidinys dėmesio neskyrė. Rubrikoje „Bažnytinės žinios“ buvo tik pristatyta naujojo, socialisto liaudininko Kazio Griniaus vadovaujamo, ministrų kabineto sudėtis ir pateiktas prierasas: „Kr[ikščionys] demokratai parodė didį nuolaidumą. Ar apkainos tai tinkamai jų priešai?“¹⁵². Be šios, buvo dar viena kita, tačiau labai šykšti politinio gyvenimo žinutė. Bene pirmą kartą „Ganytojas“ įvertino Steigiamojo Seimo politinės sudėties palankumą dvasininkijai tik 1921 m. antrojoje pusėje. M. Vaitkus, dėstydamas požiūrį į būsimo universiteto filosofinę pakraipą ir analizuodamas dvasiškios poziciją dėl teologijos fakulteto, lyg tarp kitko priminė, jog „viduje pajėgų konjunktūra (net ir partijinių seime) mums dabar kaip tik palanki, ir vienas tik Dievas nežino, ar bebus mums numatomoj ateityj palankesnė“¹⁵³. „Ganytojo“ oficialioji pozicija pateikiant politikos žinias mažai jaučiama: „nuogi“ faktai nekommentuojami¹⁵⁴. Tačiau net nenaudojant ir pasaulietinės spaudos, vadovaujantis tik „Ganytoju“, akivaizdu, jog kunigai neliko politikos nuošalėje. „Lietuvą nūnai užliejo politikos bangos. <...>. Ne tik kalbama ir veikiama. Nepasiliekame užpakalyj ir mes, kunigai“, – teigia K. Jazdauskis 1920 m. vid.¹⁵⁵ Autorius ragino visus kunigus padėti šviesti visuomenę, parodyti ir įrodyti, kad politika turi būti morali¹⁵⁶. „Ne kas kita kaip sąžinė tampa tuo lauku, kuriame valdžios įpareigojimai patikrinami pagal principinį pasirinkimą gyventi būsimosios Karalystės viltimi“, – rašo V. Ali-

¹⁵⁰ Bublys A. Partijos ir mes / Ganytojas. 1920, nr. 6, p. 176.

¹⁵¹ Kuraitis P. Krikščionybės vertė socialės pažangos žvilgsniu ir mūsų kunigijos uždaviniai / Ganytojas. 1921, nr. 2, p. 40–46; Presbyter. Mūsų refleksija / Ganytojas. 1921, nr. 5, p. 146–148.

¹⁵² Naujas mūsų ministerių kabinetas. Bažnytinės žinios / Ganytojas. 1920, nr. 6, p. 191.

¹⁵³ Vaitkus M. Iškilus kat. universiteto klausimui / Ganytojas. 1921, nr. 9, p. 281.

¹⁵⁴ 1920 m. (Nr. 11) apžvelgiant spaudą pažymima, jog Lietuvos mokytojų profesinė sąjunga savo suvažiavime (1920 08 21–23) priėmė nutarimą, kviečiantį Steigiamąjį Seimą priimti įstatymą, draudžiantį dvasininkams vadovauti ne tik valstybinėms, bet ir Bažnyčios remiamoms mokykloms. Žr. Laikraščiai. Mokykla ir gyvenimas / Ganytojas. 1920, nr. 11, p. 471.

¹⁵⁵ Jazdauskis K. Apie kunigų politiką / Ganytojas. 1920, nr. 10, p. 296.

¹⁵⁶ Ten pat, p. 297. Įsimintinas teiginys, kad „politika be pradų, be idealų, be sąžinės, be moralumo yra apėtųjų politika“.

šauskas¹⁵⁷. Analogišką nuostatą dėstė ir K. Jazdauskis. Bažnyčios ir kunigų dalyvavimą politikoje jis pagrindžia krikščioniškųjų vertybių prioritetais, atitinkamai ir krikščioniškosios moralės principų įtaka politikai. K. Jazdauskio tekstai skyrėsi ne tik nuo M. Krupavičiaus, bet ir nuo politiką remiančių M. Vaitkaus tekstų dalyvavimo politinėje veikloje tikslingumo aspektais – labai aiškus moralios politikos siekinys – ir dėmesiu rinkėjui, piliečiui. Pasak K. Jazdauskio, kai tauta dalyvauja rinkimuose („turi balsą“), ypač svarbu tautą „mokyti įvairiausiais galimais būdais: paskaitos, konferencijos, atsišaukimai, proklamacijos, garsinimai, apskritai spauda, pašnekesys, net vienas žodis, tinkamu laiku ištartas, nėra bereikšmis“.

Įsitikinimų pakeitimas, pasak šio kunigo, yra ilgo darbo rezultatas, todėl nereikia rezultatų laukti tuojau, „akies mirksy“¹⁵⁸. Taigi šis kunigas labai akcentavo švietėjišką kunigo darbą.

Tačiau nepaneigiama, jog Bažnyčios parengti tautiečiai, dalyvaujantys politinėje veikloje yra politinė Bažnyčios dalis. Pasak J. Höffnerio, apskritai krikščionių dalyvavimas politinėje veikloje pirmiausia yra dalyvavimas kaip valstybės piliečių, tačiau tuo pat metu tai ir bendra veikla „su savo ganytojais Bažnyčios vardu“¹⁵⁹. Tuo labiau ši jungtis ryški, kada į politiką įsitraukia dvasiškių luomo atstovai.

Tuomet, kai „Ganytojuje“ vyko aktyvi dvasiškių diskusija – būti ar ne kunigui politikoje, kunigai ne tik joje buvo, bet ir ją vykdė¹⁶⁰. Kunigai neneigė, jog LDKP „ypatingu būdu rišasi su krikščionybe, dedas jos gynėja ir *lyg atstove* mūsų politikos gyvenime“¹⁶¹. Jau buvo minėta, kad tuojau po rinkimų LKDP poziciją savo politinių konkurentų atžvilgiu „Ganytojas“ įvertino kaip labai nuolaidžią. 1920 m. rudenį šio leidinio vedėjas M. Vaitkus teigė, kad krikščionys demokratai „permaž tepasitiki savo pajėgomis, kad turi gerą dozę bailės savo priešams“ ir tokia pozicija yra ryški jų „vei-

¹⁵⁷ Ališauskas V. Politiškumas krikščionybės aušroje / Krikščionybė ir demokratija. Vilnius, 2003, p. 18.

¹⁵⁸ Jazdauskis K. Apie kunigų politiką / Ganytojas. 1920, nr. 11, p. 325

¹⁵⁹ Höffner J. Krikščioniškasis socialinis mokymas..., p. 255.

¹⁶⁰ Steigiamajo Seimo partinė ir konfesinė priklausomybė buvo labai palanki Katalikų Bažnyčiai. Katalikai Seime sudarė 86,67 proc., LKDP blokas iš 112 vietų parlamente gavo 59 vietas. Net 11 kunigų pateko į Seimą ir užėmė svarbias pozicijas jame. Žr. Truska L. Steigiamasis seimas ir jo vieta Naujųjų laikų Lietuvos istorijoje / Lietuvos Steigiamajo seimo (1920–1922) narių biografinis žodynas. Sud. A. Ragauskas, M. Tamošaitis. Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas, 2006, t. 2. Vilnius, p. 24–28.

¹⁶¹ K. M. V. Katalikiško gyvenimo apžvalga. Lietuvoje / Ganytojas. 1920, nr. 9, p. 286.

kime St. seime¹⁶². Tačiau vertinant to meto Lietuvos geopolitinę padėtį, jos kaip valstybės (ne)pripažinimo problemas, neramumus, tvyrančius viduje, ir ideologinį politinių jėgų susipriešinimą, galima pagrįstai teigti, jog LKDP bloko veikla Steigiamajame Seime rodė, jog ši politinė jėga buvo gana savarankiška, organizuota, susitelkusi ir turinti aiškų veiklos planą. Tačiau įvertinusi jau minėtas aplinkybes, ji veikė labai pagrįstai: tarėsi ir sudarė koalicinį K. Griniaus vadovaujamą ministrų kabinetą, darė laikinas nuolaidas centro kairiosioms ir kairiosioms jėgoms. Kita vertus, M. Vaitkaus pastebėjimai „Ganytojuje“ tik sutvirtina teiginį, jog krikščioniškojo bloko lyderiams, prisimantiems visą atsakomybę už partijos strateginę liniją, buvo labai nelengva ne tik dėl jų ideologinių konkurentų, bet ir dėl Bažnyčios atstovų kritiško nusistatymo LKDP veiklos programos atžvilgiu¹⁶³. Žemės reformos koncepcija (ypač dvarininkų žemės nusavinimas neatlyginant), pasak M. Vaitkaus, yra tik *mokslo hipotezė*, turinti labai mažai katalikų teologų adeptų ir reikalaujanti teorinių diskusijų, tuo tarpu LKDP tą hipotezę bandys taikyti praktikoje, t. y. darys „eksperimentą ant gyvojo Lietuvos kūno“. Šiuo požiūriu M. Vaitkus buvo nuoseklus: ir 1919 m. rudenį, ir 1920 m. rugsėjį aiškiai reiškė savo neigiamą nusistatymą ir jį sutvirtino teiginiu, jog ir „bendra katalikų teologų nuomonė yra priešinga anam (ypač nusavinimui – D. S.) mūsų kr. demokratų nusistatymui“¹⁶⁴. Pasak M. Vaitkaus, LDKP radikalizmas kėlė nerimą daugeliui katalikų teologų. 1920 m. rugsėjį paskelbtas popiežiaus palaiminimas LKDP buvo labai svarbus įvykis raminant neigiamas aistras, mažinant nepasitikinčiųjų LKDP gretas¹⁶⁵. M. Vaitkus požiūriu, 1920 m. sausį, kada Žemaičių vyskupas P. Karevičius pateikė Šventojo Tėvo palaiminimą, LKDP buvo verta palaiminimo. 1920 m. rugsėjį, kai, M. Vaitkaus vertinimu, jos veikla tapo daug radikalesnė, turėjo kilti abejonių, ar partija nusipelnė tokio palaiminimo¹⁶⁶.

Šiame kontekste reiktų bent trumpai apibūdinti „Ganytojo“ indėlį prii-

¹⁶² Ten pat.

¹⁶³ Ten pat, p. 286–288.

¹⁶⁴ Ten pat, p. 286–287.

¹⁶⁵ Ten pat, p. 287. Istorija popiežiaus palaiminimo yra tokia. 1919 12 27 LKDP pirmininkas kreipėsi į popiežių, prašydamas jo partijai ir jos rėmėjams palaiminimo. 1920 01 09 vyskupas P. Karevičius gavo Šv. Tėvo pranešimą – prašymą „jei nebus kliūčių“ pranešti partijai „Šventojo Tėvo siunčiamą jai padėką ir prašomą apašt. Palaiminimą, kurį iš širdies jai teikia“. Tokių kliūčių vyskupas P. Karevičius sausį nematė ir pranešė partijai, tačiau dėl susidariusių aplinkybių tas palaiminimas buvo paskelbtas „Laisvėje“ tik vasaros pabaigoje.

¹⁶⁶ Ten pat, p. 288.

mant dar vieną iššūkį ir suteikiant erdvės diskusijoms tuo klausimu. Kalbama apie Žemės reformos, kurios iniciatorius buvo LDKP lyderis M. Krupavičius, svarstymą leidinyje. Katalikų Bažnyčios požiūris į LKDP siūlytą Žemės reformą buvo diskusijų objektas jau nuo pirmųjų „Ganytojo“ numerių. Tą problemą svarstė M. Krupavičius, M. Vaitkus ir kt.

1919 01 13 Kauno kunigų konferencijoje LKDP nuostatos dėl Žemės reformos, kuri turėjo liesti ne tik dvarininkų, bet ir bažnyčių bei vienuolynų žemės nuosavybę, buvo karštai diskutuojamos. Kaip ir reikėjo tikėtis, dvasiškių dauguma pasisakė, jog krikščionių demokratų nuostatos ir jų skelbimas spaudoje prieštarauja Bažnyčios mokslui, krikščionybės etikai, todėl pasmerkę LKDP nutarimą. Beje, jau pristatydamas šį klausimą vyskupas P. Karevičius klausė susirinkusiųjų, ar bežemiams, mažžemiams, šitaip žemės gavusiems galima „duoti išrišimą“¹⁶⁷. Dauguma buvo linkusi netoleruoti tokių katalikų. Vis dėlto konferencijos rengėjai, įskaitant ir vyskupą, pasisakė už išsamesnes diskusijas ir apgalvotos nuomonės išreiškimą atskira rezoliucija. Vyskupas tokią rezoliuciją parengti pavedė prelatui Jonui Maciulevičiui ir kunigui Blažiejui Čėsniui. Jų nuomonės irgi išsiskyrė. B. Čėsnio požiūris nebuvo vienareikšmis¹⁶⁸. J. Maciulevičiaus sprendimas – LKDP nutarimas „kaipo per apskritas, yra peiktinas ir pavojingas“¹⁶⁹. Po mėnesio vykusioje kitoje Kauno kunigų konferencijoje (1919 02 10) LKDP pozicija dėl Žemės reformos buvo pirmas ir svarbiausias dienotvarkės klausimas¹⁷⁰. Atrodo, jog vienareikšmio sprendimo taip ir nepavyko priimti.

Žemės reformos klausimas ir vėliau buvo aptarinėjamas „Ganytojuje“. Būta ir pasiūlymų, jog diskusijų ir reformos pagrindas turi būti konkretūs skaičiavimai bei argumentai, parodantys, kokia reforma yra realiai tinkamesnė visuomenės raidai. Dar daugiau, būta net tokių teiginių:

<...> miškų, dvarų, fabriky ir kitų įstaigų nacionalizacija, kur to iš tikrųjų reikalauja visuomenės labas, neprieštarauja „krikščioniškai dora“¹⁷¹.

„Ganytojo“ vedėjo M. Vaitkaus nuomone, visa bažnyčių ir vienuolynų žemė yra Romos Katalikų Bažnyčios, ir „kiek Bažnyčia savo gera valia užlei-

¹⁶⁷ Kauno kunigų konferencija. 1919 01 13 / Ganytojas. 1919, nr. 3, p. 73–74.

¹⁶⁸ „Consilii Vigilantiae“ nario, Akademijos profesoriaus, teologijos daktaro kun. B. Čėsnio rezoliucija apie Kr. – D. P. C. K. nutarimą dėl L. dvarų išdalinimo. Čėsnyš B. Jo ekscelencijai Žemaičių vyskupui / Ganytojas. 1919, nr. 3, p. 74–75.

¹⁶⁹ Kauno kunigų konferencija / Ganytojas. 1919, nr. 4–5, p. 104.

¹⁷⁰ Ten pat, p. 100.

¹⁷¹ Neoficialė dalis. S. S. Lietuvos dvarų žemės padalijimas ir krikščioniškoji dora / Ganytojas. 1919, nr. 8, p. 195–197.

džia valstijai [valstybei – D. S.] teisių bažnytinės nuosavybės srityj, tiek valstija tų teisių ir turi“¹⁷². Šis kategoriškas požiūris kirtosi su nemažos dalies katalikų dvasininkijos nuosaikiais pasisakymais. Be to, jame visiškai neatsižvelgiama į konkrečios valstybės specifiką, laikmečio aplinkybes, galiausiai į parapijiečių gyvenimo sąlygas.

Bendro požiūrio į Žemės reformą nebuvo ne tik tarp kunigų, bet ir tarp Katalikų Bažnyčios hierarchų. Vilniaus ir Seinų vyskupai Jurgis Matulaitis ir Antanas Karosas parėmė LDKP ir jos lyderio M. Krupavičiaus siekį vykdyti gan radikalią Žemės reformą. Žemaičių vyskupas A. Karevičius, kuriam, pasak V. Pruskas, įtaką darė sulenkiję dvarininkai ir kunigai, abejojo, tačiau vėliau ir jis pritarė LDKP Žemės reformai¹⁷³.

Taigi diskusijose dėl Žemės reformos, kaip ir kunigų (ne)galimo dalyvavimo politinėje veikloje, ginčiuose „Ganytojas“ buvo erdvė, kurioje reiškėsi įvairios nuomonės, kur kunigai galėjo diskutuoti, o redakcijos prierašai, nors kartais M. Vaitkus kaip vedėjo požiūris tikrai skyrėsi nuo teksto autoriaus požiūrio, buvo labai reti. Todėl priimant gyvenimo sąlygotus iššūkius neabejotinai buvo svarbus ir „Ganytojo“ vaidmuo.

Apskritai dvasininkijos dalyvavimo politinėje veikloje aspektu „Ganytojas“ tiek 1919 m., tiek 1922 m., lyginant su to meto politinių partijų spauda, buvo santūrus. Ir modeliuodamas kunigų taktiką rinkimų į I Seimą kampanijoje, jis ragino elgtis labai apgalvotai. Leidinio vedėjas patarė bažnyčioje apie rinkimus kalbėti „nedaug ir labai atsargiai“, tačiau negailėti „laiko ir triūso asmeniniams privatiniam santykiams su atskirais žmonėmis ir jų būreliais“¹⁷⁴. Taigi, reikia būti ne agitatoriumi, o parapijiečiui artimu žmogui, gerbiamu ir autoritetingu vyresniuoju patarėju. Tačiau neabejotina, jog „Ganytojas“ labai aiškiai suprato dvasiškių ir jos interesams atstovaujančių politinių jėgų – LDKP – pranašumą. „Dieve mano! kad socialistai turėtų kiekvienoj parapijoje po vieną ar du įtakingu, gerbiamu, mylimu inteligentu“, – taip M. Vaitkus apibendrino puikias Bažnyčios ir jos aplinkoje dirbusių visuomenininkų-politikų veiklos sąlygas¹⁷⁵.

Verta pažymėti, jog ir 1919 m., ir 1922 m. pradžioje dvasiškių požiūris į politinę veiklą ir Bažnyčios–valstybės santykius nebuvo vienareikšmis. Matyt,

¹⁷² K. M. V. Ar gali Lietuvos vyriausybė atimti bažnyčių ir vienuolynų žemes? / Ganytojas. 1919, nr. 4–5, p. 134.

¹⁷³ Pruskas V. Socialinė katalikybė tarpukario Lietuvoje. Vilnius, 2001, p. 31.

¹⁷⁴ Vaitkus M. Mūsų perspektyvos ir uždaviniai 1922 m. / Ganytojas. 1922, nr. 1, p. 14.

¹⁷⁵ Ten pat.

„Ganytojo“ vedėjas tai jautė geriau nei kiti. Jis išreiškė nuostatą, jog būtų labai pageidautina, kad visi kunigai veiktų pagal iš anksto gerai apgalvotą taktiką, tačiau tuo pat metu parodė ir didelį nepasitikėjimą dvasiškija. „<...> gal suvažiavę kunigai veikėjai ne tik nesusitars geruoju, bet dar aštriai susikivirčys ir iš suvažiavimo išeis kaip tik kovos rinkimuose pradžia, tos kovos, kurios norėta išvengti?..“ – rašė M. Vaitkus. Todėl jo sprendimas buvo aiškus – geriau tokio suvažiavimo nerengti, o kiekvienam „sulig savo sąžinės palaikyti ką tinkamas“¹⁷⁶.

Jeigu dvasiškijs dalyvavimas partijose ir su jomis susijusioje veikloje nebuvo vienareikšmiai vertinamas netgi dvasininkijos, tai kitas viešosios veiklos baras – socialinis veikimas neabejotinai galėjo padėti Bažnyčiai ir jos luomui sumažinti kairiųjų ideologijos ir jų politikos neigiamas įtakas krikščioniškajam dvasingumui, padėti išlaikyti lietuvių katalikų ir Katalikų Bažnyčios ryšį. Beje, šioje srityje dar iki I pasaulinio karo dvasininkija įgijo nemažą patirtį, o jų veiklai pritarė visuomenė. Tyrimai patvirtina, kad 1912 m. kooperacinėje veikloje kunigų įtaka buvo nepralenkiamą, o jų autoritetas labai didelis¹⁷⁷.

„Ganytojas“ skyrė pakankamai dėmesio teoriniam socialinės veiklos pagrindimui krikščioniškojo dvasingumo plotmėje. Tekstuose vyrauja nuostata, kad socialinis darbas yra būtina Bažnyčios kryptis¹⁷⁸. Socialinio veikimo pagrindas, pasak „Ganytojo“ bendradarbių, yra krikščionybės principų dvasia, tik ja remiantis galima spręsti įvairių socialinių sluoksnių problemas. Socialinį darbą, jo tolimesnius tikslus „Ganytojas“ sieja su visuomenės pilietėjimu. Todėl raginama kurti įvairias švietimo, socialines organizacijas, ypač į jas jungiant jaunimą ir, dirbant kartu su gyventojais, juos ugdyti kaip piliečius¹⁷⁹.

Taigi, Bažnyčia veikė visose svarbiausiose viešojo gyvenimo srityse. Tačiau „Ganytojo“ vedėjas M. Vaitkus sutinkant 1922 m. metus nebuvo didelis optimistas. Jis rašė, jog „įvairūs destruktivūs gaivalai“, kurių priekyje veikė socialdemokratų ir socialistų liaudininkai, darbuojasi uoliai, todėl 1922 m. Lietuvos katalikų laukia „skaudūs siurprizai“¹⁸⁰. Tačiau realiai ver-

¹⁷⁶ Ten pat.

¹⁷⁷ Pruskus V. Katalikų iniciatyva: pirmieji sociologiniai tyrimai Lietuvoje / Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, 2005, t. XXVI. Vilnius, p. 71.

¹⁷⁸ Kuraitis P. Krikščionybės vertė socialės pažangos žvilgsniu ir mūsų kunigijos uždaviniai / Ganytojas. 1921, nr. 1, p. 4.

¹⁷⁹ Kuraitis Pr. Krikščionybės vertė socialės pažangos žvilgsniu ir mūsų kunigijos uždaviniai / Ganytojas. 1921, nr. 2, p. 42.

¹⁸⁰ Vaitkus M. Mūsų perspektyvos ir uždaviniai 1922 m. / Ganytojas. 1922, nr. 1, p. 12.

tinant 1918–1921 m. sociopolitinę kaitą, konservatyviųjų jėgų pergalė buvo neabejotina¹⁸¹. Jau anksčiau cituotos M. Vaitkaus mintys rodo, jog šie jo būkštavimai buvo labiau skirti katalikiškai visuomenei prieš artėjančius rinkimus į I Seimą telkti¹⁸².

Dar vienas Bažnyčiai labai skausmingas iššūkis buvo to meto centro kairiųjų ir kairiųjų partijų (LSLDP, LVS, LSDP¹⁸³), kurių atstovai turėjo nemažai vietų Steigiamajame Seime, pozicija švietimo politikos raidoje. Šios politinės jėgos kunigų veiklą ir Bažnyčios mokymą apskritai paliko individo privačiai sričiai, Bažnyčią siekė atskirti nuo valstybės. Šių partijų rinkiminiuose šūkiuose (kurie, beje, atitiko ir partijų programų nuostatas) buvo pasisakoma prieš privalomą tikybos dėstymą mokyklose. Buvo aišku, jog šios partijos Steigiamajame Seime pasisakys už pasaulietinių mokyklų įteisinimą įstatymais ir – svarbiausia – Konstitucija.

„Esame prisirengę už tikyba net galvą guldyti“ – rašė K. Jazdauskis. Skelbdamas kovingą poziciją, jis išvelgė, jog tikintiesiems gali pasirodyti priimtini kairiųjų raginimai tikybos mokymą palikti šeimai. Todėl jis ragino visuomenei padėti suprasti, jog tuo siekiama ir toliau „griauti Katalikų tikėjimą, Bažnyčią, jos apeigas, Dievo garbę ir t. t.“¹⁸⁴ 1922 m. sausį tą patį pakartojo M. Vaitkus. Jis teigė, jog tautos, katalikybės ir krikščioniško dvasingumo ateitis priklauso ne tiek nuo politinės kovos, kiek nuo kovos už mokyklą. Nors, pasak jo, kova už mokyklą tuomet nebuvo „taip dar lerminga ir atvira, bet jau įtempta ir pavojinga“¹⁸⁵, todėl kunigo balsas už katalikišką mokyklą turėtų skambėti dažnai, įtakingai ir galingai. Tačiau 1921 m. rudenį Steigiamajame Seime pradėtas svarstyti „Pradžios mokyklų įstatymo“ projektas, kelęs aštrias diskusijas Seimo posėdžiuose, rengiama Konstitucija, bent jos straipsniai, susiję su tikyba ir mokykla, „Ganytojuje“ nebuvo svarstomi. Vienintelė išimtis – 1922 m. (Nr. 1) trumpas požiūrio pristatymas rubrikoje¹⁸⁶. Tačiau švietimas buvo pagrindinė krikščioniškojo dvasingumo atrama, Bažnyčios

¹⁸¹ Greimas A. J. Gruodžio 17 d. perversmas (Konkrečios analizės bandymas) / Darbas. 1957, nr. 1 (32), p. 12–16.

¹⁸² Rinkimų į I Seimą rezultatai, kuriems M. Vaitkus skyrė dalį šio teksto, neabejotinai netenkino LKDP, tačiau įtvirtinto Bažnyčios vaidmens valstybėje jie nekeitė.

¹⁸³ Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija – LSLDP, Lietuvos valstiečių sąjunga – LVS, Lietuvos socialdemokratų partija – LSDP.

¹⁸⁴ Jazdauskis K. Apie kunigų politiką / Ganytojas. 1920, nr. 11, p. 324.

¹⁸⁵ Vaitkus M. Mūsų perspektyvos ir uždaviniai 1922 m. / Ganytojas. 1922, nr. 1, p. 14.

¹⁸⁶ Lietuvos valstybės konstitucijos projektas. Tikybinio bažnytinio gyvenimo apžvalga / Ganytojas. 1922, nr. 1, p. 21–22.

įtakos visuomenėje pagrindas, todėl neabejotina, kad „Ganytojo“ pozicija buvo vienareikšmė.

Apibendrinant Bažnyčios ir dvasiškosios taktiką priimant minėtus iššūkius vertėtų pažymėti, jog ji veikė labai aktyviai, todėl pavyko įsiterpti į kuriamos valstybės socialinį-politinį gyvenimą. Šioje srityje didelis vaidmuo teko ir leidiniui „Ganytojas“.

Išvados

1. „Ganytojas“ suteikia išliekamąją vertę turinčių žinių apie krikščioniškąjį dvasingumą kuriamoje Lietuvos valstybėje 1918 m. vid. – 1922 m. pr. Kunigų liudijimais 1918 m., nepaisant labai nepalankių aplinkybių, daugelyje parapijų tikėjimo lygis buvo „gana geras“ arba „pakankamas“ ir tik keliose „silpnas“ arba „nepatenkinamas“. Parapijiečių dorovingumas dažniausiai vertinamas „gerai“, retais atvejais „patenkinamai“. Parapijų kunigai pasisakė už aktyvius, įvairiose katalikiškose draugijose dalyvaujančius parapijiečius. Kiti „Ganytojo“ tekstai atskleidžia ir dvasingumo nuosmukio atvejus. Norint gauti objektyvesnį vaizdą, vertėtų atlikti išsamią analizę, panaudojant ir kitus, ne tik „Ganytojo“, šaltinius.

2. Katalikų dvasininkija krikščionišką dvasingumą diegė katechizacija, katalikišku ugdymu šeimose, bendruomenėse, bažnyčiose ir sielovada apskritai. Leidinio autoriai (M. Vaitkus, K. Jazdauskis ir kt.) rašė, jog kunigo ganytojiška veikla, jo įtaka šeimai, ypač jaunimui, turėjo būti reikšmingesnė. Formuojantis švietimo institucijų tinklui, trūko profesionaliai parengtų tikybos mokytojų, vadovėlių, bendros, į laikmečio reikalavimus atsiliepančios dėstymo metodikos. „Ganytojas“ rodo, jog buvo paskelbta Žemaičių vyskupo patvirtinta laikina tikybos programa mokykloms, išleisti metodiniai darbai, vyko kursai tikybos mokytojams, tačiau tai tebuvo tik pradžia.

3. Leidinys pateikia daug medžiagos ir dvasiškai vertinti. Tekstai dvasiškosios luomui primena darbštumo, uolumo, kantrumo, nuolatinio savęs tobulinimo reikalavimus. Daug vietos buvo skirta klebono ir vikaro tarpusavio nesutarimams nagrinėti bei jiems spręsti. „Ganytojas“ atskleidė pasitaikančius nesutarimus tarp kunigų ir parapijiečių bei komentavo jų sprendimą.

4. Dvasingumą teigiamai veikė aktyvus tikinčiųjų dalyvavimas katalikiškose organizacijose, draugijose. „Ganytojo“ metais stebima tokio dalyvavimo tolygaus kilimo tendencija. 1920 m. vasarą vykę organizacijų susirinkimai rodo, jog

katalikiškame judėjime buvo sutelktos didelės pajėgos krikščioniškajam ugdymui organizuoti. Kai kurie „Ganytojo“ autoriai ragino nepasiduoti draugijų kūrimo vajui ir labiau vertinti ne organizacijų skaitlingumą, o jų atliktą darbą. Buvo viešinama ir aktyvaus judėjimo skeptikų nuomonė. Vis dėlto tokių tekstų buvo tik vienas kitas, o dauguma pasisakė už aktyvią veiklą.

5. Katalikiškų dvasingumo tradicijų raiška kuriamoje Lietuvos valstybėje buvo glaudžiai susijusi su Katalikų Bažnyčios vieta valstybės Konstitucijoje, įstatymuose ir realiame gyvenime. Katalikų tikėjimui priešišku ideologijų plėtra, vis labiau pasaulietiškejanti ir materialėjanti visuomenė bei kiti iššūkiai skatino Bažnyčią būti aktyvią. „Ganytojo“ tekstai liudija, jog dvasininkų požiūris į aktyvią politinę veiklą (tiek parapijos, tiek valstybės lygmeniu) nebuvo vienareikšmis. Dalis kunigų pasisakė prieš arba susilaikydavo. Tai rodo Rietavo, Panevėžio dekanatų suvažiavimai. „Ganytojo“ vedėjas kunigas M. Vaitkus gynė gerai parengtos, dvasiškių vykdomos politinės veiklos įvairiais lygiais būtinybę. Tokią poziciją sustiprino M. Krupavičiaus kaip politikos kovingi tekstai. Jo nuostata buvo aiški: visi kunigai turi greitai jungtis į partijas ir dalyvauti politinėje veikloje. Kunigas K. Jazdauskis, ragindamas kunigus aktyviai politiškai dirbti, dėmesį telkė į parapijiečio – balsuotojo (piliečio) ugdymo principus ir kėlė moralios politikos siekį. Tekstuose randame ir visiška priešingą nei minėtų autorių požiūrį. Kunigas A. Bublys savo neigiamą nuostatą Bažnyčios dalyvavimo politinėje veikloje atžvilgiu grindžia tokio dalyvavimo žala tiek klierikų ugdymui seminarijose, tiek kunigų darbui parapijose. Vertinant „Ganytojo“ kaip leidinio poziciją apskritai, galima teigti, kad ji buvo nuosaiki, prieštaraujantiems Bažnyčios dalyvavimui politinėje veikloje pastabų nėra daug, jų tonas santūrus.

6. Kunigai pasigedo aiškios Bažnyčios hierarchų pozicijos. Prieš rinkimus į Steigiamąjį Seimą kunigai buvo gavę Seinų ir Žemaitijos vyskupų įgaliojimus parengti savo parapijiečius taip, jog jie dalyvautų rinkimuose ir balsuotų už LKDP. Tačiau dvasiškija pasigedo ir konkrečių vyskupų nuorodų dėl kunigų dalyvavimo partijose, o per jas – ir realioje politinėje veikloje. Nebuvo ir LKDP bei jos lyderio M. Krupavičiaus remiamos Žemės reformos projekto suderinto vertinimo. Dvasininkijos nuostatos svyravo nuo reformai pritariančių iki labai radikalių – tokią žemę gavusiems bežemiams ir mažžemiams negalima „duoti išrišimo“. Iš šiuo atveju bendru požiūriu nepasizymėjo ne tik kunigai, bet ir Katalikų Bažnyčios hierarchai.

7. 1921–1922 m. pr. „Ganytojas“ tokių duomenų apie dvasingumo lygį 1919 m. jau neteikė. Todėl labai sudėtinga įvertinti poslinkius, kurie įvyko

dvasingumo srityje tiriamuoju laikotarpiu. M. Vaitkus 1922 m. sausį tvirtino, jog katalikiškas dvasingumas patyrė didelį nuopuolį. Akivaizdu, kad krikščioniškosios vertybės, kurių pagrindas – tikėjimas, susidūrė su rimtomis kliūtimis. Tačiau kliūtys dėl suformuotos tradicijos, Lietuvos visuomenės socialinės struktūros specifikos bei Bažnyčios kaip institucijos ir kunigų aktyvios veiklos, atrodo, buvo įveiktos.

Danutė Stakeliūnaitė

THE ANALYSIS OF THE NEWSPAPER “THE PASTOR” IN THE CONTEXT OF TRADITION AND CHALLENGES OF TIME

Santrauka

The newspaper titled “The Pastor” („Ganytojas“) first appeared at the beginning of 1919 and it was regularly published till January, 1922. In 1922 the newspaper was changed into a new publication under a double title “The Chronicle of the Episcopate of Samogitia and the Pastor”. It had been openly proclaimed on the title page of *The Pastor* that this newspaper was meant “for the clergy”. It was published with the assistance of St. Casmir’s Society. The prelate Aleksandras Dambrauskas worked as an editor while the priest Mykolas Vaitkus occupied the position of manager. The publication usually consisted of 26 to 31 pages. It had two main sections: the official one and the unofficial one which happened to be much more extensive. There were several columns such as “From Foreign Countries”, “Church News”, “From the World of the Books”, “Our Newspapers” and “Letters to the Editor” etc. The official section of the publication covered papal *encyclicals*, official documents of the Holy See, pastoral letters from different bishops, curial documents and circular letters of the Episcopate of Samogitia as well as written addresses to the clergy. The content of publications attributed to the unofficial part was truly varied: starting from materials on numerous conventions of Lithuanian priests and finishing with reviews written by well known publicists.

The main objective of this article has been twofold: to define some typical elements of Lithuanian spirituality on the basis of articles published in *The Pastor* and to reveal the dominant attitude of the Catholic Church and the local clergy towards their practical activities and possibilities to preserve and strengthen Christian spirituality in their parishes.

Analyzing personal testimonies of priests collected during the period from 1918 to the beginning of 1919, one might easily notice that in most parishes the level of faith was characterized as “good” or “sufficient”. Only very few out of 26 parishes mentioned in the reports defined the level of faith as “weak” or “unsatisfactory”. The morality of parishioners was mostly perceived as “high” and only in some rare cases it was evaluated as “satisfactory”. Parish pastors and spiritual directors gave their support to active parishioners who participated in various Catholic fellowships. Texts of different authors published in “The Pastor” frequently introduced elo-

quent examples of spirituality as well as these of spiritual decline. Special attention was paid to the lack of faith, the absence of honesty and the spread of bad habits. Catholic priests propagated Christian spirituality by means of catechization and Catholic upbringing in families and churches, inside communities and at educational institutions. Besides, much heed was devoted to spiritual direction in general.

At that time most authors writing for “The Pastor” believed that pastoral activities of the priests and their influence on families and young people were insufficient. There was a strong lack of qualified assistants, namely, catechists and religion teachers, too. The absence of professionally prepared textbooks and modern teaching methodologies to satisfy the demands of time was widely felt and became more and more acute. In order to improve the general situation, the bishop of Samogitia undertook an initiative to prepare and officially approve a temporary program for religion teachers working at schools. They were invited to attend special courses and much-needed methodological books were finally published as well.

Future prospects of Christian spirituality in the newly created Lithuanian state were closely connected with the position of the Catholic Church in accordance to the Constitution and other laws. In addition, the place occupied by this institution in everyday life never lost its significance. A variety of texts published in “The Pastor” demonstrates that the attitude of the priests towards the participation in political processes was very diverse. Some of the priests actively objected any involvement in politics, especially before the assembly of the Constituent Seimas. Others, in the meantime, chose to restrain from comments or supported those who abstained from taking part in political processes. The manager of the newspaper “The Pastor” Mykolas Vaitkus eagerly defended the necessity for well-prepared priests to get involved in politics on different levels. In his opinion, active participation in this particular realm was highly necessary. This position received additional support because of fiery texts written by Mykolas Krupavičius who acted as a politician as well. There were some opposite views presented in the same publication, too. For instance, the priest Aleksandras Bublys explained his negative attitude towards the involvement of the Church in political life by putting a special emphasis on the potential damage of politics to the education of ordinands in the seminaries and to the pastoral activities of parish priests.

All in all, the officials of the Church and the clergy reacted to the challenges of their time quite adequately. They took action on various levels of public, social and political life and contributed to the creation of the independent Lithuanian state. The newspaper titled “The Pastor” also played an important part and helped to attain significant objectives.

Translated by *Giedrė Pranaiytė*

KGB kalinės sesers Vandos Boniševskos dvasingumas

IRENA MIKLAŠEVIČ
Vytauto Didžiojo universitetas

Po Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje Katalikų Bažnyčia sudarė gausiausią tikinčiųjų bendruomenę – daugiau nei 80 proc. gyventojų deklaravo, kad yra katalikai. Bažnyčia visuomenėje turėjo didžiulį autoritetą, tačiau sovietų valdžia ją paskelbė ideologiškai kenksminga institucija, kurią siekė sunaikinti arba priversti dirbti savo interesams. Šioje kovoje buvo taikomos represijos ir administraciniai metodai, KGB sekė ir siuntė į lagerius dvasininkus, vienuolių narius bei katalikus pasauliečius. Siaubingoje persekiojimų atmosferoje tikėjimas ne tik nepražuvo, bet priešingai – žmonės bažnyčiose ieškojo paguodos, padėjo persekiojamiems kunigams, o nustumtos į pagrindį vienuolijos ir toliau skleidė savo dvasingumą. Taip vyko visose Lietuvos vyskupijose, taip pat Vilniaus krašte, kur, nepaisant žmonių evakuacijos į Lenkijos Liaudies Respubliką, liko gyventi daug lenkų. Lietuvos TSR Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 1945–1947 m. į Lenkiją išvyko 171 158 asmenys, iš jų 168 882 lenkai, 2284 žydai ir 25 kitų tautybių atstovai¹. Lietuvoje tebegyveno daugiau nei 200 tūkst. lenkų, o kartu su savo parapijiečiais liko ir daug kunigų bei vienuolių narių. Čia pasiliko ir Vanda Boniševska iš Angelų seserų kongregacijos. Šią abitų nevilkinių seserų kongregaciją 1889 m. Vilniuje įkūrė kunigas Vincentas

¹ A. Gailevičiaus slaptas pranešimas Vidaus reikalų ministerijai. 1959 04 25. Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA), f. 16895, ap. 2, b. 344, l. 152–153.

Kliučinskis². Jos tikslas buvo skleisti ir palaikyti katalikų tikėjimą įvairiose visuomenės grupėse. Kongregacija veikė kaip Filantropinė švietimo draugija „Labor“. Kongregacija tebegyvuoja Vilniuje iki šių dienų³.

Straipsnio tikslas yra pristatyti sesers Vandos Boniševskos, iki 1950 m. gyvenusios ir dirbusios Pričiūnuose, Buivydžių parapijoje, priklausančioje Vilniaus arkivyskupijai, asmenybę ir svarbiausius dvasinius išgyvenimus.

Sesers Vandos Boniševskos biografijos bruožai

Vanda Boniševska gimė 1907 m. birželio 3 d. netoli Naugarduko esančiame Naujosios Kamionkos dvarelyje, daugiavaikėje šeimoje. Jos tėvai buvo labai tikintys žmonės, tikėjimą įskiepiję ir savo vaikams. Pirmąją Komuniją Vanda priėmė 1918 m. gegužės 31 d. Naugardo šv. Mykolo bažnyčioje. 1924 m. liepą ji kreipėsi į Vilniaus Angelų seserų kongregaciją, tačiau ten buvo priimta tik 1926 m., o amžinuosius įžadus davė 1933 m. rugpjūčio 2 d. 1934 m. advento metu ji gavo išorines stigmas, kurias stengėsi slėpti. Tik 1935 m. sausio 3 d., teikdamas ligonių sakramentą, jas pamatė nuodėmklausys kun. Tadeušas Makarevičius. Stigmas pastebėjo ir sesuo Rozalija Rodzievič, slaugiusi sergančią Vandą Boniševską. 1941 m. sesuo Vanda nusiuntė laišką Vilniaus arkivyskupui Romualdai Jalbžkovskiui, kuriame aprašė savo dvasinę situaciją ir paprašė leidimo panaikinti stigmas. Vyskupas tokio leidimo nedavė ir po kelių savaičių pats atvyko aplankyti seserį į Pričiūnus, kur ji dirbo nuo 1933 m. Nuo 1922 m. kongregacijai Pričiūnuose priklausė namas, kuris buvo naudojamas seserų ir jų bičiulių poilsiui. Pušyne stovėjo šv. Ignaco Lojolos koplyčia – Buivydžių parapijos filialas. Kaimynystėje gyvenantys žmonės rinkdavosi čia į kasmetinius atlaidus, pamaldas, taip pat kalbėti vakarinių poterių. Seserys vadovavo vietiniams vaikams skirtai mokyklai, kurioje mokė religijos. Sesuo Vanda prisimena:

Žmonės iš Pričiūnų apylinkių labai mumis pasitikėjo ir kreipdavosi į mus

² Vincetas Kliučinskis (1847–1917), katalikų dvasininkas, 1910–1914 m. ėjo Mogiliovo arkivyskupo metropolito ir Minsko apaštališkojo administratoriaus pareigas. 1914 m. išėjo į pensiją, mirė Kryme 1917 m. vasario 11 d.

³ Angelų seserų kongregacija. Prieiga per internetą: <http://vilnius.lcn.lt/vienuolijos/moteru/#01>.

kamuojami įvairių rūpesčių bei ligų, ir net mūsų globai patikėdavo savo vaikus⁴.

Po Antrojo pasaulinio karo pasikeitus politinei situacijai, 1946 m. Kongregacijos seserys išvažiavo į Lenkiją, tačiau sesuo Vanda su keliomis kitomis seserimis liko Pričiūnuose. Seserų namuose slapstėsi sovietinės valdžios persekiojami kunigai, o nuo 1946 m. čia gyveno tėvas, Rytų apeigų jėzuitas, Antonis Zombekas (1899–1989). Jis buvo areštuotas Pričiūnuose 1950 m. balandžio 9 d. Drauge buvo areštuota ir sesuo Rozalija Rodzivič. 1950 m. balandžio 11 d. taip pat areštuota sesuo Vanda Boniševska bei likusios seserys. Sesuo Vanda buvo perkelta į MGB pastatą, esantį Gedimino gatvėje Vilniuje, tačiau didžiąją teismo tyrimo laikotarpio dalį praleido Lukiškių kalėjimo ligoninėje. Teisminis tyrimas buvo užbaigtas rugsėjo 19 d., o 1950 m. gruodžio 16 d. prie MGB veikusios vadinamosios „Trojkos“ (Ypatingojo pasitarimo) sprendimu ji buvo nuteista 10 metų kalėjimo, remiantis RSFSR Baudžiamojo kodekso 58-1a, 58-10 d. 2, 58-11 paragrafais, „už dalyvavimą antitarybinėje organizacijoje ir antitarybinę propagandą“⁵. Kaip darbu netinkamas ligotas asmuo, ji buvo perkelta į Aukštutinio Uralsko kalėjimą, kur daug laiko praleido kalėjimo ligoninėje. Po Stalino mirties, 1956 m. rugpjūčio 26 d., buvo paleista motyvuojant tuo, kad buvo nepagrįstai apkaltinta. Po to ji buvo pervežta į netoli Maskvos esantį Bykovo repatriacijos punktą, iš kur išvyko į Lenkiją, ketindama prisijungti prie kitų Kongregacijos seserų. Vanda Boniševska mirė 2003 m. kovo 2 d. Anglų seserų kongregacijos namuose, Varšuvoje.

Sesers Vandos kalėjimo atsiminimuose atspindintis dvasinis jos gyvenimas ir patirtos sovietinės represijos

Kaip liudija Vandos Boniševskos dienoraščio užrašai ir jos nuodėmklausių bei seserų pasakojimai, jos dvasiniam gyvenimui buvo būdingas kentėjimas už kitus, ypač už kunigus, kurį ženklino išorinės stigmos ir ypatingi ženklai: ji numatė savo nuodėmklausio bei savo pačios areštą⁶. Anot liudinininkų, stigmos atsiradavo Didžiojo pasninko, ypač Didžiosios savaitės metu, jas lydėjo dide-

⁴ Cichoń W. Świadek milczący. Wanda Boniszewska (1907–2003). Warszawa, 2003, p. 21.

⁵ OSO MGB protokolo nuorašas, 1950 m. gruodžio 16 d. / Ks. Pryszmont J. Ukryta stygmatyczka. Szczecinek, 2004, p. 134.

⁶ Ten pat, p. 42.

lės kančios ir ekstazės. Sesuo Vanda drausdavo apie tai kam nors pasakoti, išskyrus nuodėmklausį. Žmonės, su kuriais Vanda bendravo, įskaitant seseris, apie stigmas nieko nežinojo. Sesuo Vanda tuomet likdavo savo kambaryje; kadangi visi žinojo ją esant ligotą, taigi Vandos pasišalinimą aiškindavo įvairiais negalavimais⁷. Kalėjime stigmos atsirasdavo sporadiškai, o išėjus iš kalėjimo laipsniškai pranyko⁸. Būtent ant sesers Vandos Boniševskos kūno atsirandančioms stigmoms buvo teikiamas ypatingas dėmesys tardymo metu ir jai būnant sovietiniuose kalėjimuose.

Sesuo Vanda buvo areštuota Pričiūnuose 1950 m. balandžio 11 d. ir atvežta į MGB kalėjimą Vilniuje. Naktį iš balandžio 11 į 12 d. įvyko pirmasis tardymas. Sesuo Vanda prisimena: „Viršininkai“ pradėjo iš manęs tyčiotis – „šventoji“, „apgavikė“ (...), įžeidžiantys žodžiai, smūgiai į veidą, spyriai“⁹. Sesers Vandos arešto priežastimi tapo A. Zombeko arešto metu aptiktas dienoraštis, kuriame jis aprašė dvasinius sesers Vandos išgyvenimus ir jos stigmas. Iš čia ir kyla MGB tardytojų ironija. Sesuo buvo laikoma kameroje viena, iš jos buvo atimtas rožančius, medalikėliai ir kryželiai. Po keleto dienų sesers sveikatos būklė pablogėjo, ir ji buvo perkelta į Lukiškių kalėjimo ketvirtajame korpuse įsikūrusią ligoninę. „Sirgau įvairiomis ligomis: inkstų geldelių uždegimu, tulžies pūslės uždegimu, kelis kartus sirgau gripu ir angina, negalavo širdis, dažnai prarasdavau sąmonę, galiausiai advento pabaigoje susirgau gydytojams nežinoma liga, kurią jie apibūdino kaip „kartkartėmis kraujuojančius venų mazgus“ (tai buvo stigmos rankose, kojose ir kairiajame šone)¹⁰. Po kelių ligoninėje praleistų mėnesių seseriai buvo pasakyta, kad jos neišgydys joks gydymo metodas, „kadangi esate labai nervinga ir ypač jautri kryžiui – tai jūsų psichozė“. Pamaniau sau: et, kvaili jūs esate, nors ir gydytojai...“, – rašo atsiminimuose sesuo Vanda¹¹. Visus kentėjimus ji aukojo už kartu kalinčiuosius, už kunigus ir vienuolijas.

1951 m. vasario 10 d. paskelbus nuosprendį, gydytojų konsiliumas nutarė, kad Vandos Boniševskos sveikatos būklė leidžia ją vežti į Sibirą, kur ji pateko į Aukštutinio Uralsko politinių kalinių lagerį. Kadangi Vanda nesiliovė sirgusi, buvo perkelta į ligoninę, kur ją priskyrė prie užsieniečių austrių, vokiečių ir rumunių. Viršininkas norėjo, kad ji skųstų kitas kalines, o šiai atsisakius tai

⁷ Nieznaną jestem... Taką umrzcę pragę. Wspomnienia s. Wandy Boniszewskiej (1907–2003). Warszawa, 2009, p. 10–18.

⁸ Ks. Przymont J. ..., p. 33.

⁹ Nieznaną jestem..., p. 196–197.

¹⁰ Ten pat, p. 198.

¹¹ Ten pat, p. 200.

daryti, uždare į karcerį. Ten ji vėl susirgo „nežinoma liga“ (stigmomis), todėl buvo perkelta į ligoninę. Kaip Vanda prisimena, ligos metu tikriausiai kažką pasakė, nes viršininkas, kuris prieš tai ją mušė, „tapo geriausiu mano gynėju, todėl buvo pašalintas iš partijos ir atleistas iš darbo“¹². Kalinimo metu Vanda meldėsi, atiduodavo kitoms kalinėms savo sriubos ir duonos porciją, kelis kartus buvo bausta karceriu. Ji buvo tiriama naudojant elektros šoką, tačiau diagnozė liko tokia pati – nežinoma liga.

Po Stalino mirties kalėjimo režimas tapo truputį lengvesnis, buvo leidžiama gauti siuntinius, kuriuos Vandai, tarpininkaujant parapijiečiams, siuntė Buivydžių klebonas Janas Prišmontas. Šie siuntiniai padėjo seseriai palaikyti fizines jėgas. 1956 m. rugpjūčio 22 d. ji stojo prieš specialią jos bylą nagrinėjusią komisiją, kuri nusprendė, kad sesuo Vanda gali būti paleista. Paklausus, ar ji turinti giminaičių, pas kuriuos galėtų grįžti, Vanda atsakė, kad jie gyvena Lenkijoje, todėl komisija nutarė perduoti ją „Lenkijos valdžiai“¹³. Grįžusi į Lenkiją, ji dirbo Varšuvoje, Balstogėje ir Čenstakavoje. Savo nuodėmklausio paraginta, Vanda užrašė atsiminimus apie kalėjimo laikotarpį, tačiau norėjo likti nežinoma iki pat savo mirties. Tik jai mirus 2003 m., jos nuodėmklausys ir bičiulis kunigas Janas Prišmontas¹⁴ aprašė jos dvasios ir gyvenimo istoriją. Tai padėjo atgaivinti atsiminimus apie seserį Vandą Boniševską ir Vilniaus krašte, ypač Buivydžių parapijoje.

Sesuo Vanda, Pričiūnai ir jų apylinkės

Vanda Boniševska dirbo Pričiūnuose nuo 1933 m. iki savo arešto 1950 m. balandį. Apylinkių gyventojai gerai atmena iki šių dienų neišlikusį seserų namą, koplyčią jame ir kartu su seserimi švęstas religines iškilmes. Nepaisant sovietų valdžios draudimo seserims vykdyti katechetinę veiklą, pradinėje mokykloje vaikai ir toliau buvo ruošiami sakramentams ir katechizuojami seserų namuose. Apylinkėse gyvenę vaikai su tėvais dalyvaudavo koplyčioje laikomose pamaldose, į kurias kartais atvažiuodavo ir Buivydžių parapinės

¹² Ten pat, p. 206.

¹³ Ten pat, p. 223.

¹⁴ Kun. Janas Prišmontas (1919–2007), profesorius, habilituotas daktaras. 1944–1959 m. dirbo Vilniaus arkivyskupijoje. 1959 m. kaip repatriantas atvyko į Lenkijos Liaudies Respubliką, buvo sesers Vandos Boniševskos bičiulis, kaupė ir saugojo dokumentus apie jos dvasinius išgyvenimus. Po sesers Vandos mirties išleido knygą „Slapta stigmatikė“. Žr.: Ks. Pryszmont J. Ukryta stygmatyczka. Szczecinek, 2004.

bažnyčios kunigas. Seserys buvo pelniusios autoritetą ir labai gerbiamos, todėl jų areštas 1950 m. vietiniams žmonėms buvo skaudi netektis. Išleidus jas iš lagerių, dvi seserys, Regina Orlovska ir Irena Kardis, apsigyveno netoliese Pričiūnų, savo šeimų ūkiuose. Jos nelegaliai katechizavo aplinkinių kaimų vaikus, ruošdamos juos Pirmajai Komunijai, kuri buvo teikiama Buivydžių parapijėje bažnyčioje. Tai tęsėsi per visą sovietinį laikotarpį iki pat Lietuvos nepriklausomybės atgavimo, kai katechezė grįžo į mokyklas. Iš Pričiūnų apylinkių yra kilęs netoli Šukiškių gimęs Vroclavo metropolitas, šiuo metu kardinolas emeritas, Henrikas Gulbinovičius, kuris taip pat buvo Angelų seserų auklėtinis. H. Gulbinovičius taip prisimena Vandą Boniševską:

Labai gerbėme seserį Vandą, kuri buvo Pričiūnų pradinės mokyklos katechetė (...), seserį Vandą vertinome už jos artimumą ir mums rodomą palankumą bei nuoširdumą. Ji mokėjo rasti bendrą kalbą ne tik su suaugusiaisiais, bet žinojo kelių ir į vaikų širdis. (...) Sesuo Vanda Boniševska buvo Dievo apdovanota daugeliu ypatingų talentų, tačiau šis jos asmenybės bruožas yra labai ryškus. Ji gerbė kiekvieną žmogų nežiūrėdama, koks jis buvo, kadangi Dievas jį gerbia ir myli. Tikriausiai ji ypač gerai suprato Kristaus žodžius: Ką padarėte vienam iš šių mažutėlių, man padarėte. Ant savo tokių fiziškai silpnų pečių per visą ilgą, labai ilgą gyvenimą nešė Kristaus kančią, kad palengvintų mažiausiųjų brolių skausmą ir padėtų jiems pasiekti išganymą¹⁵.

Kardinolas Henrikas Gulbinovičius buvo pakrikštytas Pričiūnų šv. Ignoto Lojolos koplyčioje, o devintojo dešimtmečio pradžioje atvykęs aplankyti gimtųjų vietų, ten laikė šv. Mišias. Nuo to laiko Pričiūnuose atsirado tradicija švęsti šv. Ignoto atlaidus atnaujintoje koplyčioje. Pasirodžius kun. Jano Prišmonto knygai, Buivydžių parapijos klebonas kun. Ryšantas Peciuonas vienu atlaidų metu priminė šios sesers istoriją. Tai įkvėpė vietinius žmones labiau susipažinti su sesers, kurią dar daugelis atsiminė, dvasiniais išgyvenimais. Šis susidomėjimas buvo toks didelis, kad po metų, 2010 m. rugpjūčio 1 d., buvo surengta pirmoji parapijinė piligriminė kelionė „Sesers Vandos Boniševskos pėdsakais“ iš Buivydžių parapijinės bažnyčios į Pričiūnų šv. Ignoto koplyčią. Šioje piligriminėje kelionėje dalyvavo keli šimtai žmonių: senesnieji, kurie pažinojo seserį Vandą, šeimos su vaikais ir jaunimas. Piligriminės kelionės metu buvo skaitomi religiniai apmąstymai, meldžiamasi, prisimenami sovietiniu laikotarpiu vykę religijos persekiojimai. Piligriminė kelionė baigėsi Pričiūnų koplyčioje aukotomis šv. Mišiomis. Apie sesers Vandos dvasingumą

¹⁵ Świadek milczący..., p. 7–9.

kalbėjo jos kongregacijos sesuo dr. Ana Mroček. Šis įvykis buvo aprašytas vietinėje lenkiškoje spaudoje¹⁶.

Žmonės supranta, jog prieš keliasdešimt metų tarp jų dirbusi sesuo nėra paskelbta šventąja ir kad jos dvasinių išgyvenimų neištyrė bažnytinės institucijos, tačiau stalinizmo laikotarpiu dėl tikėjimo persekitos sesers Vandos Boniševskos likimas yra artimas daugelio Pričiūnų ir jų apylinkių gyventojų patirčiai – jie taip pat buvo represuojami arba patyrė kitokių sovietinių persekiojimų. Apie seserį Vandą kalbantys autoritetingi asmenys – tuose kraštuose gimęs kardinolas Henrikas Gulbinovičius ir kunigas profesorius Janas Prišmontas, kuris yra klebonavęs Buivydžiuose – taip pat padeda vis giliau suvokti ir priimti sesers Vandos Boniševskos dvasingumą.

Irena Miklaševič

THE SPIRITUALITY OF A KGB PRISONER SISTER WANDA BONISZEWSKA

Summary

Looking from the historical point of view, Lithuania was brutally occupied the Soviet Union after the World War II. At that time Lithuanian Catholic Church was the largest religious community which operated within the annexed country. In fact, more than 80 percent of the inhabitants of Lithuania openly defined themselves as Roman Catholics. It should also be emphasized that the Catholic Church enjoyed tremendous moral authority in Lithuanian society but under the soviet rule this institution was officially proclaimed to be ideologically unacceptable and extremely harmful. The occupying force endeavoured either to completely destroy the local Catholic Church or make the clergy and parishioners to collaborate with the Soviet regime and serve its interests. The Soviets frequently applied a variety of strict administrative methods as well as repressive measures in order to intensify the struggle against the Catholics and achieve their objectives at any cost. KGB not only secretly followed the priests as well as the members of the religious orders and lay persons but sent them to prison camps and gulags. However, the Catholic faith never diminished in Lithuania despite the sombre atmosphere of severe persecutions. Most people, on the contrary, sought for consolation namely in churches and they provided active assistance to the persecuted priests. Although various communities of monks and nuns ended up being pushed into the underground, the spread of their spirituality continued in a number of ways. Importantly, the situation was quite similar in every diocese of Lithuania and Vilnius region was no exception of course. However, many Poles continued

¹⁶ Na odpusćie w Pryciunach / Magazyn Wileński. 2010, Nr. 8, p. 24–25; By jawnym stało się to, co ukryte... / Tygodnik Wileńszczyzny, 2010 m. rugpjūčio 5–11 d., Nr. 32 (internetinio leidinio Nr. 516). Prieiga per internetą: <http://www.tygodnik.lt/201032/>.

to live there in spite of the evacuation of individuals to the People's Republic of Poland. Sister Wanda Boniszewska (1907-2003) belonged to the congregation of the Holy Angels and worked in Pričiūnai which happened to be a part of the Buivydžiai parish. She was sentenced to ten years of imprisonment for the anti-Soviet activity and had to serve her sentence in Siberia. Wanda Boniszewska was released only after Stalin's death in 1956. Her liberation was successfully achieved on the basis of the fact that the very sentence and subsequent imprisonment had no legal grounds at all. As a person of Polish nationality, she was finally permitted to leave for Poland. In the aftermath of the arrest and imprisonment sister Wanda Boniszewska experienced many spiritual trials. In addition, she was marked with stigmata which were described in detail by one of Wanda Boniszewska's confessors.

Up to the present day the personality of Wanda Boniszewska is well remembered at Vilnius region and especially in the Buivydžiai parish. People, who have lived in the vicinity of sisters for a long time, not only clearly recall their former house and the inner chapel but cherish lively memories about religious celebrations and other precious moments spent together. Despite severe prohibitions of the Soviet government to teach the Catholic faith and catechism at the nearby primary school, sisters continued to prepare the local children for the sacraments and catechized them at home. After Wanda Boniszewska's death, personal memoirs about the period of her imprisonment appeared. The priest Jan Pryszmont also wrote and published a book about this extraordinary sister and described her spiritual trials in much depth. In order to commemorate her life and spirituality, a special pilgrimage called "Treading in the Footsteps of Sister Wanda Boniszewska" was organized in the Buivydžiai parish in August 1, 2010.

Translated by *Giedrė Pranaitytė*

Radikaliosios Reformacijos refleksijos XX a. visuomenėje

DAINIUS SOBECKIS

Vytauto Didžiojo universitetas

Reformacijos pradžioje protestantai laikėsi vieningai, bet netrukus suskilo į dvi besivaržančias grupes – kalvinistus ir liuteronus. Protestantizmas ne tik nepajėgė užgydyti šio skilimo, bet skaldėsi dar labiau, ir laikui bėgant šis procesas vis smarkėjo. Todėl Radikalijai Reformacijai, vėliau ir netradicinėms religinėms bendrijoms atsirasti impulsą davė pati Reformacija, nesutarimai tarp jos pradininkų Martino Lutherio, Ulricho Zwinglio ir Jeano Calvino. Atsirado anabaptistai, mistikai ir racionalistai-antitrinitarai. Jie gavo bendrą Radikaliosios Reformacijos pavadinimą. Jos pradininku laikomas Konradas Grėbelis, vienas U. Zwinglio mokinių¹. Nors pirmiausia buvo sprendžiamas Komunijos klausimas (dėl jo kilo pagrindiniai nesutarimai), tačiau Radikalios Reformacijos atstovai, jų nuomone, matė ir kitų problemų, pavyzdžiui, krikšto, kurias reikėjo spręsti.

Radikaliją Reformaciją išsamiai yra tyrusi ir ta tema knygą „Radikalioji reformacijos kryptis Lietuvoje“² išleidusi I. Lukšaitė. Ji tyrė arijonų ir anabaptistų veiklą Lietuvoje ir Lenkijoje bendrame Rytų Europos kontekste. I. Lukšaitė į tai žvelgia ir savo studijoje „Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje“³, nors ne taip išsamiai kaip anksčiau

¹ Latužis A. Po Jo sparnais: baptistų judėjimas Lietuvoje, 1841–1990. Klaipėda, 2009, p. 18.

² Lukšaitė I. Radikalioji reformacijos kryptis Lietuvoje. Vilnius, 1980, 134 p.

³ Lukšaitė I. Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis. Vilnius, 1999, 647 p.

minėtoje knygoje. Pastarųjų laikų sektas knygoje „Sektos: totalitarinių sektų apžvalga“⁴ tyrė A. Dvorkinas. Joje konstatuojama, kad visos sektos yra blogis, jų totalitariniai lyderiai siekia tik savanaudiškų tikslų. Šių laikų netradicines religines bendruomenes knygoje „Šiuolaikinis religingumas: naujieji judėjimai ir išraiškos formos amžių sandūroje“⁵ aptaria A. Peškaitis su D. Glodeniu. Joje tendencingai religinės bendrijos skirstomos į „savas“ ir „svetimas“⁶. I. Lukšaitė Radikaliosios Reformacijos nereflektavo su šiuolaikiniais religiniais judėjimais, o A. Dvorkinas ir A. Peškaitis su D. Glodeniu, tirdami naujuosius religinius judėjimus, nesiaiškino jų ištakų religijų istorijoje.

Lietuvoje dar nebuvo tirtos ir analizuotos šiuolaikinės krikščioniškos netradicinės religinės bendrijos su Radikaliąja Reformacija, todėl norėdami tai išsiaiškinti, jų doktrinas reflektuosime su Radikaliosios Reformacijos mokymu. Tyrimo tikslas – ištirti, ar XX a. krikščioniškų netradicinių religinių bendrijų deklaruojamos doktrinos yra autentiškos ir naujos. Siekiama išnagrinėti ir palyginti Radikaliosios Reformacijos ir XX a. krikščioniškų netradicinių religinių bendrijų mokymą sakramentų, apeigų, apreiškimų, misticizmo, racionalizmo ir milenarizmo aspektais. Keliami hipotezė, kad XX a. krikščioniškos netradicinės religinės bendrijos tik atkartoja Radikaliosios Reformacijos mokymą.

Straipsnyje vartosime du terminus, kuriuos reikia aptarti iš anksto: *Komunija* ir *Šv. Vakarienė*. *Komunija* bus vartojama Radikaliosios Reformacijos kontekste, o *Šv. Vakarienė* – šiuolaikinių netradicinių religinių bendrijų kontekste, nors ji identiška *Komunijai*, tačiau šiuolaikinio religingumo atstovai mieliau vartoja terminą *Šv. Vakarienė*.

Sakramentai

Krikštas. Naujas krikštas (perkrikštijimas) buvo būdingas daugeiui Radikaliosios Reformacijos atstovų. Tai įgavo bendrą anabaptizmo (gr. *αναβαπτισμῶ* – vėl panardinu, perkrikštiju) pavadinimą. Pagal T. Münzerio mokymą, perkrikštytieji tapdavo šventi ir jiems nelikdavo jokio rei-

⁴ Dvorkin A. Sektos: totalitarinių sektų apžvalga. Vilnius, 2005, 524 p.

⁵ Peškaitis A., Glodenis D. Šiuolaikinis religingumas: naujieji judėjimai ir išraiškos formos amžių sandūroje. Vilnius, 2000, 198 p.

⁶ Sobeckis D. Kvazireformacija. Religingumo kaita / Šiaurės Atėnai, 2001 m. vasario 3 d., p. 10.

kalo paklusti kokiems nors įstatymams. 1523 m. suaugusiųjų krikštas dar nebuvo esminis anabaptistų skiriamasis bruožas. Neilgai trukus jie atmetė kūdikių krikštą. Pirmasis Reformacijos laikotarpiu suaugusiųjų krikštas, 1525 m. sausio 21 d., buvo atliktas ne panardinant visą kūną, bet apliejant vandeniu. Nuo to laiko anabaptistai pripažino tik sąmoningą, t. y. suaugusiųjų, krikštą, tačiau laikė jį tik iniciacija, o ne sakramentu. Pagal B. Hubmayerį, krikštijami turi būti tik tikintys žmonės (užuomina į suaugusiuosius): sąmoningas krikšto priėmimas garantuoja nuodėmių atleidimą ir suteikia teisę tapti bažnyčios nariu. M. Simonsas teigė, kad ne tikėjimas ateina iš krikšto, bet krikštas iš tikėjimo. C. Schwenkfeldtas atmetė vaikų krikšto koncepciją, nors tuo pat metu nedėjo per daug vilčių į suaugusiųjų krikšto efektyvumą. Dėl to jis nereikalavo pakartoti krikštą. M. Lutherio pasekėjai tvirtino, kad sakramentas negali žmogaus išganyti. Svarbiau už apeigas esąs žmogaus tikėjimas.

1558 m. Lietuvos Brastos sinode, P. Gonezijus dėstė naujas mintis – pirmą kartą viešai buvo pradėta svarstyti, kad žmogus turįs sąmoningai pasirinkti tikėjimą ir tik tada esą prasmės jam krikštytis; buvo skelbiama, kad vaikų krikštas yra neteisinga apeiga, apie jį nesą rašoma šventraštyje ir jis nepateisinamas sveiku protu. Taip pat tuo metu Lietuvoje veikė arijonų⁷ bendrija. Jie jungė įvairių pakraipų antitrinitarus, nepripažįstančius Trejybės dogmos, ir anabaptistus, nepripažįstančius vaikų krikšto.

1566 m. P. Gonezijus išleido knygą „Apie krikščionių bažnyčios primatą“, kurioje buvo aiškinama ir argumentuojama, kad vaikų krikštas neturįs prasmės, o knygoje „Apie krikščionišką pasinėrimą“ (1570) rašydamas apie krikštą teigė, kad katalikų krikštas esąs visiškai formalus ir neturįs jokios dvasinės prasmės, nes kūdikis nesuvokiąs tikėjimo tiesių ir jų reikalingumo. Jis laikė sakramentą išoriniu ženklų; teigė, kad sakramentas nieko nereiškiąs be žmogaus tikėjimo, o kūdikis dar negali sąmoningai tikėti. Krikštytis, t. y. pasinerti į vandenį, turį tik suaugę žmonės. Tai buvo priimta nuo 1578 m. Tačiau pats P. Gonezijus jau 1558 m. Lietuvos Brastos sinodo metu „buvo atskirtas nuo evangelikų reformatų bendruomenės“⁸.

G. Blandrata nurodo skirtumą tarp tikrojo Kristaus, gimusio iš Marijos, ir netikrojo Kristaus, kurį sukūrė visuotinė bažnyčia. Rašydamas apie

⁷ Arijonai – įvairios antitrinitorių, nepripažįstančių Šv. Trejybės, atmainos, veikusios Reformacijos metu Lietuvoje ir Lenkijoje. Pavadinimas kilęs nuo Aleksandrijos kunigo ir teologo Arijaus (apie 256–336), nepripažinusio Kristaus ir Dievo Tėvo lygybės.

⁸ Lukšaitė I. Radikalioji reformacijos kryptis Lietuvoje. Vilnius, 1980, p. 309.

netikrojo Kristaus suteikiamą krikštą primena, kad jo metu „visiems, net mažiausiems, suteikia kaip tarnaičius krikštatevius (be jų nieko nekrikštija), kurie jam tarnauja, dovanoja dovanas, parisdami jas ką tik pakrikštytiesiems, uždega žvakes ir prisiekia už juos, nes tie, neturėdami tuomet sąmonės, ar gyvena, ar miršta, negali dalyvauti tose apeigose“⁹.

Arijonai, toliau plėtodami P. Gonezijaus pažiūras, netikėjo, kad sakramentai yra Dievo malonės ženklai, o F. Socinas krikšto nebelaikė būtina apeiga – vertino kaip progą viešai išpažinti savo tikėjimą.

Kai kuriose šių laikų netradicinėse religinėse bendrijose krikštas skirstomas į dvi rūšis: 1) vandens krikštas ir 2) krikštas Šventąja Dvasia. Jose radikaliai, išskyrus kai kuriuos atvejus, atmetamas vaikų ir kūdikių krikštas. Dažniausiai yra keturios krikšto sąlygos: 1) atgaila, kuri yra pirmiau už krikštą; 2) įtikėjimas; 3) gera sąžinė; 4) mokymasis. Asmuo, tik įgyvendinęs šias sąlygas – įtikėjęs, atgailavęs, pavedęs gerą sąžinę Dievui bei mokėsis apie krikšto reikšmę – gali tikėtis išgelbėjimo.

Kai kuriais atvejais yra toleruotinas vaikų krikštas. Tai susiję jau su gana sąmoningu amžiumi arba su tėvų sutikimu krikštyti. Pavyzdžiui, mormonų bažnyčioje vaikas gali būti pakrikštytas ir 8 metų, jei tėvai duoda sutikimą; menonitų bažnyčioje vaikai nekrikštijami iki 14 metų, o dažniausiai krikšto apeiga atliekama tarp 14 ir 16 metų. Tuo tarpu metodistai krikštydami neatšizvelgia į krikštijamojo amžių. Daugelyje netradicinių religinių bendrijų krikštas sietinas tik su sąmoningu jo reikšmės suvokimu ir taikytinas tik suaugusiems žmonėms. Anot U. Ekmaon, krikšto metu „Dievo dalyvavimas per Sūnų ir Šv. Dvasią aiškus ir apibrėžtas, ir Dievas kažką atlieka, kažką duoda ir kažką suteikia“¹⁰.

Naudojami įvairūs krikšto būdai: apliejimas vandeniu, panardinimas, apšlakstymas, nuplovimas. Dažniausiai pasitaikantis būdas – panardinimas. Tačiau ir šis būdas turi įvairių variacijų. Gali būti visiškai panardinimas vandenin arba įbridimas upėn, ežeran, jūron ir apliejimas.

Šventosios Dvasios krikštas kategoriškai negali įvykti, jei žmogus nėra atgimęs iš naujo. Pirmiausia žmogus turi atgimti, po to gali būti pakrikštytas Šv. Dvasia ir gauti kalbų kalbėjimo (glosolalijų¹¹) dovaną. Be Šv. Dvasios

⁹ Blandrata G. Netikro Kristaus ir tikrojo, gimusio iš Marijos, priešpriešinimas / Lietuvos ateizmo istorijos chrestomatija: religijos kritika, laivamanybė ir ateizmas Lietuvoje. Sudarė L. Vileitienė. Vilnius, 1988, p. 60.

¹⁰ Экман У. Доктрины. Москва, 1996, p. 225.

¹¹ Glosolalija (gr. γλοσσα – nesuprantamas žodis, λαλα – plepėjimas) – beprasmių žodžių, jų dalių šūkalojimas, apėmus religinei ekstazei.

krikšto neįmanoma melstis glosolalijomis. Įvairios netradicinės religinės bendrijos glosolalijas traktuoja kaip ypatingą maldą Dievui. Tokia maldos forma gerokai dažniau naudojama nei malda gimtąja kalba. Pavyzdžiui, sekmininkai glosolalijas „supranta kaip būtiną Šventosios Dvasios krikšto ženklą“¹². Žmonės, besimelsdami glosolalijomis, dažnai šaukia, rėkia. Jie tai traktuoja kaip gyvojo vandens tekėjimą iš jų vidaus (Jn 7, 37–38). Pačios glosolalijos – tai iš esmės ne „krikščioniškas fenomenas“, o reiškiny, kuris labai gerai žinomas daugelyje religijų bei šamanizme. Anot Mircea Eliade, būsimasis šamanas turi išmokti slaptąją kalbą, kuria turės kalbėti seansų metu su dvasiomis.

Biblijoje, kur rašoma apie kalbėjimą kitomis kalbomis, visada turima mintyje jau realiai ir iš tikrųjų egzistuojančios kalbos, o ne nesąmoningas garsų šūkaliojimas, kuris reiškiasi įvairiose netradicinėse religinėse bendrijose. Šventosios Dvasios krikštas įvyko tik du kartus ir nebeegzistuoja šiandien. Tokiu krikštu buvo pakrikštyti tik apaštalai (Apd 2) ir Kornelijus su namiškiais (Apd 10, 11–15).

Komunija / Šv. Vakarienė. Radikaliosios Reformacijos metu Lietuvos arijonai pasirengimą Komunijai laikė nereikalingu dalyku, nors ir jų pačių požiūris į ją skyrėsi: kai kurie jos nelaike sakramentu, galinčiu teikti Dievo malonę; kitiems tai buvo tik Kristaus mirties paminėjimas. Pavyzdžiui, F. Socinas sakramentu laikė tik Komuniją, kuri ilgainiui buvo įvardijama kaip Kristaus mirties paminėjimas.

M. Simonsas Komunijos atžvilgiu buvo grynas sakramentistas¹³. Jis teigė, kad doktrina apie realų Kristaus buvimą sakramente prieštarauja prigimčiai, priešasčiai ir Biblijai; tai atviras piktžodžiavimas prieš Dievo Sūnų, nepaprasta stabmeldystė. Todėl Komunija yra niekas kitas kaip Kristaus pasiaukojančios meilės prisiminimas. C. Schwenkfeldtas atmetė požiūrį į sakramentus kaip į malonės priemones. Taip pat jis 1526 m. atmetė M. Lutherio mokymą apie Komuniją tvirtindamas, kad Kristaus kūnas yra tik dvasinis ir kad pasimaitinti Kristumi, vadinasi, priimti jį į savo vidų, į sielos gelmes, nes nėra realaus Kristaus buvimo sakramente.

Daugumoje netradicinių religinių bendrijų vynas arba vynuogių sultys

¹² Peškaitis A., Glodenis D. Šiuolaikinis religingumas: naujieji judėjimai ir išraiškos formos amžių sandūroje. Vilnius, 2000, p. 33.

¹³ Sakramentistas – terminas taikomas H. Zwingliui, Ž. Kalvinui ir kitiems, kurie atmetė realaus Kristaus buvimo sakramente koncepciją.

simbolizuoja kruvinąją Jėzaus auką Golgotoje, o duona – jo kūną, sumuštą ir nukryžiuotą. Žmogus, tikėjimu dalyvaujantis Kristaus mirties aukoje, priima testamento palaiminimus. Jis „ragauja“ tai, ką Jėzus įvykdė ant kryžiaus bei gauna gyvenimą, jėgą ir palaiminimą. Taigi Šv. Vakarienei netradicinėse religinėse bendrijose yra tik Kristaus mirties simbolinis paminėjimas ir jo antrojo grįžimo skelbimas. Kartais formuojama nuomonė, kad Šv. Vakarienes metu turėtų įvykti netgi kūniškų negalių išgydymų.

Kaip ir liuteronai bei reformatai Komunijos metu, netradicinės religinės bendrijos Šv. Vakarienes metu naudoja du elementus, iš kurių vienas savo turiniu nesikeičiantis – tai duona. Tačiau duonos forma įvairuoja – nuo forminės baltos duonos iki batono laužymo ir dalijimo. Tačiau vietoje vyno dažniausiai naudojamos vynuogių sultys. Kai kuriose bendrijose naudojamas vynas, kitose – tik vynuogių sultys, tuo tarpu mormonai per tokias apeigas geria paprasčiausią vandenį. Kartais Šv. Vakarienes šventimas derinamas su kojų apiplovimu ar maldininkų taikos bučiniu menonitų bažnyčioje. Dažniausiai Šv. Vakarienei netradicinėse religinėse bendrijose švenčiama kartą per savaitę, t. y. sekmadienį, tačiau yra bendruomenių, praktikuojančių ją tik kartą per mėnesį, kaip tai daro metodistai, arba du kartus per metus (per šv. Kalėdas ir šv. Velykas), kaip tai atlieka menonitai.

Munistų bažnyčioje yra savotiškas Šv. Vakarienes ritualas: naujai atsivertusieji, kad taptų S. Moono ir jo žmonos įsūniais ir įduktėrėmis, geria kokteilį, kuriame yra S. Moono ir jo žmonos kraujo. Taip apsisvalo naujaticių kraujas. Po šio ritualo visi munistai tampa S. Moono ir jo žmonos vaikais¹⁴.

Apeigos

Anabaptistai atmetė katalikų požiūrį į Bažnyčios šventumą ir teigė, kad jį reikia palaikyti drausminėmis priemonėmis: šalinant nusidėjėlius, neketinančius atgailauti už savo nuodėmes. Todėl anabaptistai siekė sukurti bendruomenes, kuriose savanoriškai rinkytųsi atsidavę mokiniai.

Radikaliosios Reformacijos metu Lietuvos arijonai vietoje pamokslo, naujakrikštų papročiu, pranašavo, aiškino savo sapnus ir regėjimus. Prasti

¹⁴ Рыжов К. В., Рыжова Е. В. 100 великих пророков и вероучителей, Москва, 2002, р. 451.

ir nemokyti žmonės atliko šventas apeigas, savo supratimu leido nuostatus. J. Baptistas teigė, kad tikėjimui nereikalingos jokios apeigos ir tarpininkai, o G. Blandrata aiškino, kad kunigai, kviesdami parapijiečius į pamaldas, vis tiek neprileidžia jų prie altoriaus, „tik nori, kad liaudis būtų vien žiūrovas tų apeigų metu“¹⁵. Arijonai tvirtino, kad nemokyti „prastuoliai“ ir eiliniai bendruomenės nariai gali geriau suvokti evangelijos esmę nei mokyti kunigai. Tuo metu Vakarų Europoje buvo panašiai: pamaldos susidėjo iš Dievo žodžio skaitymo, pamokslavimo apie Komuniją ir krikštą, kuris neturėjo jokios sakramentinės prasmės, bei duonos ir vyno išdalijimo.

Kai arijonų pamokslininkai atsisakinėjo savo pareigų ir teigė, kad jos iš viso nereikalingos, M. Czechowicas vienintelis tam griežtai pasipriešino. Jo nuomone, tai būtų lėmę visišką pakrikimą tikėjimo dalykuose. Kiek vėliau jis rašė, jog, visai atsisakius apeigų ir net religinės bendruomenės ryšių, būtų atmetas visas tikėjimo mokymas, „o tai yra tiesus kelias į ateizmą. Visi žmonės, kurie pasuko tuo keliu, pateko į šią beprotybę ir bedieviškumą. Pirmiausia taikėsi į pamokslininko pareigas ir sakramentus, tvirtindami, kad jie nebėra reikalingi, vėliau visu balsu šaukė, kad Kristus nėra tėvų lauktasis mesijas, o galų gale kai kurie išsivadėjo net paties Dievo“¹⁶.

Netradicinėse religinėse bendrijose apeigos dažniausiai susideda iš šių elementų: 1) šlovinimas (giesmių giedojimas); 2) aukų rinkliava; 3) maldos arba glosolalijos; 4) Šventosios Dvasios krikštas (kai kuriose bendrijose); 5) pamokslavimas; 6) Šv. Vakarienes šventimas; 7) maldos arba atgailos malda; 8) ligų gydymas arba egzorcizmai (kai kuriose bendrijose); 9) tikėjimas ir jo išpažinimai. Kartais gali pasitaikyti tik tam tikrai bendruomenei arba bendrijai būdingi apeigų dalykai.

Radikaliosios Reformacijos metu Lietuvos arijonų bendruomenė rinkdavosi į maldos namus, kurie veikiau buvo panašūs į kasdienį namą nei bažnyčią – jie nestatė kryžių, altorių, nepuošė interjero. Jų bažnyčioje nebuvo nieko, tik karčemos stalas viduryje. Patalpų apeigoms interjeru netradicinės religinės bendrijos nedaug atsilieka. Nors jos ir stato kryžius (tačiau ne visos) ir puošia interjerą (iki tam tikros ribos), stalas arba sakykla viduryje scenos taip pat egzistuoja. Daugelis šių laikų bendrijų vietą apeigoms tiesiog nuomojasi įvairiose patalpose, kurios nepritaikytos bažnyčios susirinkimams ir netinka sakralumui: tai mokyklų, įvairių įmonių ar įstaigų salės.

¹⁵ Blandrata G. Netikro Kristaus..., p. 59.

¹⁶ Lukšaitė I. Radikalioji..., p. 41.

Apreiškimai ir jų reikšmė

Radikaliosios Reformacijos metu anabaptistai persekiojimus, kurie jiems kėlė pavojų, siejo su paskutiniaisiais laikais prieš antrąjį Kristaus pasirodymą, jo grįžimą žemėn, bei teigė, kad žmogus, iškentėjęs iki galo, išsigelbės. Tarp to meto anabaptistų plito gilus tikėjimas atgamtiniais apreiškimais, pranašavimais, vizijomis. Tikėdami jų teisingumu, tuos įsitikinimus skelbė kitiems, ypač pamokslo metu, kai emocinė įtampa sukeldavo konvulsijas, alpuli, regėjimus. Tokie veiksmai tapdavo inspiracija apreiškimui – pranašystei ar vizijai.

T. Münzeris pabrėžė septynias Dvasios dovanas, kurios yra galutinis atpirkimo tikslas. Turėdamas šias Dvasios dovanas žmogus patiria regėjimus, sapnus ir ekstazinius pasireiškimus. Tačiau tik išrinktieji gali gauti tokios rūšies apsireiškimus. Kalvinistų ministras J. Veiglas laiške apie Vilniaus arijonus rašė, kad jie vietoj pamokslo pranašauja, t. y. aiškina Dievą įžeidžiančius savo sapnus ir regėjimus.

Netradicinėse religinėse bendrijose apreiškimai taip pat yra svarbūs. Vizijos suprantamos kaip regėjimai ir sapnai. Sapnus dažnai bandoma identifikuoti kaip pranašiškus apreiškimus. Juose ieškoma atsakymo į dabartinę tikinčiojo dvasinę būseną, būdo pagausinti bendruomenės narių skaičių, įgyti atgamtinį supratimą. Regėjimai gali pasireikšti užsimerkus arba būti sunkiai paaiškinamų jėgų įtaka, kai tam tikrą laiką žmogaus protas tampa jo paties nebevaldomas veikiant narkotikams arba kiaurai smelkiančiai muzikai. Pranašystės dažniausiai skelbiamos apeigų metu, kai netradicinių religinių bendrijų lyderis pamokslo, dažniau maldos metu gauna „apreiškimą“. Pranašystės priimamos jų nekritikuojant. Lyderis tiesiog nesileidžia kritikuojamas. Kritikuoti jį, vadinasi, kritikuoti patį Dievą. Tokie lyderiai akcentuoja ženklus ir stebuklus, kurie bus paskutinėmis dienomis ir kuriuos jie darys patys (kaip ypatingi Dievo ir žmonių tarpininkai).

Pietų Korėjos charizminis lyderis Y. Cho apie regėjimus ir sapnus kalba kaip apie pagrindinį Šv. Dvasios informacijos perdavimą iš Dievo žmonėms. Šv. Dvasia nori su mumis kalbėti, bet be regėjimų ir sapnų ji to negali padaryti. Regėjimas ir sapnai yra Šv. Dvasios kalba. Jei tos kalbos nemoki, tai gerų rezultatų neatneš. Jis pabrėžia esmingą ketvirtąjį išmatavimą ir susiliejamą su visata¹⁷.

Apreiškimai, regėjimai ir vizijos taip pat nėra išskirtinis krikščionybės fenomenas. M. Eliade, kalbėdamas apie šamanizmą, taip apibūdina regėjimus:

¹⁷ Čio D. J. Ketvirtasis išmatavimas. Vilnius, 1997, p. 64.

„Didelė „dvasių regėjimo“ reikšmė visuose šamanų išventinimo ritualuose pasireiškia tuo, kad dvasios „regėjimas“ sapne ar realybėje yra neginčytinas tam tikros „dvasinės padėties“ pasiekimo ženklas, tai yra paprasto mirtinąjo būsenos įveikimo ženklas“¹⁸. Tačiau vizijos būdingos ne tik krikščionims ir šamanams. Apie jas mielai kalba ir jomis disponuoja tokie asmenys kaip Douglas Hardingas ir Carlos Castaneda. Jie sutaria dėl vieno esminio dalyko: norint regėti *vizijas*, reikia atsisakyti savojo aš¹⁹.

Mistika ir Biblija

Misticizmas – religinė filosofinė sritis, teigianti, kad žmogaus siela gali pažinti transcendentinį Dievą, su juo tiesiogiai susiliesti, kad visi realaus pasaulio reiškiniai turi antgamtinį aspektą, pradą, šaltinį. Visoms misticizmo doktrinoms būdingas polinkis į iracionalizmą, sąmoningą paradoksalumą. Tai praktika, kuria ekstazės būsenoje siekiama išgyventi susiliejimą su absoliutu, dievybe. Geriausias būdas sielai išsivaduoti iš kūno varžtų – mistinis religingumas.

Mistikai tikėjo, kad ne parašytas žodis atskleidžia Dievo Dvasią, bet Dvasia atskleidžia ir paaiškina žodį. Tik tas, kuris apšviestas Šv. Dvasios, yra pajėgus suvokti vidinę apreiškimo tiesą ir Kristų, kaip Dvasia tai kiekvienam apreiškia. Mistikai ragino skaityti Šv. Raštą ne tikėjimui pagilinti, bet asmeinei dvasinei patirčiai patvirtinti. Taip pat jie nepripažino jokių apeigų ir manė, kad tikėjimui pakanka nematomos žmonių bendrijos, į kurią žmonės jungia moraliniai įsitikinimai ir siekis bei gebėjimas gyventi pagal tuos moralinius įsitikinimus.

Kankinimų ir bausmių metu anabaptistai parodydavo didelį išsvermingumą, primenantį senuosius kankinius ir keliantį nuostabą amžininkams. M. Lutheris jų polinkį į užsispyrimą netgi aiškino kaip ypatingą satanistinę įtaigą, nors tokį patį išsvermingumą rodė ir jo pasekėjai ten, kur patys buvo persekiojami.

C. Schwenkfeldtas vietoje išorinio Dievo žodžio svarbesnę reikšmę teikė vidiniam Dvasios žodžiui žmoguje. Susijungęs su Kristumi, žmogus išlaisvina savo sielą iš nuodėmės ir galiausiai pasiekia visą laisvę. Senasis, puolęs, žmogus nepajėgus vykdyti 10 Dievo įsakymų, tačiau visa tai įmanoma atgimu-

¹⁸ Элиаде М. Шаманизм. Киев, 1998, р. 73.

¹⁹ Мистики XX века. Москва, 1996, р. 361, 362.

siam žmogui, kuris visa širdimi myli Dievą ir artimą. Tai rodo, kad jis tikėjo, jog atgimęs žmogus gali gyventi be nuodėmės.

H. Deckas kalbėjo apie kai kurių krikščionių klaidingą tvirtinimą, jog jie gali nieko nedaryti, bet Dievas juose dirbąs. S. Francas teigė, kad siela turi savyje dieviškumo elementų, kurie apibūdinami kaip *Dievo žodis*, *Vidinė šviesa* ar *Tikroji šviesa*. Šie pavadinimai mūsų sąmonei jau pažįstami iš Švedijos atėjusio charizmatinio judėjimo pavadinimų. Švedijoje populiarius charizmatinio judėjimo pavadinimas „Gyvenimo Žodis“, kuris Lietuvoje įgijo „Tikėjimo Žodžio“, „Tiesos Žodžio“ bei „Meilės Žodžio“ pavadinimus. Iš esmės apie tą patį kalbėjo S. Francas. Jis Dievą ir gamtą įvardijo kaip tą pačią jėgą, esančią visame kame. J. Baptistas Lietuvoje buvo vienas iš tų, kurie atsisakė pamokslininkų pareigų manydami, kad reikalingas esąs tik kiekvieno žmogaus gilus tikėjimas ir aktyvus moralinių principų laikymasis.

Netradicinės religinės bendrijos išlaikė tokią pačią poziciją kaip ir Radikaliosios Reformacijos atstovai. Žmogus Šv. Rašto tiesų negali suprasti protu. Jis turi būti, visų pirma, atgimęs ir, antra, pakrikštytas Šv. Dvasia (kai kuriose bendrijose). Tik jai padedant tikintysis gali pažinti Viešpaties valią iš jo žodžio; tik per Šv. Dvasią iki galo gali būti atskleista Kristaus žmogiškoji ir dieviškoji prigimtis bei jo aukos ant Golgotos kalno visuotinė svarba.

Šv. Dvasia budi tarp Šv. Rašto ir paties Dievo. Ji tarpininkauja Šv. Rašto aiškinimu, kai Dvasia nusprendžia – reikia ar nereikia paaiškinti žmogui vieną ar kitą eilutę. Be Šv. Rašto Šv. Dvasia negali nieko apreikšti. Pirmiausia yra Dievo žodžio skaitymas, paskui – Šv. Dvasia, o galutinis rezultatas yra Rašto išaiškinimas.

Racionalizmas

Teologinis racionalizmas pasireiškia tikėjimo ir proto problemos kėlimu ir sprendimu, tikėjimo duomenų derinimu su proto kriterijais arba besąlygišku jų supriešinimu. Priešingai negu fideizmas, racionalizmas gali teikti didesnę reikšmę protui, o ne tikėjimui, pripažinti religinių dogmų reliatyvumą.

Radikaliosios Reformacijos kryptis, nepaisant jos formų, skelbė, kad tikėjimo dalykuose paliekamas aukščiausias autoritetas – Šv. Raštas. Radikaliosios Reformacijos atstovus vienijo griežtas neigiamas nusiteikimas katalikybės dogmų sistemos atžvilgiu, o daugelis anabaptistų tvirtino, kad tikėjimas be darbų yra miręs. Racionalistai stengėsi laikytis tik racionaliai suvokiamų dok-

trinę ir atmetė visa, kas prieštaravo protui. Jie atmetė išorinį krikščionišką puošnumą, pasižymėjo pacifizmu, psichopanicizmu²⁰.

S. Budnas pragarą suprato kaip žmogaus dvasinę būseną, kai pats žmogus save smerkia. XVII a. racionaliau mąstantys arijonai teigė, kad mirtis, t. y. visiškas išnykimas, esąs dalia tokio žmogaus, kuris nebus išganytas. Tik tiems žmonėms, kurie įstengs gyventi pagal krikščioniškas, arijonų supratimu, moralės normas, būsią atlyginta – jie prisikelsią ir įgausią naują materialų kūną. Didžiausias autoritetas daugumai arijonų buvo Naujasis Testamentas, o vadinamųjų šventųjų tėvų raštai vienu buvo atmetami kaip šetono prasimanymas, kitų nelaikomi autoritetu, bet vertinami kaip religijos istorijos dalis.

Biblijos tekste S. Budnas rado daug loginių prieštaravimų. Jis suformulavo tris pagrindines teksto pakitimo priežastis: 1) pirminio teksto kopijuotojų klaidos ar nesupratimas; 2) sąmoningas teksto iškraipymas; 3) klaidingas vertimas²¹. L. Kriskovijus tarp tikėjimo ir proto ieškojo „aukso vidurio“. Anot jo, „ne daugiau reikia suprasti, negu reikia“, o kiek „reikia“, liko jo neapibrėžta ir nepaaiškinta²². F. Socinas buvo racionalus ir kritiškas žmogus. Jis teigė: jei nėra laisvės, tai nėra jokios atsakomybės. Tai reiškia, kad nuodėmė negali būti siejama su kalte. Tačiau tam, kad žmogus suvoktų išgelbėjimo kelią, reikalingas apreiškimas.

G. Blandrata neigė Trejybės dogmą kaip prieštaraujančią sveikam protui, neigė sielos nemirtingumą, Kristų laikė tik žmogumi, o ne Dievu. Jis teigė, kad tarpininkaujant M. Lutheriui „Dievas pašalino apdarus ir aiškias priedangas: procesijas, cibariumus, skryneles, kur pagarbiai saugotas Kristus, be to, nuodėmių atleidimą, skaiстыklą ir panašius dalykus, kuriuose žmonės ieškojo išganymo. Cvingliui tarpininkaujant, visiškai pašalino persikūnijimą, pavirtimą duona, altorius, paveikslus, apdarus drauge su visomis mišiomis, visa tai, po kuo buvo palaidotas Kristus“²³. G. Blandrata M. Lutherį ir H. Zvinglį laikė tik Reformacijos pradininkais, kurie, žengę kelio galą, sustojo. Ją ateityje paliekama užbaigti kitiems.

Tais kitais save ir įvardijo netradicinės religinės bendrijos. Jos toliau tobulina reformatorių bei Radikaliosios Reformacijos mokymą. Ir toliau tvir-

²⁰ Psichopanicizmas – mokymas, kad siela po mirties užmiega iki antrojo Kristaus atėjimo. Šis mokymas XVI a. pr. prasidėjo Italijoje. Tai buvo alternatyva Romos Katalikų Bažnyčios mokymui apie skaistyklą. Jie atmetė požiūrį, kad po mirties siela lieka sąmoninga ir dėl to jaučia pasitenkinimą arba skausmą.

²¹ Lukšaitė I., Radikalioji..., p. 69.

²² Lukšaitė I., ten pat, p. 74.

²³ Blandrata G. Netikro Kristaus..., p. 65.

tinama, kad tikėjimas be darbų yra miręs. Vienas svarbiausių uždavinių yra liudyti apie Kristų kitiems žmonėms.

Šių laikų netradicinės religinės bendrijos yra griežtai nusistačiusios prieš visų tradicinių krikščioniškų – katalikų, reformatų, liuteronų, anglikonų, stačiatikių – bažnyčių dogmas. Dogmos surakina žmogų ir neleidžia asmeniškai laisvai bendrauti su gyvuju Dievu. Jie, kaip ir arijonai, teigia, kad amžinąjį gyvenimą danguje su Dievu gaus ir išganyti bus tie, kurie gyvens ir elgsis pagal netradicinių religijų bendrijų moralines normas ir ideologiją.

Milenarizmas

Milenarizmas skelbia antrąjį Kristaus atėjimą, po kurio žemėje iki pasaulio pabaigos viešpatausianti tūkstantmetė Dievo karalystė. Milenarizmas remiasi mesianistinėmis idėjomis ir apokaliptiniais raštais.

Nuo 1520 m. pradėjus veikti apokaliptinėms sektoms, jau apie 1530 m. atsirado keletas ypatingų pranašų, skelbiančių pasaulio pabaigą: persekiojami jie matė aiškius paskutiniųjų laikų atėjimo ženklus ir pranašavo greitą tokio atėjimo laiką, kada teisieji švęs pergalę ir nubaus nusidėjėlius. H. Huthas iš anksto spėjo pasaulio pabaigą ir baisų teismą per 1528 m. šv. Velykas. 1529 m. Augsburgė A. Baderis kalbėjo apie sukilimą, po kurio prasidės tūkstantmečio karalystė, o ją valdysias jo sūnus. Tačiau labai stiprų įspūdį anabaptistams sukėlė M. Hoffmannas, dar 1526 m. pranašavęs baisų teismą 1533 metais, 1530 m. prisijungęs prie Strasbūro anabaptistų. Jam veikiant, Strasbūre kilo dideli neramumai; valdžia šį „Naujosios Jeruzalės Eliją“²⁴ pasodino į kalėjimą, o M. Hoffmannas dėkojo Dievui, kad artėja paskutinė valanda, nes persekiojimus laikė vienu iš greito Kristaus atėjimo ženklų. Aišku, M. Hoffmanno pranašystė neišsipildė.

Netradicinėse religinėse bendrijose milenarizmas – svarbi dogma, egzistuojanti šalia kitų mokymo dalykų. Kai kurios bendrijos pabrėžia, jog tūkstantmetė karalystė prasidės tik po to, kai Kristus ateis antrą kartą. Jėzaus sugrįžimą regės visi pasaulio gyventojai. Nuaidėjus trimito garsui, visi tikintieji bus perkelti erdvėn pasitikti Kristų. Po 7 metų jie visi nusileis ant Siono kalno ir aplink plytinčiose žemumose. Prasidės tūkstantmetė karalystė, kuriai pasibaigus, įvyks Paskutinysis Teismas. Po Teismo teisieji viešpataus su Kristumi, o nusidėjėliai degs ugnies ežere.

²⁴ Карьев Н. История западной Европы в новое время. Санкт Петербург, 1893, p. 118.

Kai kurios netradicinės religinės bendrijos – Jehovos liudytojai, scientologai, branhamistai, adventistai, munistai – įvairiais laikais skelbė greit būsiantį antrąjį Kristaus pasirodymą, pasaulio pabaigą ar tūkstantmetę karalystę, net nurodydami konkrečias datas, tačiau jų pranašautu metu nieko neįvykdavo. Tuomet pasaulio pabaigos data būdavo koreguojama ir tikslinama gaunant „naują apreiškimą“. Aišku, ir patikslinus datą, nieko neįvykdavo. Kai kurie asmenys, supratę apgavystę, ieškodavo kitų bendrijų, į kurių veiklą galėtų įsijungti.

Išvados

Krikštas Radikaliosios Reformacijos atstovų buvo suteikiamas suaugusiems žmonėms, suvokiantiems jo reikšmę, bet ne kūdikiams. Tas pat būdinga ir XX amžiaus netradicinių religinių bendrijų požiūriui. Šv. Vakariene, kitaip – Komunija, minimais periodais buvo traktuojama kaip Kristaus atminimas be transsubstancijos sampratos. Apeigos susidėdavo iš Šv. Rašto skaitymo, pamokslavimo, duonos bei vyno išdalijimo, o XX amžiuje kai kuriose bendrijose prisidėjo ligų gydymai, egzorcizmai ir ypač aukų rinkliava. Apreiškimai buvo suprantami kaip ypatinga Dievo dovana, kuri suteikdavo stimulą kokiam nors pranašystei ar vizijai pasireikšti. XX a. visuomenėje apreiškimai dar dažniau įvardijami kaip išskirtiniai Dievo malonės ženklai. Reformacijos laikų mistikai teigė, kad siela turi dieviškumo elementų, kuriuos galima apibūdinti kaip *Dievo žodį*, *Vidinę šviesą* ar *Tikrąją šviesą* – tai iš karto primena XX a. charizmatinių bažnyčių pavadinimus – „Gyvenimo žodis“, „Tikėjimo žodis“, „Meilės žodis“, „Tiesos žodis“ ir kt. Racionalistai griežtai atmetė Katalikų Bažnyčios dogmas kaip prieštaraujančias sveikam protui. Ir XX a. netradicinės religinės bendrijos yra nusistačiusios prieš tradicinių – katalikų, reformatų, liuteronų, anglikonų, stačiatikių – bažnyčių dogmas, teigdamos, kad jos sukausto žmogų ir neleidžia laisvai bendrauti su Dievu. Milenaristai laukė greito Kristaus antrojo atėjimo ir tūkstantmetės karalystės. XX a. netradiciniai tikintieji dar labiau laukia Kristaus atėjimo, nes jeigu Reformacijos metu jis nepasirodė, tai bėgant laikui yra vis didesnė tikimybė, kad jis sugrįš. Šitaip XX a. netradicinės religinės bendrijos reflektuoja Radikaliosios Reformacijos mokymą ir iš esmės nepateikia jokių naujų dogmatinių dalykų.

1 lentelė. Sąsajos tarp Radikaliosios Reformacijos ir krikščioniškų netradicinių religinių bendrijų XX amžiuje

Sąsajos	Radikalioji Reformacija	Netradicinės religinės bendrijos
1. Sakramentai	Būdingas antras suaugusio asmens krikštas (perkrikštyjimas). Komunija įvardijama kaip simboliškas Kristaus atminimas.	Būdingas suaugusio asmens perkrikštyjimas. Moko, kad kūdikis nėra sąmoningas, todėl krikštas jam nieko nereiškia. Krikštas skirstomas į dvi rūšis: 1) vandens krikštas; 2) krikštas Šventąja Dvasia. Šv. Vakariene, kaip mokoma, yra tik simbolinis Kristaus paminėjimas. Formuojama nuomonė, kad Šv. Vakarienės metu turėtų įvykti netgi kūniškų negalų išgydymų.
2. Apeigos	Apeigos susidėjo iš Dievo žodžio skaitymo, pamokslavimo apie Komuniją ir krikštą bei duonos ir vyno išdalijimo. Maldos namai buvo labiau panašūs į kasdieninį namą nei bažnyčią. Nestatė kryžių, altorių, nepuošė interjero.	Apeigos susideda iš giedojimo, aukų rinkliavos, maldų (glosolalijų), pamokslavimo, Šv. Vakarienės šventimo, atgailos maldos, ligų gydymų ar egzorcizmų. Mokoma, kad apeigų vietoje nereikalingas interjero sakralumas, todėl apeigoms tinka bet kokios salės.
3. Apreiškimai ir jų reikšmė	Buvo paplitęs tikėjimas atgamtiniais apreiškimais – pranašavimais ir vizijomis.	Apreiškimai suprantami kaip vizijos, regėjimai, pranašavimai ar sapnai. Formuojama nuomonė, jog be apreiškimų neįmanoma kontaktuoti su Dievu.
4. Mistika ir Biblija	Šventąjį Raštą ragino skaityti ne tikėjimui pagilinti, bet asmeninei dvasinei patirčiai patvirtinti.	Mokoma, kad ne Šv. Raštas apreiškia Šv. Dvasią, bet pati Šv. Dvasia žmogui apreiškia Dievo žodį bei jį paaiškina.
5. Racionalizmas	Radikaliosios Reformacijos atstovus vienijo griežtas neigiamas nusiteikimas katalikybės dogmų sistemos atžvilgiu.	Akivaizdus neigiamas nusistatymas katalikų, reformatų, liuteronų, anglikonų bei stačiatikių bažnyčių dogmų atžvilgiu. Formuojama nuomonė, kad dogmos sukausto žmogų ir neleidžia asmeniškai laisvai bendrauti su gyvuoju Dievu.
6. Milenarizmas	Persekiojami radikalieji reformatoriai aktyviai skelbė apie greit ateisiančią Kristaus tūkstantmetę karalystę.	Mokoma, kad tūkstantmetė karalystė prasidės po to, kai Kristus ateis antrą kartą. Po tūkstantmetės karalystės Dievas surengs Paskutinįjį Teismą.

Dainius SOBECKIS

THE REFLECTIONS OF THE RADICAL REFORMATION IN THE SOCIETY
OF THE 20TH CENTURY

Summary

This article analyses the relationship between religious movements that appeared during the period of the Radical Reformation and contemporary unconventional religious communities. The discussion centers on the most important similarities in the realm of the sacraments (the Baptism and the Holy Communion), the rites and significant peculiarities of the interior, revelations, mysticism, rationalism and millennialism. The repeated baptism of adults is typical of the Radical Reformation and contemporary unconventional religious communities because the proponents of these movements regard babies and children as unconscious beings for whom the act of baptism carries no personal meaning at all. The Holy Communion (unconventional religious communities presently refer to the sacrament as the Holy Supper) is symbolically received in memory of Jesus Christ. The rites usually involve presenting the Readings from the Bible, preaching a sermon, celebrating the Holy Supper and saying prayers. However, the very ceremonies are frequently performed at various places that lack sacredness and happen to be unsuitable for sacral actions. Revelations, which might manifest as prophecies and visions or take any other form of expression, should be perceived as very significant. In fact, human closeness to God would be simply unimaginable without them. The Holy Scripture, in turn, is highly necessary when people become eager to deepen their spiritual experiences and expand their understanding of faith. Importantly, this objective can be attained with the assistance of the Holy Spirit only. Nevertheless, quite strict and sometimes even hostile views are taken of certain religious dogmas professed by the Roman Catholic Church as well as other traditional churches. The Second Coming of Christ is often much awaited and some people expect it to happen very soon. At the same time it is firmly believed that the Millennial Kingdom of Jesus Christ will finally be established in the wake of this glorious event.

Translated by *Giedrė Pranaitytė*

Žmogiškųjų vertybių reikšmė ugdamant būsimojus sielovadininkus

---

KAN. KĘSTUTIS ŽEMAITIS

Vytauto Didžiojo universitetas

Būsimųjų dvasininkų rengimas po Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) pavestas vyskupijų ar vienuolijų kunigų seminarijoms. Kiekviena vyskupija bažnytinės teisės nuostatais yra raginama įsteigti savą kunigų seminariją, o jei to padaryti negali, kelios vyskupijos turi kurti tarpdiecezinę seminariją. Visuotinių susirinkimų nutarimai, vyskupų sinodai, popiežių raštai ir kiti dokumentai pateikia būsimųjų dvasininkų ugdymo gaires. Lietuvoje nuolat vyksta kunigų ruošimo procesas, kurį reguliuoja tie patys Bažnyčios dokumentai ir ilgametė ugdymo patirtis. Straipsnyje bandysime atsakyti į klausimą, ar tikrai žmogiškosios savybės yra svarbiausios rengiant būsimąjį dvasininką, kuris taptų autoritetingu bendruomenės vadu, tiltu tarp ganomųjų ir paties Išganytojo.

Didelio Lietuvos laimėjimo būta, kai Vilniaus vyskupu, vėliau kardinolu, tapo Mikalojaus Radvilo Juodojo sūnus Jurgis Radvila. Jis 1582 m. Vilniuje įsteigė kunigų seminariją, į kurią buvo priimami lietuviai. Seminarijos įkūrimas itin skatino aukštosios teologijos studijas. Tai buvo viena pirmųjų Romos katalikų Bažnyčioje po Tridento susirinkimo reformuotų seminarijų ir pirmoji kunigų seminarija Lietuvoje. Lietuvoje dar veikė popiežiškoji misijų seminarija Vilniuje, įsteigta tik mėnesiu vėliau nei diecezinė seminarija, bei graikų katalikų seminarija (nuo 1601 m.). Šios seminarijos tapo didele opozicija plitusiai reformacijai. Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis mokė būsimojus kunigus ir kartu rūpinosi seminarijos steigimu Žemaitijoje. Seminarija Varniuose įkurta 1622 m. Seinų seminarija įsteigiama 1826 m.

Seminarijų tikslai buvo religinis, intelektualinis, pastoracinis bei žmogiškasis ugdymas. Toks tikslas dar labiau išryškintas Vatikano II Susirinkimo dekrete apie kunigų ruošimą *Optatum totius*:

Tebūnie šventai laikomasi krikščioniškojo auklėjimo nuostatų, jas tinkamai papildant naujaisiais sveikatos psichologijos ir pedagogikos atradimais. Išmintingai sutvarkytu ugdymu auklėtiniuose taip pat reikia puoselėti deramą žmogiškąjį brandumą, ypač pasireiškiantį tam tikru dvasios pastovumu, gebėjimu atlikti apgalvotus sprendimus, teisingu įvykių ir žmonių vertinimu. Auklėtiniai teįpranta reikiamai drausminti savo prigimtį; tebūnie ugdoma jų dvasios stiprybė ir apskritai jie teįsmoksta branginti dorybes, labai vertinamas žmonių ir iškeliančias jų akyse Kristaus tarnautoją. Tai būtų nuoširdumas, nuolatinis stengimasis būti teisingam, duoto žodžio laikymasis, mandagumas, meilės lydimas kalbėsenos kuklumas.¹

Žmogiškuoju ugdymu būtina siekti, kad būsimąjo sielovadininko asmenybė taptų tiltu tarp jam patikėtų žmonių ir paties Išganytojo, bet jokiū būdu ne kliūtimi, nes tai apsunkintų dvasininko pastoracinę veiklą. Todėl nuo pat Tridento susirinkimo, paskatinusio naują seminaristinį kunigų ruošimo modelį, už jas atsakingi vyskupai reikalaujavo, kad būsimieji dvasininkai ugdytų savo žmogiškąsias savybes. Popiežius Jonas Paulius II apaštaliniam laiške *Pastores dabo vobis* teigia, kad kandidatai kunigystei privalo būti taip auklėjami, kad mylėtų tiesą, gerbtų kiekvieną žmogų, tetėtų duotą žodį, mokėtų atjausti, nuosekliai elgtųsi, santūriai samprotautų.²

Lietuvoje dar LDK laikais vyskupas Merkėlis Giedraitis Žemaitijoje pasigedo šių dvasininkų savybių ir išsikvietęs vizitatorių Tarkvinijų Pekulą, kuris ištyrė vyskupijos padėtį ir kiek įmanoma taisė blogai susiklosčiusią situaciją, iš pradžių pats ėmėsi būsimųjų dvasininkų ugdymo, vėliau tai pavedė savo įsteigtai seminarijai. Tokia ugdymo koncepcija buvo išsakyta Tridento visuotiniame Bažnyčios susirinkime. Šio susirinkimo idėjas LDK padėjo platinti kardinolas Stanislovas Hozijus, bendravęs ir turėjęs įtakos karaliui Žygimantui Augustui.

Šiandien, kaip ir kadaise, „[p]ašaukimų į kunigystę puoselėjimas yra visos krikščionių bendruomenės pareiga... Svarbiausias vaidmuo čia tenka tiek šeimoms, kurios, įkvėptos tikėjimo, meilės bei pamaldumo dvasios, yra tarsi pirmoji seminarija, tiek parapijoms, į kurių našią veiklą jaunuoliai įsijungia. Mokytojai ir visi kiti asmenys, kaip nors besirūpinantys jaunuomenės

¹ *Optatum Totius*, II, 11.

² Jonas Paulius II. Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Pastores dabo vobis*, 43.

ugdymu, ypač katalikų organizacijos, tesistengia jiems patikėtus jaunuolius taip auklėti, kad šie įstengtų pastebėti savyje dievišką pašaukimą ir noriai juo sekti. Visi kunigai teparodo ypatingai didelį apaštališką uolumą puoselėdami pašaukimus. Telenkia jie jaunuolių dvasią į kunigystę savo nuolankiu, darbščiu, vidinio džiaugsmo kupinu gyvenimu, kunigiška tarpusavio meile ir brolišku bendradarbiavimu su kitais kunigais.³ Taigi, dokumentas atsakomybę už būsimuosius kunigus aiškiai paskiria pirmiausia šeimai, vėliau bendruomenei ir galiausiai seminarijai, kuri tik užbaigia formuoti asmenį.

Kiekvienas žmogus, ypač vadovas, bendraudamas su kitais žmonėmis, turi būti pasiekęs pakankamą emocinę brandą. Žmogus myli savo pašaukimą, savo aplinką, kurioje darbuojasi, žmones, kurie jam patikėti kaip vadovui, ganytojui. Toks atsidavęs savo pašaukimui sielovadininkas kaip ir kiekvienas besiaukojantis „žmogus[,] negali gyventi be meilės. Žmogus pasidaro pats sau nebesuvokiama esybe ir jo gyvenimas nebetenka prasmės, jeigu jam neapsireiškia meilė, jei jis nesusitinka su meile, jei nepajunta jos ir koku nors būdu nepadaro jos sava, jeigu negali joje gyvai dalyvauti“⁴. Taigi, be meilės savo pašaukimui sunku jį vykdyti. Vis dėlto toks sielovadininkas turi pirmiausia būti ganėtinai subrendęs laisvei ir atsakomybei: „Žmogaus branda, ypač jausmų branda, reikalauja tikro ir tvirto *laisvės ugdymo*, kai laisvė suprantama kaip įsitikinęs ir nuoširdus klusnumas savo gyvenimo *tiesai*, savo egzistencijos *prasmėi*, tai yra *nesuinteresuotam pasiaukojimui* kaip tikrosios saviraiškos keliui ir esmei. Taip suprasta laisvė reikalauja, kad žmogus iš tikrųjų gebėtų susivaldyti, kad ryžtųsi kovoti ir nugalėti kiekvienam gresiančio egoizmo bei individualizmo įvairiausius pavidalus, kad mokėtų atsiverti kitiems žmonėms, nesavanaudiškai aukotis bei tarnauti artimui. Tai svarbu atsiliepiant į pašaukimą, konkrečiai kalbant – į kunigystės pašaukimą ir į būtinybę išlaikyti ištikimybę jam bei su juo susijusiems įsipareigojimams net sunkiomis gyvenimo akimirkomis. Žengiant šiuo ugdymo keliu į brandžią ir atsakingą laisvę, pagalbą gali suteikti kunigų seminarijos bendruomeninis gyvenimas“⁵. Įvairiuose kraštuose atsižvelgiant į laiko aplinkybes organizuojamas šiek tiek savitas kunigų formavimo procesas. „Kadangi įvairios tautos ir šalys žymiai skiriasi viena nuo kitos, galima išleisti tik bendruosius įstatymus. Todėl atskiruose kraštuose ir kiekvienoms apeigoms tebus sudaryta speciali kunigų ugdymo programa, kurią nustatys ir kartkartėmis peržiūrinės vyskupų konferencijos, o tvirtins

³ Optatum Totius, II, 2.

⁴ Jonas Paulius II. Enciklika *Redemptor hominis* (1979 03 04), 10.

⁵ Jonas Paulius II. Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Pastores dabo vobis*, 44.

Apaštų Sostas. Ta programa bendrieji įstatymai tebus pritaikomi ypatingoms vietos ir laiko aplinkybėms, kad kunigų ugdymas visuomet atitiktų tų šalių, kuriose atliekama tarnyba, pastoracinius reikalavimus“⁶.

Todėl Bažnyčia turi nuolat rūpintis būsimųjų sielovadininkų ugdymu. Tai yra nuolatinis darbas.

Bažnyčios požiūriu, vienas sunkiausių bei svarbiausių žmonijos evangelizavimo ateityje uždavinių yra būsimųjų pasaulietinių ir vienuolinių kunigų ugdymas, uolus, visą gyvenimą aprėpiantis rūpinimasis jų asmeniniu šventėjimu tarnyboje, taip pat rūpinimasis nuolatinio sielovados užmojų atsinaujinimu. Tą ugdomoji Bažnyčios veikla yra Kristaus darbų tęsa, apie kuriuos evangelistas Morkus kalba šiais žodžiais: „Jėzus užkopė ant kalno ir pasišaukė, kuriuos pats norėjo, ir jie atėjo pas jį. Ir jis paskyrė Dvylika, kad jie būtų kartu su juo ir kad galėtų siųsti juos skelbti žodžio ir jie turėtų galią išvarinėti demonus“ (Mk 3, 13–15). Galima sakyti, jog per savo istoriją Bažnyčia, rūpindamasi kandidatu į kunigus bei pačių kunigų ugdymu, kaskart naujai atgaivindavo tą Evangelijos aspektą, tegul ir nevienodu intensyvumu bei skirtingais būdais. Šiandien Bažnyčia jaučia esanti pašaukta su nauju užsidegimu atgaivinti tai, ką yra padaręs Mokytojas ir Jo apaštalai; tam Ją įpareigoja gilūs ir spartūs visuomeniniai bei kultūriniai dabarties pokyčiai, labai įvairi ir skirtinga aplinka, kurioje Ji skelbia ir liudija Evangeliją, daug žadanti gausių pašaukimų raida įvairiose pasaulio vyskupijose, būtinybė neatidėliojant iš naujo peržiūrėti kunigų ugdymo turinį bei metodus, vyskupų ir jų bendruomenių susirūpinimas nemažėjančiu kunigų stygiumi, absoliuti būtinybė, kad naujosios evangelizacijos pirmi naujieji evangelizuotojai būtų kunigai⁷.

Visuomenei yra priimta, kad sielovadininkas būtų uolus, darbštus. Ir iš esmės yra svarbu, kad kiekvieno žmogaus laikas būtų sunaudotas kuo naudingiausiai. Ugdymui labai padeda geri pavyzdžiai. Čia kaip tik ir pristatomas toks vienas pavyzdys, kuris kiekvienoje pasaulio seminarijoje galėtų būti labai iškalbus ir pamokantis.

Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvą apėmusiu religinės ir tautinės spaudos draudimo laikotarpiu Suvalkijos kunigas Juozas Konstantinas Matulaitis⁸, šalia tiesioginės pastoracijos, vertė knygas iš vokiečių kalbos ir jas platino. Taip daugelis kunigų, vienuolių ir pasauliečių galėjo gauti rašomąją mašinėlę pagrindyje atspausdintų knygų. Tylusis darbininkas per visą savo

⁶ Optatum Totius, I.

⁷ Jonas Paulius II. Pasinodinis apaštališkasis paraginimas *Pastores dabo vobis*, Įžanga.

⁸ Matulaitis Juozas Konstantinas gimė 1912 m. Marijampolės parapijoje, Netičkampio kaime, 1935 m. tapo kunigu, mirė 2000 m. Šunskuose.

gyvenimą išvertė per penkis šimtus įvairių religinio, grožinio ir mokslinio turinio knygų. Perrašytos keliais ar keliolika egzempliorių jos pasklido ne tik po Vilkaviškio vyskupiją, kurioje kunigas dirbo, bet ir po visą Lietuvą. Kunigas Juozas Konstantinas Matulaitis tapo vienu ryškiausių sovietmečio knygnešių.

Kunigas negali nusišalinti nuo visuomeninių problemų sprendimo. Netgi priešingai: jis privalo rūpintis žmonėmis, kaip jais rūpinosi pats Kristus. Tačiau jis neturi tiesiogiai dalyvauti veikloje, kuri nedera su dvasininko pašaukimu. Tokia veikla gali tapti kliūtimi bendraujant su skirtingomis bendruomenės grupėmis. Tokia netinkama veikla gali būti aiškus atskirų asmenų ar grupių palaikymas dėl tautybės, rasės ar politinių įsitikinimų. Įsitikinimai palaikytini ar smerktini tiek, kiek jie remiasi Bažnyčios mokymu ar jam prieštarauja. Taip mokė dar Vilniaus vyskupas Jurgis Matulaitis.⁹ Rūpindamasis pašaukimais ir jau pašventintais kunigais vyskupas nenorėjo, kad jie aktyviai dalyvautų politikoje. „Pastebėjau, mano nuomone, negera, kad kunigai per daug kišasi politikon; geriau, kad Seime atstovautų katalikų reikalus geri pasauliniai katalikai...“¹⁰ Kunigas, anot vyskupo Jurgio, turi apaštalauti ir ypač rūpintis savo asmeniniu šventumu.¹¹

Apaštalas, kunigas, krikščionis auklėtojas negali išleisti iš akių siekiamo tikslo ir Dievo jam pavesto uždavinio, nes tuomet pasąkęs politinių kovų reikaluose ir nebus Evangelijos skelbėjas, nebus prie Dievo ir į Bažnyčią traukianti jėga, o jo gyvenimas bus tarsi sūrums netekusi druska ar po gaubtu paslėptas žibintas. Palaimintasis Jurgis tai žinojo ir todėl tuos, kurie turės skelbti Kristų ir visus prie Jo patraukti, visu savo gyvenimu bei mokymu stengėsi auklėti broliškos meilės ir vienybės dvasia, tikrosios krikščionybės dvasia.¹²

Labai dera kunigo asmeniui kuklumas ir sugebėjimas nuoširdžiai patar-
nauti žmonėms. Labai gražų liudijimą pateikia Telšių vyskupas Justinas Stau-
gaitis¹³ apie dar carinės okupacijos metais Vilkaviškyje gyvenusį ir ten kle-

⁹ Matulaitis Jurgis (Matulevičius) gimė 1871 m. Lūginėje, Marijampolės parapijoje. 1918 m. tapo Vilniaus vyskupu, 1925 m. arkivyskupu. Mirė 1927 m. Kaune. 1987 m. birželio 28 d., minint Lietuvos krikšto 600 metų sukaktį, paskelbtas palaimintuoju.

¹⁰ Matulaitis J. Užrašai. Vilnius, 1998, p. 218.

¹¹ Matulewicz E. Šventumo įgyvendinimas tarnaujant Dievui ir Bažnyčiai / Palaimintojo Jurgio Matulaičio dvasios sklaida. Kaunas, 2003, p. 122.

¹² Orzechowska E. Auklėtojo pavyzdys / Palaimintojo Jurgio Matulaičio dvasios sklaida..., p. 210.

¹³ Staugaitis Justinas gimė 1866 m. Tupikuose, Naumiesčio vls., Šakių aps., mirė 1943 m. Telšiuose. Buvo Telšių vyskupu, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataru.

bonavusį Seinų vyskupą pagalbininką Juozą Oleką: „Vyskupas Olekas buvo malonus, nuoširdus visiems. Kas tik į jį kreipdavosi, visų prašymus stengdavosi patenkinti. Kai kada žmonės drįsdavo kviestis jį pas ligonį. Vyskupas, nepaisydamas blogo oro ar kelio, tuoj išsirengdavo. Tas vyskupo važinėjimas pas ligonius tai buvo žmonėms tikroji prabanga. Vilkaviškyje, be vyskupo, buvo dar keturi kunigai, todėl buvo kam važinėti pas ligonius. Kunigai turėdavo saugoti, kad žmonės neprieitų prie vyskupo prašyti pas ligonį. Vyskupas buvo be galo gailėstingas: išdalindavo visa ką pavargėliams. Tarnai turėdavo slėpti nuo vyskupo jo daiktus, nes netekęs pinigų, dalindavo baltinius ir rūbus“.¹⁴ Šis liudijimas J. Staugaičio raštuose skamba kaip gražiausių dvasininko žmogiškųjų savybių įvertinimas.

Nebūtų žavi asmenybė, kuri nesugebėtų atleisti, nekerštauti. Kaip tokios asmenybės pavyzdys būsimiesiems dvasininkams pateiktinas vyskupas Vincentas Borisevičius,¹⁵ kuris žinodamas, kad bus neteisingai areštuotas ir tikriausiai turės mirti, rašė paskutinį ganytojišką laišką (1945 12 25) apie atlaidumą:

Viešpats Jėzus ne tik liepia mylėti priešus, bet ir meldžiasi už juos (Lk 23, 34). Steponas akmenimis mušamas, meldžiasi už mušančius jį (Apd 7, 59), Mozė, Samuelis meldžiasi už blogus žmones (Iš 32, 31; 1 Sam 12, 23). Apaštalai, sekdami savo Mokytoju ir Senojo Įstatymo Apreiškimu, tą patį dalyką skelbia. Šv. Povilas tesalonikiečiams rašytame laiške sako: „Žiūrėkite, kad nė vienas neatsilygintų niekam piktu už pikta, bet stenkitės visuomet daryti, kas gera, vienas kitam ir visiems“ (1 Tes 5, 15). Tokį pat mokslą skelbia apaštalų kunigaiškėtis šv. Petras (1 Pet 3, 9–12). Kas keršija savo artimui ir kalbėdamas „Tėve mūsų“ sako žodžius: „Atleisk mums mūsų kaltes, kaip ir mes atleidžiame savo kaltininkams“, tas meluoja pačiam Dievui ir Dievą prašyte prašo, kad Dievas jį patį nubaustų. Bažnyčios Tėvai gerai suprato Viešpaties Jėzaus meilės įsakymą. Šv. Augustinas (Jn 8, 4) meilę palygina su ugnimi, kuri pirmiausia degina daiktus, kurie stovi arti, o paskui išsiplėčia į tolimesnius daiktus. Taip ir meilė. Ji liepia visų pirma mylėti brolius, toliau – prietelius ir pagaliau – neprietelius. Kitoje vietoje (Jn 5, 2) šv. Augustinas kalba, kad kas meilės neturi, padaro sunkią nuodėmę, kuri yra visų nuodėmių šaknis. Šv. Jonas Chrizostomas kalba, kad tada yra Dievo įsakytos meilės aiškus ženklas, jei ta meilė visus apima (Chryz. in Thess. 4, 3).¹⁶

¹⁴ Staugaitis J. Mano prisiminimai. Vilnius, 1995, p. 127.

¹⁵ Borisevičius Vincentas gimė 1887 m. Bebrininkuose, Šunskų parapijoje, 1940 m. Lietuvos vyskupu, kankiniu. 1946 m. buvo sušaudytas Tuskulėnuose, netoli Vilniaus. Pradėta paskelbimo palaimintuoju procedūra.

¹⁶ Borisevičius V. Ganytojiški laišakai. Vilnius, 2004, p. 152.

Tai tik kai kurių asmens žmogiškųjų vertybių pavyzdžiai. Jų harmonija reikalinga kiekvienam, kuris nori ką nors gero padaryti šiame gyvenime. Tai privaloma kiekvienam, ypač tam, kuris privalo tapti pavyzdžiu, vadu, atskingiu už jam vienaip ar kitaip pavestus žmones.

Straipsnyje išvardytos Bažnyčios mokymo tezės ir pateikti konkretūs pavyzdžiai aiškiai liudija, kad žmogiškosios savybės yra brandžios dvasininko asmenybės pagrindas. Bažnyčia nuolat rūpinasi sielovadininkų pašaukimais, stengiasi taip organizuoti seminarijų darbą, kad būsimieji dvasininkai pasižymėtų minėtomis savybėmis. Trūkstant žmogiškųjų savybių ir jų darnos, dvasininkas (kaip ir kiekvienas žmogus) sunkiai pasieks asmenybės brandą ir vargiai pajėgs gerai pildyti savo pašaukimą.

Žmogiškosios, arba vadinamosios bendražmogiškosios, savybės yra kiekvieno žmogaus, ypač dvasininko, asmenybės pagrindas. Žmogus, pasižymėdamas minėtomis savybėmis, nesunkiai pasieks ir tobulesnių religinių vertybių, pastoracinių sugebėjimų bei intelektualinės brandos. Atsakomybė už būsimuosius kunigus pirmiausia tenka šeimai, vėliau bendruomenei ir galiausiai seminarijai, kuri baigia formuoti asmenį.

Kęstutis Žemaitis

THE SIGNIFICANCE OF HUMAN VALUES FOR THE EDUCATION OF FUTURE
SPIRITUAL DIRECTORS

Summary

A number of theses taken from the teachings of the Church as well as concrete instances provided and discussed in the article clearly indicate that human qualities make the basis for a mature personality of the priest. It should be aimed to transform the personality of a future spiritual director by means of humanistic education and encourage him to serve as a bridge between the people under his guidance and the Saviour Himself. Besides, the priest should never turn into the obstacle for people's communication with God. Otherwise, it would be extremely difficult for him to develop any fruitful pastoral activities or perform all spiritual duties adequately. Thus human qualities should be considered as basic elements of a mature personality. A special emphasis must be placed on the ability to love people, readiness to experience freedom and responsibility, diligence, industriousness, modesty and the capability to forgive without judging others. The Church has always been taking good care of calls for spiritual guidance. Therefore the activity of seminaries tends to be organised in

a particular way in order to ensure that all future priests gradually develop and nurture all above-mentioned qualities. If a priest continuously experiences a severe lack of human qualities or feels the absence of spiritual harmony, it will be hardly possible for him to discern all merits of his call and make them visible in everyday life. Every personality which possesses these qualities, in turn, finds it much easier to acquire more perfect religious properties, pastoral abilities and intellectual maturity. Initially, the responsibility for future priests falls upon the family, later it is taken over by the community. Finally, the seminary merely adds up the final touch to the personality.

Translated by *Giedrė Pranaitytė*

Mūsų autoriai

- Vaida Kamuntavičienė humanitarinių mokslų (istorija) daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros docentė. Tyrimų sritis: LDK Bažnyčios istorija, mentaliteto tyrimai. El. paštas: v.kamuntaviciene@hmf.vdu.lt
- Sigitas Lūžys Vytauto Didžiojo universiteto Užsienio kalbų centro dėstytojas, Kauno apskrities viešosios bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyriaus vyresnysis redaktorius. Tyrimų sritis: senoji knyga Lietuvoje. El. paštas: s.luzys@ukc.vdu.lt
- Irena Miklaševič socialinių mokslų (politologija) daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Č. Milošo slavistikos centro mokslo darbuotoja. Tyrimų sritis: valstybės ir Bažnyčios santykiai, valstybės politika tautinių mažumų atžvilgiu. El. paštas: i.miklasevic@ukc.vdu.lt
- Jolita Sarcevičienė humanitarinių mokslų (istorija) daktarė, Lietuvos istorijos instituto LDK istorijos skyriaus mokslo darbuotoja. Tyrimų sritis: XVI–XVIII a. LDK šeimos istorija, XVI–XVIII a. Vakarų Europos kultūros, mentaliteto ir šeimos istorija. El. paštas: sarcevia@takas.lt
- Dainius Sobeckis Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos ir literatūros katedros filologijos krypties doktorantas. Tyrimų sritis: išeivijos literatūra, religijotyra. El. paštas: daiso@delfi.lt

- Danutė Stakeliūnaitė humanitarinių mokslų (istorija) daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto dėstytoja. Tyrimų sritis: Lietuvos Respublikos politinė istorija: praeitis ir dabartis, Bažnyčios ir valstybės santykiai, politinės institucijos. El. paštas: d.stakeliunaite@pmdf.vdu.lt
- Irma Stundytė Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantė. Tyrimų sritis: Katalikų Bažnyčios ir visuomenės santykiai Lietuvoje, lokalinė istorija. El. paštas: i.stundyte@gmail.com
- Laurynas Šedvydis Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros magistrantas. Tyrimų sritis: XVI a. LDK visuomenė. El. paštas: gausiperemaila@yahoo.com
- Laima Šinkūnaitė humanitarinių mokslų (menotyra) daktarė, atlikusi habilitacijos procedūrą. Vytauto Didžiojo universiteto Menų fakulteto profesorė. Tyrimų sritis: Lietuvos senoji dailė. El. paštas: l.sinkunaite@mf.vdu.lt
- Aušra Vasiliauskienė Vytauto Didžiojo universiteto Menų fakulteto doktorantė. Tyrimų sritis: Lietuvos mariologinė dailė XVI–XVIII a., Lietuvos knygų grafika XVI–XVIII a. El. paštas: a.vasiliauskienė@mf.vdu.lt
- Kęstutis Žemaitis kanauninkas, teologijos mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto profesorius. Tyrimų sritis: Lietuvos Katalikų Bažnyčios socialinė veikla 1918–1940 m. El. paštas: kestutis.zemaitis@gmail.com

Li232 LDK dvasingumas: tarp tradicijos ir dabarties. Mokslinių straipsnių rinkinys.
Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. – 2010 – iliust.

ISBN 978-9955-12-638-6

Ši knyga – mokslinių straipsnių rinkinys – susiklostė po Vytauto Didžiojo universitete 2010 m. spalio 21–22 d. įvykusios konferencijos „LDK dvasingumo tradicija ir poveikis visuomenei“. Straipsniuose siekta pažvelgti į praeities vertybes ir skaitytojui palikti suvokti tų vertybių aktualumo galimybes modernioje visuomenėje. Straipsnių autoriai – istorikai, teologai, menotyrininkai, politologai ir knygotyrininkai, besidomintys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės dvasinėmis vertybėmis, jų formavimosi kontekstais, raiška šiandien, Lietuvos visuomenės dvasinio gyvenimo tyrimais, kurie leistų geriau suvokti praeities žmonių mąstymo ir elgesio modelius, atvertų platesnes visuomenės pažinimo galimybes.

UDK 316.7(474.5)(091)

**LDK dvasingumas:
tarp tradicijos ir dabarties**
Mokslinių straipsnių rinkinys

Redaktoriai: Robertas Keturakis, Simona Grušaitė
Knygos dizainas ir maketas: Rasa Švobaitė

Išleido Vytauto Didžiojo universiteto leidykla / S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas

1 il. Mykolas Arkangelas Pallonis.
1676–1680. Freska. Pažaislio Švč. Mergelės
Marijos Apsilankymo bažnyčios vienuolių
choras, Kaunas. Nuotrauka iš asmeninio
Laimos Šinkūnaitės archyvo

2 il. Než. aut. XVII a. Al., varis. Rokiškio
šv. evangelisto Mato bažnyčia. Nuotrauka
iš Lietuvos dailės muziejaus archyvo,
A. Lukšėnas, 2003.

3 il. Než. aut. XVII a. Platelių šv. Apaštaly
Petro ir Pauliaus bažnyčia.
A. Vasiliausko nuotrauka, 2010

4 il. Než. aut. XVII a. vid. Al., drb.
Mosėdžio šv. arkangelo Mykolo bažnyčia.
A. Vasiliausko nuotrauka, 2010